दुर्गालाल श्रेष्ठ

स्वाभिमानया म्ये

वा राष्ट्रियतानिंतिं भ्फीसं
स्वाभिमानया रक्षा याय्
छाय् स्वैतं हेपय् याय्, केवल
स्वाभिमानया रक्षा याय् !

नेपाः देश थ्व भ्फीगु अज्याःगु
थीथी राष्ट्रियतां जाःगु
चीधंसां हलिमय् बिस्कं हे
हीरा थें भ्फःभ्फः धाःगु
थ्वैगु अटलतानिंतिं हे वा
स्वाभिमानया रक्षा याय् !

दय्ब्यु अल्याखं भ्फी नेपाःमि
नेपाःमात्र छगू हे भ्फी
वा सकलें वा थुकथं म्वाय् वा
मानो ज्यान छगू हे भ्फी
न्ह्यागु कष्ट नं सह यानाः वा
स्वाभिमानया रक्षा याय् !

न्हापांगु विश्व नेवाः दिवस

त:जिक व झः झः धायेक क्वचायेमा

Best wishes for the grand success of
First World Newah Day 2018

Newa American Dabu

Chicago, USA

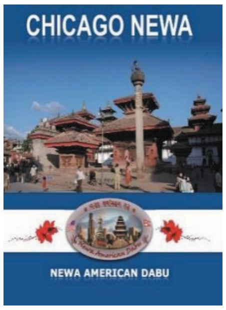

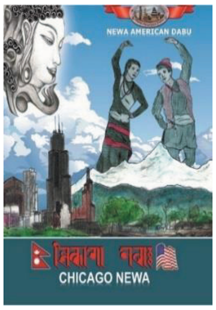

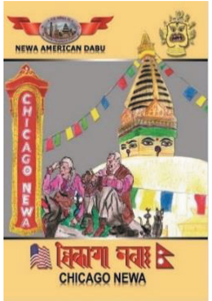

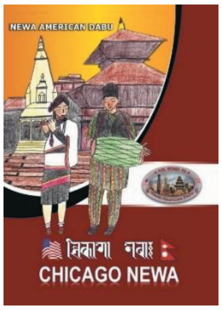

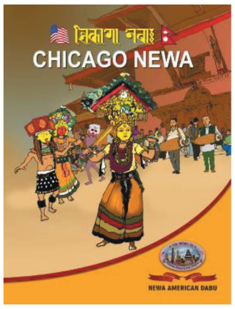

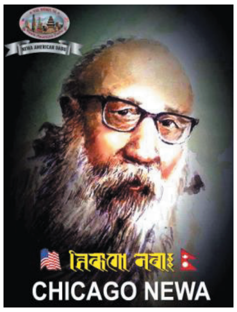

CHICAGO NEWA

हलिमय् सःथ्वयक्‍के धुंकल जुइमाः

इन्द्र माली

भुइजःसि वःसांनिसें निपू च्वसु व नं भूमिकाया रूपय् च्वयगु ज्या क्वचायक्‍के फत । तर थन च्वंवयागु थ्यंमथ्यं निला दइन । च्वयगु कुतःमयासें च्वनागु नं मखु । थःगु स्वास्थ्य अनुकूल मजूबलय् भचा विवश जुइमालाच्वन । मिखां तस्सकं दुःख बियाच्वन । वाया कारणं जटिल समस्या वयाच्वन । गुकिया कारणं ग्याष्ट्रिक ल्वय् हाय्‌मोपाहाँ जुयावयाच्वन । ल्वय् ल्वय् उप्वःदयावःसेलिं भचा दिक्क जुइगु स्वाभाविक खः । क्वथाय् अथें सुम्कं च्वनच्वने नं मफु । पुलांगु छुं भचा पत्रिका ल्यनाच्वंगु पुत्तुपुइकेगु मन्तुना दनावल । जिगु ल्हातय् १९९७ अप्रिल-सितंबर लाय् पिदंगु *गगनाञ्चल* नांया पत्रिका पुइके मास्तिवल । पुत्तुपुइका स्वयां यंकाबलय् प्रो. केदारनाथ सिंहया छपु च्वसुया शिर्षक नुगः सालाकाल । थुगु च्वसु मुकेश पचौरी नाप जूगु खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् आलेख यानातःगु जुयाच्वन । वयकःया विचाःकथं थौं हलिमय् भीसिकं तस्सकं च्वन्ह्याःगु देय्, सुसंस्कृतिया मिखां न्ह्यज्याःगु, साहित्यया मिखां हलिमय् तस्सकं उत्कृष्ट नालातःगु देशय् नं कवितायात लोकं उलि नालाकाःगु खनेमदु । थुगु समस्यायात प्रो. केदारनाथ सिंह गुकथं आत्मसात यात उकियात छक्वः स्वय् कविता छाय् गुकथं लोकं महत्वात उकिया कारण व गुकथं लोकं ह्वाइ उकियात विचाःयाय्‌माःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु । थुलिजक जूसा सायद थुगु च्वसुया छुं कथं मू दइगु मखु खःला पश्चिमय् गुगु समाज दु अन उपभोक्ता समाज संस्कृतिया काफी असर खनेदु । अन ध्यबायागु वर्चश्व दु । अज्याथाय् कविताया क्षरण जुयावन । तर व्यापक रूपय् अज्याःगु कविता च्वयातःगु खनेमदु, गुकी विषयतय्‌गु *कन्सर्न्ड* जुयाच्वंगु दइ । थुगु च्वसुयात कयाः छु विचाःयाय् बलय् भीगु साहित्य ख्यलय् खने दयावयाच्वंगु उकुसमुकुस आदि कय्‌पूवल । थौं कविताया स्वरूपयात दुबिना स्वय्‌बलय् भीगु कविताख्यः भिभ्‌मांमिभ्‌मां दनाच्वंगु अनुभूत यानाब्यू । थय् छाय् जुल ?

खःला निदँन्ह्यःया कविता पुइकेबलय् 'जि तेबाःया मचा', 'छंगु लालमोहर खुइके ब्यू जितः' 'मां मालाच्वना', 'हाटबजार' 'तनावनाच्वंगु देय्' 'कार्टुनयाशहर' 'जिगु नुगःयापुखू' 'न्हाय् स्यंगु किपा' 'चिकुलायान्हि : ई व बरां' 'मृत्यु' 'जि छगू नालिस पत्रथौंया अदालतय्' 'जिगु देया जनसंख्याय् मनू दुथ्यागु मदु' आदि कविताय् उगु ईया परिवेश, जनजीवन व वातावरणपाखे पिज्वःगु अनुभूतियात समावेश मजू धाय् थाकुइ छगूकथं 'कन्सर्न्ड' लुयाच्वंगुलि हे थुगु कवितात लोकंह्वाःगु जुइमाः ।

कविताया ब्वमि आपालं यानाः शिक्षित समुदाय हे खः । ने.सं. ११२५-२६ पाखे च्यानावंगु मिं आपासित क्वाकल, उकिया जःयात थःगु अभिव्यक्तिं नेपालभाषाया कविपिसं सः मथ्वयकूगु मखु । थ्व हे ई खः भी कविपिसं हानं छकः मध्यम वर्गयतक थःगु सः थ्वय् का जनयात चेतना हय्‌गु ज्या याःगु खः । प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र व गणतन्त्र आदि देलय् पलिस्था जुल । उबलेयागु जोश, आवेश व जांगर स्वय्‌बलय् भीगु भाषाय् न्हूगु मोड वइगु भलसा जूगु खः । तर म्हिगः इन्टरनेटय् वःगु छगू बुखँ ब्वनाः विचाः यानाच्वना थुबलय्‌लाक जिगु इन्टरनेटय् छगू मेसेज वल व चाय्‌काः स्वया–

हनेबहम्ह इन्द्र दाई

जोजलपा !

आपालं सुभाय । धनमान बाखं पुचयात कया चोयादीगु छिगु चोसु ब्वने दयाः लय्‌ता । सु जुल थें धनमान भाजु । जि नं न्हापा गबलें नां नेना थें मचों ।

नेवाःतय मतिना कविता दिवस खनाःपिदंगु छपु चिनाखं थनक्वय् तया हयागु दु ।

छिम्ह

बालगोपाल

हायहाय नेवाःकविपिं

हायहाय नेवाःकविपिं

गपाय्‌सकं संवेदनहीन जुयावंगु

थौं थ्व भी नेवाःकविपिं

लँ तब्याकेगु नामय्
छँ छँय् डोजर वाय्काः
नेवाःतयत छँखां छँखां पितिनाच्वन
मतलब मदु
भुखाचं अत्थें हे भताभुंग द्यः व देगःत
लोहंहिति गा हितिफल्चा सतः
लँ तब्याकेगु नामय् डोजरं क्वानाच्वन
मतलब मदु

विकासया नामय्
बुंइबुंइ रिंगरोड पिचरोड न्ह्याकाः
बुंइबुंइ कंक्रिट बिल्डिंग पिनाः
नेवाःतयत नांगाभुंगा यानाच्वन
मतलब मदु

पुनर्संरचनाया नामय्
थःपिनिगु हे थासय् नेवाःतयत अल्पमतय् लाकाः
नेवाःतयत वस्तिं वस्तिं
पितिनेगु संरचना वयाच्वन
मतलब मदु

राज्यं नेवातय् ला हि त्यात्या यानाः नयाच्वन
नेवाःतय् घालय् चिमल्ता फोयाच्वन
विरोधय् गनं नेवाकविपिं छसं हागु नं न्यने मदु
न नेवाःकविपिनि कविता पिदंगु हे सोय् दु
न विरोधय् गनं नेवाःकविपिसं मिच्याकुगु हे खनेदु

नेवाःतय् दुःखय् ख्वबिमवः नेवाःकविपिनि
ख्वयाः गनं नेवाःकविपिं
कविता ब्वं जूगु नं न्यने मदु
गनं ख्वबिकाव्य दिवस जूगु नं मन्यनां
गनं घाः स्याया काव्य दिवस जूगु नं मसिया
गनं बिरोध व विद्रोहया काव्य दिवस जूगु नं मखना
तर,
मुनाच्वन नेवाःकविपिं मतिना काव्य दिवसय्
हुरुहुरुं न्हिला ब्वनाच्वन यःत्यःया कविता
अंति हाय्का नेवाःकविपिं
खोल्चा भोपुया नेवाःकविपिं
बुरा कवि, ल्यायम्ह कवि, मिसा कवि, मचा कवि
वैंशया हु वय्काः लय् लय्ताया च्वन नेवाःकविपिं

संवेदन शुन्य जुजुं वनाच्वन नेवाःकविपिं
चेतन शुन्य जुजुं वनाच्वन नेवाःकविपिं
हाय् नेवाःकवितय् संवेदनहिनता
हाय् संवेदनहीन नेवाःकविपिं
हाय्हाय् नेवाःकविपिं ।
(26 February 2017)

इन्टरनेटय् वःगु छगू बुखँ व कविता स्वस्वं मतिलुलधात्थें थौं भीसं थौंया मनुया भोगाइ, उत्पीडनयात आत्मसात यानाच्वनागु दु ला ? थौंया समस्या भीत थ्यूगु दु ला । "भी गनं बामपन्थी नालाच्वंगु छपु ध्वाँय्, छगू साइनबोर्ड अले थःगु नेतृत्वया लागि बिस्कं" प्रवृत्तिया अनुशरण ला यानाःमच्वना ला । बालगोपालया कवितां भी गुलि मुक्त मस्यू, लिसः जिके मदु । चेतना तनावनाच्वंगु, युगबोध नाया वनाच्वंगु व सृजनाय् न्हासोन्मुख जूगु अनुभूत जुल । म्हुतु जायक लिसः ला आपालं वय्फु । तर सृजना गन दु, जिं मस्यू, मखना । मखंगु थौंकन्हे जिगु मिखाया ल्वचं नं जुइफु । थथे जूगु सा च्वय् उल्लेख यानागु कवितायात हाचां गाया भीगु साहित्य न्ह्यज्याय् धुंकल जुइ । संवेदनशील जूगुया दसु म्हुतु मखु च्वसां सृजना यानाः हलिमय् सः थ्वय्के धुंकल जुइमाः ।

We wish the Grand Success of the
World Newah Day and Global Newah
Conference held in Kathmandu, Nepal 2018

Bharat Baskota
Portland, Oregon USA

नेपालभाषाए "य, य्, ये व ए" या सर्वेक्षण

ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
सह प्राध्यापक
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

(नेपालभाषा एमए नियमित कक्षा जूगु ३६दँ पूवंगु लसताय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् २०७४/०५/ ०३ खुन्हु जूगु गोष्ठी प्रस्तुत सहलहपौया सार खः । थ्व लेखन शैलीया प्रस्तावना जूगुलिं वैचारिक सहलहया निर्तिं गथे खः अथे हे न्ह्यब्वयागु जुल - सं)

१.० म्हसीका

नेपालभाषाया लेखनकर्म गबलेनिसे जुल धैगु खँ थौंतक कोजीक धाए मफुनि । लुयावःगु प्रमाणकथं नेपालसंवत् २८ या लंकावतार न्हापांगु नेपाललिपिं चोयातःगु सफू खः। नेपालभाषाया लेखनप्रणालीया इतिहास पिहाँमवःनि धाःसां जिउ । थुकी वृहत्तर अध्ययन याएगु थाए दु । पं. निष्ठानन्द बज्राचार्य नेसं १०२९ दँए एकविंशतिप्रज्ञापारमितास्तोत्र सफू थासा आखलं पिकासांनिसे नेपालभाषाया लेखनकर्म देवनागरी लिपिं जूगु खनेदु । थौं सच्छि व च्यादँ लिपा (नेसं ११३७) वयाः नं लेखनप्रणालीया खँ जूगु मदु नि, खालि गुगु वर्ण छेले धैगु खँ ल्हानाचोन तिनि । यद्यपि लेखनप्रणालीया छुं अंशयात कया सिद्धिदासया सच्छिदँ बुदिँया लसताए नोभेम्वर २४,१९८४ (नेस ११०४ यंलागाः१४) खुन्हु गोष्ठी जूगु खः। उगु गोष्ठीया लिचोः खुदँ लिपा नेसं १११० दँए सहलहया सुलचं, नामं पिदन । थुकिया पक्ष व विपक्ष निखलः दु । थौं गोष्ठी जूगु ३३ दँ पुले धुंकल । भाषाविदतएगु बिचारए जीवित भाषाए वःगु हिउपाः १०दँ दइबले बांलाक हे खनेदए धुंकी । नेपालभाषा नं छगू जीवित भाषा जूगुलिं थुकिया पुनः मुल्याङ्कन जुइमाःगु ई जुल । उकिंजक मानक लेखन पद्धति दएके फइ ।

१.१ मानकलेखन छु खः?

लेखनकर्मयात अःपुक व सुथांलाक न्ह्याकेत भाषिक वक्ता, भाषा वैज्ञानिक, वैयाकरण, व प्रयोगकर्मी मुनाः कोछिनातःगु लेखनप्रणालीयात मानक लेखनप्रणाली धाइ । पेंगू पुचलं कोछिउगु प्रणाली न्हियान्हित्थं छेलाबुलाए वलकि व मानक लेखन जुइ ।

१.२ समस्या

थौं नेपालए नेवाःत १३,२६,९९१म्ह दुसा ८४५,२३२म्ह वक्ता दु । थुलि मध्ये नेपालभाषाया माध्यमं बोनीपिं स्कूल कलेजया सःबसः विद्यार्थी, शिक्षक व पुलांपिं शौकिन मनूत जक खः । थुकिया औपचारिक तथ्याङ्क पिदंगु मदुनि । न्हू पुस्ता थुखे कोसाःगु खनेमदु । थुकिया कारण एक्को दु । थुलिमध्ये छगू कारण थौ नेपालभाषाया लेखन छम्ह मेम्हलिसे पानाचोंगु दु । बोनेत थाकुया वनाचोंगु दु । लेखन दुने पेथी (य, ये, य्, व ए) नं छेला बुलाए खनेदु । थो य, ये, य्, व ए गन गुथाए छाए छेलेगु धैगु खँए निदानात्मक खँ वःगु दु । सामान्य भाषा विज्ञानए वर्णनात्मक वर्णन माः। थथे जूगु खने मदुनि । थो हे मूल समस्या खः।

१.३ सीमाङ्कन व औचित्य

नेपालभाषाया सरकारी स्तरए लेखन जुइगु थाए नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग जक खः । थुलि बाहेक न्हिपौ, वाःपौ, व विद्युतीय सञ्चार माध्यम खः। अन नियामक निकाय मदु । थःथःगु संस्थाया नियम यःयःथे दएकातःगु खनेदु । छगू संस्थां मेगु संस्थांयात मिलेमजू धयाचोंगु दु । वर्ण कोछीगु व लिपि लेएगु खँए भाषा वैज्ञानिक सहलह जूगु खनेमदु । व्याकर्णिक गोष्ठी च्वसापासां याःगु हे ३३ दँ दएधुंकल । उकिया नं पुनः मुल्याङ्कन जुइ माले धुंकल । उकिं खासयानाः नेपालभाषाया विद्यार्थी व शिक्षकतएत विशेष मछिनाचोंगु दु । थो अध्ययनए य, ये, य् व ए पेंगः वर्णया जक छेलाबुला सर्वेक्षण जूगु दु ।

१.४ उद्देश्य

(क) नेपालभाषाया लेखनकर्मए दुगु पेथी (य, ये, य्, व ए) छेला बुलाया सर्वेक्षण अले उकिया सरलीकरण व स्तरीयकरण याएगु ।

१.६ पुरालेखनया मूति

पुरालेखनया भ्मोलए नेसं १०२९ निसे ११३७ तकया २८ म्ह चोमिया ५० गू सफू व चोसुया विवेचना जूगु दु (विस्तृत

जानकारी काएत पुरालेखन सोयादिसँ) । उकिया आधारए नेपालभाषाया लेखनए थुकथं बोथलेछिं ।

(क) ए-स्वर पुचः- थुकी जगतसुन्दर मल्ल (१०३५), ओमकारेश्वर श्रेष्ठ (११३०,११३१) दुथ्याः। थो पुचःयाकथं नेपालभाषाए दयाचोंगु 'वय्' हलन्त लेखन व 'ये-य्' उभय लेखन नितां नेपालभाषाया स्वभावकथं पाएछि मजू । नेपालभाषा स्वरान्त भाषा जूगुलिं थुकिया क्रिया, विभक्ति, नाम, सर्वनाम, संख्या आदि दक्को थासए 'ए' छेलेमाः। तत्सम धैगु गथे खः अथे हे धैगु जूगुलिं अन खँ हे मन्त । तद्भव धैगु हिलाः वःगु जूगुलिं नेपालभाषाया लुखां दुहां वसेलिं अन नं नेपालभाषाया हे नियम लागू जुइमाः ।

(ख) य्-हलन्त पुचः- थुकी चित्तधर 'हृदय' (१०९७), सुन्दरकृष्ण जोशी (१११२,२०६०), रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ (१११०,११२१), तुलसिलाल सिं (१११२) दुथ्याः। थो पुचलं दक्को थासए 'य्' छेलातःगु दु । क्रियारूपायनए स्वरान्त धातुइ वःगु (ए प्रत्यय रूपध्वनि प्रक्रियाकथं '-य्' जुल धैगु धापु खनेदु ।

(ग) य-अजन्ता पुचः- थुकी जनकलाल वैद्य (११०५) दुथ्याः। थोपुचःयाकथं नेपालभाषाया दक्को थासए 'य' जुइमाः।

(घ) ये व य्-उभय पुचः थुकी शुक्रराज शास्त्री (१०४८), हृदयचन्द्रसिंह प्रधान (१०६८), पुष्परत्न 'सागर' (१०७२), लोकमान सिं (१०७५), सुर्यबहादुर पिवा (१०७६), सत्यमोहन जोशी (१०७८), ज्यानबहादुर नेवाः (१०८१), रमापतिराज शर्मा (१०९९, ११२१,११३१, ११३१,क) इस्वरानन्द (१०८३, १०८७, ११०१), काशीनाथ तमोट (११०१, ११३४), तुयुबहादुर महर्जन (१११०, १११८, ११२७। ११२८, ११३२), विष्णु चित्रकार (१११०), बालगोपाल श्रेष्ठ (११३७) दुथ्याः।

थो पुचःयात ये-कारवादी धकाः म्हसीकेगु यानाचोंगु दु । थो पुचःयाकथं सारकथं सोथी (क) तत्सम शब्दए 'य', (स, च, ज) तद्भव जुयावःगु खँगोलए 'य्' अले क्रियार्थकए 'ये' छेलेमाः।

(ङ) पश्चिमा-खासयानाः अंग्रेजी भासं भाषाविज्ञानया ज्याखँ याइपि शिशिरकुमार स्थापित (१९७८), तेजरत्न कंसाकार (१९७९), कमलप्रकाश मल्ल (१९८५), अष्टिन हेल (२००६) व मेमेपिसं देवनागरी आखः छेलेम्वाः। वएकःपिसं नेवाःभासं चोइपिसं चोइगु ('य','य्', 'ये','ए') या थासए (-भ) छेलाचोंगु दु, मेगु छुं हे नवाःगु मदु ।

१.७ विधि

विधि अन्तर्गत (१) विषय, (२) सिद्धान्त, (३) विश्लेषण व (४) लिचोः दइ । थन थो पेंगू तत्वया विवेचना जुइ।

१.७.१ विषय

पुरावलोकन याएधुंकाःपिदंगु लिचोःयात छसिकथं वाले । न्यापुचलए पुचः (ङ)या छुं धारणा खने मदुगुलिं धाए हे म्वाःल । पुचः (ग) पुचःया दुजः जनकलाल वैद्य च्वसापासाया व्याकरण गोष्ठीया धारणापौया (११०४:७(९) छम्ह प्रस्तोता खः । गोष्ठी लिपा वएकलं छुं ई 'य' छेलादिल । लिपा पुचः (घ) ए बिलय जुइ धुंकूगु खनेदु । पुचः (ख) हलन्त 'य्' पुचःया नेपालभाषाया शिक्षण क्षेत्रए अस्तित्व बल्लाक दु । थो पुचलए भाषाविज्ञानया औपचारिक उपाधि काःपिं खनेदु । पुचः (घ) विशेष, थी थी संघसंस्था,नेपालभाषाया सञ्चार क्षेत्र, व लेखक समाजए प्रभावशाली खनेदु । दकले आपाः विचलन नं थो हे पुचलए खनेदु । पुचः (क) नेपालभाषाया पुनरजागारण कालए माष्टर जगतसुन्दर मल्लं हयादीगु खः। थुकिया निरन्तरता मदयावंगु खः। थौकन्हए खनेदुगु खासयाना (ख) व (घ) पुचलं बिउगु समाधानया लँए सुधार याएत थो पुचः वःगु खनेदु ।

पुचः(ख) व (घ) या पकड व विचलनया खँ हे मूल समस्याया हागः (चययत) जूगुलिं थुकियात थन लेएगु जुइ ।

१.७.२ सिद्धान्त

पुचः (ख) व (घ)या तर्कयात वाले न्हेव वालेत माःगु थो सर्वेक्षणया आधारभूत सिद्धान्त न्हेथने

(क) नेपालभाषाए (इ, उ, ए, अ, आ) न्यागःमागोःदुगु खँए दकोसिया सहमति दु ।

(ख) नेपालभाषा आक्षरीय (syllabic) स्वरान्ते भाए खः।

(ग) दैनिक लेखन वार्णिक आलेखनकथं जुइ ।

(घ) मितव्ययी व प्रभावशाली (Economy and efficiency) भाषाया छगू आधार खः।

(ङ) भाषावैज्ञानिक विश्लेषण याएबले ध्वनितात्विक आलेखन जुइ ।

१.७.३ विश्लेषण

आःयात नेपालभाषाए मूलतः निगू मुद्धा 'य्' वा 'य्-ये' छेलगु खँए बहस दु । नेपालभाषा कनीय विभागं पिदनीगु प्रकाशनए य् - हलन्त जुयाः पिदनी सा अनं पिने 'य्-ये'जुया पिदनाचोंगु दु । य्-हलन्त व 'य्-ये' कारयात समन्वय यानाः विकल्पकथं दक्कोथासए 'ए'मागोः हे छेलेगु धैगु खँ दु । थुमिगु छसिकथं छगू छगू याना लेया सोए-

(अ) तत्सम शब्दए 'य', (स, च, ज) तद्भव जुयावःगु खँगोलए 'य्' अले क्रियार्थकए 'ये'

तत्सम शब्दए (i)'य', तत्सम नामं हे गथे खः अथे धैगु सिद्ध जूगुलिं (Axiom) खँ ल्हाए हे म्वाःल ।

(ii) 'स, च, ज' तद्भव जुयावःगु खँगोलए 'य्' छेलेगु

पुलांगु नेवाभाषाए दुगु 'स, च, ज' विशेषतः खँगोया उपान्त (व्यञ्जन) वर्ण थौया भाषाए थी थी रूपध्वनि प्रक्रिया (Morphophonemic process) पुलाः वःगु खनेदु । न्हापां अघोषीकरण (Devocalization) जुयाः व्यञ्जन दुसुइ । अनलि दुसूगु थाए सोया न्हेवनेया मागोलं साली, परगतसमीभवन (Regressive assimilation) जुयाः स्वरबृद्धि (vowel rising) जुइ । थो प्रक्रियायात अग्रकरण (Frontization or vowel fronting) न धाइ । थुकिया थासए [umlaut] छेली । थो वर्ण नेपालभाषाए मध्य अग्र स्वर (Mid front vowel) 'ए' (भ) लिक्क लाः। उकिं थज्यागु थासए 'य्' (तमोटजु धाःथें) छेलेगु मयासे 'ए' छेलेबले नेपालभाषाया ध्वनि लिक्क लाइ । थो खँ वार्णिक आलेखन लिसे न एक्को सत्ती । थुकियात सुत्रए थुकथं केनेछिं ।

(क) फस > फ - अ, स् - अ, > फ - अ, x -अ [Devocalization]
> फ-(अ,ए [Frontization/vowel fronting]
> फए 'air'

(ख) गोच > ग - ओ, च् - अ, श्र ग - ओ, ह -अ, [Devocalization]
> ग् - ओ, ए [Frontization /vowel fronting]
> गोए 'betel nut'

(ग) भोज > भ् - ओ, ज् - अ, श्र भ् - ओ, ह -अ, [Devocalization]
> भ् - ओ, ए [Frontization /vowel fronting]
> भोए 'feast' ।

काशिनाथ तमोट (११०१, ११३४), जुं [Frontization / vowel fronting] यात हलन्त 'य्' मूर्धन्यीकरण [palatalization] यानादिल । थो थासए वएकलं प्रक्रियाया नां मेगु नालादीगुलिं थथे जूगु खः ।

(iii) क्रियार्थकए 'ये' छेलेगु

खोपए आःनं बांलाक नवाइबले 'सोय', 'बोय', 'दिय' आदि क्रियार्थक चलन याः नि । उलिजक मखु, अभिलेखीय भाषाए आः न थो प्रयोग लुइके फु । थन न चोए [(अ)(ii) या नियमं ज्या याइ ।

(घ) सोय > स् - ओ, य् - अ, श्र स् - ओ, ह - अ, [Devocalization/ Depalatization]
> स् - ओ, ए [Frontization /vowel fronting]
> सोए 'to see' ।

लिचोः तत्सम शब्दए 'य', (स, च, ज) तद्भव जुयावःगु खँगोलए 'य्', व क्रियार्थकए 'ये' छेलेमाः धैगु खँ प्रमाणित मजू । बरु तद्भव खँगोः व क्रियाए नं '-ए' छेलेत रूपध्वनि प्रक्रियाया विश्लेषणं बः बिल ।

मुद्दा (आ) क्रियार्थकए 'य्' छेलेगु

सुन्दरकृष्ण जोशी (१११२: १०१, ११०२०६०:९०) जुं थो तर्क न्ह्याकाचोनादीगु खः । थुकिया विरूद्ध रमापतिराज शर्मा (११२९:४३) जुं धातुया वर्गीकरणया थुकथं यानादीगु दु ।

काय् + ए = काये, कन् + ए = कने, हाल् + ए = हाले,

म्हित् + ए = म्हिते, भप् + ए = भपे, पर्क् + ए = पर्के

ये-कारया बहसया भ्छोलए थो थासा वएकलं सुन्दरकृष्ण जोशी (१११२स१०१, ११०२०६०:९०) यात नालाकाःगु खनेदु । तर अन वएकलं श्रोत केनामदी । थुलि जुयालि नं वएकलं केनादीगु छता खँए विचाः याएमाः । व छु धाःसा खोपए आः नं दनीगु 'काय 'to take', दीय 'to be', सोय 'to see' आदि क्रियायात सुन्दरकृष्ण जोशीजु स्वरान्तकथ बोथलादीगु धातुयात वएकलं व्यञ्जनान्त याएगु कुतः खनेदु ।

थन थाए शर्माजु व जोशीजुया खँए बांलाक दुवालाः सोलधाःसा छता समाधान बांलाःगु पिहांवइ । जोशीजुं (१११२:९४-१२७) यानादीगु स्वरान्त धातु बोथला थुकथं खनेदु

आत्म अभूत	आत्म भूत
न-ये (न्-अ, य्-ए)	न-या (न्-अ, य्-आ)
दा-ये (द्-आ, य्-ए)	दा-या (द-आ, य्-आ)

शर्माजु व जोशीजु निम्हसिनं न 'ये' प्रत्यय नालादिल । पाःगु खँ थुलि हे खःकि शर्माजुं धातु 'नय्' (न् - अ - य्) व्यञ्जनान्त व जोशीजुं 'न' (न्- अ) स्वरान्त नालादिल । थुकिं यानाः धातुया स्वरूप हे पाःवन । थन निगोलं धातु एकाक्षर जुल । छताखँए निम्हसिनं विचाःयाएमाः थे चो न कि भाषा स्वरान्त, तर धातु व्यञ्जनान्त जुइ लाः? थो विवादए निम्हसिया तर्कयात बःकयाः 'न' यात धातु धाएगु खँए ला विवाद न्हापा न मदु । शर्माजुं तैदीगु तर्क 'नय्-ए = नये व जोशीजु तर्क 'न-ये = नये' या थासए 'न-०-ए = नए' 'यातधाःसा यैँ-यलया ल्याखं पाएछि अःपुगु उपाय जुल । तर खोपया व क्रिया रूपायनयात विचायात धाःसा थुकथं समाधान जुइफु-

न-य्-ए न-य्-आ

थुकी दथुइ वःगु अर्धस्वर (-य्-) आगम (epenthesis) खः । थो आगम नेपाली (नेवाः व खए) तसें स्वर वर्ण उच्चारण याइबले खासयानाः उच्च व मध्य स्वरए खनेदु । थो आगम यैँ-यलया क्रियार्थकए तनावने धुंकल, तर खोपए दनिगु खनेदत । थुकिया प्रमाण यैँ-यलया आत्म भुतए (न-य्-आ . नया) द हे दनि ।

(आ) या लिचोः

थुकथं क्रियार्थकए 'ये' वा 'य्'छेलेगु मखु 'ए' छेलेबले निम्हसिनं धाःगु खँया मध्यमार्गी जुइ । थो खँ बार्णिक आलेखनया

सिद्धान्तं न पाएछि खनेदु । आक्षरिक संरचना (syllabic structure) सोएबले न संतुलन खनेदु । दक्कोथासं छगू हे रूप जूगुलि मीतव्ययी न जुल । यूनिकोडया सिद्धान्तकथं न प्रविधिमैत्री जूगुलि सरल व प्रभावशाली न जुल ।

मुद्दा (इ) दकोथासं 'ए' छेलेमाः।

मुद्दा (अ) व (आ) या विश्लेषणकथं दक्को थासए 'ए' छेलेमाःगु खनेदत । धातु एकाक्षरीय जुइमाःगु खँए 'ए' छेले बले गनं हे पंगः खनेमरू । थुकिं 'य्' वा 'य्' चोयाः 'ए'या उच्चारण याएमाःगु विद्यमान पद्धतियात विस्थापन याइ । दैनिक लेखन बार्णिक आलेखन जुइगु खँ न थन पूवन । थो छगः हे वर्णं छेलाः नाम, सर्वनाम, क्रियार्थक, आत्म अभूत, संख्या, अव्यय दक्कोथासए हे चोए फैगुलि थो मितव्ययी नं जुल । नाप मागोः छगः हे दइगुलिं टाइप याएत, नेवाःतसे जक मखु बिभाषीमनूतसे नं त्याजिक बोनेफइगुलिं थो सरल व प्रभावशाली न खनेदत । 'य' लिसे चिनाचोंगु खगोलए न चोए अपुइगु जुल । गथे क्यले > केले, ख्यलए > खेलए, छ्यनए > छेनए, छ्यले > छेले आदि ।

१.७.४ लिचोः

[अ (ii), व (iii)] व (आ) या विश्लेषणं यानाबले सोथासं (स, च, ज) या तद्भव जुयावःथासए, क्रियार्थकए व आत्म अभूत दक्को थासए हे 'ए' छेलेमाःगु खनेदत ।

मुद्दा (अ) व (आ) या विश्लेषणकथं दक्को थासए 'ए' छेलेमाःगु खनेदत । धातु एकाक्षरीय जुइमाःगु खँए 'ए' छेले बले गनं हे पंगः खनेमरू । थुकिं 'य्' वा 'य्' चोयाः 'ए'या उच्चारण याएमाःगु विद्यमान पद्धतियात विस्थापन याइ । दैनिक लेखन बार्णिक आलेखन जुइगु खँ न थन पूवन । थो छगः हे वर्णं छेलाः नाम, सर्वनाम, क्रियार्थक, आत्म अभूत, संख्या, अव्यय दक्कोथासए हे चोए फैगुलि थो मितव्ययी नं जुल । नाप मागोः छगः हे दइगुलिं टाइप याएत, नेवाःतसे जक मखु बिभाषी मनूतसे नं त्याजिक बोनेफइगुलिं थो सरल व प्रभावशाली न खनेदत ।

लिधंसा

ईश्वरानन्द, २०२१, *मूलुखा बःधंगु वैज्ञानिक भाय्लचं* । यैँः मय्जु सुधा।

ईश्वरानन्द, २०२४, *चलंचा (चिकिचा धंगु व्याकरण)* । यैँः सुधादेवी ।

कंसाकार, तेजरत्न, ११०२, *नेपालभाषा व भाषा विज्ञान* । देगः१२। येः देगः म्हिचा सफू ।

चित्रकार, विष्णु,१११०, *नेपालभाषाया ख्वाः व पहःया खँय् छुँ विचाः*। यैँः दिलीप शाक्य ।

जोशी, सत्यमोहन, १०७८, *नेपालभाषा शुद्ध च्वेगु सुत्र* । यलः श्रेष्ठ प्रकाशन ।

जोशी, सुन्दरकृष्ण, १११२, *नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक व्याकरण* । यैँः लाकौल पिथना ।

जोशी, सुन्दरकृष्ण,२०६०, *नेपालभाषा व्याकरण* । काठमाडौः नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

तमोट, काशीनाथ, ११०१, *स्तरीय नेपालभाषा नियमावली* । यैं : देगःम्हिचा सफू ।

तमोट, काशीनाथ, ११३३, ओमकारेश्वरया लेखनप्रणाली, *नेपालमण्डल अनुसन्धान सामयिकी* । यलः नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथि ।

नेवाः, ज्यानबहादुर, १०८१, *संक्षिप्त नेपालभाषा व्याकरण* । यलः स्वयं ।

पिवाः, सुर्यबहादुर, १०७६, *नेपालभाषा खःकथं च्वयेगु लँपु* । काठमाडौः रत्न पुस्तक भण्डार.

पिवाः, सुर्यबहादुर, १०८७, *ह्रस्व-दीर्घया म्ये* । काठमाडौः रत्न पुस्तक भण्डार।

प्रधान, ह्रदयचुनसिंह, १०६८, *शुद्धाशुद्धया ताचा (शब्द विचार)* । यैँ : ह्रदयचन्द्रसिंह प्रधान । विसं २००४ ।

मल्ल, जे. एस, १०३५, *इसपं दएकातगु बाखं* । सोंगूगु संस्करण । यैँ : एज जे एम ।

वज्राचार्य, निष्ठानन्द, १०२९(?), *एकविंसतिस्तोत्र* । यैं : ओमबहाल ।

महर्जन, तुयूबहादुर, १११०, *भीगु व्याकरण* । किपू : नेपालभाषा गुथि ।

महर्जन, तुयूबहादुर, १११८, *नेपालभाषा व्याकरण* । यैं : नेपालभाषा एकेडेमी ।

महर्जन, तुयूबहादुर, ११२७, *स्तरीय नेपालभाषा व्याकरण* । किपूः किपू नगरपालिका ।

महर्जन, तुयूबहादुर, ११२८, *भाषाविज्ञान परिचय* । यैँ : कल्याणी ताम्रकार ।

महर्जन, तुयूबहादुर, ११३१, *नेपालभाषाया भाषिक विशेषता* । यल : न्हूहिसु पुचः ।

महर्जन, तुयूबहादुर, ११३२, *नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक अध्ययन* । यल : लुमन्ति दबू ।

वैद्य, जनकलाल, ११०५, *'नेपालभाषाय 'य्' (हलन्त) व 'ये' कारान्त छ्यला', खेलुइताः* ६:६: ५३-६४) ।

सागर, पुष्परत्न, १०७२, *सुबोध नेपालभाषा व्याकरण* । 'थौकन्हे' प्रकाशन विभागया स्वान-१। कान्तिपुर : 'थौकन्हे' प्रकाशन विभाग ।

सिं, लोकमान, १०७५, *नेपाल भाषा व्याकरण* । काठमाडौः नां मदु, भोटेबहाल ।

शर्मा, रमापतिराज, १०९९, *नेपालभाषाया बँ नेपालभाषाया नँ* । पासा -५६ । यैँ : च्वसापासा ।

शर्मा, रमापतिराज, ११२९, *नेवाः भाय् खँया हलिमलि* । कुतः -१२४ । ख्वपः कुतः पिकाक ।

शर्मा, रमापतिराज, १०३१, *भ्गीगु न्व व वया हागः* । ख्वप : सिद्धि स्मृति प्रतिष्ठान ।

शर्मा, रमापतिराज, १०३१, *नेपालभाषाया क्रियातय् पुसाग्वः धुकू (धातुग्वः धुकू)* । कुतः- १३० । ख्वप : कुतः पिकाक ।

शुभ सफूकुथि(सं), ११०३, *नेपालभाषा व्याकरण तःमुज्यापौ मुना* । यैँ : च्वसापासा ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर,११२०, *'नेपालभाषाया धातु क्वःछीगु समस्याः छगू अध्ययन'*, नेपालमण्डल ब्वँमाः, ल्याः २ । यल : नेपालमण्डल घःचाःधुकू ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर, २००२, *पोखरा र काठमाडौँ-पाटनको नेपालभाषामा रूपायन भेद* । लघु अनुसन्धानपत्र । विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर, ११३०, *नेवाः लेखन प्रणाली* । यैँ : रामभक्त भोँमि ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर,११३१, *नेवाः भाएया म्हिचासफू* । नसना सेरिज (५ । यैँ : नसना पब्लिकेशन ।

श्रेष्ठ, बालगोपाल, ११३७, *नेपालभाषा सरलिकरण अभियान, लसकुस*, ६१(६३।

शाक्य, राजा, १११०, *सहलहया सुलचं* । पासा ल्याः ६४ । यैँ : च्वसापासा ।

'हृदय' चित्तधर, १११६, *नेपालभाषा गय् च्वयुगु?* यैँ : नेपालभाषा परिषद ।

Genetti, Carol E,1990, *A Descriptive And Historical Account of The Dolakha Newari Dialect*, A Dissertation presented to the Department of Linguistics and the Graduate School of the University of Oregon for the degree of Doctor of Philosophy.

Genetti, Carol E, 2007, *A Grammar of Dolakha*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter=

Hale, Austin, Shrestha, Kedar P. 2006, *Newar -Nepal Bhasha*. Languages of the world / Materials, 256, Munchen-Newcastle: Lincom Europa.

Joshi, Sunder K.1984, *A Descriptive Study of Bhaktapur Dialect of Newari.* A thesis submitted to the University of Pune for the degree of Doctor of Philosophy in Linguistics.

Kannsakar, Tej R. 1979, *A Generative Phonology of Kathmandu Newari.* A Dissertation Submitted to the Institute of Humanities and Social Science in the Fulfillment of the Requirements for the degree of Doctor of Philosophy.

Kansakar, Tej R. 1983, *A Basic Course in Colloquial Newari*. Kathmandu: Campus of International languages, Tribhuvan University.

Ladefoged, Peter, 1982, *A Course in Phonetics*. 2nd ed. Toronto : Harcourt Brace Jovanovitch.

Malla, Kamal, P. 1985, *The Newari Language* : A Working Outline. Tokyo: Institute

For The Study of Languages and Cultures of Asia and Africa.

Regmi, Dan R. 2012, *Khwopa Newar A Grammar Sketch*. Language Materials. Lincom Europa.

Shakya, Daya R. 1992, *Nominal and Verbal Morphology in Six Dialects of Newari*. A thesis Linguistics and Graduate School of the University of Oregon in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of Arts.

Shrestha, Omkareshwor, 2000. *A Sketch Grammar of Duku Danuwar Kaini (Dukaini).* A thesis submitted to the faculty of Humanities and Social Sciences, Tribhuvan University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Masters of Arts in Linguistics.

Shrestha, Omkareshwor, 2010. *A Grammer of Pahari*. A dissertation submitted to the Institute of Humanities and Social Science in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Linguistics.

Shrestharcarya, Iswarananda, 1981. *Newari Root Verbs*. Ratna Pustak Bhandar, Kathmandu.

Sthapit, Shishir K. 1978, *English, Nepali, and Newari : A comparison and its pedagogic application.* A thesis submitted to the University of Pune, Faculty of Arts for the degree of Doctor of Philosophy in Linguistics.

Yadava, Yogendra P.2001, *Linguistics, A Basic Course*. New Hira Books, Kathmandu.

हलिमय् नेवाः व नेवाः भाय्

केशरमान ताम्राकार
शिकागो

नेवाःत उपत्यका दुने जक सीमित मखय् धुंकल । नेपाःया पूर्वया मेचीनिसें पश्चिमया महाकालितकया थी थी शहर व गां गामय् नेवाःतय्सं बास यानाच्वंगु दु । थःपिं गन गन वन, अन अन नेवाः दय्काः च्वंगु दु । गनं गनं ला यैँया थी थी त्वाःया नांयात स्थानीय रूपं नालाकयाः यैँया त्वाःयात जीवन्त यानातःगु दु । अथे हे नेपालभाषा नं ल्हानाच्वंगु दनि ।

थौं नीछगूगु सदी वयाः हलिंया दक्व धैथें थासय् नेवाःत थ्यने धुंकूगु दु । न्हापा न्हापा जूसा आखः ब्वनेगु त्वह तयाः विदेशय् थ्यनी । तर थौंकन्हय् थी थी हुनिं यानाः थः जक मखु माचाछि नेपालं मेगु देशय् बाय् हिलाच्वंगु दु । अप्वः धैथें नेवाःत बाय् हिलावंगु थाय् धइगु उत्तर अमेरिकाधाःसां पाइमखु । जि नं थौंकन्हय् छँजःपिं नापं अमेरिकाया शिकागो शहरय् च्वनच्वनागु दु । न्यनाकथं दकलय् न्हापा सन् १९७६ स शिकागोय् भ्जाःम्ह नेवाः खः – भाजु मदन राजभण्डारी । अनं लिपा वय्कःया तिरिमय्जु धर्मदेवि 'यमि' राजभण्डारी झ्यायाद्यूगु खः । थौं वया अमेरिकाया अप्व धैथें राज्यय् नेवाःत थ्यनेधुंकल । अप्व धैथें अमेरिकाय् च्वनाच्वंपिं नेवातसें बांबांलागु थासय् च्वना ज्याजक यानाच्वंगु मखु व्यवसाय नं बांलाक न्ह्याकाच्वंगु दु । अले थवंथवय् नेवाः भाय् नं ल्हानाच्वंगु छगूकथं मांभाय्प्रति माया मतिना यानाच्वंगु यच्चुक सी दु । इलय्ब्यलय् नेवाःतय् दथुइ मुनाः नखःचखः हनेगु नं यानाच्वंगु दु । थुकथं नेवाः नेवाः दथुइ थवंथवय् ग्वहालि व थःगु भाय्, तजिलजि, नखःचखः ल्यंकातय्त नीन्हयदँ न्ह्यः अमेरिकाया वासिङ्गटन डिसी 'नेपाः पासा पुचः अमेरिका' नामं नेवाः पुचः नीस्वंगु खः । थ्व धुंकाः व हे थासय् थनिं झिंन्यादँ न्ह्यः मेगु नेवाः संस्था 'नेवाः अफ अमेरिका' जन्म जुल । थ्व निगुलिं संस्था नेवाःतय् भाय्, तजिलजि, नखःचखः, संस्कृति अमेरिकाय् म्वाकातय्गु निर्ति तःधंगु भूमिका म्हिताच्वंगु दु । 'नेवाः अफ अमेरिका' अमेरिकाया मेमेगु राज्यय् नं कचा स्वना यंकूगु दु । आःतकया दुने न्यागू च्याप्टर स्वने धुंकल । अथे हे च्यादँ न्ह्यो शिकागोय् 'नेवाः अमेरिकन दबू' नामं मेगु नेवाः संस्थाया स्थापना जुल । थुगु संस्थां नेवाः भाय्, तजिलजि, नखःचखः, संस्कृति लिसें नेपालभाषाया साहित्य व साहित्यकारपाखे नं मिखा तःगु दु । दकलय् न्हापा नेपालभाषाया उपन्यास नेपालं पिने पिथनेगु ज्याया शुरूवात शिकागों जूगु दु । अथे हे नेपालभाषाया साहित्यकारपिनिगु बुदिं न्याय्काः साहित्यकारपिन्त म्हसीका बीगु नं ज्या याःगु दु । आः वयाः अमेरिकाया थी थी राज्य पोर्टलायन्ड, टेक्सास, बोस्टन, न्यूयोर्क, डेन्भर, फ्लोरिडा, क्यालिफोर्निया व मेमेगु राज्यय् नं नेवाः संस्था स्थापना जुइधुंकूगु दु । थुकिं छु सी दु धाःसा भी नेवाः जातितय्गु तजिलजि, नखःचखः, संस्कृति तनी मखुत ।

'*भाषा म्वाःसा जाति म्वाइ*' महाकवि सिद्धिदास महाजुं धयादीथें नेवाः जाति म्वाकाः तय्या लागी भाय्नं म्वाकेमाः । गन भाय् मदइ अन जाति दइ मखु । भीगु दकलय् न्हापांगु पहिचान धैगु हे भीगु भाय् नेवाः भाय् – नेपालभाषा खः । गन भी थवं थवय् नेपालभाषा मल्हातधाःसा भी नेवाः खयां नं नेवाः मखया बी । थौंकन्हय् अप्वः धैथें नेवाःतय्सं नेवाः भाय् मल्हासे खय्भाय् ल्हाना हयाच्वंगु भीसं खनाच्वनागु दु । नेवाःतय् छँखा छँखाय् नेवाः भाय् मल्हाःसे खय्भाय् ल्हाय्गु फेसन दुत हयाच्वंगु दु । थुकिया जिम्मेदार सु खः? अक्सफोर्ड युनिभर्सिटीया प्रोफेसर भाजु डा. डेभिड् गेल्नरं थुकियात कयाः च्यूता तयाः धयादीगु दु 'थथे हे जुया वनधाःसा मेगु ५० दँ लिपा नेवाः भाय् ल्हाइपिं माले माली ।'

भाय् भाय् धकाः दबुली दनाः नेवाःभाय् म्वाकेमाः धकाः तःसलं भाषण बियादीपिं नेवाः न्ह्यलुवातय् छँय् नेवाः भाय् मखु खय्भाय् ल्हानाच्वंगु दु । नेवाः भाय्या सफू च्वयादीपिं साहित्यकारपिन्सं थः मस्तलिसे खय्भाय् ल्हानाच्वंगु दु । नेवाः भाय् थपू याय्या निर्ति थी थी नामं नेवाः संस्था चाय्का जि नायो, जि न्वकू, जि छ्याञ्जे, जि दांभरि, जि मू दुजः धका न्हाय् तपुकाच्वंगु दु । छु इमिसं नेपालभाषां प्रचार प्रसार याय्गु ज्याय् थःगु छँय्

छ्यलाच्वंगु दुला? नेपालं पिहाँ वया: अमेरिकाय् व हलिंया थी थी देशय् नेवा: संस्था स्वना: जिं नेवा: भाय्या लागी स: तया च्वनागु धा:गु संस्थाया पदाधिकारीतसें थ: मस्तलिसे नेवा: भाय् ल्हानाच्वंगु दुला? थ्व छगू न्ह्यस: ख: । नेवा: मां अबुं जिमि मस्त अमेरिकाय् च्वनीपिं ख: । नेपालय् लिहाँ वनीपिं मखु इमित नेवा:भाय् छाय् माल धका: नेवा:भाय् मल्हा:सें अमेरिकन भाय्, खय् भाय् ल्हाई । थ्व छगू इमिसं त:धंगु गल्ती यानाच्वंगु ख: । थ:थ:म्ह त्वाकलय् तया: पालाच्वंगु दु ।

थुगु च्यूता: मात्र च्यूता:जक मखसें नेवा:त न्हनी धइगु च्यूता: ख: । छम्ह नेवा: मखुसां गेल्नर भाजुं नेवा:तय्त कया: गुगु च्यूता प्वंका: दीगु ख: उकियात कया: नेवा:तय्सं वा: चाय्के हथाय् जुइ धुंकल कि - जिमि मस्त नेवा: ख:, जिमि मस्तसें नेवा: भाय् सय्मा: । नेवा:भाय् हे इमिगु पहिचान ख: । न्ह्यागु देशय् च्वंसां नेवा: जि ख: धाय्गु ख:सा । थ:गु भाव थ: मस्तलिसे थ:गु भाषां नवाय् बलय् गुगु आत्मीयता दइगु ख: मेगु भाषां खँ ल्हाय्बलय् गुबलें दइमखु धइगु वा: चाय्के मा: । अथे हे, थी थी नेवा: संस्थां इलय्ब्यलय् न्ह्याकावयाच्वंगु ज्याइव: नेवा: भाषां मयासे खस भाषां यानाच्वंगु नं भ्रीसं खनाच्वनागु दु । भ्रीगु ज्याइव: नेवा: भाषां मजुलधा:सा व ज्याइव: भ्रीगु ज्याइव: मजुल । गन नेवा: भाय्या सवा: काय् मखनी व ज्याइव: नेवा: भाय् थुपु याय्या लागीं जूगु ज्याइव: मखु धइगु वा: चाय्के मा: । नेवा:भाय् मथूपिं नेवा:त नं दु धका: छम्ह निम्ह पदाधिकारीतय् जिद्धिं मुक्कं ज्याइव: हे भ्रीसं खसकरण यानावयाच्वनागु दु । गुकिं याना: ज्याइव: जक नेवा: मेगु दक्वं खसभाषा जूवनाच्वंगु दु । छु थुज्व:गु पहलं भ्रीगु भाय् या विकास जुइला? थ्व खँय् नं नेवा:तय्सं वा:चाय्केमा:गु आवश्यकता ब्वलंगु दु ।

नेवा:तय् सन्दर्भय् दँय्दसं न्हूदँ थ्यनकि नेवा:त चंचं धाइ । भ्र: भ्र: धाइ । हलिंया थी थी थाय्या नेवा: जक मखसें संघ संस्थां नं त:जिक न्हूदँ हनी । म्हपूजा याइ । थ्व छगूकथं नेवा: सभ्यता प्रति गर्व ख: । नेवा: सभ्यता सुलाच्वंगु थुजा:गु ज्याइवलय् ब्वति का: वइपिं भाजु मय्जुपिं जक मखु मस्तय्त नं भ्र:भ्र: धाय्क नेवा: वसतं छाय्पिया: न्ह्यब्वइ । दबुली नेवा: म्ये हाली । नेवा: म्येय् प्याखं ल्हुइ । नेवा: भ्वय् नइ । इव: भ्वय् याइ । फोटो सेसन जुइ । पत्र पत्रिकाय् तत:ग्व:गु आखलं बुखँ पिदनी । फेसबुक जाय्क ज्याइव:या किपा स्वइ । लाइक वइ, कमेन्ट वइ । तर थुकी नं छगू बिचा: याय्बहगु पक्ष दु व ख: भ्रीगु सभ्यताया चिं न्हूदँ थुली जक सीमित जुइगु ख:ला? धका: । अन ब्वति का:वइपिं नेवा:तय्सं नेवा:भाषां कालबिल यानाच्वंगु दु मदु भ्रीसं बिल्कुल वास्ता यानाच्वंगु मदु । अभ्रला नेवा: भाय् ल्हाय् सयां नं थ:गु मांभाषं खँल्हाबल्हा याय्गु सिबें खस भाषा वा अमेरिकन भाय् छ्यलेत हथाय् चायाच्वनी । छु थुकिं भ्रीगु भाय्या विकास जुइला? थ्व छगू नं बिचा: याय्मा:गु पक्ष ख: ।

इमान्दार जुया: खाइसेच्वंगु सत्ययात पित हय्गु ख:सा नेवा: वा नेवा: खल: पुच:तय्सं ग्वसा: ग्वयाच्वंगु नेवा: सभ्यतालिसे स्वापू दुगु ज्याइवलय् न्हू पुस्तायापिन्सं अमेरिकन भाय् हे जक ल्हानाच्वंगु दु । नेवा:तय् न्हूदँ, नेवा:त जक मुनीगु नेवा: ज्याइवलय् थ:गु मांभाय् मल्हासे मेगु भाय् ल्हाय्गु धयागु भ्रीगु सभ्यता भ्रीसं हे न्हंकेत लालायित जुयाच्वंगु मखुला धइगु न्ह्यस:चिं दं वइ । उकीसनं गुलिखे नेपालय् च्वनाच्वंपिं भ्री नेवा: दाजुकिजापिन्सं विदेशय् च्वनाच्वंपिं नेवा:तय्पाखें भाषा संस्कृतिया निर्तिं छुंकथं ग्वहालि याइला धइगु आशा दु, विदेशय् च्वनाच्वंपिं नेवा:तय्सं नेवा: सभ्यतायात कया: छुं चिन्तन याइला धइगु भावना दु । मांदेय् नेपालय् च्वनाच्वंपिं नेवा: दाजुकिजापिन्सं या:गु आशा वा भावनायात भ्रीसं कुठाराघाट यानाच्वनागु मदुला धइगु धारणा नं थन दं वइ । उकिं नेपा: दुने वा नेपा: पिने जूसां नेवा:तय्सं थ:गु ज्याइव: न्ह्याकेत तत्काल त:त:धंगु कल्पना वा ज्याइव: मन्ह्याकूसां छाती ल्हा: तया: नेवा: भाषं ज्याइव: न्ह्याकेमा: । थ्व धुंका: तिनि मुक्कं सभ्यता उत्थान याय्गु निर्तिं मेमेगु ज्याइव:त न्ह्याकेमानि धइगु वा: चाइ । अभ्र भ्रीगु सभ्यताप्रति भ्रीसं गर्व याय् सइ । उकिं दकले न्हापां भ्रीसं थ:, थ:गु चाक: दुने नेवा: भाय् ल्हाय्गु परम्पराया विकास याय्फतधा:सा भ्रीगु सभ्यताय् हाकनं छक: चुलि जाया: वइ । भ्री भूगोलं न्ह्याक्व तापासां भ्रीगु पहिचान जहाँ थी ।

न्हापांगु हलिं नेवा: सम्मेलन भ्र: भ्र: धाय्क नु

नेवाः समुदाय – छगू दृष्टि

चन्द्रमान बज्राचार्य

प्राग्ऐतिहासिक इलय् नेपालमण्डल तःधंगु दहया रूपय् दुगु व लिपा थन बस्ती च्वंगुया बारे दहया लः महामञ्जुश्री नं थःगु खड्गं पालाः पितछ्वया बस्ती दय्कूगु धापू दु । स्वनिगलय् दक्वसिबे न्हापां गोपाल, महिषपाल, किराँतवंश छसिंकथं राज्य यानाः लिपा लिच्छवी, मल्लवंशया जुजुपिंसं राज्य याःगु खः । थुगु खँय् स्वैगुं बिचाः पाःगु मदु । अथे हे थ्व स्वनिगः दुने आर्य जातिस्वयां न्हापा मंगोल जाति दुहाँवःगु खँय् नं विवाद मदु ।

लिच्छवीकालसिबें न्हापायागु अभिलेख आःतक लुयावःगु मदुनि । लिच्छविकालया अभिलेखय् छ्यलातःगु खँग्वःत अप्वः धैथे संस्कृत जुयाच्वंगु २४८ खँग्वः जक असंस्कृतयागु दुगु खँ भाषा वैज्ञानिकपिंसं प्रमाणित याय्धुंकूगु दु । उगु असंस्कृत खँग्वःत अबलेया स्थानीय मनूतय्सं ल्हाइगु खँग्वःत खः । अबलेया स्थानीय मनूत धाय्बलय् नेवाःत जूगुलिं व खँग्वःत नेवाः खँग्वः खः धका परिकल्पना याःगु दु । ख नं व असंस्कृत खँग्वःत आः नेवाःतय्सं न्वंवाइगु खँग्वःया दथुइ स्वापू दयाच्वंगु दु । अबलेया नेवाः धाय्बलय् तामाङ्ग, गुरूङ्ग, खस, जाति थें अथवा थौंयागु अवस्थाया नेवाः थें छुं छगू जाति विशेषया जक मखुसे थीथी जातितय्गु वृहत्तर रूप खः अथवा राष्ट्रिय रूपया जाति खः । थ्व चीन-भोट (Sino-Tibetan) भाषा परिवार अन्तर्गत हिमाली शाखा दुने लाः । उकिं नेवाः अबले छुं छगू जाति विशेष मजूसे छगू राष्ट्रया रूपय् जुयाच्वन । नेवाःतय्गु भाय् नेवाः भाय् खः, नेवारी मखु, गथे तामाङतय्गु भाय् तामाङ्गी मखु, गुरूङतय्गु भाय् गुरूङ्गी मखु, खसतय्गु भाय् खसी मखु । नेवाः भाय् यात नेसं ५०० (वि.सं. १४२७) या जुजु जयस्थिति मल्लया पण्डित माणिकं च्वःगु मानवन्यायशास्त्र अथवा नारदसंहिता अथवा न्यायविकासिनी नांयागु सफुतिइ नेपालभाषाया धका च्वयातःगु दु ।

नेपालभाषा न्ह्याक्व हे पुलां जूसां थौंतकया अध्ययन अनुसन्धानकथं नेसं २३५ (वि.सं. ११७२) यागु यलय् ओकुबहालय् च्वंगु ताडपत्र अभिलेख दक्कसिबे पुलांगु धयातःगु दु । सफूया खँय् हरमेखला (नेसं ४९४-वि.सं.१४९१) चिकित्सासम्बन्धी सफू दक्वसिबे पुलांगु नालातःगु दु । आदिकविया खँय् नेसं ६८०-६९४ (वि.सं. १६१६-१६३०) तक राज्य शासन याःम्ह जुजु महीन्द्र मल्ल खः । महीन्द्र मल्लया थ्व निपु म्ये काव्यात्मक दृष्टिकोणं च्वन्ह्याःगु खने दुगुलिं महीन्द्र मल्ल स्वयां न्हापायापिं नेपालभाषाया कविपिं लुयावैगु खँय् शोधकर्तापिं आशावादी जुगु दु । गुगु परिशिष्टय् बियागु दु ।

नेपाःया राजनीतिइ नेवाः समुदायया बांलाक्क विकास जूगु मध्यकाल व उकिइ नं नेसं ६०२ लिपा उत्तर मध्यकालया अवधियात सुवर्णकाल धकाः थुइकाच्वंगु दु । उत्तर मध्यकाल दुने लाय्कूया जुजु लानिपिसं थी थी कथंया म्ये चिनाथकूगु दु । थ्व ईया प्रतिनिधि कवि धाय् ल्वःपिं स्वम्ह कविपिं येँया प्रताप मल्ल, यलया सिद्धि नरसिंह मल्ल ख्वपया जगत् चन्द (जगत्प्रकाश मल्ल) खः । प्रताप मल्ल श्रृंगारिक कविया रूपय् प्रतिनिधि कविपिं खः । अबले च्वयातःगु नेपालभाषा म्येय् च्वःम्हेसिया नां व ई नं मदुगु आपालं म्ये दु । जनस्तर पाखें म्ये च्वःपिं मनूतय्गु नां शाहकालय् तिनि खने दत ।

शाहकालंनिसें नेवाः समुदायया भाषा-साहित्य संस्कृति इत्यादि फुक्क पक्षय् नं बुलुहुँ स्यनावःगु अनुभव जू । राणा प्रधानमन्त्री चन्द्र शम्शेरया इलय् नेपालभाषा मृतप्रायः जुइधुंकूगु खः । तर अबलेया हि दुपिं ल्यायम्ह जोशं नेपालभाषाया पुनर्जागरण काल हल । थ्व हे इलंनिसें नेपालभाषाया संघ-संस्थात चायके गु ज्या शुरू जुल । २००७ सालया प्रजातन्त्र लिपा नेपालभाषा साहित्यया गतिविधि तीव्र रूपं न्ह्यांवन ।

नेसं १०७४निसें एस.एल.सी परीक्षाय् पूर्वीय भाय् या रूपय् नेपालभाषा विषयया नं परीक्षा बिइगु व्यवस्था जुल । ने.सं १०८०निसें आई.ए. व नेसं १०८२ निसें बी. ए. या कक्षाय् नेपालभाषा ब्वनेगु ब्वंकेगु व्यवस्था जुल । नेपालभाषाया एम.ए. कक्षा नियमित कक्षाकथं मजूसे डिग्री वाइ डिजटेंशनया रूपय् अथवा नेपालभाषां छगू जक शोध प्रबन्ध च्वया एम.ए.या उपाधि कायगु व्यवस्था वि.सं. २०३४ य् जुल । नेपालभाषाया नियमित कक्षाधाःसा २०३९निसें शुरू जुल ।

स्कूलय् पूर्वीय भाषाया रूपय् ब्वनेगु ब्वंकेगु इलय् नेपालभाषा विषय कयाः ब्वनीपिं विद्यार्थीपिनिगु ल्याः आपालं आपाः दुगु खः । तर वि.सं. २०३० सालं न्हूगु शिक्षा योजना लागू जुइवं ६-७ कक्षाय् नेपालभाषा ब्वने मदुगु व माध्यमिक स्तरय् गणित, विज्ञान व विदेशी भाषा इत्यादि विषय मध्ये नेपालभाषायात लाकाबिल । थ्व नीतिं यानाः नेवाः विद्यार्थीतय्सं थःगु भाषाप्रति अनुराग दय्कदय्कं नं थःगु भाषा कयाः (ल्ययाः) ब्वनेगु अनुकूल अवस्था मन्त । थौंकन्हे छुं विद्यालयय् जक नेपालभाषाया विद्यार्थीत सीमित जूगुलिं विद्यालयस्तरय् नेपालभाषाया स्थिति यक्व हे नाजूक जूगु दु । न्हूगु शिक्षा नीति लागू जुइधुंकाः उच्च शिक्षाय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयं नेपालभाषा विषययात भर्नाकूलरया रूपय् ब्वने ब्वंकेगु व्यवस्था मजूगुलिं नेपालभाषा विद्यार्थीपिनिगु ल्याः छत्थुं म्हो जुल । वि.सं. २०४२ सालं श्री ५ या सरकारं प्रशासनिक सेवाय् नेपालभाषा लगायत मैथिली, हिन्दी विषय दयाच्वंगु एम. ए. उपाधिया मान्यता मबिल । निजामति सेवा नियमावलीया २२ क्वःगु संशोधनं त्रि.वि.या एम. ए. यात मान्यता मब्यूगु विरोधय् विद्यार्थी प्रतिनिधि मण्डलपाखें छगू ज्ञापन-पत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयया अबलेया उपकुलपतिया न्ह्योने पेश यात । उगु ज्ञापन पत्रया मूल व्यहोरा थुकथं दु -

"श्री ५ को सरकार, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सूचनाको रूपमा नेपाल राजपत्र भाग ३ खण्ड ३५ अतिरित्तांक (ग) २०४२ बैशाख १ गते प्रकाशित निजामती सेवा बाइसौं संशोधन नियमावली, २०४२ बारे श्रीमान्मा जानकारी भएकै होला । उक्त संशोधन नं. ५ को ५ मा र नं. १० मा गरिएको व्यवस्थाबाट श्री ५ सरकारको प्रशासनिक सेवामा नेपालभाषा लगायत मैथिली, हिन्दी विषयको प्राप्त एम. ए. उपाधिको मान्यतालाई फिर्ता लिएको छ ।

त्रि.वि.वि.ले प्रदान गरेको स्नातकोत्तर (एम.ए) को मान्यतालाई श्री ५ को सरकारले आफ्नो प्रशासनिक सेवामा वदर गर्दा त्रि.वि.को सहमतिमा गरिएको हो वा हो इन भन्ने कुरा हामी सम्बन्धित विषयका विद्यार्थीहरूको चासोको विषय हुन गएको छ । यदि त्रि.वि.वि कै सहमतिबाट यस किसिमको नयाँ कानूनी व्यवस्था गरिएको हो भने त्रि.वि.वि.ले आफैले प्रदान गर्दै आइरहेको एम. ए को प्रमाणपत्रलाई आफैले अवमूल्यन र अवहेलना गरेको ठहरिन्छ । यस नयाँ कानूनी व्यवस्थामा त्रि.वि.वि.को कुनै किसिमको संलग्नता छैन भने त्रि.वि.वि तथा हामी सम्बन्धित सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूलाई श्री ५ को सरकारले अन्याय र जीवन वर्वाद गरेको ठहरिने छ । यसरी सरकारबाट मान्यता प्राप्त त्रि.वि.वि.को भाषा साहित्य विषयक एम. ए. को प्रमाण-पत्रहरूलाई कानूनतः खुल्ला रूपमा अस्वीकार गर्दा त्रि.वि.वि.ले यसको प्रतिवाद गरेर विद्यार्थीहरु समक्ष आफ्नो शैक्षिक उपाधिको विश्वसनीयतालाई रक्षा गर्नु प्रमुख कर्तव्य हो भन्ने कुरा हामी श्रीमान्लाई स्मरण गराउन चाहन्छौं । तर यस विषयको कानूनको प्रचार प्रसार भएको ४ महिना समय व्यतीत भइसक्दा पनि त्रि.वि.वि यसतर्फ अग्रसर नभएको देख्दा हामी सम्बन्धित विद्यार्थीहरु यहाँको ध्यान आकर्षित गराउन र कार्यार्थ यो प्रतिनिधि मण्डलद्वारा लिखित रूपमा सआदर निवेदन पेश गरेका छौं ।

त्रि.वि.वि.बाट नै प्रदान गरेको अंग्रेजी, नेपाली र संस्कृतको मान्यतामा यथावत् हुनु तर नेपालभाषा लगायत मैथिली, हिन्दी भाषा साहित्य विषयको मान्यतालाई फिर्ता लिनु श्री ५ को सरकारको पक्षपातपूर्ण नीतिको हामी घोर भर्त्सना गर्दछौं । अभिव्यक्तिको माध्यम भाषाको फरक हुँदैमा त्रि.वि.वि.को समान तहको एम. ए. उपाधिको स्वीकृतिमा पनि मान्य र अमान्य हुन्छ भन्नु त्रि.वि.वि.को शैक्षिक व्यवस्थालाई असन्तुलित र अमर्यादित भएको हामी ठान्दछौं । तसर्थ त्रि.वि.वि.को शैक्षिक प्रतिष्ठा र हजारौं विद्यार्थीहरूको विश्वास र अनिश्चित भविष्यलाई अझ विश्वसनीय बनाउँदै यस नियमलाई तत्काल फिर्ता लिन लगाउन त्रि.वि.वि.ले आवश्यक कदम उठाउनु हुने नै छ ।

अति सम्वेदनशील यस समस्यातर्फ कारवाहीमा ढिलाइ भन्नु नै त्रि.वि.वि.को शैक्षिक समस्यालाई भुँवरीमा पार्नु र अनावश्यक जटिल एवं तनावलाई बढावा दिनु ठहरिने छ ।"

आः वयाः श्री ५ या सरकारं प्रशासनिक सेवाय् नेपालभाषा नापं मैथिली, हिन्दीया एम.ए. उपाधियात मान्यता बिइधुंकूगु समाचारय् ब्वने खंगु दु ।

गुलिंसिगु धापू दु – जातिगत समस्या धैगु देशय् प्रजातन्त्र वय् धुंका स्वतः समाधान जुइगु खँ खः । तर नेपालय् प्रजातन्त्रया पुनर्वहाली जुइधुंकाः नं थ्व क्षेत्रय् छुं न्ह्यथने बहगु परिवर्तन जूगु मदुनि । समानता व स्वतन्त्रता प्रजातन्त्रया आदर्श खः । उकिं देय् दुने जातितय्गु विकास याय्गु ज्याय् समानता मवःतले प्रजातन्त्र वःगु अनुभव याय्फैमखु । जनमुखी सरकार खः मखु अनुभूति याय्गु दापू खः थ्व ।

भाषा संस्कृति धैगु जातिया जीवन खः थें राष्ट्रया तिसा नं खः, क्यब नं खः । राष्ट्रया विकास उगु राष्ट्र दुने दुगु जातिया विकास व संस्कृतिया समुचित विकासय् जक सम्भव जुइ । उकिं देश दुनेया जातितय् दुने छगू जातिं मेगु जातिलिसे मैत्रीपूर्ण सद्भावना कायम यानाः थःथःगु जातिया विकासया ज्याय् वने फय्माः । साम्प्रदायिक भावनां ग्रस्त जुयाः ज्या यानाः च्वँतले गुगुं अवस्थाय् नं देश च्वन्ह्याइ मखुगु खँ हरेक जातिं दुनुगलंनिसें थुइके फय्माः । सरकारय् च्वंपिंसं ला थ्व खँय् भं हे सचेत व सतर्क जुइमाःगु खः ।

नेवाः समुदययाके गबलें नं साम्प्रदायिक भावना खने मदु । मल्ल शासन कालय् नं गुगु जातियात थः व कतःया भेदभाव मयाः । अबले राष्ट्रिय भाषा-नीति समानता व स्वतन्त्रताय् आधारित जुल । नेपाली साहित्यया 'आदिकवि' धकाः हनातःम्ह भानुभक्त आचार्य स्वयां न्हापायाम्ह, पृथ्वीनारायण शाहया समकालीनयाम्ह दक्वसिबे पुलांम्ह कवि सुवानन्द दास नेवाः हे खः । गुम्हेसिनं पृथ्वीनारायण शाह अथवा वीर वन्दना नांयागु कविता नेपाली भाषां च्वल । अथे हे थ्व देशया विविध क्षेत्रय् नेवाः समुदायया अतुलनीय योगदान दु । वि.सं. १९९७ सालया प्यम्ह शहीदपिं मध्ये स्वम्ह शहीदपिं नेवाः हे खः । नेपालया लागि प्रजातन्त्रया अबुजु ऐंबतजभच याम्फयअचबअथ० धकाः हनातःम्ह सर्वोच्च नेता गणेशमान सिंह, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीया संस्थापक नेता पुष्पलाल, स्वर-सम्राट नारायण गोपाल, संगीतकार, गायककार पिं मा. रत्नदास प्रकाश, नातिकाजि, शिवशंकर, प्रेमध्वज प्रधान, चित्रकारिताय् चन्द्रमान मास्के, अमर चित्रकार तथा प्रसिद्ध ज्योतिषी डा. मंगल राज जोशी नं नेवाः हे खः । संयुक्त राष्ट्र संघय् नेपालं सदस्यता काय् फुगु व अनपाखें नेपाःयात थी थीकथंया ग्वहालि काय् फुगु नेवाःतय्गु हे नेपाल-लिपिं याना खः ।

थौं छखेर नेपालभाषा ल्हाइगु मू थाय्या रूपय् दुगु यैं, यल व ख्वपया धनी बुजुर्ग वर्गयापिं नेवाःतय्सं अंग्रेजी, हिन्दी व खँय् भाय् व इमिगु संस्कृतिपाखें मोहित जुयाः थःगु भाषा संस्कृतियात हेय दृष्टिं स्वयाः थुकिया हे छ्यला हे त्वःताः ब्युब्युं वयाच्वंगु दु । माध्यमिक शिक्षा व उच्च शिक्षाय् नेपालभाषाया ब्वनेगु व ब्वंकेगु ज्याया भविष्य तसकं बांमलाःगु व मेमेगु जातितय्गु संस्कृतियागु प्रभाव लाःगुलिं नेवाः समुदायया स्थिति प्रदूषित जुजुं खतराया स्थितिइ थ्यने धुंकूगु दु । मेखे यैं स्वनिगलं पिने थी थी जिल्लाय् च्वंपिं नेवाःतय्के व विदेशय् च्वंपिं नेवाःतय्के नं आः वयाः 'जि नेवाः खः' धैगु भावना जागृत जूगु दु लिस्सें थःगु भाषा संस्कृतिइ हे न्ह्याइपुकाः धात्थेंयाम्ह नेवाः जुयाः म्वाय्त उद्यत जूगु दु । 'नेपाल नेवाः समाज'या स्थापना थुकिया हे छगू दसु खः । आः देय् दुने व देशं पिने नेवाःतय्गु थी थीकथंया ज्या न्ह्यानाच्वंगु दु । थ्व निश्चय नं भ्मी नेवाः समुदायया सकारात्मक पलाः खः, भिंगु पक्ष खः ।

नेवाःत छधी छपाँय् जूसा थ्व देशय् छु जक याय् मफु ? नेवाः समुदाय दुने थुकिया निम्तिं छु शक्तिया अभाव दु ? खरबपति, अरबपति, करोडपति नेवाःत देश न्यंक दु । थःगु जातिया उन्नति याय्माः धैगु भिंगु भावना तयाः थःथःगु क्षेत्रं थी थी ग्वहालि नापं आर्थिक ग्वहालि इत्यादि नं उपलब्ध जुलधाःसा धेवा मदयाः ज्या याय् मफयाच्वंगु संघ-संस्थात सक्रिय जुयाः थःथःगु उद्देश्यपूर्ती याय्गुपाखे न्ह्यज्याइ । नेवाःतय्गु साहित्य, संस्कृति व कला इत्यादिया अनुसन्धानया लागिइ वृत्तिया आवश्यक व्यवस्था जूसा अनुसन्धानया ज्या न्ह्याइ । तर थुगुकथंया ज्या नेवाः समाजय् साह्रै हे बुलुहुँ जक जुयाच्वंगु दु । नेवाः समाज वास्तवय् शक्तिशाली जूसां नं अपाङ्ग थें जुयाच्वंगु दु । फुक्क क्षेत्रय् सम्पन्न जूसां नं विपन्न अवस्था जुयावनाच्वंगु दु ।

श्रद्धेय महाकवि सिद्धिदास अमात्यं धैदीगु दु –
"भाषा म्वाःसा जाति म्वाइ ।"

अथे हे कविवर दुर्गालाल श्रेष्ठजुं धैदीगु दु –
"भ्मीगु भाषा मन्तधाःसा गय् थ्व नेपाः भ्मीगु जुइ
थःगु हे परदेश जुइकाः म्वाय्गु हे नं सीगु जुइ ।"

थः थः परिवार, थःगु त्वाःबा, थःगु गां-शहर, थःगु जातिभाषा धर्म व संस्कृति व देश भक्ति भावनाय् म्वाय् सय्केमाः, म्वाय् फय्केमाः । थजाःगु जीवन हे सुसंस्कृत जीवन खः । सुसंस्कृत जीवन हे सभ्य जीवन खः । पशु-जीवन व मनूया जीवनया दथुइ कीगु लक्ष्मण रेखा हे सुसंस्कृत जीवन खः । गुम्ह केवल थःया निंम्तिं जक म्वाइ, अजाःपिं मनूतपाखें देशया भिंया निंतिं छुं बांलाःगु ज्या जुइगु आशा याय्गु बेकार खः । उकिं थःयात नेवाः खः धकाः गर्व याय् अले थःगु जातिया उन्नतिया लागि फुगुचाःगु ग्वहालि याय् । थ्व नं छगूकथंया देश सेवा हे खः । थः नेवाः जुयाः नं नेवाः धाय्त थाकुया च्वनीपिं व मछालाः जुइपिंसं थःयात नेपाःमि हे धाइ धैग खँय् नं छुं विश्वास मदु । अथे हे थः सत्ताय् च्वनीबलय् थःगु जातिया समस्याया खँय् सिन्का छपु त्वाःथलेगु मस्वैपिं अले थः सत्तां क्वहाँ वय्धुंका कतःपिनिगु जक आलोचना याना जुइपिं मनूतय्गुपाखें नं छुं ठोस ज्या जुइगु आशा काय् थाकु ।

नेवाः समुदायया न्हापा-न्हापाया सुसम्पन्न विकसित अवस्थां थौंया थ्व इक्कुसे च्वंगु अवस्थाय् कुतुं वःगु कारणत छु छु खः ? भी नेवाः समुदाय दुने व पिने दुगु कमी-कमजोरीत छु छु खः ? छगू छगूया कारण लुइका उकिया निदान मयाःतले नेवाः समुदायया स्वस्थ विकास गबलें जुइ मखु । थ्व खँय् थौं भीपिं सकलें जिम्मेवार जुयाः बिचाः यानाः व्यवहारय् नं याकनं वय्माल । अले जक हे सकलसिया कल्याण जुइ ।

परिशिष्ट

(नेपालभाषाया आदिकवि जुजु महीन्द्र मल्लया निपु म्ये)

१) कपटीया मायान केन्या हे रामा

राग-विभाष । ताल – प्रताल

कपटीया मायान केन्या हे राम ॥ धु ॥

न्ह्यवस जी दोन्या छिपाली मजोन्या सुखया रसतु लेन्या

लोभसतु दोन्या थिर तासे चोन्या जमया पासया मखन्या ॥ १ ॥

हितनजि कन्या ह्वससस मथन्या आव नुगल मछिन्या ।

अनारी मनन लिमल मखन्या मखुल लपुस दुविन्या ॥ २ ॥

पुराण आदित तन्त्रमन्त्र जप तप दक जीन बोन्या ।

हिनी छिया दिन खिउजु सेवन छि नाम काय मलान्या ॥ ३ ॥

अनेक विधीन नरया पतिन मल महिन्द्रन ल्हान्या ।

छुयाय दासीन छेमा जी पापीया कृष्णया दासनं ल्हान्या ॥ ४ ॥

(तुलाधरं, २०१३:१)

(२) मेव मदु जितः छि सरण

॥ राग - यमन ॥ ताल ... ॥

मेव मदु जितः जि सरण जी वया ॥ धु ॥

तवगालम्ह सिमा पन ाबनस जि दुविनाव रे ॥

निभालया किपा दवथ्यें दया दये माल ॥ १ ॥

थवम्हस मी दनावव पुसिस जि दुविनाव रे ॥

लषन घेल जूसे फचित हवाल ॥ २ ॥

वीन तोया वीषुलि थ्यें वानाव जीत तल प्रभु रे ॥

गुचोका थेन निभाल थ्यें बुलूसे जि वन ॥ ३ ॥

गन वने गन चोने वने थास मदु प्रभु रे ॥

महिन्द्र मल्ल नं ल्हास्से तया विनति हवाल ॥ ४ ॥

(तमोट, ११०१:१)

नेवाः सम्पदा व वाङ्मय : शैक्षिक अध्ययन

दयारत्न शाक्य
पोर्टल्यान्ड, अमेरिका

१.१ न्ह्यखँ

सःस्यू द्यः (ससु द्यः) पुजायानाः *न मो बागिश्व रा य* धुंका *अ, आ, इ, ई, व क, ख, ग, घ,* ग्वरलय् च्वयाः शिक्षा कायगु भी आजु बाज्यापिंगु परम्पराय् संस्कृतया ज्ञां कयाः पंडित जुइगु शिक्षा प्रणालीयात हाचां गागां पश्चिमी सभ्यता दुहाँ वःबलय् संस्कृत ब्वनेगु यात वियातःगु प्राथमिकता पश्चिमी भाय्या रोमन आखलं काल । लिपा बुलुँहुं शिक्षित जुइगु धैगु हे पश्चिमी सभ्यतायात नालाकयाः वनेगु धाधां थौं भीपिं गन थ्यन ? छक लिफः स्वय् माःगु अवस्था न्ह्योने वयाच्वंगुपाखे नुगः क्वसालेत थ्व न्हापांगु हलिं तःमुज्याय् नेवाः सम्पदा व वाङ्मयया शैक्षिक अध्ययन ज्यापौ न्हब्वयाच्वना ।

थौं स्वयां ३८ दँ न्ह्यो शैक्षिक वातावरण विचाः याय् बलय् मानविकी, व्यापार प्रशासन व विज्ञान संकायया दुने लाकातःगु थी थी विषययात कयाः प्रमाणपत्र तह, स्नातकतह, स्नातकोतर तह व विद्यावारिधी ब्वनेगु परम्परा दयाच्वंगु खः । लिपा बुलुहुं न्हूगु न्हूगु विषय तनाः हल गथेकि जनसंख्या, भाषाविज्ञान, वातावरण विज्ञान, पुस्तकालय विज्ञान थौंकन्हय् द्वन्द व्यवस्थापन (Conflict Resolution) ब्वनाः पोर्टलैण्ड वःपि नं खनाच्वना । मेमेगु छु छु विषय ब्वनेगु ब्यवस्था दु धैगु प्रसंग सीके बाँकी हे दनि । थौंया थ्व नीछगूगु शताब्दीया लुखाखलुइ पलाः तय् धुंकाः (Old is gold) धाय् थें थःगु म्हसीका ल्यंकाः तयमाः धकाः पश्चिमी समाजय् सलंसः विषय अध्ययन अध्यापन याय्गु याकेगु यानावयाच्वंगु दु । भीगु समाजय् नं न्हून्हूगु विषय दुथ्याकाः यंके माःगुपाखे बिचाः यानाः नेवाः वाङ्मयया अध्ययन परम्परा अथवा (Academic Studies of Newars jf Newarology) विषय नीस्वनेमाःगु खँ भीगु नुगःलय् तयत न्ह्यब्वयाच्वना । छाय्धाःसां थःगु भाय् थकाय्माः धाइंपिंसिबें मसः धाइपिं अप्वया वयाच्वंगु दु । अभ नं भीपिं न्ह्यलं मचाःनिला ? जि स्वय् हलिं तःमुज्यां बांलागु लिच्वःलाइगु खनाच्वना ।

१.२ आज्जु न्ह्यब्वया

नेवाः अध्ययन छाय् माल ? थ्व ब्वनाः नं डिग्री काय्गु ला ? धकाः हास्यापद खँ न्ह्यने वय्फु तर मानव सभ्यताया अध्ययन अध्यापन याय्बलय् शिक्षायात सीमित यानाः यंकेगु पाय्छि मजू । गुलि फु उलि अप्वः व्यापकता बियाः यंकेमाः । नेपाः देया सन्दर्भ काय्गु खःसा भीसं संस्कृति, पुरातत्व, इतिहास, धर्म, शास्त्र फुकं छथाय् ल्वाकछ्यानाः ब्वनेगु ब्यंकेगु यानाः वैच्वन । तर फुकं नेवाः सम्बन्धी जक ब्वनाः डिग्री काय्गु परम्परापाखे न्ह्यचिलाच्वंगु मखना । थौकन्हे दयाच्वंगु नेपालभाषा विभाग अन्तंगत केवल भाषा साहित्ययात जक सीमित बःबियाच्वंगुलिं नेवाः वाङ्मययात अध्ययन ख्यलं चकंका यंके माःगु खनाच्वना । थ्व खँ नेपालय् सम्बन्धित निकायत न्ह्यलं चाइ धैगु भलसा कयाच्वना ।

१.३ विषय वस्तु

भीसं धयाः वैच्वनागु नारा (*नेवाः छगू जात जक मखु जाति खः* अथवा भीके Ethnic Identity दु । थ्वयात शासकीय प्रणाली दुने कय्कुंकाः ज्यालगे मजुगु विषय भापियाच्वंगु जक मखु जातीय जागरणं थःगु मंच वारावारा सनी धकाः क्वह्यंगु मिखां स्वैपिं हे नेपाःया मू मू थासय् थ्यनाच्वंगुलिं इमिसं गथे गथे धाल अथे अथे हे यानावने माःगु मछिं पह चीकाः छ्वय्गु लकस खने दया वयाच्वंगु दु । उकें नेवाःदुनेया भाषा, साहित्य, कला, जक मधासे नेवाः थीति रीति, नखःचखः परम्परागत आदियाबारे भी न्हूपुस्तायात ब्वंकाः यंकेगु परम्परा भीसं नीस्वना थके माःगु खनाच्वना । थ्व हे सिलसिलाय् थन छगू नेवाः विषय ख्यः लुमंके माःगुपाखे छिकपिनिगु नुगः सालाच्वना ।

२.१ ब्वने व ब्वंके ज्वलं :

दँयदसं धया थें सफू वइ मखु इलय ब्यलय् पत्रपत्रिकापिकया सेसेलाःगु च्वसु पिहाँवयाच्वंगु दु । थुके दुने तःताजि विषय कःघानाः तःगु दु । भीसं थनं पिहाँ वय् धुंकूगु च्वसू जक मूनायंके फःसां ब्वनेगु व ब्वंकेगु ज्वलं भीगु न्ह्यने हे दु । तर विषयगत

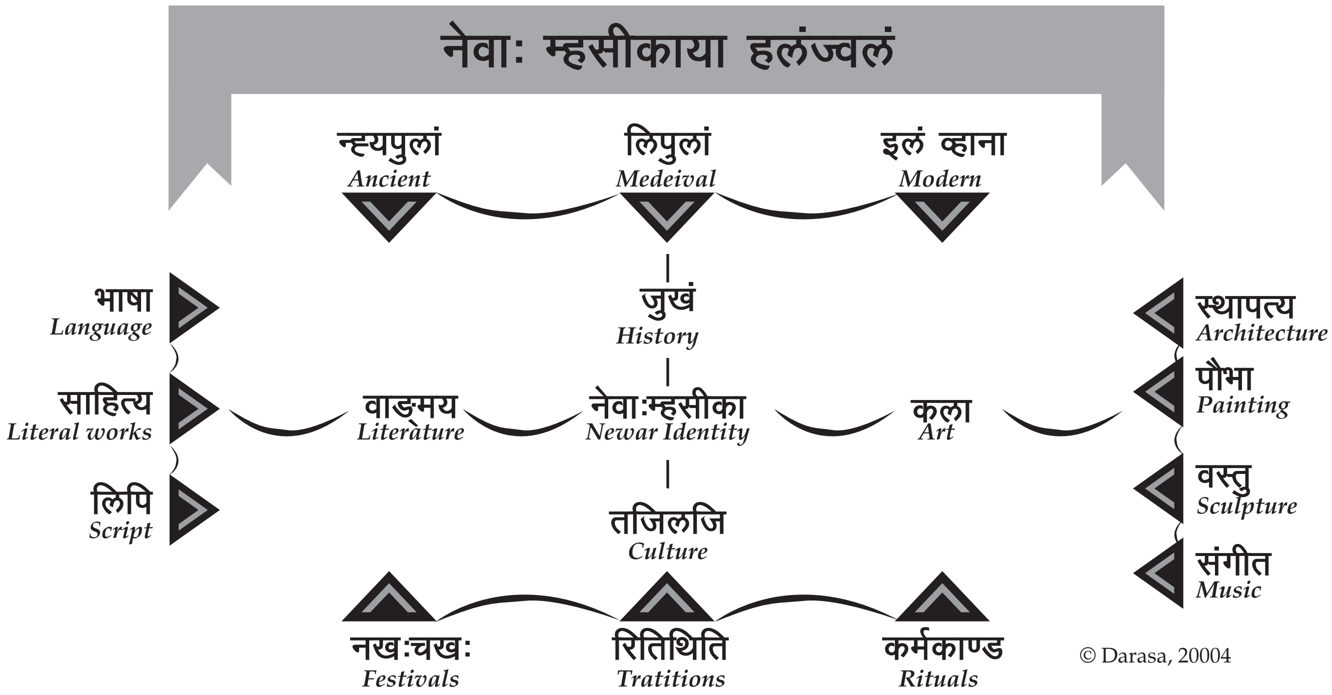

सर्वेक्षण यानाः वयात विधाकथं (TextBook) दय्‌के माःगु दु, तर खँ पिहाँ वै सुना याइ ? थ्व न्ह्यसःया लिसः भ्री दथुइ हे भाला काय् फैगु खनाच्वना । थ्व खँया हुइनाभुइना नेपालय् राजनीतिक ह्यूपाःवय् न्ह्यः हे त्रिविविसं पिहाँ वय् धुंकूगु खः । तर ह्यूपाः लिपा फासांफुस जुयावन ।

नेपालभाषा अकेदमी थें जागु संस्थाया नुगः थुखें पाखे नं साले फःसा थ्व ज्या पूवनीगु खनाच्वना । थौंतक थी थी विषयया च्वसु पिकया तःगुलिं ब्वने ज्वलं ला भ्रीगु न्ह्यने हे दु । उलिजक मखु नेपालं पिनें नं तःगु पत्रपत्रिका पिहाँवयाच्वंगु दु । दसुकथं अमेरिकां पिहांवैगु *नेवाः विज्ञान*, लसकुस, दबू शिकागो नेवाः व बेलायतं पिहाँ वैगु *मतिना*, गुथि न्ह्यब्वय् वःहःजू । थ्व पत्रपत्रिकाय् यक्व ब्वने ज्वलं पिहाँ वःगु दु । थ्व निगू पत्रिकां मुंकाःच्वंगु ब्वने ज्वलंपाखें नुगः क्वसाय्‌काच्वना । जिं खनाच्वना भ्रीके माक्व ज्वलं दय् धुकल उकियात मुनाः यंकेगु ज्याजक याय्‌मानि भ्रीपिं लिपा लानाच्वंगुलिं हे भ्रीगु जागरणय् पुथं कयाच्वंगु खः । स्वविबेकं थःम्हं हे अध्ययन अनुसन्धान यानाः प्रबन्धपत्र न्ह्यब्वय्‌गु व्यवस्था नं याय् ज्यू ।

२.२ प्राविधिक स्रोत

थ्व नीछगू शताब्दी उपलब्ध जुयाच्वंगु अफउगतभच या ज्ञां नापनापं आइ टि (IT) प्राविधिक प्रणाली छ्यलायंके फःसा नं Class room base, Internet setting, online course नीस्वनेत लँपु दयावइ । थुजागु न्हूगु प्रणालीया व्यवस्थां आर्थिक भार यक्व म्हो जुइगु सम्भावना दु ।

२.३ ब्वंकेगु माध्ययमभाय्

थन न्ह्यब्वयागु विषय ब्वंकेगु माध्यय भाय् नेपालभाषाय् जक सीमित मयासे खस, अंग्रेजी व हलिंया मेमेगु भाय् नं दुथ्याकाः यंके दःसा ब्यापकता बी फैगु विश्वास याय् थाय् दु ।

२.४ नेवाः अध्ययन विभाग

थौया नीछगूगु शताब्दीया लकस बिचाःयाय्‌बलय् अध्ययन याय्‌गु विषय कःघानाः मतःगु थ्व छता जक मदु धकाः धाय्‌गु मदय् धुंकल तर नेपालय् न्हापा TU जक दयाच्वंगु इलय् थी थी विषय दःसां TU या परम्परायात जक कःघाना वनाः नेपाः धैगु हे खस तय्‌गु जक खः धाय्‌गु व धाय्‌केगु गलत शैक्षिक प्रणाली दय्‌काच्वंगुयात तीब्र रूपं सः थ्वय्‌का च्वने माःगु दु । नेपालय् भ्रीत ई चूलानाच्वंगु अवस्थाय् नेवाः अध्ययन विभाग चाय्‌केगुपाखे नेपालया शैक्षिकख्यःया नेवाःभावना दुपिनिगु मन थुखे पाखे नं सालाच्वना । उकिं नेपालभाषा केन्द्रिय विभागयात नेवाः अध्ययन विभाग यानाः नेवाः वाङ्मय चकंका यंकेगुपाखे पलाः छीमाःगु दु । लिपा उगु विभागयात नेपालमण्डल हलिं ब्वनेकुथी Nepal Mandal University हिले फैगु भ्रीगु आज्जु खनाच्वना ।

२.५ आर्थिक श्रोत

न्हूगु ज्या याय्‌बलय् न्हापां धेबा गनं वइ धकाः न्ह्यसः वैगु स्वाभाविक खः । जिं स्वय् भ्रीसं थुखेपाखे विचाः याय्‌माः । भ्रीसं थुखेपाखे भ्रीगु पलाः न्ह्याके फैगु भलसा काय्‌फतधाःसा धेबा नं चूलाइगु सम्भावना दु । तर गनं गथे यानाः काय्‌गु धैगु लँपु मालेवं मलुइगु मखना । थ्वज्याय् ध्ल्इ पाखें नं श्रोत मालेगु कुतः ला याइगु जुइ ।

३.१ ब्वने धुंकाः

नेपालभाषा केन्द्रिय विभागय् MA ब्वनीपिं म्हो । गथेयाना नेवाः वाङ्मय ब्वंकेगु सुथांलाकाः यंकेगु धकाः हालाः जुइगु ई मखय् धुंकल । ब्वने धुंकाः इमित बांलागु जागिर दतधाःसा

नेपाःगालय् जक सीमित जुयाच्वंगु नेपालभाषा अध्ययन अध्यापन ज्या चकनावनी नेपाः अधिराज्यया मू मू शैक्षिक संस्थाय् नं थ्यनी । न्हूगु संविधान तयार जुइकथंया राज्य पुनःसंरचना जुइवलय् थी थी राज्यय् अध्ययन विभाग चाय्का ब्वनेगु व ब्वंकेगु ज्या यानाःयंके दःसा MA ब्वनीपिं म्हो जुगु महसूस याय् माली मखु । उलिजक मखु नेवाःअध्ययन व्यवस्था नेवाःभासं जक ब्वनेगु ब्वंकेगु मयासे खँय् भासं व अंग्रेजी माध्यम भासं नं ब्वंकेगु याय्फतधाःसा नेपालं पिने च्वनाच्वंपि नेवाः NRN या मस्त व वया गैरनेवाःपिनिपाखें जन्म जूपिं नेवाः मस्तयत vacation या इलय नेपालय् छ्वयाः अध्ययन याकेगुपाखे बिचाःयाइ । उकिं भीसं Ph.D यायत नेपाः वैपिं जक स्वयगु मखु साधारण कलेज Degree कायत नेवाः वाङ्मय अध्ययन यांयगु वातावरण दयका यंके फःसा ज्यू । विदेशय् बलंपिं नेवाः मस्तयत नेवाः भावना म्हसीके बीगु ज्याया लुखा नं संस्थागत रूपं चाइ ।

४. लिच्वः

नेपालभाषाया विकास याय्गु नापनापं भीगु म्हसीकानाप स्वानाच्वंगु वाङमय, सम्पदा तजिलजि जूखँ आदि आदि न्हूपुस्ताया नेवाः मस्तयत नेवाः म्हसीकाबारे ज्ञां बीगु न्ह्यनागु जुल । थ्व थौंया न्हू शताब्दीया माग नं खः । भी सकलें जानाः थ्व ज्या तिप्यंके माःगु दु । थ्व विषय छिकपिन्सं नुगः बियाः बिचाः याइ धैगु मनंतुना ।

न्हापांगु हलिं नेवाः तःमुज्या, प्राज्ञ सभा, लण्डन हलिब्वने कुथि, लण्डन, बेलायत, नेपालसंवत ११३२ कछलाथ्व ३-५ स न्ह्यब्वःगु कार्यपत्र ।

हलिं नेवाःदबुया ग्वसालय्

नेपालय् जुइगु न्हापांगु

हलिं नेवाः सम्मेलन

सुथां लाय्मा

Baikuntha Man Shrestha

Baltimore, Maryland USA

हलिं नेवा:दबूया ग्वसालय् नेपालय् जुइगु न्हापांगु हलिं नेवा: सम्मेलन सुथां लाय्मा

Offerings

- Sitting medation
- Community gatherings
- Study center for spirituality
- Ritual dance performances
- Costume and mask-making
- Mudra yoga through body, speech & mind
- Movement yoga through dance
- Sound yoga through singing
- Rituals for purification, birthdays, morning and evening daily

Info:

Nritya Mandala Mahavihar/ Dance Mandala

www.dancemandal.com

Phone: 503-233-3703, 503-807-5252

नेवाःसंस्कृती प्रकृतिया थाय्

प्रेमशान्ति तुलाधर

१. पृष्ठभूमि

पृथ्वी मनूया सृष्टि जुइधुंकाः थःपिं म्वायत, थःपिनिगु थी थी आवश्यकता पूवंकेत भौतिक संस्कृति जक मखु, अभौतिक संस्कृति अर्थात् अमूर्त संस्कृतिया नं विकास यानायंकेगु जुल । थ्व हेकथं मनूत म्वाय्गु निर्तिं मदय्क मगाःगु प्रकृतिया थी थी तत्व - लः मि, फय्, चा व, आकाशयात न्ह्याकीगु छुं नं मेगु वाह्य अलौकिक शक्ति दुगु धैगुली विश्वास यात । नापं प्रकृतिया थ्व थी थी तत्वयात थी थी भगवानया रूप बीगु नं यात । भगवानयात नं मनुखं थःपिं थें हे खंकल । गथे मनूतय् कामक्रोध, लोभ, मोह दइ अथे हे भगवानयाके नं दइ । थःत फुक्कस्यां मान याय्मा, लुमंके मा मोह नं वयाके दयाच्वनी । थ्व हेकथं थःत पुजा याःम्ह, सेवा याःम्ह भक्त खनाः व लय्ताइ फलत वप्रति वया सुदृष्टि, आर्शिवाद दयाच्वनीसा थःत च्यूताः मतःम्ह अनादर याःम्हप्रति वया क्रोध दयाच्वनी । ईश्वरया प्रकोप फय्माली । पृथ्वी तंचालधाःसा अन भुखाय् ब्वइ, जल देवता प्रकोप जुलधाःसा अनावृष्टि जुइ वा खुसिबाः वइ । अथे हे अग्नि देवता तंचालधाःसा मि च्यानाः छेँबुँ ध्वस्त जुइ । वायुदेवता अशान्त जुलधाःसा वाफय्, ग्वःफय् वइ । आकाश तंचालधाःसा मलः पामलः जुइ धैगु धारणा नं ब्वलन । थज्याःगु प्रकोप चीकेत प्रकृतिया थुपिं थी थी तत्वयात पुजा याय्गु, सम्मान याय्गु, संस्कृतिया विकास जुल । थज्याःगु हे संस्कृतियात धर्मया रूपबीगु जुल । पापया ख्याच्वः धर्मयात प्रोत्साहन बियाः प्रकृतिया सम्मान जक मखु प्रकृतिं नं मनूतय्त बांलागु ज्या याकेगुली ग्वहालि यात (र : ने.सं ११३४:८५)।

थज्याःगु विश्वास परम्परापाखें नेवाः समुदाय नं अलग्ग मजुल । मानव जीवनयात मदय्क मगाःगु प्रकृतिया थी थी तत्वयात थी थी द्यःपिन्त हनेगु, पुजा स्वरूपं संरक्षण संवर्द्धन याय्गु ज्या नेवाः संस्कृतिया छगू महत्वपूर्ण पक्ष जूवन । थौंया वैज्ञानिक युगय् प्रकृति संरक्षण सम्वर्द्धनया सन्दर्भय् प्रयोग जुइगु वातावरण, पर्यावरण संरक्षण आदि थें जागु प्राविधिक खँग्वःतय्गु नां आदिम नेवाःतय्सं अवश्य मस्यूगु जुइफु तर नं उपिं थज्याःगु प्रकृति संरक्षणया ज्याय् आदिम कालंनिसें सचेत धयागु खँ प्रकृतिया हरेक एकाइ हरेक सिर्जनायात द्यःभापाः पुजा याय्गु सम्मान याय्गु म्हालासाला याय्गु अमिगु परम्परां पुष्टि याःगु दु ।

२. पृथ्वी/धरतीया पुजा

पृथ्वीयात मां, भापाः सम्मान पुजा याय्गु जक मखु थुकिया म्हालासालाया निर्तिं पापया ख्याच्वः बियाः धर्मया प्रलोभन क्यनाः, नीति नियम पालन याय्माःगु यानातःगु दु । थ्व धरती पाप अप्वः जुलकि धरती माता नं पृथ्वीयात थामय् याय्फैमखु, भुखाय् ब्वइ, चलः वनी, अनिष्ट जुइ धैगु लोक धारणा दु । थःपिनिगु भिं, थःपिनिगु उद्धार याइपिं फुक्कसितं देवदेवीया स्वरूप् हनेगु, नेवाः संस्कृति अनुरूप फुक्क प्राणी जगतयात भरण पोषण याइम्ह धरती जुगुलिं थ्व धरतीयातबसुन्धरा देवी नालाः अति श्रद्धा पूर्वक पुजा याय्गु चलन नेवाःतय् दु गुगु नेवाः संस्कृतिया छगू विशिष्टता धाय् बहजू । शैव मार्गिपिसं लक्ष्मी द्यः, बौद्ध मार्गिपिसं बसुन्धरा द्यः नालातःम्ह थुम्ह देबीयागु भाद्र कृष्ण तृतीयाया दिनय् यैँया बसुन्धराय् बसुन्धरा देवीया नामं मेला जुइ । उगु दिनय् छेँ छेँय्, बाहाबही आदि थासय् बौद्धमार्गी नेवाःतयसं बसुन्धरा देवीया मूर्तियात म्हासुगु वसतं पुंकाः, (जाकिचुंलय् हलू ल्वाकछ्यानाः हायाः दय् कातःगु) प्वःचुंपाखें थी थी मरिचरि दय्काः छायगु, प्वचुंया अनेक तिसा दय्काः बुसन्धाराया मूर्तियात छाय्पेगु याइ । थथे भमचा थें म्हासुगु वसः तिसां छाय्पातःम्ह बसुन्धराया मूर्तियात वाया द्यने तयाः न्ह्यःने गुरू मन्दः थानाः नकतिनि सःगु वामाया म्हासुगु वागुँइ, क्यवय् सःगु ह्मासुगु छिकिछिकि बुँ, हिंसि, पालिजाःस्वां आदि छानाः पुजा याइ । धनधान्य तथा समृद्धिया प्रतिक स्वरूप व्रतच्वनीपिन्सं म्हासुगु वसः पुनाः हे पुजा याइ । बसुन्धरा देवीया ब्रतं देशय् सहकाल जुइ । छेँ धनधान्यं पूर्ण जुइ । लोकय् च्वंपिं फुक्कंस्यां मगाः मचाःगु जुइमखु । दुःखकष्ट दैमखु धैगु लोक धारणा दु । बसुन्धरादेवीया व्रतमहात्म्यसम्बन्धी अलग्ग हे बाखं दु । बसुन्धरा पुजा प्राणीपिंत पालनपोषन याइम्ह धरती वा सिर्जनशीलताप्रति सम्मान खः । पृथ्वीलय् च्वंपिं प्राणीपिंत भरणपोषण याइम्ह देवी लय्ताःसा थन च्वनीपिनि भिं जुइ धैगु विश्वास कयाः पृथ्वी

माताया प्रतिकस्वरूप बसुन्धराया पुजा याइगु खः (चित्रकार, ने.सं. ११३६)।

३. ग्रहमण्डलया पुजा

आकाशय् च्वंगु विभिन्न ग्रहतय्गु गतिविधिया प्रभाव मनूतय् जीवनय्तकं लाइ धैगु थौंया विज्ञानं पुष्टि याय्धुंकूगु दु । सूर्य चन्द्र तथा पृथ्वी छगू ध्वः अर्थात् तप्यंक लाइबलय् छगू ग्रहया गुरूत्वाकर्षण मेगुली लाइगु कारणं समुद्रय् वइगु ज्वारभाटातकं तजाः जुइगु खँला स्यूगु हे जुल । नेवाःतय् नं ग्रहमण्डलया अध्ययनपाखे न्हापांनिसें अभिरूचि दु धैगु खँ नेपालभाषाया पुलां पुलां ज्योतिष शास्त्रया सफुतिं क्यंगु दु । ग्रहतय्गु गतिया गणीतीय हिसाव यानाः तिथिमिति, चन्द्र ग्रहण, सूर्य ग्रहण आदि निर्धारण याय्गु ज्या दैवज्ञ ज्योतिषतय्सं थौंतकं यानावयाच्वंगु दनि । अथे हे ज्योतिषशास्त्रयात चिकित्साशास्त्र नाप स्वानाः थी थी ग्रहदशाया कारणं थी थी ल्वय् जुइगु धैगु लोक धारणा नं तंगु मदुनि । थ्व हे धारणा अनुरूप नेवाःतय् जन्मन्हिबलय् थी थी ग्रहया चिंकथं गुता बीबः तयाः नौग्रह पुजा याय्गु परम्परा थौंतकं दनि । जन्मन्हिबलय् जक मखु म्हं मफयाच्वन वा दशा मभिन धाःसा रोग, दशा आदि फाय्केकथं शनि, मंगल, राहु, केतु आदि ग्रहतय्गु पुजा याय्गु परम्परा नेवाःतय् दुगु हे जुल । थी थी धातु तथा विभिन्न खाद्यवस्तुयात थी थी ग्रहया चिं गथे – न शनिश्चरया चिं, सिजः मंगलया चिं, वः चन्द्रमाया चिं माने यानाः ग्रहदशापाखें मुक्त जुइत अज्याःगु बस्तु दान याय्गु चलन आःतकं दनि । ग्रह दशाया पुजा नं ग्रहमण्डलप्रति नेवाःतय् च्यूताः जक मजूसे ग्रहतय्गु गतिइ अक्रान्त मवय्मा, पृथ्वीलय् च्वंपिं मनूतय्गु स्वास्थ्यय् नकारात्म प्रभाव मलाय्मा धैगु छगूकथंया आशिका खः मधासे मगाः ।

४. अग्नी देवताया पुजा

अग्नी जीवनयात मदय्क मगाःगु तत्व जूगुलिं मियात अग्नि देवताः माने यानाः होम याय्गु पुजा याय्गु परम्परा वैदिक कालंनिसें हे दुगु खः । इहिपाः, जंक्व आदि संस्कार, द्यःदेगः पलिस्था याइबलय् नं अग्नीया साक्षिस्वरूप जज्ञ याय्माःगु, अथे हे सुं सिनाः घःसू (गृहशुद्धि) बलय् नं जज्ञया मीमपंकं छुं शुद्ध मजुइगु परम्परा थौंतकं दनि । थौंया विज्ञानं छुं वस्तु मी पन धाःसा उकीच्वंगु कीत (Bacteria) नष्ट जुइ धयातःगु दु । विज्ञान धैगु मस्यूबले नं थज्याःगु मिया गुण थूगु संस्कृतिया विशेषता मधासे मगाः । गनं छैं, देगः छुं मिं नलकि अग्नी देवता तंचागु धकाः अग्नि देवता शान्त याय्गु नितिं पुजा याय्गु चलन दु । अग्नि देवताया प्रकोपं वचय् जुइत अग्निदेवता लय्ताय्मा धकाः थी थी द्यःपिनिगु जात्रा उत्सवय् जज्ञ होम याय्गु अफ्व व जज्ञय् अन्न तथा पंचामृत जक मखु विविध पशु पंछियात तकं आहुति बीगु चलन दु । गथे यें लुति अजिमाया जात्राया उपलक्ष्यय् हँय, खा, बखुं जक मखु न्या, सर्पतकं छज्वः छज्वः मिंइ दुइमाःगु परम्परा दु । थ्व वास्तवय् भ्‍रीगु जीवनयात मदय्क मगाःगु मिंयात सम्मान याय्गु परम्परा खया नं परम्पराया नामय् पिदंगु विकृत्ति खः । भ्‍री म्वातले जक मखु सी धुंकाः नं भ्‍रीगु पार्थिव म्हयात मि हे छ्वय्काः खरानी यानाछ्वइ । मनूयाके दुगु काम क्रोध लोभ मोह वयागु म्हनापं भष्म जुइमा धकाः च्याकाछ्वइगु खः (बज्राचार्य, ने.सं ११३४ : १३३) ।

५. जःया चिंकथं चन्द्रमा, सुर्द्यःया पुजा

प्रकाश विना छुं नं ज्याखँ पूमवनीगु जूगुलिं नेवाः संस्कृतिइ प्रकाशयात नं उलि हे महत्व बियातःगु दु । चन्द्र सूर्ययात प्रकाशया प्रतिकया रूपय् काय्गु यानातःगु दु । नेवाःतय् छुं नं संस्कार चाहे दशकर्म पद्धति हे जुइमा बा मृत्यु संस्कार हे जुइमा, दकले न्हापां जःया चिंकथं सुकुन्दा च्याकेगु याइ । अथे हे सुं मनू सितधाःसा न्हापां वयागु छ्यौं फुसय् व तुति क्वय् चिकं पाल्चा निप्वाः च्याकेगु याइ । छुं नं द्यःयागु पुजा याइबलय् देवाः च्याकेगु इताः बीगु मयाय्कं पुजा क्वचाइ मखु । थुलि जक मखु थःम्हं मनं तुनागु भाखला पूवनेमा धकाः थी थी द्यःपिन्थाय् लाख मत च्याकेगु, १०८प्वाःदेवा च्याकेगु चलन दु । सुथय् सूर्द्यःयात पुजा यानाः मतबीगु, बहनी चन्द्रमायात मत बीगु नेवा जनजीवनया नित्यकर्म हे जुल । थथे सूर्द्यःयात हे इताः च्याकाः पुजा याय्गु नेवा संस्कृतिया परम्परा गजव हे खः मधासे मगाः । कार्तिकबलय् कःसी नाराणद्यःया नामय् आलंमत च्याकेगु नेवाःतय् प्रकाशप्रतिया सम्मान हे खः मधासेः मगा । प्रकाशया पुञ्ज जुयाच्वंगु सूर्य, चन्द्रयात सूर्य ग्रहण, चन्द्र ग्रहणबलय् राहु केतुं ज्वंगु दुःखद घडी भापा अमिगु उन्मुक्तियानितिं थी थी दान धर्म याय्गु चलन थःत उपकार याःपिनिगु गुण पुलेगुया चिं खः । चथाःबलय् चन्द्रमायात गुगु मखुगु, खुँया दोष लाःगु खः (लोक बाखंकथं) थ्व दोषं चन्द्रमायात मुक्ति याय्गुनितिं गणेद्यः पुजा याय्गुयात थःत जःबीम्ह चन्द्रमाप्रति त्यासा पुलेगु याःगुया दसु मधासे मगाः । थथे नेवाः संस्कृतिइ जःया महिमा दुगुलिं हे सुकुण्दा, त्वाःदेवाः, खाःदलू, दलूचा, पाल्चा, देवा आदि जः काय्गुनितिं चिकं वा घ्यःतयाः च्याकेगु थी थी वस्तु दय्कातःगु जुइमाः ।

६. लःया श्रोत खुसि, पुखू, दहया पुजा

विश्व सभ्यताया विकास ततःधंगु खुसि सिथय् जूगु दु । नेवाः सभ्यताया विकास नं बागमती खुसिया जःखः जूगुलिं नेवाः सभ्यता नं बागमती सभ्यता खः (अमात्य, ने.सं. ११३८) । जीवनय् मदय्क मगाःगु तत्व लः जूगु कारणं लःया श्रोतयात गंगामाता/पवित्र तीर्थकथं काय्गु थौंतकं चलन दनि । खुसि, दह, पुखू आदियात विभिन्न तीर्थकथं नामकरण यानाः थुमिगु महात्म्य सम्बन्धी नेवाःतय् आपालं ग्रन्थ च्वयातःगु दु । लः थःपिनिगु जीवनय् मदय्क मगाःगु तत्व जूगुलिं लःया श्रोतयात द्यःभापाः पुजा याय्गु जक मखु संरक्षण याय्गु नं नेवातय् परिपाति दु । खुसिइ, पुखुलिइ, तुंथिइ ययःथे फोहर याय् मज्यूगु जक मखु, थुमिगु संरक्षणयानितिं विशेष नखःया नापं गुथितकं दय्कातःगु दु । नेवाःतय् सिथि नखः केवल थी थीकथंया वःनय्गु नखः जक मखु, वः नयाः त्वाःबाःयापिं फुक्क मिले जुयाः तुं, पुखू, धः आदि सफा याय्गु दिं नं खः । अथे हे 'तीर्थ सेवा गुठी' धकाः खुसि संरक्षण याय्गुनितिं नेवाःतय्

अलग्ग हे गुठी तकं दु । खुसियात पवित्र तिर्थ नालाः श्राद्ध यायगु चलन थौंतकं दनिसा न्हापा न्हापा पवित्र तीर्थया सिथय् सिकेगु भिं धकाः अन्तिम अवस्था थ्यनकि घाटय् यंके गु चलन नं दु । अथे हे लःया मितव्ययीताप्रति नं नेवाःतय्गु च्यूताः दुगु खनेदु । गुलि लः सितिं छ्वल उलि लक्ष्मीं बास याइमखु धैगु नं नेवाःतय्गु लोक धारणा खःसा तरकारी आदि सिलागु लः नं वांमछ्वसे स्वांमा सिमाय् बीगु चलन नं लःया मितव्ययिताया दसु खः । लःया द्यःकथं बुंगद्यः, नारांद्यः, नागराजापिन्त लःया श्रोतकथं हनेगु नेवाः संस्कृतिइ प्रकृतिया अमूल्य वरदान लःप्रतिया च्यूताः व सम्मान खः ।

७. वायु देवताया पुजा

नेवाःतयसं फय्यात वायु देवताकथं हनावयाच्वंगु दु । वायु देवताः तंचालधाःसा वाफय्, ग्वःफय्या प्रकोप फय्माली धैगु लोक विश्वास दु । बुंगद्यः, जन्वहाद्यःया जात्रा न्ह्याके न्हयः जात्रा बांलाक न्ह्याय्मा वाफय् ग्वःफय् आदिं मवय्मा धकाः स्वयम्भुइ च्वंम्ह फय्प्वाःद्यःयात बहनी लिबाक दुगुचा बलि बीगु प्रचलन थौंतकं दनि । अथे हे फय् धैगु न्ह्याथाय् नं थ्यनीगु जूगुलिं तन्त्रमन्त्र याइपिसं वायुयात साधना, तन्त्रमन्त्र याइ धाइगु चलन दु । वायु मनूयानितिं मदय्क मगाःगु खया नं थ्वया प्रकोपया रूपय् पिदनीगु मलः, पामलः, ग्वःफय्, तःफय् आदिं मस्यंकेमा धकाः नेवाःतय्गु द्यःछैं, देगः आदिया त्वनाःसिंइ मलः, तथा यौनक्रिडाया दुष्यत कीगु चलन दु । थज्याःगु दृष्य खनकि मछालाः मलः अन जुइमखु धैगु उगु ईया विश्वास खः ।

८. वनस्पतिया संरक्षण

थःपिनिगु जीवन निर्वाहयानितिं अति आवश्यक वनस्पति ल्यंकातय्त नेवाःतय्गु च्यूताः आपालं खनेदु । वन जंगलया संरक्षणया लागि नेवाःतय् छगू समुदाययात 'वनमाली' धकाः अलग्ग जातया नां बियाः वन स्वय्गु भाला बियातःगु दुसा मालि धकाः स्वां विचाः याय्त छगू जात हे दय्कातःगु दु । वन, जंगलयात वनदेवीया रूपय् हनाः गुलि जंगल ख्वातुइ वाउँइ अन उलि हे वनदेवीं बास याइ धैगु लोक धारणा दु । बनय् लालाःगु इलय् लालाः थे दुहाँ वनेमज्यू, लालाःथे सिमास्वांमा पालेमज्यू धैगु जनविश्वास वनजंगल संरक्षणय् नेवाःतय्गु च्यूताः खः मधासे मगाः । मनूतय् थें वनस्पतिइ नं ज्यान दइ, नच्चागु सिमा ध्यनेमज्यू बहनी सिमा पालेमज्यू, सन्ध्याःकाः इलय् स्वां थ्वय् मज्यू, वैशाख, जेष्ठ महिनाय् सीमा स्वांमाय् लः बिलकि तःधंगु धर्म लाइ आदि धकाः धार्मिक ख्याच्वः नापं पुण्यया प्रलोभन क्यनाः वनस्पतियात संरक्षण यायगु ज्याः याःगु दु । अथे हे स्वास्थ्यया लागि अतिकं लाभदायक वनस्पति गथे वंगलसिमायात कुमारीया प्रतिक, तुलसीयात विष्णुया प्रतिक, सितु घाय्यात गणेशया यःगु वनस्पति धकाः वंगलसिमा पालेमत्यः, तुलसी छैंय् छैं यूपीमाः, सितु पीमाः धकाः यानातःगु दु । अथे हे अम्वः वयली थें ज्यःगु सिसाबुसाया गुण म्हसीकाः चिकित्सा तथा पुजाआजाय् मदय्क मगाः यानातःगु, थी थी संस्कार तथा पर्वय् थी थी माया हः गथे - ग्वाःहः, वंगलसि हः, केरालप्ते, हलू लप्ते, ज्यःनां लप्ते आदि माःगु यानाः वनस्पतियात थःपिनिगु जीवनय् छ्यलाः फाइदा काय्गुया नापं वनस्पतियात संरक्षण यानाः वातावरण संरक्षणय् तिबः बीगु याःगु दु ।

९. पशु पंछिया संरक्षण

वनस्पतिया संरक्षणय् जक पशुपंछिया संरक्षणय् नं नेवाःतयसं न्हापांनिसें च्यूताः काःगु खनेदु । मनूतय्गु जीवनय् ज्यावःपिं पशुपंछि गथे - सा, दौं, खिचा, क्वः, सर्प, ब्यांचा, आदि थें ज्यःपिं पशुपछिंतय्त मस्यायगु जक मखु गुलिं थी थी द्यःया रूपय् गुलिंसित द्यःतय् बाहनया रूपय् कयाः थीथी अवसरय् गथे — नागपूजा, क्वःपूजा, खिचापूजा, सापूजा बलय् अमिगु गुणयात लुमंकेकथं वा अमिगु संरक्षणस्वरूप पूजातकं याय्गु चलन दु । अथे हे ला, दुरू, खैँ आदिया लागि माःपिं पशुपंछितय्गु संरक्षण जुइमा धैगु हेतुं मिसा जातिया पशुपंछि गथे — माम्येय्, च्वलेचा, माहँय्, खा आदिया ला नय् मज्यू द्यःपिंत बलि बीमज्यू यानातःगु दु । गनं छैँ, सतः, देगः आदि दय्कलधाःसा भंगःपन्छिया बासयानितिं धकाः चखुंप्वाः बखुंप्वाः तय्गु चलन दु । गुलिं देव देवालय् माकः, काउले, बखुंयात दाना नकाः आश्रय तकं बीगु यानातःगु दु । नेवाःतय् छुं नं संस्कार याइबलय् न्हापां क्वःयात चिपं मथीकं थःपिसं नय्गु याइमखु । छुं नं नय्न्ह्यः द्यःछाय्गु नेवाःतय्गु छगू संस्कृति खः । थथे द्यःछाःगु भाग अथें वांछ्वय्गु मयासे पली भंगःपछिंयात नय्त तयाबीगु याइ । गनं अन्न ल्यनधाःसा भंगःपक्षीं नय्मा धकाः कःसि वा पली ह्वलाबीगु याइ । थः जःखः च्वंपिं भंगः पछित थःपिनिगु संरक्षणय् च्वनाच्वंपिं धकाः व्याधा वा सुयातं स्याकेबीमखु । छैँय् छुं नंकथंया पशुपक्षी लहितधाःसा रोगव्याधिं दुःख बीमखु धैगु लोकधारणाकथं छुं नं छुंकथंया पशुपछि थःपरिवार हे भापाः लहीगु चलन दु । नेवाः जीवनय् पशुपछिया थाय् दुगु खँ नेवाः लोकबाखनय् भंगःपंछियात नं बाखंया पात्र दय्का मनूयात थें थाय् बियातःगु दु । अथे हे नेपालभाषाया प्राचीन ग्रन्थय् पशु चिकित्सासम्बन्धी नं तःगु सफू च्वयातःगुलिं पशुपंछि संरक्षणया ज्याय् थौं जक मखु न्हापांनिसें नेवाःतय् च्यूताः दुगु सिद्ध जू ।

१०. वातावरणया संरक्षण

वातावरण संरक्षणया ज्याय् नेवातय्गु च्यूताः न्हापांनिसें दुगु खनेदु । धः पुखू, खुसि सफा याय्गुनितिं सिथि नखः थें जागु विशेष पर्व दुसा द्यः देगः आदि सरसफाई याय्गुनितिं विशेष गुथि हे नं दु । थथे सुचुपिचु यायगु ज्यायात धर्मया रूप बियाः थज्याःगु ज्या याइपिंत प्रोत्साहित याय्गु चलन दुसा यःयः थाय् फोहर याइपिं, खिच्व फाइपिंत फलाना फलाना पाप लाइ धकाः धार्मिक ख्याच्वः नं बियातःगु दु । वातावरण स्वस्थ्य यानातय्त खि च्व न्ह्याथाय् नं फाय्मज्यू थथे यातधाःसा अनेक द्यःपिं तथा भूतप्रेत नाग आदि प्रकोप जुयाः नानाथरी रोग व्याधि जुइ धैगु ख्याच्वः क्यनातःगु दु । स्वास्थ्यया दृष्टिकोणं मनीगु कुँ पिदनीगु बस्तुत गथे - कापः,

सँ, मल्ता आदि च्याकेमत्यः थज्याःगु बस्तु च्याकलधाःसा छँय् लक्ष्मीं बास याइमखु धकाः धार्मिक ख्याच्वः बियातःगु जुइ । वंगलसिमा, तुलसिमा आदि पीमाः धकाः जक मखु सिमा स्वांमा पितकि धर्म लाई, ययः थें सिमा स्वांमा पाल कि पाप लाइं धकाः वातावरण संरक्षण पर्यावरण संरक्षण थें जागु ज्याय् नेवाःत सजगसचेत जुइ धुंकूगु खनेदु । वातावरण संरक्षण यायगु तातुनाः जामाच्वय् जुजु शिवसिंह मल्लया रानीं सिमा पीकूगु थाय् थौंतकं रानीवन नामं नांजाःनि । अथे हे हात्तिवन, सल्हाधारी आदि नं थथे हे स्वनिगःया वातावरण बांलाकेगुनितिं लिपा दयकूगु वन खः ।

११. खानि खनिजया संरक्षण

खानि खनिजया संरक्षणया ज्याय् नं नेवात न्हापांनिसें सजग व सचेत खनेदु । आवश्यक जुल धायवं यःयःथाय् चा फि, ल्वहँ लिकाय् मज्यू । द्यःपिनिगु मूर्ति, ख्वाःपाः दयकेत थन थाय्यागु हे चा काय्माः, मूर्ति दयकेत थनयागु हे ल्वहँ काय् माः धैगु दु । छुं न्हूगु थासं ल्वहँ वा धातु लिकाय् मालधाःसा न्हापां साइत स्वयाः अन योनिपुजा नांगु पुजा यानाः जक लिकाय्माः । अथे हे न्हापान्हापा कँ काय्गु चलन दु । थ्व कँ कायत नं निश्चित थासय् निश्चित ईया दुने नायःया निर्देशनय् जक कायदइ । माल धाय्वं लालाःथाय् चा म्हुयाः काय्मदु ।

१२ उपसंहार

नेवाःत प्रकृतिपुजक खः । भाद्र शुक्ल तृतीयाया दिनय् व्रत दनाः पृथ्वीया सिर्जनशीलतायात बसुन्धरादेवीया रूपय् पुजा याय्गु नेवाःतय्गु प्रकृतिप्रतिया सम्मान तथा आस्थाया दसि खः । प्रकृतिया फुक्क धयाथें तत्व- लः, मि, फय्, चा, आकाश आदि फुक्कयात द्यःभापाः प्रकृतिया छुं नं ज्याय् पंगलः जुइगु ज्यायात नेवातय्गु धर्मशास्त्र पनातःगु दु । फ्गंःपंछि स्याय् मज्यूगु, खुसि, पुखू, फोहर याय्मज्यूगु, लालाःथाय् खिच्वः फाय्मज्यूगु, सिमा स्वांमा लालाःथे पालेमज्यूगु, खानिखनिज लालाःथे लिकाय् मज्यूगु, फ्गंःपंछियात नसा तथा बास बीमाःगु, सिथि नखःबलय् फुक्कं मिलेचले जुयाः धः, तुं, पुखू सफा याय्माःगु, छुं नं भिंगु ज्या याय्बलय् चन्द्र सूर्ययात साक्षी तय्गु पञ्चमहाभूतया चिं भापाः समयबजि नय्गु आदि ज्यां नेवाःतय्के दुगु प्रकृति, पर्यावरण तथा वातावरणप्रतिया सजगता तथा दायित्वबोध जूगु पुष्टि याःगु दु । अनेक धातु तथा पत्थरयात अनेक ग्रहया प्रतिक मानेयानाःपुजा याय्गु, ग्रहदशा अनुकूल मजुल धाःसा मनूतय्त अनेक रोगव्याधि दुःख बीगु अले थी थीकथंया दान कर्म यानाः नं ग्रह दशा फाय्के ज्यू धैगु अमिगु विश्वास खः । थथे वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणसम्वन्धी नियम नीतियात हाचांगाःपिंत अनेक धार्मिक सामाजिक तथा कानुनी सँजाय फय्मालीगु ख्याच्वः नं तत्कालीन थी थी अभिलेख तथा ग्रन्थय् न्ह्यब्वयातःगु दु ।

हलिं नेवाःदबुया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवाः सम्मेलन
सुथां लाय्मा

Best Wishes for the Success
of the World Newah Day and
Global Newah Conference
2018

Dr. Rabin Man Shakya, Nabina Shakya
Ranjan Shakya and Palistha Shakya
758 NE 94th Ave. Portland,
Ore 9722USA

हलिं नेवाःदबुया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवाः सम्मेलन
सुथां लाय्मा

Dibya Ratna and Shova Hada
Rockville MD USA

बिनोद सायमि (आल:)
ह्यूस्टन, टेक्सास, अमेरिका

मैत्री भाव

मैत्री भाव दुनुगलय् दय्का
सकल प्राणिपिं थ:थें खंका
थ:गु चित्तय् भिं भाव जाय्का
मवय्के गबलें राग ज्वय्का ।।१।।

राग द्वेष मोह छुं मदय्के
मन वचन कर्म थ:गु यच्चुके
चित्तया खिति तुइका सिला छ्वय्
अनित्य खः सकतां धैगु थुइके ।।२।।

तंयात सदां मैत्रीं त्याके
पापयात सदां भिंज्यां त्यले
मभिंगुयात भिंगुलिं त्याके
थ:म्हं थ:त नी* याना यंके ।।३।।

द्वलंद्वः हताः त्याकेगु सिबे
थ:के दूगु क्लेशयात त्याके
प्रज्ञा दय्के, गुगुं पाप मयाय्
मनू जन्म थ्व मू वंगु थुइके ।।४।।

न्हिया न्हिथं पुण्य मुंकाव वने
बांबांला:गु स्वांया मा: हने
बुद्ध धर्म संघया लँपु वने
प्या:● चाइगु मू हा लेहैँ थने ।।५।।

---

* शुद्ध । ● तृष्णा

वर्ल्ड नेवाः अर्गनाईजेसनया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु
"हलिं नेवाः गोष्ठी" या नापं
"हलिं नेवाः दिवस" घोषणा ज्याइवः
सुथां लायमा

Canadian Newa Guthi

सुखया लँपू

विष्णुप्रसाद रंजित
कुलेश्वर, यँे

झीमनुतय्त सुख यः । दुःख सुयातं नं मयः । अथे खःसां दुःख वया हे च्वनी । मयक मयक वइगु दुःख गथे यानाः वलले धैगु मनूतय्सं गुब्सं वाः मचाय्कु । दुःख वःगु कारण दया च्वनि, बिना कारण छुं जुइ मखु । उकिं कारण सिलधाःसा वयात गथे यानाः दुःख वय्के मबीगु धैगु सीकेया निर्तिं नं ज्ञानया मिखा चाय्का स्वय् सय्के माः । दुःख वय्के मबीत न्हापां थःगु चालाबाला भिंकेमा । अय् जुयाः हे नेवाःतय् दथ्वी छगू धापू खँ नं दु मती भिंसा गति भिनि । थ्व धइगु हे गति मभिनिगु धयागु हे दुःखया लँपू चाय्केगु ज्या खः । उकिं गति भिंकेया निर्तिं नं सत्कर्म याय्माः ।

गति भिंकेगु निर्तिं याइगु सत्कर्मयात कयाः भगवान बुद्धं थी थी नियमत हे दय्कातःगु दु । गुकियात सुखया आकांक्षीपिन्सं च्यूताः मतः । यदि मनंनिसें सुखया कामना याय्गु खःसा बुद्धं क्यंगु लँ अले नियमयात नालाः काय्गु स्वल धाःसा सुखया आशा मयाःसां सुखं भ्रीत साथ बी । थुकिया निर्तिं बुद्धं क्यंगु न्यागू नियम गुगु थौंतकं ज्वःमदुगु नियम जुयाः धस्वानाच्वंगु दु । व खः -

प्राणी हिंसा मयाय्गु, खुया मकाय्गु, बेभिचार मयाय्गु, मखूगु खँ मल्हाय्गु व लागु पदार्थ सेवन मयाय्गु यात धाःसा सुख न्ह्याब्लें ल्यू ल्यू वइ । गुकियात बुद्धं छन्दबद्ध ढंगं हे श्लोक चिनाः बिज्याःगु दु

पाणातिपाता वेरमणी - सिक्खापदं समादयामि ।।

अदिन्नादाना वेरमणी - सिक्खापदं समादयामि ।।

कामेसु मिच्छाचारा वेरमणी - सिक्खापदं समादयामि ।।

मुसावादा वेरमणी - सिक्खापदं समादयामि ।।

सुरा-मेरय-मज्य-पमादट्ठाना

वेरमणी- सिक्खापदं समादयामि ।।

बुद्धं चिनाः बिज्याःगु शीलदुने दुवालाः स्वल धाःसा मनूतय्सं चाय्कं वा मचाय्कं पाप कर्म यानाच्वनी । गुकियात कयाः नं मनूत सचेत जुइमाः । पापकर्म थुकथं

१.शरीरं याइगु स्वंगू पाप

क) प्राणी हिंसा

ख) खुया काय्गु

ग) व्यभिचार याय्गु

२. वचनं याइगु प्यंगू पाप

क) भ्रूठ खँ ल्हाय्गु

ख) चुग्ली यानाः खँ ल्हाय्गु

ग) कडा बचन ल्हाय्गु

घ) ज्यालगे मजुगु खँ ल्हाय्गु

३. मनं याइगु स्वंगू पाप

क) लोभ याय्गु

ख) मेपिनिगु मभिंगु चिते याय्गु

ग) मिथ्या धारणा याय्गु

थुलि पापकर्मयात निस्तेज याय्फत धाःसा वा थुगु पापकर्मं मुक्त जुइफत धाःसा मनूतय्सं सुखया लँ लीत अःपुइ । भगवान बुद्धं मनूया जीवनयात अभ्र व्यवस्थित व सुचारू रूपं न्ह्याकेत चतुआर्य सत्य व आर्यअष्टाङ्गिक मार्गयात नं नालेमाः । गुकिं मनूयात निर्वाणया लँपुइ यंकी । भगवान बुद्ध क्यनाः बिज्याःगु प्यंगू आर्यसत्य थुकथं दु - दुःख दु, दुःखया कारण दु, दुःखया अन्त्यं दु व दुःख न्हंकेगु लँपू दु । थ्व लँपू लिनाः न्ह्याः वनेगु इवलय् वइगु थी थी व्यवधानयात कयाः नं बुद्धं न्ह्यथना बिज्याःगु दु । गुकी दुःख दुने नं जाती दुःख (जन्म

ज्वीगु दुःख), जरा दुःख (बुरा बुरी जुइगु दुःख), ब्याधि दुःख (रोग जुइगु दुःख), मरण दुःख (सीमाःगु दुःख), मयोपिं नापं च्वनेमाःगु दुःख व यःपिं नापं बाया च्वनेमाःगु दुःख थें जाःगु विविधता दु ।

अथे हे दुःखया अन्त्यया निर्तिं तृष्णा मालेमाःगु बुद्धवचन खः । तृष्णाया स्वरूप थी थीकथं जुयाः च्वनेफु । उकियात कयाः सुक्ष्म रूपं विचाः याय् फय्के माः धइगु बुद्धवचनकथं मोज मज्जा याय्गु इच्छा, हानं हानं जन्म काय्गु इच्छा, तृष्णा क्षय मयासें मुक्ति दइ धयागु इच्छा थें जाःगु दुःख ब्वलनीगु तृष्णां मुक्त जुइफत धाःसा दुःख धइगु गुब्सं वइमखु । बुद्धं मनूतय्त दुःखं मुक्त याय्त चतुआर्य सत्ययात पालनाः याय्माः धकाः धयाः बिज्याःगु व थुकिया निर्तिं दुःखया अन्त्यया निर्तिं पंचस्कन्द दुबलय् हे क्लेशं मुक्त जुइमाःगु व पन्च स्कन्द नापं नापं निरोध जुइगु खँ नं न्ह्यथनातःगु दु । बुद्धं दुःख मदय्के गु निर्तिं आर्य अष्टाङ्गिक मार्गया लँपू लीमाःगु थःगु वचनय् बियाबिज्याःगु दु । बुद्धं दुःखया निरोधया निर्तिं लीमाःगु आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग थुकथं दु -

१) सम्यक दृष्टि : चार आर्य सत्यय् विश्वास याय्गु
२) सम्यक संकल्प : मानसिक व नैतिक विकासया प्रतिज्ञा याय्गु
३) सम्यक वाणी : मभिं मनिंगु खँ वा मखुगु खँ मल्हाय्गु
४) सम्यक कर्म : मभिं मनिंगु ज्या मयाय्गु
५) सम्यक जीविका : गुगु नं खनेदय्क वा खनेमदय्क बांमलाःगु ज्या मयाय्गु
६) सम्यक व्यायामः : थःत भिनेगु कुतः याय्गु
७) सम्यक स्मृति : स्पष्ट ज्ञानं स्वय्गु व मानसिक योग्यता काय्त कुतः याय्गु ।
८) सम्यक समाधि : निर्वाण लाकेगु ।

थुलि नियम शीलयात पालना यात धाःसा मनूयात गुब्सं दुःख वइमखु । बरू थःत सुमार्गय् जक यंकेत ग्वहालि याइ ।

वर्ल्ड नेवाः अर्गनाइजेसनको आयोजनामा काठमाडौंमा हुन लागेको

विश्व नेवाः सम्मेलन २०१८

सफल हुने अपेक्षा गर्दछु ।

जगत बराम

अध्यक्ष

नेपाल आदिवासी जनजाती महासंघ

नेवाः सभ्यतायात युगं युगतक न्ह्यज्याके

प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ

नेवाः दशक (११३१-११४०) या निगूगु दँया शुरूइ न्हापांया पलाःकथं हलिं न्यंक च्वंपिं सकल नेवाःतय् प्रतिनिधित थौं थ्व ऐतिहासिक शहर लण्डनय् छथाय् मुनाः सहलह याना च्वनागु दु । हलिं नेवाः दबू तदर्थ समितिया संस्थापक पासापिन्सं झण्डै छगू दशक न्ह्यःनिसें तातुनाच्वंगु थ्व तःमुँज्या पासा पुचः लण्डनया पासापिनि ग्वहालिं थौं साकार जूगुलिं हलिं नेवाः दबू ध्व्इ व पासा पुचः लण्डनया पदाधिकारीपिं व सदस्यपिन्त व झी सकल नेवाःतय्सं थःम्हं थःत नं बधाइ देछाय् खंगुलिं लय्ताना च्वनागु दु । थःगु देश नेपालं पिने च्वनाच्वंपिं थ्व निगू संस्थाया पासापिनि न्ह्यचिला (initiative) कथं थुगु भव्य तःमुँज्या याय्फूगु हे वय्कःपिं थःगु मां देशंपिने च्वनाः नं थःगु भाय्, संस्कृति व म्हसीकायात कयाः क्यनाच्वंगु ममताया चिं खः । थुज्वःगु हर्षया शुभ दिनखुन्हु झीसं लुमंके माःगु खँ छुधाःसां थःगु देशंपिने च्वंपिं नेवाःतय् ग्वसालय् थ्व तःमुँज्या न्ह्यानाच्वंगु जूसा थुकिं आः क्वातुक्क स्वने त्यनागु नेवाःतय्गु विश्व संगठन देशं पिने च्वंपिं व देशय् दुने च्वंपिं सकल नेवाःतय्गु मंकाः संगठन जुइत्यंगु दु । थ्व संगठनया ध्वाँय् क्वय् च्वनाः नेवाः जातिया सकलें जनताया मंकाः कुतलं नेवाः जातिया जातीय राष्ट्रिय जनतान्त्रिक अधिकारया प्राप्ति व ब्वलंकेगु, नेवाः जातिया भाषा, संस्कृति व पहिचानया संरक्षण याय्गु, पुलांगु क्वह्यंगु सामन्ती व्यवस्था व परम्परायात निर्मूल याना जनतान्त्रिक मूल्य मान्यताय् आधारित न्हूगु नेपालया निर्माण याय्गु, अले विश्व मानव जातियात नेवाःतय्सं थःगु जातिया गौरवकथं योगदान बीगु क्वातुगु आधार दय्के त्यनागु दु ।

थुज्वःगु उच्च आदर्श तातुना मुनाच्वनागु थ्व तःमुँज्याय् झीसं झीगु वा नेवाःतय्गु म्हसीका छु ? झीगु भाषा व संस्कृतिया स्वरूप व महत्व छु ? झीगु जातिया विशिष्ठता दुगु सद्गुण छु ? अले नेपाली जनताया जनतान्त्रिक (democratic) संघर्षय् व मानव स्वाधीनताया लागिं नेवाःतय्सं काःगु उज्ज्वल भूमिकाया इतिहास व थौंकन्हय् व उज्ज्वल परम्परा गुकथं अझ च्वन्ह्याके फइ ? धयागु खँ झीसं थुइके माःगु दु ।

न्हापां नेवाः जातिया विशेषताबारे नेपालया विभिन्न जाति जनजातिया जनतामध्ये देशनाप दकले सत्तीगु स्वापु दुपिं नेवाः जाति खः । थनथाय् प्रसंगकथं झी आः मुनाच्वनागु थाय्या उदाहरण न्ह्यथने । प्राचीन युगंनिसें अर्थात निद्वः दँसिबें न्हापांनिसें थ्व देशया नां बृटेन, अले थनया मनूत बृटन । बृटेन देशया बासिन्दा बृटन, अले बृटनतय्गु देश बृटेन । नेपाल देश व नेपाल जातिया उज्वःगु हे स्वापू दु । नांजाःम्ह फ्रेञ्च इतिहासकार सिल्भां लेभिजुं च्वयादीकथं कि त नेपाल देशया नामं नेवाः (नेवाल) जातिया नां तल, कि त नेवाल जातिया नामं नेपाल नां च्वन । थ्व खँ अझ स्पष्ट किटान यानाः नांजाःम्ह भाषाशास्त्री व इतिहासविद सुनीति कुमार चट्टोपाध्यायजुं ला नेवाः जातिया नामं देशया नां च्वंगु जुइमाः धयादिल । न्हापां हिमवत प्रदेश, अनं लिपा किरात प्रदेश धयातःगु झीगु देशया नां करीब निद्वःत्या दँलिपा नेपाल धकाः च्वंवंगु खः । बाबुराम आचार्यजुयाकथं किरात जाति विभिन्न वंशया जुजुपिन्सं प्राचीनकालय् राज यानाः वंगुली किरातया छगू वंशया छम्ह जुजुं थः प्रजायात नेवार (ल), अले देशयात नेपाल धका नां छुनाः ब्यूगु खः । अथेसां नेपाल देशया आदिवासी नेवाःत गुबलें देशया मालिक जुइमखं, विभिन्न इलय् गुबलें किरात जुजुपिनि प्रजा, गुबलें लिच्छवि शासकतय्, अले हानं मल्ल जुजुपिनि, अनंलि शाहवंशीय जुजुपिनि प्रजा हे जक जुयाच्वन । शासकपिन्सं थःत गुबलें हे नेवाः मधाः, जिपिं किरात, जिपिं लिच्छवी, मल्ल, शाह धकाः धया वन । थथे न्ह्याबलें शासित नेवाः जातिया छगू तःधंगु ऐतिहासिक विशेषता दु धाःसां शासकपिं नं मेगु वंशयापिंसं हमला यानाः राज्यच्यूत जुल धाय्वं, बुत धाय्वं बूपिं नेवाः जाती वया विलीन जुइगु । शासक जुत्तले किरात जुजुपिं वा भारदारपिं, अमित लिच्छवितय्सं बुका अमिगु राज्य लाका काय्वं किरातत नेवाःलय् विलीन जुल, उकथं हे मल्लतय्सं बुकेवं लिच्छवित नेवाःलय् दुथ्यात, शाहतय्सं राज्य लाका काय्वं मल्ल शासकत नेवाः जूवन ।

थुकथं न्ह्याबलें शासित उत्पीडित (व पराजितपिनि आश्रय काइगु) जाति जूगुलिं नेवाःतय्के विद्रोहया प्रवृति ब्वलन, विद्रोह नेवाःतय् हिया स्वभाव जुल । थौंकन्हय्या आधुनिक युगय्

जक मखु, न्हापांनिसें नेवाः जनतां अन्याय विरूद्ध ल्वानावंगु विद्रोह याःगु इतिहास दु । मल्ल जुजु सदाशिव मल्ल (झिंखुगूगु शताब्दीया अन्तय् जुजु जूम्ह)यात ज्यापु जनतां नो लं जक दायाः पितिना छ्वःगु, पृथ्वी नारायण शाहयात दं दं प्रतिरोध याःपिं किपूया न्हापाया भारदारपिं जक मखु ज्यापु जनताया इतिहास, अथे हे पृथ्वी नारायण शाहं यैँ, यल, ख्वप कब्जा याय् धुंका अर्थात मल्ल जुजुपिं मदय् धुंका नं स्वंगुलिं राज्यया पुलांपिं सेना हाकनं संगठित यानाः पृथ्वी नारायण शाहया विरोधय् थः मसीतले ल्वाना च्वंम्ह ख्वपया पुलांम्ह सेनापति महावीर सिंहया इतिहास नेवाः जातिया जनताया स्वाधीनताया निंतिं ल्वाइगु प्रवृत्तिया चिं खः ।

नेवाःतय्गु जातीय प्रवृत्ति व संस्कार बांलाक सीकेत थ्व जातिया शुरूया नश्ल, लिपा मेमेगु जातिया प्रभाव व जातीय इतिहास बांलाक अवलोकन याय्माः । नेवाः जाति नेपालया छगू महत्वपूर्ण जाति जूगुलिं थ्व जातिया बारे पश्चिमी देशया इतिहासकार व भाषा - अनुसन्धानकर्तातय्सं नेवाःतय्गु बारे अध्ययन यानाः थः थःगु विचार प्वंकातःगु दु, तर पिनें पिनें जक स्वयाः हथासं अनुमानया भरय् निश्कर्ष पिकया तःगु दु । थुज्वःगु धारणाया खण्डन याय्गु तसकं जरूरी जू, भ्री भविष्यया सन्तानपिन्त सही खँ थुइकेत नं । विन्सेन्ट् स्मिथं "दक्षिण भारतया कर्नाटकं नायर जातिया मनू नेपालय् वयाः नेवार जूगु खः।" 'कर्नाट' (कर्नाटकं मखु) वंशया छम्ह मनू नान्यदेवं नेपाल तराइया सिमरौनगढय् थःगु राज्य दय्कूगु व लिपा उगु राज्य् छम्ह विदेशी मुस्मां शासकं हमला याःबलय् नान्यदेवया सन्तान हरिसिंहदेव नेपालय् शरण काय्त वःगु व वयानाप वःपिं मनूत थन हे च्वनाछ्वःगु इतिहासया आधारय् स्मिथजुं थुज्वःगु गलत निश्कर्ष पिकाःगु खः । छता ला नान्यदेव कर्नाटक वंशयाम्ह मखु कर्नाट वंशयाम्ह, दक्षिण भारतयाम्ह मखु मैथिल भाषाभाषी तिरहुतिया जातियाम्ह खः, उकीसं छथ्वचा मनू हरिसिंह देवनाप नेपाल दुहाँ वःसां (नेवाः जातिया अस्तित्व सलंसः दँ न्ह्यःनिसें दय् धुंकूगु इलय् दुहाँ वःसां) नेवाः जातिया जनता नायरतय् सन्तान धाय्गु गलत खँ खः ।

पर्सि ब्राउनं च्वयातःकथं "मानव जातिया सृष्टिया शुरूपाखे तिब्बतं दुहाँ वःपिं नेवाःत खः ।" नेवाःतय् गुगुं गुगुं समूहयापिं मनूतय्गु ख्वाः तिब्बतीत नाप छुं समानता खनेदुगुया आधारय् थुज्वःगु अनुमान याःवंगु खः ।

नेवाःतय् जातीय संरचनाबारे सुनां सुनां छु छु धाल धयागु खँ छखे चीकाः नेवा जातिया बस्तुगत अध्ययन यानाः स्वय् । नेपाःया मेमेगु जनजातित जनता तामाङ, गुरूङ, मगर, राइ, लिम्बु आदिया संरचना स्वय्बलय् तामाङत फुक्क छगू हे हि, छगू नश्लयापिं, राइ सकसियां छगू नश्ल, अथे गुरूङ, मगर, शेर्पा, लिम्बु आदि प्रत्येक जातिया छगू हे नश्लयापिं जूथें नेवाःत फुक्क छगू नश्लयापिं मखु । नेवाः धयापिं शुरूइ तिब्बत-बर्मी परिवारया भाय् ल्हाइपिं मङ्गोल मूलया आदिवासी जाति जूसां लिपा इलय् ब्यलय् मेमेगु विभिन्न नश्ल वा रक्त-मूलया मनूत नेवातय् थाय् (स्वनिगः गाः व वया चाकःलि च्वंगु थासय्) वया नेवाःतय् भाय् हे नाला कयाः नेवाः जाती विलीन जुयावंगुलिं थौंकन्हय् नेवाः समुदाययापिं मनूत मध्ये गुम्हं आर्य-मूलयापिं, गुम्हं मङ्गोल मूलयापिं, अले छुं भति नेवाः परिवार अष्ट्रो-द्राविड मूलयापिं दु, अले गुम्हं गुम्हं मिश्रित मूलयापिं दु । नेवाःतय् धर्मया खँ ल्हाय्गु जूसा थौंकन्हे शैव-मार्गी व बौद्ध-मार्गी (अथवा शैव धर्म माने याइपिं व बौद्ध धर्म माने याइपिं) निथी नेवाःत दुसां गोरखाया जुजु पृथ्वी नारायण शाहया राज्य-बिस्तार अभियानया क्रमय् नेसं ८८८ स स्वंगू मल्ल राज्य त्याकाः काय् न्ह्यःतक शैव, बौद्ध, इस्लाम व इशाई धर्म माने याइपिं शैव नेवाः, बौद्ध नेवाः, नेवाः मुस्मां, नेवाः क्रिश्चियन प्यथी दु । पृथ्वीनारायण शाहं क्रिश्चियन धर्म माने याइपिं नेवाःत सकसितं देशं पितिनाछ्वत, पिहाँ मवंपिं सकसितं स्याना छ्वत । नेवाः मुस्मांतय् ल्या नं आपा मदुपिं व मेमेपिं मुस्मां खय् मुस्मां, मर्स्या मुस्मां, पिनें वःपिं काश्मिरी मुस्मांत नाप ल्वाकज्यानाः विलीन जुयावन ।

थुकथं नेवाः धयापिं नश्लया ल्याखं वा धर्मया ल्याखं नं छगू हे प्रकारयापिं मखु । थी थी हियापिं थी थी धर्मयापिं नेवाःत फुक्कसित छधी यानाः छगू हे जाति नेवाः यानातःगु आधार हे फुक्क नेवाःतय् मंकाः भाय् (नेपालभाषा) व नेवाः संस्कृति खः । समृद्ध साहित्य, थःगु हे लिपि दुगु विशिष्ट भाय् नेपालभाषा व मौलिक व उन्नत विशिष्ठता दूगु नेवाः संस्कृति नेवाःतय् म्हसीकाया आधार खः । नेवाः जातिया गौरवया रक्षा याय्त, अभ्र धाथें धाय्सा नेवाःतय् अस्तित्व ल्यंकेत नेवाःतय् भाय् व संस्कृतिया रक्षा याय्माः, अभ्र विकसित व परिस्कृत याय्माः ।

किरात, लिच्छवी व मल्ल शासकतय्गु सामन्ती शोषण दमन व उत्पीडनय् लानाच्वंपिं नेवाःत व मेमेगु विभिन्न जातिया जनतायात पृथ्वी नारायण शाहया राज्य-विस्तार अभियानया क्रमय् देशया फुक्क इलाका शाह-वंशया शासन अन्तर्गत लाय्वं शाह-वंशया शासनं 'आर्य संस्कृति, हिन्दु धर्म व खस भाषा' देशया फुक्क जातिया जनताय् लादे याय्वं सामन्ती शोषणया नापं मेगु छगू दमन व उत्पीडनय् विभिन्न जातिया जनता लात । 'नेपालय् असली हिन्दुस्ताना स्थापना याय्' धयागु पृथ्वी नारायणया घोषित उद्देश्यं याना विभिन्न जातिया धर्म, भाषा, संस्कृतियात क्वत्यलेवं नेपालया बहुसंख्यक जनता आन्तरिक उपनिवेशया स्थिती लात, थुज्वःगु जातीय, धार्मिक, सांस्कृतिक भेदभावं मुक्त जुइत हे नेपाली जनतां शाहवंशीय राजतन्त्रयात वांछ्वया गणतन्त्र स्थापना याःगु खः । दक्व जातिया समान अधिकार, सकसियां थःथःगु भाषा, धर्म व संस्कारया विकासया लागिं राजतन्त्रयात वांछ्वया गणतन्त्र, एकीकृत कठोर केन्द्रीय नियन्त्रणयात चीकाः थी थी जातिया जनताया थः थःगु स्वायत्त राज्यया एकाइत मुनाच्वंगु संघीय व्यवस्था, छगू धर्मया राज्ययात क्वथलाः धर्मनिरपेक्ष राज्यया स्थापना याय्गु थौं नेपाली जनताया आकांक्षा खः । लोकतान्त्रिक (democratic) धर्मनिरपेक्ष संघीय गणतान्त्रिक व्यवस्था हय्गु हे न्हूगु नेपाल दय्केगु खः । थुज्वःगु व्यवस्था अन्तर्गत नेपाली जनतां थःगु हे कुतलं थःगु भविष्य दय्केफइ । सम्पूर्ण नेपाली जनताया थ्व सर्वसम्मत आकांक्षा पूवंके

गु सङ्घर्षय् थःम्हं छुं महत्वपूर्ण योगदान बीमाःगु कर्तव्य थौं नेवाःतय् न्ह्यःने नं दं वःगु दु । इतिहासया क्रमय् राजनैतिक रूपं उत्पीडित जूसां, अधिकार विहीन जुया च्वने माःपिं नेवाः जनता देशया दकले उर्बर भूभाग (स्वनिगः व चाकलिं) य् केन्द्रित जुयाः नेपाल मण्डलया सभ्यता विकास जूगु थाय्या बासिन्दा जूगुलिं देशया राजनैतिक मूलधारं बञ्चित जूसां उन्नत सभ्यता व संस्कृतिया मालिक जुइ खन । उत्पीडनय् लाःगुलिं विद्रोही स्वभाव, उन्नत सभ्यताया कारणं उन्नत संस्कार व उन्नत विचारधारा, विभिन्न रक्तमूल व विभिन्न धार्मिक आस्थाया समन्वयया कारणं अनुदार विचार, कट्टरपन्थी रूढीयात हाकुतिना अग्रगामी विचार काय्गु नेवाःतय्गु परम्परागत संस्कार जूगु दु । सांस्कृतिक जागरणय् तुलनात्मक रूपं नेवाःत न्ह्यःने लाःगु दु । मध्य युगनिसेंया अर्थात सामन्ती राजतन्त्रया तीव्र दमनया इलय् नेपालभाषा साहित्य जुजु महाराजापिनिगु स्तुतिगानया साहित्यसिकें अप्वः असन्तोष प्वंकातःगु रचना नेवाःतय्के अप्वः दु । विद्रोह वा तप्यंक विरोध व्यक्त याय् मफुसां बिलौना प्वंकाः असहमति क्यंगु दु, मल्लकालया लोकम्ये - सिलुम्ये, शाहकालय् जुजु रणबहादुरया दमनया प्रतिक्रिया प्वंकातःगु "स्वामी जुजुया धर्म मदया प्रजा नं दुःख सिल रे" धयागु पंक्ति दुगु "सितला म्ये" थुकिया दसु खः ।

सांस्कृतिक जागरण व स्तर बिचाः याय्गु जूसां यूरोपय् 'रिनासां' वःगु ई (भिंन्यागूगु शताब्दी) सिकें सलंस दँ न्ह्यः नेवाः कलाकार अनिको पालिपाओ (ग्याल्पो)या सफलता व उच्च कलात्मक देगः, पौभाःया दसु भीगु न्ह्यःने दु । नेपालया इतिहास वाला स्वय्‌बलय् दासताया विरोधय् विद्रोह, राजनैतिक सामाजिक सांस्कृतिक फुक्क क्षेत्रय् न्हूगु उन्नत विचारक सम्बाहक नेतापिं नेवाः समुदायं पिहाँ वःगु खने दु । औद्योगिक क्रान्ति धुनेवं थःगु तयारी सामानया बजार दय्केत यूरोपीय देशतय्सं एशिया, अफ्रिका व ल्याटिन अमेरिकाय् उपनिवेश दय्केगु इवलय् बृटेनं भारतयात उपनिवेश याःबलय् नेपालयात अमिगु औद्योगिक उत्पादनया बजार याय्गु नीति कयाच्वंगुया प्रतिरोधकथं छम्ह नेवाः तुलसी मेहर श्रेष्ठं "स्वदेशी सामान छ्यलेगु" आन्दोलनया नेतृत्व यात । अथे हे जनताय् सामाजिक व राजनैतिक जागरण हय्त पुस्तकालय स्थापनाया आन्दोलन शुरू याम्ह योगवीर सिंह कंसाकार, पब्लिक स्कूल स्थापना यागु बापत राणां जन्मकैदया सजाय ब्यूगु बिउगु व जेलय् हे शहीद जूम्ह चिनियालाल सिंह निम्हं नेवाः खः । अन्धविश्वास, जात-प्रथा, छुत-अछुत, कर्मकाण्डया पाखण्डया विरोधय् समाज-सुधार आन्दोलन याःपिं बौ-काय् माधवराज जोशी व शुक्रराज जोशी नेवाः विद्वानपिं खः ।

थुज्वःगु समाज सुधार आन्दोलनजक मखु, राजनैतिक क्षेत्रय् नं स्वाधीनताया निम्तिं जनतान्त्रिक आन्दोलनय् नं दकले अग्रिम पंक्ती नेवाः अग्रणीत न्ह्यचिलाच्वंगु दु । राणा परिवारया सैनिक तानाशाहीया विरोधय् जनतन्त्रया निंति संघर्ष याःगु नेपाल प्रजा परिषद्‌यात राणां याःगु दमनय् फाँसीया सजाय फःपिं प्यम्ह शहीदपिं दशरथ चन्द, शुक्रराज जोशी, धर्मभक्त माथेमा व गङ्गालाल श्रेष्ठ मध्ये स्वम्ह नेवाः खः । थ्व आन्दोलनया क्रमय् थी थी अवधिया जेल सजाय फःपिंमध्ये आपालं नेवाःत हे खः । नेपाल राष्ट्रिय काँग्रेस व लिपा नेपाली काँग्रेसया स्थापनाय् दकले अग्रिम भूमिका काःम्ह गणेशमान सिंह, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीया स्थापना याःपिं न्याम्हं संस्थापकपिं (पुष्पलाल श्रेष्ठ, नारायण विलास जोशी, नर बहादुर कर्माचार्य, निरञ्जन गोविन्द बैद्य व मोतीदेवी श्रेष्ठ) नेवाः नेतापिं खः । २०४६ सालं निरंकुश पंचायती व्यवस्था क्वथलाः जनतन्त्र हाकनं स्थापना याय्त जूगु आन्दोलनया सर्वोच्च कमाण्डर व सह-नेतापिं तुलसीलाल अमात्य, साहना प्रधान व शम्भुराम श्रेष्ठ स्वम्हं नेवाः खः । थ्व बाहेक नेपाली जनताया जनतान्त्रिक आन्दोलन व कम्युनिष्ट आन्दोलन न्ह्यज्याकेगु ज्याय् महत्वपूर्ण भूमिका दुपिं नेतापिनि नां काय् बलय् प्रेमबहादुर कंसाकार, सूर्यबहादुर श्रेष्ठ (भारद्वाज), भैरवगोपाल बैद्य, शम्भुराम श्रेष्ठ, गङ्गालाल श्रेष्ठ (हलुवाइ), भुवनलाल प्रधान, टेकविलास बज्राचार्य, विष्णुबहादुर मानन्धर, त्रिपुरवरसिंह प्रधानपिनिगु नां इतिहासय् अदित जुयाच्वनी ।

नेवाः संस्कृतिया न्हिथने बहगु छगू उज्ज्वल पक्ष दु धाःसां थ्व जातिया संरचना व संस्कार हे व्यक्तिवादी मजुसे समष्ठिवादी खः । नेवाःतय्गु गुथि प्रथा, परम्परागत सामाजिक संस्था, जीवनया फुक्क पक्षय् छुं परिवारया आवश्यकतायात सम्बन्धित समुदायया मंकाः कुतलं याय्त दय्‌कातःगु मंका खलःत थुकिया दसु खः । कृषकतय् सिनाज्यानिसें सामाज्या तकया फुक्क बुँज्या, गामय् विभिन्न जात्रा, नखः, परिवारया इहिपा, कय्तापूजा आदि संस्कारय्, सीबलय्‌यात सीगुथि, सनांगुथिं याइगु मंकाः कुतःया परम्परा नेवाःतय् समष्ठिवादी संस्कार क्यं ।

राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विभिन्न क्षेत्रय् न्ह्यलुवाकथं नेवाः परम्पराया उज्ज्वल पक्षया प्रवृत्तियात छ्यलाः भीगु न्ह्यःने वःगु न्हूगु नेपालया निर्माण याय्गु नेपाली जनताया अभिभारायात न्ह्यज्याकेत नेवाःतय्सं नेतृत्वया भूमिका काय् माःगु दु । थ्व उद्देश्य पूर्तिया निंतिं नेपालय् दुनेच्वंपिं व देशं पिने च्वनाच्वंपिं सकल नेवाःतय्गु संगठित शक्ति छ्यले माःगु दु । थौंया थ्व हलिं नेवाः तःमुँज्यां नीस्वने त्यंगु हलिं नेवाः संगठनं सम्पूर्ण नेवाःतय्त छगू संगठन अन्तर्गत हयाः नेवाः संगठित शक्ति छ्यलाः न्हूगु जनतान्त्रिक नेपाल नीस्वनेगु, नेवाःतय्गु भाषा, साहित्य व सांस्कृतिक उज्ज्वल पक्षयात ब्वलंकेगु, अले नेवाःतय् जनतान्त्रिक जातीय अधिकार, नेपाली जनताया स्वाधीनताया अधिकारया रक्षा याय्गु व विश्व मानव सभ्यतायात थःगु योगदान बीगु ज्या याय् फइगु आशा भी सकसिनं काय् ।

(हलिं नेवाः दबू तदर्थ समिति व पासा पुचः लन्डनया मंका ग्वसालय् जूगु न्हापांगु हलिं नेवा तःमुँज्याय् प्रस्तुत मू न्वचू (Keynote Address), नेसं ११३२ कछला थ्व ३, ४ व ५)

हलिं नेवा:दबूया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवा: सम्मेलन
सुथां लाय्‌मा

Aquamarine Enterprises Family

Razeesh, Kabina, Rena & Kaelan Bdr. Shrestha

1510 Haight St.
San Francisco, California 94117, USA

दिगु पूजाय् व उगु पूजाय् छ्यलीगु मूस्वां धवस्वां

मृगेन्द्रराज सुवेदी

नेवाःतय् दिगुपूजा कर्म छगू बिस्कं म्हसीकाया अंग खः । उकी छाइगु मूस्वां धवंस्वां जी ची बुलातःगु चतांमरी, चाकु हामो इलातःगु चतांमरी अलय् व नापं स्वाःगु कलँचा (सिचुघाँय्) व कःसू अचार दिगुपूजा लुमंका बीगु ज्वलं खः । दिगुपूजाखुन्हु सुचुकुचु याना बँ इलाः नीची याय्गु व लाभाप्याज व खा-खँ आदि नय् त्वने मज्यूगु आचार उगु कर्मया दक्वसिबय् इ्यातुगु पक्ष खः ।

दिगुपूजाया तसकं मू वंगु पक्ष धैगु वया जः मुना खः । जःलय् थ्याकेत दिगुपूजाय् थतय्गु हे उगु पूजाया दक्वसिबय् महत्वपूर्ण ज्याइवः खने दु । न्हूम्ह भम्चा दुतय्गु व कय् तापूजा - इहिया सलापाः छाय्गु ज्या दिगु पूजा पूवंकीगु कर्म जुयावःगु खने दु । नेवाःतय् दिगुपूजा थकालि हना याय्गु परम्परा नं दु । थकालि हनेया झ्वलय् दिगुपूजाया सीका भ्वय् नयाः क्वचाय्काः वयाच्वंगु दु । भ्वय् नयधुंकाः कलं वानाः पूवंकी अले गुथीपाःब्व लःल्हाना उगु दँया पूजा ज्याइवःयात द्यःल्हाइ । थ्व पूजा नेवाः परम्पराया तसकं महत्वपूर्णगु पूजा खः । थ्व गथे हनेगु याइ व थ्वया मेमेगु पक्षयात कयाः थन न्ह्यथनेगु जुइ ।

दिगुपूजायात गुलिसिनं दुगु स्यानाः पूजा याइगु जुयाः दुगु पूजा धाय्गु याः । तन्त्राचारय् वइगु नियमित पूजातय्त 'दिगु पाय्गु' नं धाय्गु चलन दु । अफ शाक्य वज्राचार्यतय् दथ्वी सुथसिया ज्योनायात दिगु नं धाय्गु याः । थ्व ल्याखं 'दिगु' पवित्र अर्चन खः धइगु सी दु । उकिं दिगु द्यः - तसकं हने माःम्ह द्यः धाःगु खः धैगु थन क्यनी ।

दिगुपूजाय् हि त्वंम्ह द्यः वा हि मत्वंम्ह द्यःनाप नापं पूजा याइ । हि मत्वंम्ह द्यःयात बलिया हि तिच्वाः वनी धकाः दिगुपूजाया झ्वलय् लप्तें त्वपुया बलि बीगु यानाच्वंगु दु । थ्व ल्याखं नं धाय्फु दिगुपूजा तन्त्राचार व वैदिक विधिं जुइगु पूजा खः ।

छुं ई न्ह्यःतक नेवाः इतर सनातनिपिन्सं दिगुपूजा यानावःगु खनेमदु । नेवाः इतर सनातनितय् दिगुपूजा याय्गु चलन लिपातिनि खनेदुगु खः । इमिसं थ्व पूजायात कूल देवताया पूजा धकाः हनेगु यानाच्वंगु दु । गबलें गुबलें नेवाः इतर सनातनिपिन्सं छगू पुचःया 'कूल पूजा न्याइगु दु' उगु थरयापिं 'इच्छुकपिन्सं ब्वति काः वा' धकाः अखबारय् सुचं ब्यूगु नं खनेदु । उगु सुचंकथं व थरयापिं न्ह्याम्हं अन पूजा याःवने फइगु खँ सीदु । तर, नेवाः दिगुपूजाय् धाःसा छगू हे जः वा कूलयापिं दुथ्याकाः पूजा यानाच्वंगु दु । न्हूम्ह भम्चा व छँया मस्त नं दिगुद्यःया थाय् थतय्माःगु परम्परां जः वा कुलय् थ्याकेत दिगुद्यःयाथाय् थ्याय् माःगु सीदत ।

नेवाः मचातय् कर्म खंकीबलय् सलाःपातय् बान्हा छुनाः भिक्षा बीगु चलन दु । थ्व चलनं उगु इलय् मस्त भिक्षु व भिक्षुणी जूगु प्रष्ट जू । उकिया भिक्षापात्र 'सलाःपा' जुइगु व सलाःपायात दिगुपूजाबलय् दिगुद्यःयाथाय् छाय् यंकेमाः । थथे सलाःपाः छाय्धुंकाःतिनि मस्तय् कर्म पूवनी । थथे सलाःपा छाय्गु प्रचलन दुपिं नेवाःतय् न्ह्याग्गुं इलय् सलाःपाः छाय्गु चलन मदु । गुगु नं इलय् इहि वा कय्तापूजा याःसां दिगुपूजाया दिंतक उगु सलाःपाः शुद्ध यानाः संरक्षण यानातइ । दिगुपूजा न्ह्यः दू माल वा मचा बुया जय्बिलि वा खय्बिलिं क्यनधाःसा सलाःपायात मेथाय् (सुतक मलाःगु) छँय् तयाः सुरक्षित याय्

यंकीगु ल्याखं नं सलाःपा गुलि नी यानाः तय्माः धैगु सी दु । थुकथं मस्तय् कर्म सम्पादन जूगु पूवंकेत दिगुपूजाय् सलाःपा छानाः इहि-कय्तापूजा पूवंकेगु यानावःगु खनेदु । सलाःपा छाय्मधुंतल्ले इहि यानाया विधि नं पूवनीमखु, कय्तापूजाया विधि नं पूमवनी मखु ।

थुकथं नेवाः समाजय् विशिष्ट थाय् दुगु दिगुपूजाय् जः वा कूल थकालि व थकालि नकिंयात विशेष सम्मान बियातःगु दु । थकालियात दिगुपूजाया प्रसाद इने धुंकाः सीकाः भ्वय् तकं याय्माः । थुकथं सीकाः भ्वय् याय् धुंकाः कलं वाय्गु विधितकं दिगुपूजाय् स्वानाच्वंगु खंकेफु ।

आगम रहस्यया भिंछगूगु श्लोकय् थथे धयातःगु दु

ज्ञानवृद्धान तपोवृद्धान दक्षिणे स्वे समर्चयेत ।।

नतुजेष्ठान् यजेद्वमि कनिष्ठान् न च दक्षिणे ।

अर्थ : सःस्यूम्ह दकलय् सःम्ह, साधनां च्वजाःम्ह थकालियात जवय् च्वय् फ्यतुका सम्मान या । थथे याय्बलय् थकालिपिन्त गुबलें हे खवय् फ्यतुके मते । क्वकालिपिन्त जवय् फ्यतुकेमते ।

आगं विधिं नेवाः संस्कार हनीबलय् च्वय् न्ह्यथनातःगु निदे 'शनयात हनाः वयाच्वंगु दु । भ्वय् नइगु इलय् वा सीकाइबलय् थकालिनिसें च्वनेगु याइ । सीकाभ्वय्या इलय् थकालियात जवगु मिखा बी । भ्वय् नय्धुंकाः नकिं नं कलं वाइ । भ्वजय् सी काय्गुया विषयलय् रूद्रयामल तन्त्र व श्रीविद्यार्णव तन्त्रय् च्वयातःगु दु -

नेत्रं तु तेजतत्वं हि कर्णं आकाश मेव च ।

नासिकों वायुतत्वं च जिह्वायां सलिलं तथा ।।

दन्तपक्तौ मेदिर्नी च तत्वैर्युक्त शिर स्मृत ।

जथराग्नौ शिरं हुत्वा साधक सिद्धि भाग्भवेत् ।

रूद्रयामल तन्त्र पूर्वखण्ड

अर्थ : मिखा तेजतत्व खः सा न्हाय्पं आकाश तत्व खः । न्हाय् वायु तत्व खःसा मे जल तत्व खः । वाकुधी पृथ्वी तत्व खः । छ्यों पञ्चतत्वं युक्त जुयाच्वंगु दु । थ्व न्यागुं तत्वयात साधकतय्सं प्वाथय्च्वंगु अग्नी दुइगुलिं (भोजन) साधकयात सिद्धि दइ ।

धर्मा धर्म हविर्दीप्ते आत्माग्नौ मनसा श्रुवा ।

शूक्ष्मना वर्त्मना नित्यं अक्षवृत्तिं जुहोम्यहम् ।।

अर्थ : थ्व शरीर धर्म व अधर्म रूपी चिकं नं च्यानाच्वंगु अग्निकुण्ड खः । शरीरय् ब्याःगु सुषुम्ना नाडीया इवलं च्वय् छ्वय्गु निर्तिं छम्हूगु (एकमुखी) रूद्राक्ष थाहां वं थें (पंच 'म' कार व स्यू) अग्नी होम यानाच्वना ।

थ्व ल्याखं नं सीका भ्वय्या दार्शनिक पक्ष धैगु पंच 'म' कार ग्रहण यानाः सिद्धि काय्गु खः ।

दिगुपूजाया दक्वसिबय् इयातूगु पक्ष धैगु छैँजः (छैँजः व फुकीजः) मुना दिगुद्यः यात धवस्वां व मूस्वां छाय्गु विधि खः । मेरूतन्त्रया न्हय्गूगु पटलया ५४ व ५५ श्लोक स थ्व खँ थथे धयातःगु दु -

दमनेन च यो देवं वर्ष मध्ये नपूजयेत् ।

तस्य वर्षकृतापाफलं गृन्हाति कामराट ।।

एवं दमनभामन्त्र्य कामदेवं तथा रतिं ।

प्रीतिं च पूजयेत्तत्र तत्तमन्त्रेण साधकः ।।

अर्थ : दच्छिया दुने छकः जूसां सुनां नं धवस्वां थःम्ह कूलदेवतायात छानाः पूजा मयातधाःसा वया दच्छितक याःगु धर्म-पुण्य कामदेवं लाकाः काइ । अथे जूगुलिं सकल साधकपिन्सं दच्छि छकः जूसां कामदेव व रति (कामदेवया कलाः)या मन्त्र पूवंक जप याना (कामदेव व रतिया प्रतीक स्वां) धवस्वां व मूस्वां थःम्ह कूलद्यःयात छानाः पूजा यानाब्यु ।

दिगु पूजाबलय् धवस्वां व मूस्वां छाय् हे माःगु दस्तुर नेवाः समाजय् दु । कामदेवया पूजायात 'वसन्तोत्सव' पूजा नं धाय्गु याः । ख्वप तलेजुया मूलपुरोहित पूजारी उत्तमाङ्गराज राजोपाध्याययाकथं वसपोलया जजमानपिन्थाय् दिगुपूजा कर्म सम्पादन याकः बिज्याइबलय् ब्वनेगु संकल्पय् -"वसन्तोत्सव कूलपूजा कर्मणी" धकाः वाक्य ल्हाय्माः । उगुकथं दिगुपूजा धैगु वसन्तोत्सव पूजा जूवंगु दु । नापं दिगुपूजा ई नं वसन्त ऋतुबलय् हे न्याय्की । अक्षय तृतीयाखुन्हुनिसें न्ह्यांवनीगु थ्व उत्सव वसन्त ऋतुबलय्या हे उत्सव जुल । थन च्वय् उल्लेख जूगु मेरू तन्त्रया उद्धरणय् नं अथे हे धाःगु दु । कामदेवया रूपकथं धवस्वां व वया शक्ति रतियात मूस्वांया रूपय् छानाः पूजा या धाःगु जुल ।

दिगु पूजाबलय् धव स्वां व मू स्वां छानाः पूजा याय्माःगु दस्तुर हे दु । थुकथं वसन्तोत्सव (दिगुपूजा)या मुख्य पूजाय् धवस्वां छानाः पूजा याय्माःगु खँ पाय्छिकथं ताःलात । थ्व खँयात बः बीगु यानाः कामदेव अर्थात वसन्तराज धवस्वांया रूपय् उत्पन्न जूगु खँ न्ह्यथनेबलय् धवस्वां छाय्गु विधि तन्त्र सम्मत कर्म जूगु थन लुमंकेबह जू ।

त्रिपुरारहस्य माहात्म्य व पशुपति पुराणया ज्वाला माहात्म्यय् धवस्वांयात कयाः बाखं हे च्वयातःगु दु - दुर्लङ्घ पहाडय् महाद्यः तपस्या यानाच्वंबलय् द्यःपिन्सं कामदेवयात तपस्या भंग याकेगु ज्या भाला बिल । महाद्यःयात तपस्यां थनेत कामदेवं 'काम वाणं' कय्का बिल । कामवाणं घाःलाःम्ह महाद्यःया तपस्या भंग जुल नापं तं नं चाल । अलय् मिखां मि पिकयाः कामदेवयात भष्म यानाबिल । कामदेवया कला रतिं तस्सकं विरह याना बिन्ती यात । महाद्यःयात करूणा जायावल । लक्ष्मीया काय् कामदेवयात पुनर्जीवन बीगु उजं महाद्यः नं बिल । कृष्णया मूल रानी रूक्मिणीया गर्भं प्रद्युम्नया रूपय् जन्म जुयाली कामदेव पुनः सशरीर उत्पन्न

ज्वीगु भविष्यवाणी महाद्यःवं आज्ञा दयकल । उगु इलय् तक्क रति विधवा जुयाच्वने मालीगु जुया महाद्यःनं धवस्वांया रूपय् च्वने बिल । सकल मनू लगायत जीवतय्‌गु नुगलय् काम-भावनाया रूपय् जीवन्त च्वनीम्ह कामदेव कृष्ण अवतार न्हयः धवस्वांलय् प्रस्तुत ज्वीगु जुल । धवस्वां उत्पन्न याय्‌त महाद्यःनं कामदेव भष्मजूगुया नौ थःगु शरीरय् बुला काल । उगु खरानी ब्याः बँय् लाःथाय् धवस्वांमा बुयावल । कामदे वनापं च्वनेत रतिं मूस्वां जुया उत्पन्न जुल । महाद्यःयात कामवाणं कय्‌कूम्ह कामदेवयात दैलेखया दुर्लुङय् भस्म याःगु धइगु लोकोख्यान दु । गुगु थासय् थौंतकं ज्वालामुखी ज्यो तिया रूपय् च्यानाच्वंगु दनि

धवस्वां व मूस्वांयात दिगुपूजाय् जक मखु श्राद्धया इलय् नं मदयक मगाःगु स्वांकथं कयातःगु दु । लिसें थ्व स्वांयात वासःया रूपय् नं छ्यलाः वयाच्वंगु दु । म्हय् छाःकिं छातधाःसा धवस्वां व मूस्वांयात छ्यलाः वयाच्वंगु दु । वसन्तया फसं सिमा व स्वांलय् वइगु चुलिं उत्पन्न याइगु एलर्जीया वासःकथं मूस्वांयात छ्यलाः वयाच्वंगु दु । थुकथं धार्मिक व औषधविज्ञानया दृष्टिं महत्वं जाःगु धवस्वां व मूस्वांया स्वां ह्वइगु ई वसन्त ऋतुइ लाः । धवस्वां म्वाके थाकु धाय्‌गु चलन दथ्वी आः नं लुमंकेगु परम्परा दु । अथे जूगुलिं नेवाःतय् म्हयाय्‌मचा पितबी बलय् व दँय्‌पौ ब्वइबलय् द्यःने तयाः खँल्हाबल्हा याय् धुंकाः "म्हयाय्‌मचा धवस्वां थें याना लहिना तयाम्ह छिम्ह काय् यात बियागु जुल" धका न्ह्यथनेगु नं याइ । अन नं म्हयाय् मचानापं धवस्वां यात लुमंकेगु याइ । अथे हे श्राद्ध गयापति धाःगु ग्रन्थय् नं धवस्वांयात थथे स्मरण यानातःगु दु -

उचिष्ठं शिवनिर्माल्यं वान्तं चामृत कर्पटम् ।

श्राद्धे सप्तपवित्राणि दौहित्र कुतप स्तिलाः ।।

अर्थ : चिप (साया चिप अर्थात् सादुरू, शिवया पूगु स्वां अर्थात् खरानी बुलाकाःबलय् ब्वःगु नलिं (खरानीं) उत्पन्न जूगु स्वां धवस्वां, बान्त यानातःगु वस्तुहितया प्रयासं ल्हवया उत्पन्न ज्वीगु - कस्ति, सीम्हेसिया म्हकापः अर्थात् रेशम कीया बरे-मरे च्वना वांछ्‌वगु रेशम म्ह्याया मचा (भिंचा) ब्राह्मण व हामो, श्राद्धय् अति पवित्रगु व मदयक मगाःगु न्हयगु वस्तुत खः ।

थ्व श्लोकं श्राद्धय् माःगु वस्तुइ धवस्वां नं तय्‌माःगु धयातःगु दु । श्राद्धंनिसें दिगुपूजातक नं मालीगु धवस्वांयात वासया रूपय् छ्यला वयाच्वंगु खनेदु ।

कम्ती दच्छिया छकःसां द्यःयात छाय् हे माःगु धवस्वां दिगु पूजाय् छानाः वःगु स्वय्‌बलय् च्वय्‌या जातियापिन्सं गुबलें नय् मज्यू धाःगु वस्तु दच्छिया छन्हुजूसां बारे या धकाः मनका तःगु खनेदु । उगु अर्थयात कयाः दिगुपूजाखुन्हु खाखँय् प्याज आदि बारे याइपिं सकल नेवाःत च्वय्‌या जातियापिं खः धाइपिं नं दु ।

हलिं नेवाःदबू या ग्वसालय् नेपालय् जुइगु न्हापांगु हलिं नेवाः सम्मेलन

भ्रः भ्रः धायक कोचाय्‌मा

पञ्चवीर सिं तुलाधर
लाजिम्पाट, काठमाडौं

हलिं नेवाःदबूया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवाः दिवस
व
हलिं नेवाः सम्मेलन
ता:लायमा

Eye of Buddha

Narayan & Indira Tamrakar

4247 Park Blvd.
San Diego, CA 92103
&
Eye of Buddha
276 West 2nd st.
Claremont, CA 91711

ख्वपया ज्यापु कुनां

रबिन श्रेष्ठ

१. परिचय

बागमती अञ्चलया भक्तपुर अर्थात ख्वप देया पूर्वय् काभ्रे पलाञ्चोक, पश्चिम व उत्तरय् काठमाण्डौं (यँ) व दक्षिणय् ललितपुर (यल) जिल्ला लाः । थ्व जिल्लाया पूर्व पश्चिम लम्बाइ १६ किमि व उत्तर दक्षिण लम्बाइ १२.२ किमि दु । जिल्लाया क्षेत्रफल जम्मा ११९ वर्ग किमि जक दु । नेपाःया जनगणना २०६८कथं देय् न्यंकया नेवाःतय्गु जनसंख्या १३,२१,९३३ दु । थुकी नेवाःभाय् ल्हाइपिं ८,४६,५५७ म्ह दु । थनया कूल जनसंख्या ३०४,६५१ मध्यय् नेवाःतय्गु संख्या १,३८,८७३ (४५.५८ प्रतिशत) दु (केतवि,२०६८)।ख्वपयापुलांगुनांभादगाउँ(श्रेष्ठ,११३६:१),भक्तग्राम (रेग्मी,१०८९:११५), ख्वपृङ (वज्राचार्य, १०९३: २५१), माख्वपृङ (वज्राचार्य, १०९३: २५१) उल्लेख यानातःगु अभिलेख दु । नेवाःतय्सं थ्व थाय्यात जनवोलीं ख्वप धाइ (श्रेष्ठ, ११३६: १) । नेवाःत ख्वपया आदिवासी खः । ख्वपया जनसंख्याया बच्छिं मल्याक्क जनसंख्या ज्यापुतय्गु दु । थनया ज्यापुतय्सं थःपिन्त ज्यापु धाय्के उलि यः मताय्कू । इमिसं थःपिन्त किसान धाय्केगु उप्वः यय्कुगु खनेदु । ख्वप नेवाः बाहुल्य क्षेत्र जूगुलिं थनयापिनि कुनामय् नेपालभाषाया प्रभाव लाःगु यच्चुक खनेदु ।

ख्वपय् ज्यापु जातिया कुनां गुलि दु धइगु खँय् बांलाक्क अध्ययन जुयाच्वँगु मदु । ख्वपया ज्यापुतय्सं थःगु कुनांया अर्थ मसिया उकीया महत्व मथुल । उकिं ज्यापु सु खः?, ज्यापु कुनां गुलि दु ?, छु कुनामं छु अर्थ थुइकी ? धैगु हे थौंया मू समस्याकथं ल्यनाच्वंगु दु । थ्व ल्याखं नं ख्वपया ज्यापुया परिचय मालेगु । ज्यापु जातीया कुनां गुलि दु माले माःगु थौंया आवश्यकता खः ।

२. कुना

कुलया नां यात कुनां व विशेष नांयात बिनां धाइ । मनूया बानीबेहोरा, ख्वाःया आकृति, पेशा, आर्थिक हैसियत, थाय्बाय् आदिं क्यनीगु नां हे कुनां-बिनां खः । लिपा कालान्तरय् वनाः कुनांबिनां जूवनी । थ्व कुनां स्यस्यः, ज्यापु व साय्मितय् जक उप्वः दूगु खनेदु ।

लिच्छविकालय् नेवाः जाति दुने भिंच्यागू थर उपथर दूगु खनेदु । जयस्थिति मल्लया शासनकालय् प्यंगू जात व ७०० कुनांविनांमय् ब्वथलाब्यूगु खनेदु । जङ्गबहादुर राणाया १९१० या मुलुकी ऐनय् नेवाः जातिदुनेया कुनांविनांयात कानूनी मान्यता बियाः नियमित याःगु खनेदु । उपथरयात ख्वपय् कुनां कूलनां धाइ (श्रेष्ठ,११३६:४) । नेवाःतय्गु थजाःगु कुनांबिनामं थ्व जात वा वर्गयाम्ह वा थ्व थासय् च्वंम्ह धकाः अःपुक्क सीके फइ ।

कुनां नसाज्वलंया नामं, अन्न, बूबः, फँगः, की, जनावर, तर कारी, ब्यापार, आदरार्थी प्रत्यय, भूतप्रेत, द्यः, च्यो, मालिक, स्वभाषी खँग्वः, म्हया संरचना, वानीबेहोरा, गुथि व पुजाज्वलं, जुजु, सेना, हैसियत, सी(मृत्यु)लिसे स्वाःगु खँग्वः, ख्वाः, खि, तद्भव संस्कृत, वासस्थान, सिमा, फारपात, वंशज, कर्मी, अनुकरणात्मक खँग्वः पाखें वःगु खनेदु ।

नसाज्वलंया नामं - कावले, कस्ति, गोजा ।
अन्न बूबःया नामं - छुस्याकी, मुस्याकी, बजिक्वः आदि ।
फँगःया नामं - कोजु, बोहजु,बखुं आदि ।
की या नामं - किमिसुकु, कुसिजु, त्वाँति आदि ।
जनावर या नामं - थुसा, किसि, खिचाजु,

फैपू, मेय्पू, सापु जातिया सम्वन्ध अहिर व आभिर जातिया यादव व थारू लिसे दूगु विद्वानतय् धापू दु । सापु, मेपुत परापूर्व कालय् मधेश/तराइया यादव व थारूलिसे स्वापू त्वाःथला मकवानपुरया चित्लाङ्, टिष्टुङ् पाखे वयाः स्वनिगलय् दुहांवःगु धाइ । थन वयाः थःगु गोपालवंशी शासन शुरू यात । गोपालवंशी धुंकाः महिषपाल वंशी जुजुपिन्सं शासन यात । थुपिं निगुलिं वंशया सन्तानत हे ज्यापु समुदायलय् समाहित जूवन । उकिं थौंकन्हय्या ज्यापु (विशेष यानाः सापु व मेय्पु) हे प्रारम्भिक नेवाः जाति खः धैगु खँय् शंका मदु (श्रेष्ठ, ११२९ः १२६) ।

ध्वंजु - थ्व ध्वंजुयात जोन्छे नं धाइ । थ्व जम्बुक खँग्वः संस्कृतया ध्वं थुइकेत वइगु खः । ध्वंदूगु छैँच्वनिपिं मनूत जूगुलिं ध्वंजु जुल । थ्व कुनां स्यस्यःतय् नं दु ज्यापुतय् नं दु थ्व हे ध्वंजु (ख्वपय्) खम्पुइ धुंजु जूगु खनेदु । खँग्वःया ल्याखं ओकार (ध्वंजु) उकार (धुंजु) ह्यूगु खनेदु । सामाजिक स्तरय् ख्वपय् यक्व पाःगु खनेदु । धुंजुत भति भति ख्वपय् दुसां आपालं खम्पुइ (श्रीखण्डपूर,धुलिखेल) खनेदु ।

तरकारीया नामं गथेकि,पाछै - चिनिया खँग्वः पे-त्साइ पाखें वःगु खनेदु । चीनय् पाछैयात पे -त्साइ धाइ ।

उकिं पाछै धैपिं पाछै पीपिं धैगु सी दु (सौरभ, ११३७ः २२१) ।

व्यापारया नामं गथेकि, पालुबञ्जाः, जाकिबञ्जाः, तुकं बञ्जाः आदि ।

आदरार्थी प्रत्यय- किसिजु, कुतुवजु, खावाजु,

गलजु - लौह तत्व म्हव जुयाः कथुइ प्वः वइगु ल्वय् यात नेवाःतय्सं गलः धाइ खँय् भासं गलगांद धाइ अंग्रेजिं Goiter धाइ । थथे गलः दुम्हेसित नेवाःतय्सं गलःदाः, खँय् तय्सं गल्लरि धाइ थ्व गलः वःम्हेसित गलजु धाइ, ख्वपय् न्ह्याम्हसितं जु तयाः आदर याय्गु चलन दु ।

भूतप्रेत, द्यःया नामं - लाखेमरू, कवां, भैलः, गनेजू आदि ।

च्यो, मालिकया नामं - चवाल, महाभाबो, सँलाच्यो,

प्रजापति - दक्व प्राणीया सृष्टियाःम्ह ब्रम्हायात नं प्रजापति धाय्गु याः । प्रजा धाय्बले मनू व पति धाय्बले मालिक अर्थात मनू व सकल प्राणीया मालिक ब्रम्हा खः। अथे हे चाया थी थी थलबल नापं कलाकृतिया सृजना अर्थात सृष्टि यानावयाच्वंगु भापाः चाया ज्या याइपिन्त प्रजापति धाःगु खः धैगु धापू दु । हिन्दु धर्मया दकलय् पुलांगु ग्रन्थ यजुर्वेदकथं सृष्टिकर्ता वा रचनाकारयात प्रजापति धाइ धकाः न्ह्यथनातःगु दु । कुम्हाःतय्सं थःपिं ब्रम्हाया वंश धकाः धाय्गु नं याः । अथे हे, भारतया प्रजापति वंशावलीकथं ब्रम्हाजी प्रजापति नांया छम्ह ऋषिं सृष्टि याःगु खः । थ्व हे प्रजापति ऋषिं चायागु वृक्ष, पशुपंछी, थलबल दय्काः चाज्यायात प्रचार प्रसार याःगु खः धैगु धापू दु । थुकिया हे आधारय् चाज्या याइपिं कुम्हाःतय्सं थःपिं प्रजापति ऋषिया सन्तान भाःपिया थःगु थर प्रजापति च्वय्गु जन्मसिद्ध अधिकार खः धकाः धाय्गु नं याः । चाज्या याइपिं कुम्भकारया सन्तान जूगुलिं आःतक नं चायागु ज्या याइपिन्सं भारत देशय् थःगु थर कुम्भकार तय्गु यानाच्वंगु दु । चायागु लः तय्गु धम्पयात संस्कृत भासं कुम्भ धाइ । कुम्भकारं दय्कुगु जुगुलिं धम्पयात कुम्भ धाःगु जुइमाः । लिपा थ्व हे खँग्वः अपभ्रंश जुयाः कुम्हार, कुम्हाल, कुम्हाः धाःगु अनुमान याय्फु । ख्वपया छथ्वः कुम्हाः पिनेयापिं हाकुज्या कुम्हाःतय्सं थःगु वंश मेमेगु नेवाः जात थें हे तलेजु द्यः नेपाः बिज्याःगु खँय् स्वापू दु धाइ । अथें तुं मेगु छथ्वः कुम्हाःतय्सं दुनेयापिं हाकुज्या कुम्हाः नवदुर्गा द्यःनाप नाला देसं वःगु धाइ (प्रजापति,११२७ः १९१,१९२) ।

३. स्वभाषी खँग्व

डंगोल (नेसं६०० पाखे छ्यलाबुलाय्वःगु 'दंगुलिक' खग्वलं डंगोल खँग्वः वःगु सीदु । न्हापांनिसें हे बुँ नापी याय्गु थें जाःगु समाजया निति तसकं आवश्यक जूग ज्या याइम्ह व मेपिं सिबें भचा शिक्षित जूगुलिं डंगोल समुदायया प्रतिष्ठा उप्वः दूगु खनेदु (श्रेष्ठ,११२९ः ११३) ।

महर्जन - ख्वपया वडा ल्याः ६ लय् जक महर्जन कुनां दूगु खनेदु मेगु वडाय् मदु ।

सुवाः - ख्वपया सुवाःत तलेजुइतकं थ्याःपिं ज्यापुत खः । तलेजुइ पुजा याय्त सुवाःतय्सं भ्वय् ज्वरेयाय्गु याइ । ख्वपया इपाछैँया १२ खा छैँया राजोपाध्यायत (थुपिं तलेजुया नं मूपुजारीत खः) सितधाःसा न्यान्हु दुखुन्हु सँ खानाः ब्यँका: नीसि यानाः न्याफा जाकिया जा थुया सीम्ह मनूया म्ह दय्का न्यान्हुमा तइ । फिन्हु दुखुन्हु थुमिसं नं क्रिया च्वंम्हेसिनं थें हे ब्यँकी । थुमिसं हे राजोपाध्याय तय्गु कू पुजा याय्गु व कू क्वकाय्गु नं याइ । कू पुजा याकेगु धैगु थः तसकं सतिपिं मखय्क याकीमखु । थुगुकथं सुवाः तय्त राजोपाध्याय बाज्यापिसं म्ह्याय्मचातय्सं याइगु ज्या फुक्क याकाः थुमित म्ह्याय्मचातय्त थें इज्जत बियातःगु खनेदु । सुवाःत तलेजुइ जा थुइपिं स्यस्यः जातिं वःगु खने दुसां लिपा ज्यापु जूवंगुलिं थुमिगु थःगु त्वाः मदु । उकिं थुमित त्वाःमदु ज्यापु नं धाइ ।

म्ह्या संरचना -हाकु दुवाः, न्हिसुतु, स्वँगःमिखा, चुल्याद आदि ।

वानीबेहोरा - कुचुमनी, न्हिनेङाय्मसः, पक्का, फाँगुलु आदि ।

गुथि व पूजाज्वलं - मूगुथि, चौगुथि । बिस्काः जात्रा बलय् भैलः खः सालेगु ज्या चौगुथीतय्सं याइ । थुमित खः साय्के त म्येय् छम्ह बियातःगु दु । थुमिसं दुमाजु दुने योसिँथने छन्हु न्ह्यः अर्थात स्याकोत्याकोखुन्हु उम्ह म्येय् स्यानाः भ्वय् नइ । दुवाः दुने चौगुथी व मूगुथी लाकातःगु दु । मोहनिया स्याकोत्याकोखुन्हु तलेजुइ सुथंनिसें छुं हे मनःसें तुयुगु लं फिनाः चौगुथी व हिफः रिद्धि व सिद्धि द्यःया न्ह्यःने दनाच्वनी । अले स्वीखुम्ह म्येय् स्यानाः थुमित हे हि म्हुकेगु याइ ।

जुजु, सेना, हैसियत - राजलवट, राजथला । राजथलातय्गु पुर्खौलि थाय् दधिकोटया चित्रपुर (न्हापा न्हापा चोपुर धाइगु) खः । मल्लकालय् जुजुपिनि मथ्याःम्ह लानि पाखें दूम्ह सन्तानयात उगु गामय् यँकाः तइगु व व हे जुजुया सन्तानया नं सन्तानत आः थौंकन्हय् राजथला तय्गु यात । राजथलया अर्थ जुजुया थः लाःम्ह खः । थुमिसं थःपिन्त प्रजापति समूह नाप सत्तिगु ताय्काच्वंगु दु (श्रेष्ठ,११२९ः १२६) । तर छु खः सीमदु ।

सी (मृत्यू) लिसे स्वाःगु खँग्वः - मचामसि, सीपुसा । भाःत मदुम्ह भौयाया प्वाथय् दूगु खनाः माजुम्ह अजू चायाः गथे यानाः प्वाथय् दूगु धकाः भौयात न्यंबले भौमं थःसीम्ह भाःत चान्हय् वयाः ख्याःयाः वइगु खँ कन । माजुम्ह पत्याःजुया सुम्क च्वन । छन्हु चान्हय् थः भौ मिजं लिसे ख्याःयानाच्वँगु सः तायाः सुलिसे ख्याः यानाच्वंगु धकाः भौया कोथाय् वनाः स्ववंबलय् कोथाय् थः भौ बाहेक मेपिं सुं हे खनीमखु । अथे जुया धात्थे हे भौ थः सीम्ह काय्लिसे हे ख्याः यानाच्वंगु खः खनि धकाः पत्याः जुइ । थुकथं सीम्ह मनु पाखें दुम्ह मचा धकाः सिपुसा कुनां तयाबिल ।

ख्वाः, खि- खि ख्वाः, तुइख्वाः, खिनावः आदि ।
तद्भव संस्कृत - अदुवा, अवाल आदि ।
वासस्थान - चपछैं, पुलांछैं आदि ।

सिमा, भ्फारपात - ब्यं - जंगलया सिमाया सिँ फायाः सम्बन्धित थासय् थ्यंकीम्ह । लिपा राणातय्सं थुगु ज्या तामाङ्तय्त याकेगु यात (सौरभ,११३७:२२३) । बाला - पुलांगु साल व चाँपया सिमा पालीगु ज्या याइम्ह (सौरभ,११३७:२२३) ।

वंशज - न्हेमाफुकी, साहुखलः ।

कर्मी- पलंकर्मी, पालुकर्मी ।

अनुकरणात्मक खँग्वः चुंइचुंइ, तुंइतुंइ ।

४. थ्व अध्ययनया लिच्व

कुलया नां यात कुनां व विशेष नांयात बिनां धाइ । मनूया बानीबेहोरा, ख्वाःया आकृति, पेशा, आर्थिक हैसियत, थाय्बाय् आदि खँ क्यनिगु नां हे कुनांबिनां खः ।

थुकी दुने जु - ज्यू, बन्जार, पशु, भ्फँगः, नसात्वँसा, भूतप्रेतादि, देव, च्यो, मालिक, स्वभाषी खँग्वः, म्हया संरचना, बानीबेहोरा, गुथि व पुजा ज्वलं, जुजुलिसे सम्बन्धित, सेना सम्बन्धित, हैसियत, सीगुलिसे सम्बन्धित खँग्वः, ख्वाः, खि, तद्भव संस्कृत, वासस्थान, भ्फारपात, वंशज, कर्मी समूह, अनुकरणात्मक खँग्वः पाखें ख्वपया कुनां दु ।

थ्व अध्ययनं मनूयात माःगु समग्र चित्रण यात । थुकिं ख्वपया ज्यापुत राज्य व्यवस्थाय् दुने थःगु हैसियतनिसें मेमे गु जीवनया समग्र अंग खाकेत पूर्ण रूपं सचेत जुइ धुंकुगु खँ यच्चुक सीदु ।

लिधंसा

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, (११३७), *जिल्ला वस्तुगत विवरण भक्तपुर* । यैं : (वि.सं २०७२) ।

प्रजापति, सुरेन्द्रविक्रम, (११२७), *नेवाः समाज* । यैं : नेवाः देय् दबू ।

रेग्मी, जगदीशचन्द्र, (१०८९), *लिच्छवि संस्कृति* । यैं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

वज्राचार्य, धनवज्र, (१०९३), *लिच्छविकालका अभिलेख* । यैं : नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान ।

वज्राचार्य, धनवज्र, (१११९), *मध्यकालका अभिलेख* । यैं : नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान ।

सौरभ, (११३७), प्रिय महर्जनहरू, *असङ्गति* । यैं : बुक-हिल पब्लिकेसन ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर, (११३६), भक्तपुरका नेवार कुनांविनां, *आदिवासी जनजाति जर्नल* । यल : आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, (वि.सं. २०७३) ।

श्रेष्ठ, रबिन, (११३८), *ख्वपया ज्यापु कुनां* (पिमदनीग शोधप्रबन्ध) । यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

हलिं नेवा:दबूया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवा: सम्मेलन
सुथां लायमा

HIMALAYAN
Gifts & Candy
Store

2000 NE 42nd Ave.
42nd Station
Portland, Oregon 97213
Phone: 503-284-8409

www.himalayangiftsandcandy.com

पशुलिसे स्वापूदुगु नेपाःगाःया जात्रा

राजनलाल (रास) जोशी

१.० म्हसीका

समाजलिसे खनेदय्क वा खनेमदय्क स्वापू दुगु जात्रा परम्परा गुब्लेंनिसें जुल धकाः क्वःछिनाः धाय् फूगु मदुनि । अथेखःसां प्राचीनकालंनिसें थी थी जात्रापर्व न्ह्यानाच्वंगु हे दु । नेपाःया सन्दर्भय् धार्मिकता ब्यय्गु माध्यमया रूपय् जात्रायात काय्फु । थौंतक लूगु अभिलेखीय प्रमाणया आधारय् जात्राया प्रारम्भ लिच्छविकालय् जूगु खः । व सिबें न्ह्यःया अभिलेखीय प्रमाण थौंतक झीगु न्ह्यःने मदु । थुकथं प्रमाणया रूपय् ल्यनाच्वंगु अभिलेख खः सन् ६३५ भीमार्जुनदेव व जिष्णुगुप्तया थानकोटया अभिलेख व सन् ६५६ या अनन्तलिंगेश्वरया नरेन्द्रदेवया अभिलेख । गुके जात्राया प्रसंग न्ह्यथनेगु इवलय् पशुपंछीलिसे स्वापू दुगु जात्रायात कयाः च्वयातःगु खः । भीमार्जुन देव र जिष्णुगुप्तया थानकोटया अभिलेखय् गोयुद्धयात कयाः च्वयाः तःगु दु । दक्षिणकोलीग्रामय् गोयुद्ध (दोहं ल्वाकाः) जात्रा ब्वति कालधाःसा छम्ह दोहं नं वाइगु बुँइ सरकारं कयाच्वंगु करय् बच्छि छुट धकाः जात्रायात थाय् ब्यूगु दु (बज्राचार्य, २०३०: ४३५)। उगु जात्रा न्याय्केत ध्वाँय् तय्त २५ पुराणया व्यवस्था यानातःगु दु । थ्व ल्याखं नं गोयुद्धया उगु इलय् गुलि महत्व दु धइगु क्यं । अथे हे नरेन्द्रदेवया अभिलेखया १४ गूगु इवलय् गोयुद्ध व २६ गूगु इवलय् वराह जात्रा न्याय्की धकाः च्वयातःगु दु (रेग्मी, २०५० : १०२) । तर गथे यानाः उगु जात्रा न्याय्की धकाः च्वयातःगु मदु । थुकथं हे विकास जूगु जात्रा परम्परा मध्यकालय् वयाः अझ विकास व विस्तार जूगु जुइ धकाः अनुमान याय्छिं ।

नेपाःगालय् पशुपंछीयात आधार दय्काः न्याय्कीगु जात्रापर्वया इवलय् यँयाः, सायाः, सलचा जात्रा (घोडेजात्रा), च्वलेचा जात्रा (खोकना व थैबय्), असं म्येय्चा जात्रा, ख्वपय् खःमेय् जात्रा, किपुली बाघभैरव जात्रा, यलय् नृसिंह व दीपंखा जात्रा तसकं लोकं ह्वाः ।

१.१ पुलुकिसि जात्रा

यँयाःया इवलय् यँय् तानांकिसि व ख्वपय् पुलुकिसि जात्रा याइ । ख्वपय् पुलुं भुनाः तइम्ह जूगुलिं पुलुकिसि जात्राय् मनोरञ्जनसिबें नं पितृ मोक्षया निर्ति केन्द्रित खनेदु । स्वर्गया जुजु इन्द्रयात पालिजाः स्वाँ खूगुलिं ज्वनाः चिनाःतःगु इलय् (ख्वपय् इन्द्रया काय् जयन्तं खाइसि खूवःगु) माःवःम्ह पुलुकिसियात ख्वपय् मसान भैरवया प्रतिककथं नं काइ । सीम्ह जुजु वा देय् थकालि ब्रम्हुयात सिथं यंकेत छ्यःगु पुलु छ्यलीगु थुगु जात्रा ख्वपया लाकोलाछेँया गुठियारपिन्सं पुलुकिसि दय्की । गुगु मेपिन्सं थी मज्यू, थिल कि अनिष्ट जुइ धइगु धापू दु (जोशी, ११२९: १९)। यँय् यँयाःया जःछि कुमारी सालीगु इलय् व मेमेगु इलय् स्वकुमिपिन्त मनोरंजन बीगु निर्ति उखेंथुखें ब्वाँय् ब्वाँय् जुयाः न्ह्यइपुकेगु याइ । अथे हे किसिलिसे स्वापू दुगु जात्रा थिमी नं प्रचलित दु । विशेष यानाः माघमहिनां जुइगु थुगु जात्राय् पुलुं किसि दय्काः उकी द्यःने राजकुमार च्वनाः चाःहिलेगु याइ ।

१.२ सायाः

सीलिसे स्वापू दुगु थ्व जात्रायात नं पशुपंछिलिसे स्वापू दुगु जात्राकथं काय्फु । भाद्रकृष्ण पारूखुन्हु स्वर्गया बापाः लुखाचाइगु व उगु लुखा पूवंक चाय्काः सीपिन्त ग्वहालि याय्गु ल्याखं सायाः न्याय्काः वयाच्वंगु खः (मुनंकर्मी, २०४१) । थ्वखुन्हु सीपिनि छेँजःपिन्सं जनीच्वः लुत्तुलुइकाः छ्यनय् साख्वाः पुइकाः देय् चाहुइकि । गुलिसिनं मचाम्ह सायात देय् चाःहुइकी । थुगु इलय् सा जुयाःवइम्ह वा सायात मरि दान याय्गु चलन दु । सायाः गुबलेंनिसें न्ह्यात धकाः धाय्मफुसां गोपालराजवंशीया पौ ६१ स थुगु जात्रायात कयाः न्ह्यथनातःगु आधारय् सायाः लिच्छविकालीन खः धकाः धाय्छिं ।

(बज्राचार्य र मल्ल, १९८५: ६९)। थ्व जात्रायात वृषोत्सर्गकथं नं काइ । विशेषयानाः हिन्दू धर्मावलम्वीतय् मां अबु सितधाःसा झिंछन्हुखुन्हु वृषोत्सर्ग धकाः थुसा (दोहंचा)या म्हय् त्रिशुल ह्याउँक छुयाः डामे यानाः त्वःतेगु याइ । तर, नेपाःगालय् नेवाःतय्सं थुसायात सास्ती जुइ धकाः सायाः याःगु खनेदु । पद्म पुराणया छन्दोवासिष्ठय् च्वयातःगु दु - ततो वृषभं दारूमयं मृत्तिका वा धातुमयं तथा चित्रितम् कारयेत् । तत्र बलिवर्द्धस्य मूर्तयः । ....नभस्य प्रतिपच्चैव वृषभस्यार्चन ततः । पुरं प्रदक्षिणि कृत्य वृषोत्सर्ग फलं लभेत् । (भाद्रकृष्ण पारूं चा,

कापः, धातु वा किपातय् थुसा च्वयाः सीम्हेसिया नामय् देय् चाहिकलकि वृषोत्सर्ग याःगुया फल दइ (जोशी, २०६७: ८)।

१.३ सलचा जात्रा (घोडाजात्रा)

नेपाःगालय् दकले लोकंह्वाःगु जात्रापर्वया धलखय् सलचाजात्रा (घोडेजात्रा) दुथ्याः। धार्मिक व सांस्कृतिक रूपं महत्त्वं जाःगु सलचा जात्रा अनन्त मल्लया शासनकालय् शुरू जूगु विश्वास यानातःगु दु। चैत्रकृष्ण औंशीखुन्हु यँय् तुंख्यः (तिंख्यः)लय् सल ब्वाके न्ह्यः कुमारीया तुयुम्ह सल देय् चाःहुइकी। अथे हे यलय् काःम्ह सल (याकः सल) ब्वाकेगु याइ। यलया बखुंबहालंनिसें भोलस्थित क्वाछेँकुमारी (बालकुमारी) तक काःम्ह सल ब्वाकेगु याइ। ख्वपय् नं सलचा जात्राखुन्हु इनाचो त्वालय् सल ब्वाकेगु याइ। यँ व यलसिबें ख्वपया

सलचा जात्रा पाः। स्थानीय मनूतय्सं हे ल्वःमंके धुंकूगु थुगु जात्राय् सिंया सलछ्यंयात जनीया न्ह्यःने ब्वय् व सुया न्हिप्यं ल्यूनेया ब्वय् छुनाः ब्वाँय् वनेगु याइ। थुकथं हे बुंगय् नं सलचा जात्रा यायुगु प्रचलन दु। बुंगया सलचा जात्रा चैत्रं न्याय्की मखु। ख्वपय् मोहनीबलय् तुयुम्ह सल चाःहिकेगु प्रचलन दु। मोहनीया चालंखुन्हु नवदुर्गागणलिसें तलेजुया पायः न्ह्याकीबलय् तलेजुया सल चाहुइकी। पायः न्ह्याकीबलय् नवदुर्गागणं तलेजु द्यःयात घयपुयाः शक्ति साधन यायुगु नं यानावयाच्वंगु दु।

१.४ मेय् जात्रा

पशुपंछियात छ्यलाः जात्रा न्याय्केगु झ्वलय् नेपाःगालय् मेय्या नं जात्रा यानावयाच्वंगु दु। ख्वपय् मोहनीया इलय् तलेजुइ स्याइम्ह मूलम्ह निकुथुयात सप्तमीखुन्हु जात्रा यानाः तलेजुइ दुत यंकेगु याइ। थुकथं जात्रा याइम्ह निकुथु ३२ लक्षण दय्माःगु व ३२ पु वा व म्हय् थी थी चक्र दय्माः धइगु दु। ख्वपया हनुमानघाटय् म्वः ल्हुकाः बाजा थानाः याइगु थुगु जात्राय् मेय् हइगु लँय् जःखः मत ज्वनाः लँ स्वय्गु चलन दु (मुनंकर्मी, २०५४: ३९)। थुकथं मेय्जात्रा याइम्ह निकुथुयात नां मूचुकया ल्यूने जन्हंचुकय् च्वयातःगु दु। सिँपती च्वयातःगु थुगु अभिलेखय् निकुथुयालिसें व्यासीथु, किगथु, तमारीथु, थुगचोथु, विसूतथू, किपलथु, क्वाछेथु, जेलाथु, भ्क्तप्वालथु, च्छूमोतथु, ञलाछेथु, इताछेथु, तलमढेथु व लैसाथुया नां च्वयातःगु दु। थ्व बाहेक ख्वपय् महानवमीखुन्हु ब्रम्हायणी बलि बीत यंकीम्ह मेय्यात नं जात्रा यानाः यंकेगु प्रचलन दु। ब्रम्हायणी नवदुर्गा गणया न्ह्यःने बलि बीत यंकीम्ह खः मेय्यात खुला न्ह्यःनिसें नवदुर्गा गणया द्यःछेँया ख्यूंगु थासय् लहिना तयुगु याइ। मोहनीया नवमीखुन्हु अय्लाथ्वं त्वंकातःम्ह उन्मत्तम्ह खःमेय्यात म्हछिं अबिर व चिकं बुकाः खुल्ला रूपं लँय् ब्वाकाः ब्रम्हायणीतक यंकेगु याइ। थथे यंकूम्ह मेय्यात ब्रम्हायणी पीठय् चान्हय् बलि बी।

खःमेय् स्याइगु इलय् नवदुर्गागणया जःपिन्सं ग्याःपिं स्वय्मते धकाः लित छ्वयाः बी। नवदुर्गागणया जःपिन्सं चेतावनीयात वेवास्ता यानाः खःमेय् स्याःगु स्वयाः ग्यातकि सम्बन्धित मनूयात अनिष्ट जुइ धइगु दु।

अथे हे यँया असनय् नं मेय्या नामय् मोहनीबलय् जात्रा याय्गु प्रचलन दु। असंया असंमरू अजिमा (अन्नपूर्णद्यः)या थाय् मोहनीया नवमिचान्हय् ल्हाः तुति ककु चानाः बलि बीगु याइ। मेय्यात तान्त्रिक ढंगं स्याय् धुंकाः कन्हय्खुन्हु बलि ब्यूम्ह मेय्या म्ह असंमरू अजिमाया न्ह्यःने, छ्यं गणेद्यःया न्ह्यःने यानाः ब्वयाः तइ। लिसें मेय्या दक्वं अंग व (आतापुति व मेमेगु प्वाथय् च्वंगु ला) क्वंचाय् तयाः द्यःछेँय् यंकी। चालं (दशमी) खुन्हु न्हिच्छि ब्वयातइगु मेय्चाः जात्रा लिपा द्यःछेँय् यंकूगु क्वंचायात लित हयाः ब्वयातःगु मेय्या म्ह दुने तयुगु याइ। थुकियात मेय्या आत्मा व द्यःया आत्मादथ्वी स्वापू तयुगु धकाः धाइ (जोशी, ११११९:४)।

१.५ च्वले जात्रा

नेपाःगालय् मेमेगु थी थी जात्राया झ्वलय् च्वलेचा जात्राया नं विशेष महत्व दु। यलया खोना व थैबय् च्वलेचा जात्रा (थैबय् च्वलेचा जात्राय् दुगुचा छ्यलाः वयाच्वंगु दु) न्याय्काः वयाच्वंसां अलग ढंगं जात्रा न्याय्का वयाच्वंगु दु। थैबय् होलीपुन्हिबलय् न्याय्कीगु च्वले जात्राय् दुगुचित फूच्वःमाजुकथं काइ। जात्रा याइम्ह दुगुचिया म्हय् दुनेच्वंगु दुला दक्वं प्वाः मफाःसें लिकाइ। दुगुचिया मिखा, न्यकू व तुति ख्वःया

थासय् वहया दृष्टि, न्यकू व तुति ख्वः छुकेगु याइ । लिसें थुनाय् चतांमरि वां न्याकेबियाः खतय् देय् चाःहीकेगु याइ । थुकथं जात्रा याइम्ह दुगुचियात गुकथं स्याना धकाः कने मज्यु धइगु दु । नापं थुकथं दुला लिकाइगु इलय् गुथियापिं बाहेक मेपिन्सं स्वय् मज्यु धइगु दु ।

खोकनाय् जुइगु च्वलेचा जात्राय् दुगुचिया संसर्ग मजूम्ह (कुमारी च्वले वा मिच्वले) यात सिकाली द्यःया न्ह्यःने च्वंगु देपुखुली क्वफाय्गु याइ । गुंलागा दुतियाखुन्हु याइगु थुगु जात्राय् पुखुली क्वफाःम्ह च्वलेचा लानाकाय्त खोनामि ल्याय् म्हतय्सं धेँधेँबल्ला याय्गु याइ । बाखकथं राक्षस छम्ह दे पुखुली च्वना दुःख बीगु जुयाच्वन । सुयातं लः त्वंके तकं मबीवं छम्ह तान्त्रिकं (सिकाली गण) राक्षसयात स्याय् धुंकाः नं अनच्वंपिनि दथ्वी ग्याःचिकु मतं । उकिं उगु पुखुली राक्षस मदय्धुंकल धकाः विश्वास बीगु निर्तिं थुकथं च्वलेचा क्वफानाः जात्रा न्याय्काः वयाच्वंगु खः ।

१.६ धुँ जात्रा

यँया किपुली बाघभैरवयात पूजा जक याय्गु मयासें जात्रा नं याय्गु यानाच्वंगु दु । भदौ १ गते न्याय्कीगु थुगु जात्रा न्हूगु खःसां थुम्ह द्यः लिच्छविकालीन धइगु मान्यता दु । लोकबाखंकथं चाया धुँ दय्काः म्हिताच्वंपिं फैजवाः मस्तय्सं धुँयात मे छुनाः बीत लप्तेहः माः वंगु इलय् धुँ म्वानावयाः फैदक्वं नयाब्यूगु खः । लिहां वयाः स्वःबलय् धुँया म्हुतुइ हि किनाच्वंगु खनाः फैजवाःतय्सं उगु मूर्तिया मे मदय्मा व म्हुतु न्ह्याब्लें वां खानाच्वनेमा धकाः सराः ब्यूगु खः । उबले निसें मे मदुम्ह उम्ह धुँभैरव (बाघभैरव) यात किपुली विशेष रूपं पूजा यानावयाच्वंगु दनि । लिसें, फिंनिदँय् छकः किपुली बाघभैरवया नामं गथु प्याखं हुइकेगु नं परम्परा ल्यं दनि ।

१.७ नरसिंह जात्रा

नरसिंहयात द्यःकथं पूजा याःसां मूल रूपय् थ्व द्यः मनू व पशुया मंकाः रूप खः । हिरण्यकश्यपुयात स्याय्त विष्णुं नरसिंह अवतार काःगुयात कयाः यलय् दँय्छकः गुंलागा पंचमीखुन्ह उपाकलं सायाः धकाः नरसिंह जात्रा न्याय्केगु याइ । यलया नेवाः ब्रम्हुतय् (राजोपाध्याय) गुथिं न्ह्याकाः वयाच्वंगु थुगु जात्राय् नरसिंहया ख्वाःपाः पुनाः वइम्ह ब्रम्हुया जँय् हिरण्यकश्यपु रूपी कतांमरियात चिनाः तइ । थथे चिनाः तःम्ह कतांमरियात नरसिंहं लुत्तुलुयाः देय् चाहीकेगु याइ । थुकथं याइगु जात्राय् प्वाथय् दुपिं मिस्तय्सं स्वय् मज्यु धइगु दु । थुगु जात्राय् देय् चाःह्यूम्ह नरसिंहयात पूजा यातकि वा दर्शनमात्रं नं शत्रुयात त्याके फइ धइगु मान्यता दु ।

अथे हे, यलया लाय्कुली दँय्दसं कात्तिक महिनाय् कात्ति प्याखं क्यनेगु इवलय् नं नरसिंह प्याखं क्यनेगु याइ । मल्लजुजु सिद्धिनरसिंह मल्लं न्ह्याकाथकूगु अले श्री निवास मल्लं अफ्व विकास व विस्तार याःगु कात्ति प्याखंया दकले लिपांगु न्हिखुन्हु नरसिंह प्याखं क्यनाः क्वचाय्की । हिरण्यकश्यपुया वध यानाः क्वचाय्कीगु नरसिंह प्याखनय् नरसिंहया गाजलं (किचलं) जक दाःसां दैत्य वेहोस जुइगु जूगुलिं प्याखं क्यनेगु इवलय् प्यखेरं दनदनमिंक मुस्यांप्वा (चिराग) च्याकातय्गु याइ । प्याखं ल्हुल्हुं हिरण्यकश्यपुयात नरसिंहं थीवं वेहोस जुइगु थुगु प्याखनय् वेहोस जूम्ह दैत्ययात तलेजुया पुजारीं तान्त्रिक विधिं मंगः हिर्तिं हःगु लः त्वंकाः म्वाकेगु याइ ।

१.८ दीपंखा

यलया बौद्ध धर्मावलम्वीपिन्सं विशेष महत्व बियातःगु दीपंखा यात्रा नेपाःगाःया दुर्लभ जात्राकथं काय्गु याइ । यलया नागबहालय् स्वनातःगु नीलवृष तर्थात दोहंचा आजुया नामं न्याय्काः वयाच्वंगु थुगु जात्रा यायत आश्विन संल्हुखुन्हु आश्विन शुक्ल पुन्हि, रेवती नक्षण, हर्षण योग व आइतबार लाय्माः धइगु दु । (त्रिशुली व मेमेपिं, २०६२ः १८)। थुकथं न्यागू योग चूलातकि जक न्याय्कीगु दीपंखा याः अप्वः यानाः १७ दँय् छकः जक जुइगु याः । दोहंचा रूपि बोधिसत्व थी थी थासय् चाःहिलाः नागबहालय् च्वंवःगुया लुमन्तिकथं थुगु जात्रा न्याय्काः वयाच्वंगु खः । नागबहालं शुरू जुयाः यँ व यलया थी थी १३० द्यःया थाय् चाःहिलीगु थुगु यात्रा यलया सप्तपाताः पुखू थ्यंकाः क्वचाय्केगु याइ । चच्छि न्हिच्छि यानाः मुक्क ३६ घौतक न्यासि वनाः क्वचाय्कीगु थुगु दीपंखा यात्राय् ब्वति काःपिन्सं पलाःपतिकं छतला लुँ दान याःगु ग्यंक पुण्य दइ धइगु मान्यता दु ।

सन्दर्भ धलः

जोशी, रास, (११९९), *असनय् म्येचा जात्रा (असनमा राँगाजात्रा)*, स्वनिगः । यँ : स्वनिगः पिकाक ।

जोशी, रास, (११२९), *स्वनिगःया संस्कृति (उपत्यकाको संस्कृति)* । ख्वप : कुतः पिकाकः ।

दैवज्ञ कृष्णराज जोशी, (२०६७), *सापारूजात्रा - बृषोत्सर्ग विधि (एक चिनारी)* । भक्तपुर : दैवज्ञ कृष्णराज जोशी र कृष्णराम जोशी ।

मुनंकर्मी, लीलाभक्त, (२०४१), *नेपालको सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक दिग्दर्शन* । भक्तपुर : भवानीकेशरी मुनंकर्मी ।

मुनंकर्मी, लीलाभक्त, (२०५४), *कालरात्री पूजा र पायो जात्रा, भक्तपुर १७:१२* । भक्तपुर : भ.न.पा.

रेग्मी, जगदीशचन्द्र, (२०५०), *प्राचीन नेपाली संस्कृति, दोस्रो सं.* । काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

बज्राचार्य, धनवज्र, (२०३०), *लिच्छविकालका अभिलेख* । काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र ।

वज्राचार्य, धनवज्र र कमल प्रकाश मल्ल, (९८५), द *गोपालराज वंशावली* । काठमाडौं : नेपाल रिसर्च सेन्टर ।

त्रिशुली, धर्मरत्न शाक्य र अन्य, (२०६२), *दीपंखा यात्रा* । यल : दीपंखा गुठी

हलिं नेवा:दबूया ग्वसालय्

नेपालय् जुइगु न्हापांगु

हलिं नेवाः सम्मेलन

सुथां लाय्‌मा

World Newah Organization, Japan
Newah Jagaran Manch, Japan

Sunil Kumar Shakya
Coordinator
Japan

बौद्ध साहित्यय् जातक व अवदान

राजेन्द्र शाक्य

म्हसीका

बुद्धधर्मय् महायानया रूपय् न्हूबिचाःया विकास जुसेंलि थेरवादी (हीनयानी) व महायानीतय् दथुइ थःथःगु बिचाः व सिद्धान्तयात प्रचार याय्त यक्व हे धेँधेंबल्ला जुल । उकिं बौद्ध साहित्यय् यक्व हे तिबः बिलसा बुद्धधर्मया प्रचारय् नं उत्तिकं हे ग्वाहालि जुल । जातक व अवदान नितां उकिया हे उपज खः । बुद्धधर्मप्रति मनूतय्गु आस्था अप्वय्केगु आज्जुं जातक व अवदानया जन्म जूगु खः । बःचाहाकलं धाय्गु खःसा बुद्धया न्हापाया जन्मया बाखं हे जातक वा अवदान खः । थेरवादी परम्पराय् जातकया विकास जुयावन, महायानी परम्पराय् अवदानं जन्म काल । बौद्ध दर्शनकथं अर्हत्पिन्सं पूर्वानुस्मृति ज्ञान कयाः जक बुद्ध जुइ । भगवान् बुद्धयात नं चान्हसिया न्हापांगु प्रहरय् पुर्वानुस्मृति ज्ञान दय्धुंकाः जक बोधिज्ञान चूलाःगु खः । उकिं बौद्ध दर्शनय् पूर्वजन्मया अवधारणां यक्व हे थाय् कयाच्वंगु दु । तर पूर्वजन्मया खँ वा पूर्वानुस्मृतिया खँ वा बाखंयात धर्मया प्रचार याय्गु माध्यमकथं छ्यलेगु बिचाःधाःसा बुद्धधर्म अस्तित्वय् वःगु (शाक्यमुनि बुद्धं न्हापां धर्मचक्र प्रवर्तन याःगु सिबें म्होतिइ नं सत्यादँ लिपा जक वःगु खः (दत्त, १९३०ः ९) । थेरवादी परम्पराय् बौद्धग्रन्थयात गुंगू अंगय् ब्वथलाः नवाङ्गया जन्म जुलसा महायानी परम्पराय् धाःसा १२गू अंगय् ब्वथलाः द्वादशअङ्ग दय्कल । थुकथं लिपा तनाब्यूगु स्वंगू अंग खः – निदान, अवदान व उपदेश (दत्त, १९३०ः ९) । द्वादश अङ्गया अवदानयात बुद्ध, बुद्धया सुं शिष्य वा सुं छम्ह महत्त्वपूर्ण बौद्ध व्यक्तित्वया न्हापाया जन्मया बाखं खः धयातःगु दु (दत्तं १९३०ः १०) । उबलय् अस्तित्वय् दुगु बौद्ध साहित्यया विषयवस्तु व साहित्यिक रचनाया स्वरूपया आधारय् जक नवाङ्ग व द्वादशाङ्गया विभाजन यानातःगु खः, हरेक अङ्गया बिस्कं-बिस्कं ग्रन्थ हे दुगुधाःसा मखु । बुद्धजीवनीयात दुथ्याकाः च्वयातःगु ग्रन्थयात थेरवादी परम्पराय् निदान कथा धाइ । भगवान् बुद्धया जीवनीयात स्वब्वय् ब्वथलातःगु दु गुकियात दूरेनिदान, अविदूरेनिदान व सन्तिकेनिदान कथा धाइ । गौतम बुद्धया न्हापांगु जन्म धकाः विश्वास यानातःगु सुमेध ब्राह्मणया जन्मंनिसें बुद्धया अन्तिम पूर्वजन्मकथं विश्वन्तर राजकुमारया जीवन क्वचाय्काः तुषिताभुवनय् उत्पन्न जूगु घटनातकयात दूरेनिदानय् दुथ्याकातःगु दु । अविदूरेनिदानय् तुषिताभुवनं कुहांवयाः महामायादेवीया गर्भय् च्वंवःगुनिसें बोधगयाय् बुद्धत्व प्राप्त याःगु घटनातकयात दुथ्याकातःगु दुसा सन्तिकेनिदानय् बोधिज्ञान कायधुंकाः बुद्धं थासंथासय् वनाः धर्मदेशना यानाः महापरिनिर्वाण जूगु घटना दुथ्याकातःगु दु (कौसल्यायन, २०४१ः १६–१७) । थुकथं बौद्ध साहित्यय् जातक व अवदानकथा दुथ्यात ।

१. जातक

जातकया अःपुक अर्थ छ्याय्गु खःसा थेरवादी परम्पराय् पालिभासं च्वयातःगु बुद्धया न्हापाया जन्मया बाखं खः । मेकथं धाय्गु खःसा बुद्धं न्हापाया जन्मय् याःगु तःजिगु, च्वछाय्बहःगु ज्याया बाखं हे जातक खः । संस्कृतभाषाय् *जन्मया* अर्थ बीगु *जन्* धातुपाखें *जात* खँग्वः पिहांवःगु खःसा संस्कृतया *जात* खँग्वःपाखें *जातक* खँग्वः विकास जूगु खः (मोनियर–विलियम्स, १९६४ः ४१७) । उकिं जातकया शाब्दिक अर्थ *जन्मसम्बन्धी बाखं* खः । उकिं जातक धाय्बलय् भगवान् बुद्धं थःगु पूर्वजन्मया घटनात लुमंकाः थः शिष्यपिंत कंगु बाखं धकाः थुइकी । जातकय् बुद्धया पूर्वजन्मसम्बन्धी बाखंया संकलन यानातःगु दइ । पालि बौद्ध साहित्यय् जातकया महत्वपूर्ण थाय् दु । बुद्धधर्मया पालि त्रिपिटक बुद्धवचनया दकले प्रामाणिक संग्रह खः ।

जातक अट्ठकथा (जातकट्ठकथा) दक्वं सन्तिकेनिदानय् दुथ्यानाच्वंगु दुसा जातक बाखंधाःसा दक्वं दूरेनिदानय् लानाच्वंगु दु । हरेक जातक बाखंयात न्यागू ब्वय् ब्वथलातःगु दु - १. पच्चुपङ्गवत्थु, २. अतीतवत्थु, ३. गाथा, ४. वैय्याकरण/अत्थवण्णना, व ५. समोधान । पच्चुपङ्गवत्थुया अर्थ वर्तमानकथा खः गुकिइ बुद्धया जीवनकालय् जूगु गुगुं घटना धकाः थुइकी । अतीतवत्थुया अर्थ छुं विशेष इलय् बुद्धं कंगु पूर्वजन्मया बाखं खः । थुज्वःगु हरेक बाखनय् छगू वा आपालं गाथा दयाच्वनी । गाथा धइगु

हरेक बाखनय् दुगु श्लोक खः । गाथा जातकया अतिकं प्राचीन अंश खः । जातकया मूलतत्व हे गाथा खः । गाथायात स्पष्ट यायत हे लिपा बाखं स्वानायंकूगु खः । गाथा जातकया पद्यभाग खः । जातकय् दुथ्याकात:गु बाखं गद्यभाग खः । जातकय् दुथ्यानाच्वंगु गद्यभागया तुलनाय् गाथा अतिकं प्राचीन जू । गुलिंगुलिं गाथाया प्राचीनता वैदिकयुगतक नं थ्यं (विण्टरनित्ज, १९३३ः १२२–१२३) । अत्थवण्णनाया अर्थ थुपिं गाथाया व्याख्या खः गुकिइ हरेक गाथाय् दुगु खँग्वःया अर्थनिसें कयाः दुग्यंक व्याख्या दयाच्वनी । जातकया दकले ल्यूने समोधान वयाच्वनी गुकिइ बुद्धं अतीतवत्थुइ थम्हं कनागु बाखनय् च्वंपिं मूमू पात्रत सुसु खः व बुद्ध थः हे उबलय् छु जुयाः जन्म कयागु खः धकाः कनातइ । जातक अट्ठकथा सम्बन्धय् थन छगू उल्लेखनीय खँ छुधा:सा निदानकथा धाय्बलय् सिद्धार्थं बुद्धत्व प्राप्त याना:लि अग्रश्रावक अनाथपिण्डकं श्रावस्ती जेतवन विहार दान ब्यूगु ईतकया विवरण जक खः । अनंलि निदानकथा क्व:चाला: जातक अट्ठकथा सुरू जुइ (वज्राचार्य, ११२५ः ३८) । जातक अट्ठकथा धाय्बलय् बुद्धं छुं विशेष घटना जुइधुंकाः सुं व्यक्ति वा भिक्षु संघयात शिक्षा बीगु आज्जुं थ:गु हे पूर्वजन्मया खँयात बाखंया रूपय् कनाथकूगु नीतिबाखं खः । उकिं जातक जक धाय्बलय् बुद्धया न्हापाया जन्मया जीवनी जक खः । जातकय् शाक्यमुनि बुद्धया छुं उल्लेख दइमखु । तर जातक अट्ठकथा धाय्बलय् शाक्यमुनि बुद्ध थ:म्हं हे कनाथकूगु नीतिबाखं धकाः थुइकी गुकिइ बुद्ध थः हे नं छम्ह पात्र जुयाच्वनी तर बुद्धया रूपय् मखु, थ:गु पूर्वजन्मय् का:गु मेगु हे रूपय् प्रस्तुत जुयाच्वंगु दइ । उकिं अट्ठकथाया बाखनय् छुं अर्थ वा नैतिकशिक्षा सुलाच्वंगु दइ । अर्थकथा वा अर्थसहितया कथा धकाः थुइकेभनं हे अट्ठकथा धयात:गु खः ।

जातकय् संग्रह जुयाच्वंगु मध्ये दकले न्हापांगु जातक 'अपण्णक जातक' खःसा दकले लिपांगु जातक 'वेस्सन्तर जातक' खः ।'वेस्सन्तर' पालि खँग्वः खःसा संस्कृतं थुकियात 'विश्वन्तर जातक' धाइ । बोधिसत्वया रूपय् गौतम बुद्धया अन्तिम जन्म विश्वन्तर राजकुमार खः । सिद्धार्थं बुद्धत्व प्राप्त यायधुंकाःनिसें निर्वाण मजूतलेया समयावधिदुने कंगु जातकमध्ये दकले न्हापां कंगु 'महानारदकस्सप जातक' खःसा दकले लिपा कंगु जातक 'महासुदस्सन जातक' खः (भिक्षु अमृतानन्द, २०३६ः ३५–३६) ।

जातक मूलरूपं पालिभाय्लिसे स्वानाच्वंगु दु । पालिभाय् गुबलय् गन उत्पत्ति जुल धकाः तिफ्यानाः धाय्थाकु । सम्राट अशोकया ई (राज्यकाल ईपू २६८-ईपू २३२) धुंकाः भारतया आपालं थासय् बुद्धधर्म न्यने धुंकूगु इलय् थेरवादी दर्शनया प्रचार यायत क्वत्तासे ज्या यानाच्वंपिं भिक्षुपिनि दथुइ उबलय् अस्तित्वय् दुगु थी थी भायपाखें छगू मंका:भाय्या रूपय् पालिभाय्या विकास जूगु खः (विण्टरनित्ज, १९३३ः १३) धैगु विद्वानपिनि धापू दु । श्रीलंकाय् जूगु प्यक:गु संगायनाय् न्हापांखुसी लिखितरूपं त्रिपिटकया जन्म जुसेंलि बौद्धग्रन्थयात स्वंगू पिटकय् विभाजन यात । त्रिपिटकया शाब्दिक अर्थ 'स्वंगः थल' खः । त्रिपिटकयात सुत्तपिटक, विनयपिटक व अभिधम्मपिटक धकाः स्वब्वय् ब्वथलात:गु दु । सुत्तपिटकया न्यागू कचामध्ये छगू कचा खुद्दकनिकाय खः । खुद्दकनिकाय दुने लाकात:गु १५गू ग्रन्थमध्ये छिगूगु थासय् जातक लाः (कौसल्यायन, २०४१ः ५) । जातक भगवान् बुद्धं हे कंगु खःसां जातकय् दुथ्यानाच्वंगु बाखं बुद्धया मौलिक सृजनाधा:सा मखु । बुद्धं थःगु धर्म प्रचार यायत तत्कालीन भारतय् प्रचलित लोकबाखंयात छ्य:गु खः । उगु इलय् भारतय् प्रचलित लोकबाखनय् नीतितत्वयात दुथ्याकाः बुद्धं जातकया रूप बिल । बुद्धं ब्राम्हणवादया विरूद्ध विद्रोह यानाः थ:गु सिद्धान्त प्रतिपादन या:गु खःसां धर्मप्रचार यायत ब्राम्हणधर्मया प्रभावयात ग्रहण यानाका:गु दु (कवठेकर, १९६९ः १०६) ।

बौद्ध वा जैन बाखं–साहित्यय् गनं नं ईपू ३२६ स अलेक्जेण्डरं भारतय् आक्रमण या:गु घटनाया उल्लेख वा संकेत तक नं यानात:गु मदु । थुकिं नं स्पष्ट जुइ, जातकया संकलन अलेक्जेण्डरं भारतय् आक्रमण यायस्वयां न्हापा हे जुइधुंकल धकाः स्पष्ट जू । डेविड्स (१८८०ः क्ष) भारतय् रचना जूगु जातकपाखें यूरोपय् नीतिबाखंया विकास जूगु खः धयादीगु दु । विद्वानपिंसं जातकयात दकले पुलांगु लोकसाहित्यया संकलन धकाः स्वीकार या:गु दु । बौद्ध साहित्यय् मुक्कं गुलि जातक दु? अथवा सिद्धार्थ गौतमं बुद्ध जुइन्ह्यः बोधिसत्वया रूपय् ग्व:क:तक जन्म काल ? थुपिं न्ह्यस:या थुलि हे धकाः सर्वसम्मत लिसः मदु । खुद्दकनिकायया चरियापिटकय् ३५गू चर्या वा चरित्र दु । वनाप ज्व:लाक जातक अट्ठकथा दुने नं इपिं हे चर्यात जातककथं दुथ्यानाच्वंगु दु । श्रीलंका, थाइल्याण्ड, म्यानमार थेंजा:गु थेरवादी देसय् ५५०गू जातक दु धाय्गु परम्परा दु । तर जातक अट्ठकथायात स्वय्गु खःसा उकिइ ५४७पु जक बाखं दु (कौसल्यायन, २०४१ः १८–१९) । ईपू न्हापांगु वा निगूगु शताब्दीपाखे रचना जूगु चूल्ल–निद्देशय् 'पञ्च जातकसतानि' धकाः ५०० पु जातकया उल्लेख यानात:गु दु (उपाध्याय, २००८ः २७६) । ईसं ४१२ य् श्रीलंकाय् वंम्ह चिनियाँ यात्री फाहियानं श्रीलंकाय् ५०० पु जातकया चित्राकृति खंगु खः (लेगे, १९६५ः१०६) । हजसनं (१८७४ः १७) नेपालय् ५६५ पु जातक दुगु चर्चा यानात:गु दु । भिक्षु अमृतानन्द (२०३६ः ३६)या धापूकथं जातकया ल्याः न्ह्याक्व हे दु धकाः दावी या:सां वास्तवय् जातकया ल्याः ५३५ जक दु । जातकया बारे आपालं विद्वान्तय्सं अनुसन्धान याय्गु इवलय् आः वयाः जातकया ल्याः ५४७ धकाः क्व:छ्यूगु दु । फाउसबल, कावेल, रायस डेविड्स आदि बौद्ध विद्वान्तय्सं जातकया ल्याः ५४७ धकाः नालाका:गु दु । कौसल्यायनं (२०४१ः २०) नं थेरवादी परम्पराय् जातकया ल्याः मुक्कं ५४७ पु हे जक दु धकाः नालादी । अथेसां थ्व ल्याः पूर्णरूपं विश्वसनीय मजू । कथावस्तु पा:सां छगू हे नांया जातक मेथाय् नं लिसा कयाः वयाच्वंगु दु । 'मुनिक जातक' शीर्षकया जातक निगू हे कथावस्तु ज्वनाः निथाय्वयाच्वंगु दु । अथे

हे *मुनिक जातक* व *सालूक जातक* निगूया कथावस्तु छगू हे खःसां निथाय् अलग-अलग नामं वयाच्वंगु दु । गनं-गनं निपु स्वतन्त्र जातक ल्वाकछ्यानाः मेगु हे जातक दय्कातःगु दु । दसुया लागि, *पञ्चपंडित जातक* व *दकरक्खस जातकया* बाखं ल्वाकछ्यानाः *महाउम्मग्ग* जातक दय्कातःगु दु । पालि वाङ्मययया मेमेगु अंगय् दुथ्यानाः नं जातकदुने दुमथ्याःगु जातकबाखं नं दु । मज्झिमनिकायस दुथ्यानाच्वंगु *घटिकार सुत्तन्त* उज्वःगु हे जातक-बाखं खः गुगु जातकदुने दुमथ्याः । अथे हे दीघनिकायया *महागोविन्द सुत्तन्त* नं जातकय् समावेश जुयाच्वंगु मदु । थुकथं हे धम्मपदट्ठकथा व मिलिन्द–प्रश्नय् नं आपालं जातक–बाखं दु गुगु जातकय् संग्रहित जुयाच्वंगु मदु । उकिं मुक्कं जातक ग्वःपु दु धकाः क्वःछिनाः धाय् फुगु अवस्था मदुनि । जातकदुने दुथ्यानाच्वंगु बाखं जक ल्याःखाय्गु खःसा करीब स्वद्वः बाखं लुयावइ (उपाध्याय, २००८ः २७५) । जातकया इतिहास त्रिपिटकसिबें पुलां जू । जातक बाखं निश्चितरूपं भगवान् बुद्धं हे कनावंगु खःसां थुकिया संकलन लिपा हे जक जूगु खः । बुद्धया महापरिनिर्वाण धुंकाः राजगृहय् जूगु न्हापांगु संगायनाय् संकलन याःगु आगमपिटकय् हे जातकया अस्तित्व दय्धुंकूगु खः (डे, १९५१ः XI-XII) । हानं बुद्धया महापरिनिर्वाणया सच्छिदँ लिपा वैशालीइ जूगु निक्वःगु संगायनाय् बौद्ध वाङ्मयया परिमार्जन याय्गु इवलय् जातक व उकी दुथ्यानाच्वंगु गाथामध्ये गुलिं लिकाय्गु व गुलिं तनेगु ज्या जुल । तर वर्तमानय् गुगु रूपय् जातक अस्तित्वय् वयाच्वंगु दु उकिया श्रेय ईशाया न्यागूगु शताब्दीया बुद्धघोषयात बीमाः । बुद्धधर्मया प्रचार याय्गु इवलय् सम्राट अशोकया काय् महेन्द्र स्थविर सिंहल (श्रीलंका)य् वंबलय् त्रिपिटकलिसें अट्ठकथा (जातक) नं ज्वनावंगु धाइ । महावंसय् न्ह्यथनातःकथं ईशाया न्हापांगु शताब्दीया सिंहली जुजु वट्टगामिनीया पालय् जातकअट्ठकथा नापनापं दक्व त्रिपिटकया सिंहलभासं लिपिवद्ध जूगु खः (शास्त्री, १९९६ः ५०८–५०९) । सिंहलीभासं अट्ठकथा यक्व प्रचार जुयावसेंलि पालिभासं च्वयातःगु जातकअट्ठकथा न्हनावन । लिपा हानं पालिभासं नं जातक अट्ठकथा माल धइगु अनुभव जुसेंलि बुद्धघोष मूलस्रोत मालेत श्रीलंकाय् हे वन । श्रीलंकाय् थ्यनेधुंकाःमहास्थविर संघपालया अधीनय् च्वंगु महाविहार, अनुराधपुरय् च्वनाः बुद्धघोषं अट्ठकथाया अध्ययन यात । वं विशुद्धिमग्ग (विशुद्धिमार्ग नांया प्रसिद्ध ग्रन्थ च्वयाः अट्ठकथायात पालिभासं हीकेत थःगु योग्यता प्रमाणित यानाक्यन । अले जक श्रीलंकाया भिक्षुपिन्सं वयात सिंहल अट्ठकथायात पालिं हीकेगु अनुमति ब्यूगु खः । उकथं अनुमति काय्धुंकाः बुद्धघोषं सिंहल भासं च्वयातःगु जातकअट्ठकथायात हानं पालिभासं भाय् ह्यूगु खः (कौसल्यायन, २०४१ः २२) । पालिभासं नं जातक ब्वनेदसेंलि मेमेगु देय्यापिन्त नं उकिया ज्या वल । मखुसा वयां न्ह्यवः जातकबाखं सिहल देसय् जक सीमित जुयाच्वंगु खः । तर बुद्धघोषया अनुवाद थुलि बांलाःगु जुयाच्वन कि उकियात त्रिपिटकया सरह हे हनाबना तय्गु जुयावल (कौसल्यायन, २०४१ः ६) ।

२. अवदान

बौद्ध लिसें बौद्ध बाहेकया परम्पराय् नं यक्व छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु खँग्वः *अवदान* संस्कृत साहित्यय् नं उत्तिकं हे छ्यलाबुलाय् वः । वैदिक साहित्यंनिसें हे थुकियात थी थी अर्थय् तःथाय् मछि छ्यलातःगु दु । शतपथ ब्राह्मणय् अवदान खँग्वःयात बलि बीगु वस्तुया अर्थय् छ्यलातःगु दु । उकिइ *अवदान बिलधाःसा द्यःपिं लय्ताइ* धकाः नं धयातःगु दु । अथे हे, श्रौतकोषय् देव, ऋषि, पितृ व मनुष्य थेंजाःगु प्यंगुलिं ऋणं मुक्त यानाबीगु ज्या धइगु अर्थय् अवदानयात कयातःगु दु (शर्मा, १९८५ः ३) । अथे हे श्रीहर्षया नैषधीयचरितय् अवदानयात *भिंगु ज्या* धइगु अर्थय् छ्यलातःगु दु (शर्मा, १९८५ः ४) । म्याक्स मुलर (१८८१ः ८५)या धापूकथं अवदान खँग्वः *अव* व *दइपाखें* वःगु खः गुकिया अर्थ परिशुद्ध व भिंगु ज्याखँ दुथ्यानाच्वंगु बाखं खः । न्हापा शुद्ध व भिंगु ज्या धइगु अर्थय् छ्यलाच्वंगु अवदान खँग्वः लिपा वनाः पवित्र बाखं वा न्यनेमात्रं मन शुद्ध याइगु बाखं धइगु अर्थय् छ्यलावन । जे. जे. जोन्स (१९४९ः हष्ख)या धापूकथं छम्ह जीवित पात्रं याःगु तःजिगु, भिंगु ज्या गुकियात बुद्धं थःगु पूर्वजन्मय् यानावयागु भिंगु ज्या धकाः कनाथकूगु बाखंयात हे अवदान धाइ । अवदान सर्वास्तिवादीतय्गुविशेष सिर्जना जुइमाः धकाः वय्कलं अनुमान यानादीगु दु । थुकथं स्वय्बलय् सर्वास्तिवादीतय्सं उबलय् अस्तित्वय् दुगु थी थी नीतिबाखंयात हे बुद्धं थःगु पूर्वजन्मया बाखंकथं कनावंगु धकाः बौद्ध साहित्यय् दुथ्याकूगु खनेदु । शाव्दिकरूपं स्वय्गु खःसा *अव* व *दान* खँग्वः स्वानाः अवदान जूवःगु खः । *अव* न्ह्यतँसां बांलाःगु, भिंगु वा तःजिगु धइगु अर्थ ब्यूसा छुं चीज बीगु वा थम्हं त्याग यानाः मेम्हसित बीगु धइगु अर्थ वःगु *दा* मूल खँग्वःपाखें *दान* खँग्वः वःगु खः । दान बीगु धइगु हे नं छगू तसकं हे भिंगु व तःजिगु ज्या खः । दानपारमिता पूमवंकुसें बुद्ध जुइ हे फइमखु धयातःगु दु । उकिं अवदानया अर्थ *तसकं भिंगु, बांलाःगु, तःजिगु वा साहसिक ज्या* खः (शर्मा, १९८५ः ५–६) । बौद्ध साहित्यय् अवदानयात बुद्धं थःगु न्हापाया जन्मय् यानावःगु भिंगु ज्याकथं कयातःगु दु । शव्दकोशय् अवदानया अर्थ *तायगु–चायगु व कुचा–कुचा यानाः ब्वथलेगु* धकाः बियातःगु दु (मोनियर–विलियम्स, १९६४ः ९९) । गथे बुँइ छु पित व हे बुयावइ, अथे हे मनुखं गुकथंया कर्म यात उकथंया हे कर्मफल भोगेयाइ । अवदानय् कर्मविपाकया खँ यक्व दुगुलिं अवदानयात *कर्मफलया बाखं* (fruit of action or ripening of action) धकाः व्याख्या याय्गु नं चलन दु (टेटलमायन, २००१ः ५) । थेरवादी परम्पराय् नवाङ्ग लिसें लिपा त्रिपिटकया सुत्तपिटकय् जातक बाखं दुथ्यानाच्वं थें हे महायानी परम्पराय् द्वादशाङ्ग व लिपा नवग्रन्थमध्ये गुणकारण्डव्यूहसूत्रय् अवदान बाखं दुथ्यानाच्वंगु दु । बुद्ध धर्मया प्रचारय् यक्व ज्या यानावंम्ह सम्राट अशोकं भिक्षु जीवन हनेगुसिबें छम्ह आदर्श उपासकया लँ ज्वंगुलिं नं बुद्धधर्मया प्रचार याय्त भिक्षु जीवन बाहेक नं मेमेगु लँ वा उपाय मालेत उबलय्या भिक्षुपिन्त उत्प्रेरित याःगु जुइफु गुकिं यानाः

आपालं जातक व अवदानया जन्म जुल (दत्त, १९३०: २०)। थुकथं जातकया रचना जुइधुंकाः लिपातिनि जातकपाखें हे प्रेरणा कयाः अवदानया जन्म जूगु खः । जातक धैगु थेरवादी वाङ्मयया नवाङ्गदुने लाःसा अवदान धैगु महायानी परम्पराया द्वादशाङ्गया दुने लाः । उकिं जातक पालि साहित्य अन्तर्गत लाइसा अवदान संस्कृत साहित्य अन्तर्गत लाइ । अवदान धैगु जातक ग्रन्थनाप यक्व लिक्क लाःगु ग्रन्थ खः । निगुलिं ग्रन्थय् नं भगवान् बुद्धं नैतिक शिक्षा बीगु तातुनाः सद्धर्मयात कनातःगु शिक्षाप्रद बाखं दुथ्यानाच्वंगु दु । निगूया दथुइ पाःगु थुलि हे खः कि जातक बाखनय् बोधिसत्व मूपात्र जुयाच्वनीसा अवदानय् बोधिसत्व बाहेक मेपिं नं मूपात्र जुइफु (स्पेयर, १९०९: iv) । थेरवादी ग्रन्थ खुद्दकनिकायया १३ गूगु ग्रन्थयात अपदान धाइ । अवदानय् थें हे अपदानय् नं बुद्धया न्हापाया जन्म लिसें बुद्धया मुख्य शिष्य वा अर्हत् पिनिगु बाखं दु । भिंगु ज्या यातधाःसा उकिया लिच्वः भिंगु हे वइ धैगु कर्मया सिद्धान्त नं थुकिइ दुथ्यानाच्वंगु दु । अपदानया अर्थ नं *शुद्ध क्रिया* वा *साहसिक ज्या* हे खः । ईशाया न्हापांगु शदीइ बौद्धतय्सं संस्कृतं च्वय्गु शुरू यासेंलि अपदान खँग्वः नं संस्कृतकरण जुयाः अवदान जूवन (शर्मा, १९८५: ११) । अथे धयातःसां अपदान व अवदान धइगु पाः । अपदान पालिभासं च्वयातःगु दुसा अवदान दक्वं संस्कृतय् च्वयातःगु दु । अपदान दक्वं छन्दय् च्वयातःगु दुसा अवदान गद्यय् च्वयातःगु दु गुकिइ दुने थाय्थासय् छन्दय् च्वयातःगु गाथात नं वयाच्वनी । अपदानया बाखंत अप्वः यानाः चीहाकः जुयाच्वनीसा अवदानया बाखं ताःहाकः व जटिल जुयाच्वनी । अपदानयात सुत्तपिटकया खुद्दकनिकायदुने दुथ्याकातःगु दुसा अवदान संस्कृतभासं च्वयातःगु द्वादशाङ्गय् दुथ्यानाच्वंगु दु । उकिं नां उथें च्वंसां अपदान व अवदानया दथुइ फरक दु ।

बौद्ध संस्कृत साहित्यया अवदानमध्ये १०० पु अवदान मुंकातःगु ईशाया ३ गूगु शताब्दीपाखे चिनियाभासं भाय् हिलातःगु अवदानशतक दकले पुलांगु खः (विण्टरनित्ज, १९३३: २७९) । भारतय् ईशाया न्हापांगु शताब्दीइ दुहांवःगु *दीनार* खँग्वः अवदानशतकया गुंगूगु वर्गय् दुथ्यानाच्वंगु *हिरण्यपाणिः* अवदानय् वयाच्वंगु दु । थ्व हे कारणं अवदानशतक ईशाया न्हापांगु शताब्दीसिबें न्ह्यवः च्वःगु खइमखु धकाः दावी यायगु आधार दुगु खः ।

अवदान खँग्वः बौद्ध साहित्य बाहेक मेमेथाय् नं छ्यलातःगु दु । ईपू न्हापांगु शताब्दीपाखेया च्वमि कालिदासया रघुवंश महाकाव्यया सर्गः ११ स *अवदान* खँग्वःयात *पराक्रमपूर्ण ज्या* धैगु अर्थय् छ्यलातःगु दु । उकिइ *सूर्यकान्त मणि सूर्यपाखें सिँ छ्वय् कीगु तेज प्राप्त याःथें रामया पराक्रमपूर्ण ज्यापाखें प्रसन्न जूम्ह विश्वारमित्र ऋषिं ताडका राक्षसनीयात स्याय्त मन्त्रसहित रामयात अस्त्र बिल* धयातःगु दु (सिंह, १९७३: २२७) । कालिदासया हे कुमारसंभव महाकाव्यया सर्गः ७ स नं *अवदान* खँग्वः छ्यलातःगु दु । उकिइ महाद्यःया इहिपाः पार्वतीनाप जुइत्यंबलय् महाद्यःया रूप व शक्तिया वर्णन यासें *खराब मोहं त्याके फइमखुम्ह व स्वंगू शहर ध्वस्त याःगु महाःद्यःया पराक्रमया म्ये विश्वबसुया नेतृत्वय् ल्यूट धइगु बाजं थानाः हालाच्वनीगु* धकाः धयातःगु दु (काले, १९१७: १५२) । ईसं ५५०–६१६ पाखेया च्वमि भारविया किरातार्जुनीयम् महाकाव्ययया स्वंगूगु सर्गय् नं अवदानया अर्थ *पराक्रमपूर्ण ज्या* धइगु अर्थय् छ्यलातःगु दु । उकी द्रौपदीं अर्जुनयात धाइ – *गथे सन्ध्यां न्हिच्छिया सुर्द्यःया जःयात नाश याइ अथे हे कौरवतय्सं जिगु अपमान यायधुंकाः छं जिन्दगीभर यानातःगु पराक्रमया ज्या फुक्क नाश जूगु दु* (काले, १९९८: २१५) । थुकथं *अवदान* खँग्वः बौद्ध व गैरबौद्ध निगुलिं साहित्यय् छ्यलाबुलय् वःसां लिपा वनाः बौद्ध साहित्यया छगू विधाया रूपय् जक रूढ जूवंगु दु । नेपालभाषा वाङमयदुने दुवालाः स्वय्बलय् बाखं विधा तःमि खनेदु । नेपालभाषाय् बाखं च्वज्याया इतिहास नं ताहाकः खनेदु । संस्कृत साहित्यय् बाखंया ताजि स्वयाः अलग-अलग उपविधा दय्काः नां छुनातःगु दु तर नेपालभाषाय् न्ह्याग्गुकथंया बाखं जूसां *बाखं* बाहेक मेगु खँग्वः मदु । नेपालय् बुंगद्यः हःगु बाखं, मञ्जुश्रीया बाखं, सतीदेवीया अङ्ग पतन जुयाः पीठ उत्पत्ति जूगु बाखं, न्हापाया जुजुपिं व ऐतिहासिक मनूतय्गु पुरूषार्थया बाखं, भूत-प्रेत, लाखय्-लसिं, वीरकुश, शिशिर-वसन्त, वेतालपञ्चविंशति, शुकबहत्तरी आदि फुक्कसित नं बाखं हे धाइ । विषयवस्तुया ल्याखं स्वय्गु खःसा मध्यकालया फुक्क धयाथें नेपालभाषा साहित्य संस्कृत साहित्यय् हे आधारित जुयाच्वंगु दु, संस्कृतं प्रभावित मजूगु साहित्य नेपालभाषाय् दु हे मदु, विशेष यानाः गद्य विधा (बाखं, अवदान)य् मौलिकताया अभाव खनेदु (लीनहार्ड, १९७४: १२) । खय्तःला लिच्छविकालय् हे नेपालय् जातकया अस्तित्व खने दय्धुंकूगु खः । मानदेवया शासनकालसिबें पुलांगु चाबहीया छगू अभिलेखय् *किङ्करी जातकया* नां वःगु दु (वज्राचार्य, २०३०: १–२) । अभिलेखय् उल्लेख जूसां लिखितरूपय् प्राचीनकालीन जातकया छुं नं सफू लुयावःगु मदु । मध्यकालय् संस्कृतं थी थी अवदान ल्हययगु ज्या न्ह्याःसां नेपालभाषां लिपातिनि अवदान च्वय्गु ज्या जूगु खः । ईशाया १७ गूगु शताब्दीइ थ्यनेधुंकाः जक नेपालभाषां जातक-अवदान च्वय्गु शुरू जूगु खनेदु । नेपालभाषां च्वयातःगु दकलय् पुलांगु अवदान सफू नेसं ७७१ या *विचित्रकर्णिकावदान* खः (लीनहार्ड व मानन्धर, १९८८: हख) । नेपालभाषाय् दिव्यावदान, बोधिसत्वावदानमाला, द्वाविंशतिकावदान, अवदानकल्पलता, अशोकावदान, भद्रकल्पावदान, मणिचूडावदान, कबीरकुमारावदान, मणिशैल अवदान आदि थी थी अवदानया रचना जुयाच्वंगु दु । थुपिं जातक-अवदानया दुग्यंक अध्ययन यानाः तत्कालीन भाषा, लिपि, सामाजिक-आर्थिक-राजनैतिक व्यवस्था, धार्मिक विश्वास आदिया विश्लेषण याय्माःगु थौंकन्हय्या आवश्यकता खः ।

लिधँःसा

Davids, T. W. Rhys (tr.), 1880, *Buddhist Bitrth-Stories or Jataka Tales, Vol. I.* London: Trubner & Co.

De, Gokuldas, 1951, *Significance and Importance of Jātakas*. Calcutta: Calcutta University.

Dutta, Nalinaksha, 1930, *Aspects of Mahayana Buddhism and Its Relation to Hinayana*. London: Luzac & Co.

Hodgson, B. H., 1874, *Essays on the Language, Literature, and Religion of Nepal and Tibet*. London: Trubner & Co.

Jones, J. J. (trans.), 1949, *The Mahāvastu, Vol. I.* London: Luzac & Coompany, Ltd.

Legge, James (tr.), 1965, *A Record of Buddhist Kingdoms: Being an Account by the Chinese Monk Fa-Hien of His Travels in India and Ceylon (AD 399-414) in Search of the Buddhist Books of Discipline*. Reprint. New York: Paragon Book Reprint Corp. & Dover Publications, Inc.

Monier-Williams, Monier, 1964, *A Sanskrit-English Dictionary: Etymologically and Philosophically Arranged With Special Reference to Cognate Indo-European Languages*. Reprint. Oxford: At the Clarendon Press.

Muller, Max (tr.), 1881, *The Dhammapada: A Collection of Verses Being One of the Canonical Books of the Buddhists.* Oxford: At the Clarendon Press.

Sharma, Sharmistha, 1985, *Buddhist Avadānas: Socio-Political Economic and Cultural Study*. Delhi: Eastern Book Linkers.

Speyer, J. S. (ed.), 1909, *Avadanaçataka: A Century of Edifying Tales, Vol. II.* St. Petersbourg: Commissionnaires de l'Académie Impériale des Sciences.

Tatelman, Joel, 2001, *The Glorious Deeds of Pūrna: A Translation and Study of the Pūr□āvadāna*. Delhi: Motilal Banarsidass Pvt. Ltd.

Winternitz, Maurice, 1933, *A History of Indian Literature, Vol.-II.* Translated From the Original German by S. Ketkar and Kohn. Calcutta: University of Calcutta.

Kale, M. R. (ed.), 1917, *Kalidāsa's Kumārasambhava, Cantos I-VII (Second Edition)*. Bombay: The Standard Publishing Co.

Kale, M. R. (ed.), 1998, *Kiratājurniya of Bharavi* (Reprint). Delhi: Motilal Banarsidass Pvt. Ltd.

Lienhard, Siegfried, 1974, *Nevārīgitīmañjarī: Religious and Secular Poetry of the Nevars of the Kathmandu Valley.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Lienhard, Siegfried, Thakur L. Manandhar, 1988, *Nepalese Manuscripts*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

उपाध्याय, भरतसिंह, (१०७१), *पालि साहित्य का इतिहास (न्हापांगु ब)* । प्रयाग : हिन्दी साहित्य सम्मेलन (विसं २००८) ।

कवठेकर, प्रभाकरनारायण, (१०८९), *संस्कृत साहित्य में नीतिकथा का उद्‌गम एवं विकास* । वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस (इंस १९६९) ।

कौसल्यायन, भदन्तआनन्द, (११०४), *जातक (प्रथम खण्ड)* । प्रयाग : हिन्दी साहित्य सम्मेलन (विसं २०४१) ।

भिक्षु, अमृतानन्द, (१०९९), *जातक संग्रह (भाग–१)* । यँ : आनन्दकुटी विद्यापीठ (विसं २०३६) ।

वज्राचार्य, धनवज्र, (१०९३), *लिच्छविकालका अभिलेख (अनुवाद, ऐतिहासिक व्याख्यासहित)* । यँ : नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान (विसं २०३०) ।

वज्राचार्य, महीश्वरराज, (११२५), *सिद्धार्थ जन्मया पृष्ठभूमि* । यल : नेपाल बौद्ध परिषद् ।

शास्त्री, द्वारिकादास (अनु.), (१११६), *स्थविर महानाम–प्रणीत महावंस (मूल एवं हिन्दी रूपान्तर)* । वाराणसी : बौद्ध आकार ग्रन्थमाला, महात्मा गांधी काशी विद्यापीठ (इसं १९९६) ।

सिंह, राजालक्ष्मण (सं.), (१०९३), *कालिदास प्रणीत रघुवंश महाकाव्य* । अलीगढ : भारत प्रकाशन मन्दिर (इसं १९७३) ।

मथां आखः सयकेसा माभासँ ब्वङदिसँ ।

मा. जगत्सुन्दर मल्ल

अभिलेखय् च्यूताः

शरद कसाः

खँया खँय् छक्वः ख्वपया योगेशराजजुं थथे धयादिल, "ख्वपय् लिच्छवीकालीन ल्वहं अभिलेख तसकं म्हो जक दु । छपाः अभिलेख इनाय् त्वालय् दु । अभिलेखया च्यूताः कयाः स्थानीय निकाय व मेमेगु सम्बन्धित थासय् वनाः उकिया महत्व व म्हालासाला तय्माःगु बारे खँ तया । सकसिनं बांलाःगु खँ धयादिल, सुभाय् धकाः सरोकार क्यन । तर धाथेंधाःसा वास्ता मयाः । लिपा सतक दय्काः पीच याः बलय् नं उकियात मचीकूसे अथें तःबलय् उगु ल्वहंपौ स्वयाः लँ थाहांवल । अले उकी पचुकां छ्वाके थें अलकत्रां छ्वाकाबिल ।

अथे हे बिस्काःबलय् जात्रा याइम्ह भैलःद्यःया देगलय् नं मध्यकालीन मेगु छगू ल्वहं अभिलेख दु । थुकिया नं संरक्षण जुइमाः धकाः माःमाः थाय् धाः वना । उमिसं नं ज्यू थ्व याय् माःगु खः धकाः लिसः बिल । छुं ई लिपा उकियात बांलाक्क संरक्षण यानातल जुइमाः धकाः मती तयाः थः विद्यार्थी पासापिन्त क्यने यंकेत अन ब्वनाः यंका । तर, अन संरक्षणया अःखः अःखः ज्या जुयाच्वन । अभिलेख दुगु ल्वहंपौ हे खने मदयक अन म्वाःमी मदुगु सामान द्वँचिक मुंकातल । अभिलेख ला गन गन? थ्व खनाः तसकं नुगः मछिंसे च्वन । जाबा निपाः प्यपाः दुगु ल्वहं अभिलेख हे संरक्षण मयाइगु सम्बन्धित निकायं *पुर्खाले सिर्जेको हाम्रो संस्कृति......* आदि न्ह्यागु हे नारा थ्वय्कूसां थःत विश्वास हे मन्त । इतिहास हे मथूपिसं संस्कृतिया न्ह्याग्गु हे खँ ल्हाःसां छु मतलब ?"

अथे हे न्यादँ-खुदँति न्ह्यः छगू पुलांगु प्याखं स्वय्गु निंतिं टिष्टुङ्ग वना । दुर्भाग्य धाय् वा छु धाय् छचा बाय् च्वनेगु ल्याखं वनागु खःसां म्हं मफयाः चान्हय् उगु प्याखं थम्हं स्वय् मखन । कन्हय्खुनु चाःहिलेगु इवलय् बुँ धाय् वा ख्यः धाय् अन दथुइ यंकाः एकाराम सिंजुं *नेपाल* खँग्वः दकलय् न्हापां न्ह्यथनातःगु ल्वहं अभिलेख थ्व हे का धकाः क्यनादिल । उगु अभिलेखया छ्यंब्वय् मिला बांलुइक ह्याकिं वनाच्वंगुयात पतिनं सुयाः थ्व थनयापिं स्थानीय मनूतय्सं घाँय् लय्गु व मेमेगु ज्याया निंतिं इंचा जक ज्वय्काः थथे जुल धकाः वय्कलं नुगः खँ प्वंकादिल । थ्व लिच्छवीकालीन अभिलेख सम्वत ४३४ स वसन्तदेवं पलिस्था यानातःगु खः । थुकी दकलय् न्हापां हे *स्वस्ति नैपालेभ्यः* धकाः न्ह्यथनातःगु खः, गुकिया अर्थ खः, *नेपालय् च्वंपिनि जय जुइमा* । *नेपाल* धइगु खँग्वः थन प्रजा वा जनताया निंतिं छ्यलातःगु खः । थ्व हे जातिवाचक नामं लिपा देय्या नां हे नेपाल च्वन व स्थाननामय् हिलावन धकाः विद्वान्पिसं धाः । थुकथं हे टिष्टुङ्ग व भटुवालया अंशुवर्माया अभिलेख नं *स्वस्ति नैपालेभ्यः* पाखें शुरू यानातःगु दु (वज्राचार्य,२०३० : १११) थौं कन्हय् अन स्कूल दय्कूबलय् थ्व अभिलेख छगुलिं कक्षा क्वथाय् दुने लाकातल । अले थुकी द्यःपुज्याना तल । थन मेमेगु नं लिच्छवीकालीन अभिलेखत दु । तर थनथाय् लाक्क छता खँ थ्व नं लुमना वलकि यैँया क्वःने लागाय् नं आपालं महत्त्वपूर्णगु लिच्छवीकालीन अभिलेख दु । छपाः ल्वहं अभिलेख न्ह्यघलं लगमय् वनेबलय् दथुइ ज्याःबहालय् जवपाखे लँ सिथय्लाःगु छैँय् प्यपुनाच्वंगु खनेदइ । उकी लः बियाः, सिन्हः तिकाः, जाकिं पुज्यानातःगुलिं अभिलेख जुयाः ल्यनाच्वनीगु पलेसा ल्वहंजक जुयाच्वनीगुली शंका मदु । यद्यपि व पुज्याइपिन्त द्यः हे भापाः जुल ।

थुखेपाखे हे मेगु छगू अभिलेख ह्यूमतं तेखुइ (टेकु) कुहांवने थाय्लाक्क वन्दे न्ह्यःने जवपाखे लँ सिथय् हे लानाच्वंगु खः । उबलय् संयोगबस थुकिया ल्यूनेसं लापसः जुयाच्वन । लाःमीम्ह बंजालं उगु अभिलेखयात छगू खासागु ल्वहंजक भाःपियाः उकी चुपि ज्वय्की बलय् अभिलेखप्रेमी वा सम्पदाप्रेमीपिनिगु छाती हे चुपिं किउथें जुइगु स्वाभाविक खः । थथे जूसां थुकियात सुनां नं संरक्षण याय्त मस्वः । छुं ई न्ह्यः व लँपुं जुयाबलय् छक्वः थारा नं न्हूगु खः । छाय्धाःसा न्ह्याबलें खनाच्वनीगु व अभिलेख गुगु थासय् दय्माःगु खः, अन मदयाच्वन । आः व अभिलेख उकिया न्ह्यःनेसं पःखालय् चातुवानाच्वंगु अवस्थाय् सासः

ल्हानाच्वन धायमाल । मतिइ वइ, देय्या राजधानी जुयाच्वंगु थासय् दुगु अभिलेखया ला थ्व हालत धाःसा टिष्टुङ्ग व मेमेथाय्च्वंगु अभिलेख वाय्त्यःफ्वाय्त्यः जुयाच्वनं छु आश्चर्य?

इतिहास व संस्कृतिया अध्ययनय् अभिलेखया महत्त्व अकाट्य जू । मिस्रया पिरामिड लेख, मेसोपोटामियाया चाया पाटी-लेख, चीन व मेमेथाय्या अभिलेखतय्सं थःगु ईया इतिहास व संस्कृतिया बारे विश्वसनीय व प्रामाणिक जानकारी ब्यूगु दु । सिन्धुघाटी सभ्यताया छापतय्गु लेख ब्वने मफुगुलिं अनया इतिहास व संस्कृतिया ज्ञान यथार्थ रूपय् जुइ फूगु मदु ।

प्राचीन लेखया अभावय् पारम्परिक साहित्यया धनी वैदिक आर्यतय्गु प्रामाणिक इतिहास व भौतिक संस्कृतिया बारेय् यथार्थ ज्ञान प्राप्त जुइ फुगु मदु व उकिया विपुल साहित्यिक विवरणतय्गु प्रामाणिक परीक्षण संभव मजूनि । थ्व हे हुनि प्यंगूगु शताब्दी ईपू या यूनान (ग्रीस)या एलेक्जेण्डरया आक्रमण जुइ स्वयाः न्ह्यःया काल पुरातात्विक दृष्टिं इतिहासकाल स्वयाः पूर्ववर्ती व आदितिहासिक (प्रोटोहिस्टोरिक) काल जूवःगु दु । यूनानी आक्रमणया विवरण तत्कालीन यूनानीतय्सं टिपे याःगु दु । उकिया छगू शताब्दीलिपा (ईपू स्वंगूगु शताब्दी)या अशोक मौर्यया अभिलेखतय्सं क्रान्तिकारी हिउपाः हल । थ्व हे इलंनिसें भारतय् अभिलेख कीकेगु व्यापक चलन वल । भण्डै मुक्कं भारत, पाकिस्तान व नेपालय् सम्राट अशोक हे न्हापांम्ह जुजु खः, गुम्हसिनं अभिलेखया परम्परा आरम्भ यात । थ्व हे हुनिं व थनया इतिहासय् अभिलेखपाखें प्रमाणित न्हापांम्ह जुजु मानेयाः (रेग्मी,२०४८:९) ।

थौंया नेपालया राजनैतिक सिमानाया दुने आःतक लुयावःगु पुरातात्विक दसि (भाषा सम्बन्धी) दकलय् पुलांगु दसि खः, सम्राट अशोकया इस्वीपूर्व २५० या लुम्बिनीया स्तम्भ । ब्राह्मी लिपिं च्वयातःगु भगवान बुद्धया जन्मस्थलय् स्थापना याना थकूगु अशोक स्तम्भया भाय् खः पाली । अनं ल्यू नेपालया इतिहासय् ७१४ दँ तक छुं शिलालेखया दसि मदु । लिच्छवी जुजु मानदेवया सकोचंगु नारायणया विजय स्तम्भं सम्वत ३८६ (इस्वी ४६४)निसें नेपाःगालय् शिलालेखय् दसि शुरू जुइ । थ्वयां न्हापा भाषा सम्बन्धी छुं पुरातात्विक दसि मदु । लिच्छवी जुजुपिसं थःपिनिगु तमाम शिलालेखय् मुकं संस्कृतभाय् जक प्रयोग यानातःगु दुसां स्थानीय जनभाषा-विशेष यानाः थाय्या नां, कर व कर अड्डाया नां आदि यक्वं असंस्कृत भाषां वःगु दसि दु । जुजु मानदेवया पालंनिसें लिच्छवी शासनया अन्ततकंया शिलालेखय् खालि संस्कृत भाय्या प्रयोग जूगु जक मखु कि लिपि नं नेपाललिपि मखसें गुप्तालिपि जुयाच्वन । नेपालय् लिच्छवी शासनया अन्त ठकुरी वंशया जुजु राघवदेवंनिसें जुल धइगु धापू इतिहासकारतय् दु । नेपालसंवत्या शुरू इस्वी ८७९ लिसें ठकुरी वंशया उदय जूगु ल्याःखानाछ्वत धाःसा थन तक नं नेपाललिपि वा संस्कृतं त्वःताः मेगु भाय्या प्रयोग शिलालेखय् जूगु खनेमदु । लिच्छवी कालया फुकं शिलालेख संस्कृतभाषां व गुप्तालिपिं पिदंगु जुयाच्वन । थ्व बांलाक लुमंके बहःजू (मल्ल, १०९१:३१) । गुगुं नं देय्या इतिहास थुइकेत, सीकेत थजाःगु हे अभिलेख, वंशावली आदि हलंज्वलं हे प्रमूख साधनया रूपय् कायफु । नेपाः नं थुकिं ब्यागलं मजू । थ्वया नापं भाषा, कला, धर्म–दर्शन, आर्थिक व सामाजिक अवस्था थेंजाःगु सांस्कृतिक पक्षया अध्ययनय् अभिलेखत समसामयिक एवं प्रामाणिक स्रोत सिद्ध जूगु दु । तर दुःखया खँ थजाःगु अतिकं महत्त्व दुगु अभिलेखया अवस्था भीथाय् बांलाक संरक्षण जुयाच्वंगु मदु । बरू न्हापा थुकी च्यूताः दुपिं विदेशी विद्वान्निसें कयाः स्वदेशी विद्वान्पिन्सं गुलि ज्या याना थकल व तसकं स्तुत्य जुयाच्वंगु दु । यदि वय्कःपिसं थीथी अभिलेख प्रकाश याना मथकूगु जूसा नेपाःया वास्तविक इतिहास आः तक नं बुलुया हे च्वनीतिनि । उकिं वय्कःपिन्त राष्ट्रं हे सम्मान यानातय्माःगु खः । तर जुयाच्वंगु मदु ।

स्वनिगःया स्वंगुलिं शहरय् मिखा ब्वःसां थीथी हुनिं आपालं महत्त्वपूर्ण अभिलेखत हाःनाः मदयाच्वंगु भीसं खनी । थजाःगु हे महत्वपूर्ण छगू अभिलेख दकलय् लिपा न्ह्यथने । नेसं ११३५ बछलाथ्व ७ उकथं वि.सं. २०७२ बैशाख १२ गते शनिवाः खुनु ब्वःगु तःभुखाचं आपालं सम्पदा, देगःआदि नष्ट यात । थुकी अभिलेखत नं यक्वं लात । थ्व हे इवलय् यँय् देगुतलेजुया पश्चिमोत्तरय् च्वंगु जुजु प्रताप मल्लं नेसं ७६९य् दय्कूगु कृष्णदेगः अर्थात च्यासिंदेगः नं दुन । थ्व देगलय् छगू महत्त्वपूर्ण ल्वहं अभिलेख नं दु । जुजु प्रताप मल्लया आपालं लानि दु । विहारया राजकुमारी रूपमती व कर्णाट देशया राजमतीनाप नं इहिपाः सम्बन्ध स्वाःगु खः । थुगु इहिपाः सम्बन्धय् जुजु प्रताप मल्लयात तःधंगु गर्व दु । वं अनेक अभिलेखय् व खँ व्यक्त याःगु दु । परन्तु नेसं ७६९ स्वयां न्ह्यःहे उपिं निम्हं कलाः सी धुंकल । थ्व इलय् प्रताप मल्ल २६ दँ जक दुगु खनेदु । थुकथं ल्याय्म्हबलय् हे थः निम्ह लानिपिं मत्यवं मदुगुलिं जुजु प्रताप मल्लया नुगलय् तःधंगु घाःलाःगु खः । कृष्ण देगलय् दुगु वयागु अभिलेखय् उपिं हे निम्ह लानिया लुमन्ती वं उगु देगः दय्के बिउगु खँ च्वयातःगु दु । उगु अभिलेखकथं देगः दुने स्थापना याःगु स्वंगू मूर्ति मध्ये दथुया कृष्ण मूर्ति थःगु हे प्रतिकृतिया रूपय् व जः खः दुगु रूक्मिणी व सत्यभामाया मूर्तिचाहिं उपिं निम्ह लानिया सालिक स्वरूप दय्के बिउगु खः । थुपिं निम्ह लानिलिसे जन्म-जन्मान्तरतक नं बाय् म्वाःलेमा धइगु इच्छां वं थथे याःगु खः (वज्राचार्य, २०३३:६३–६४) ।

भुखाय् ब्वयाः निदँ लिपा थुगु देगः हानं दय्केगु शुरू याःगु दु । तर थुकिया अभिलेख प्रतापध्वजया ल्यूने जगन्नाथ देगःया क्वय् अथें तयातःगु दु । अभिलेखया च्यूताः कायबलय् थजाःगु आपालं दसु भीसं कायफु । थन छगू निगू अभिलेखया

बारे मिखा वंकेगु निंतिं जानकारी बीगु ल्याखं छुं ध्वः कियागु जक खः । अथे हे थजाःगु महत्त्वपूर्णगु अभिलेखया संरक्षण यायुगु ज्याय् पुरातत्व विभाग, राष्ट्रिय अभिलेखालयनिसें कयाः सम्बन्धित फुक्कं निकाय व संघ-संस्थापाखें नं च्यूताः मतःसे मगाः । लिपा घाऽ धयाच्वनेगु पलेसा आः हे माःगु ज्या जुइ । च्यूताः थ्व हे दु ।

सन्दर्भ धलः

मल्ल, कमलप्रकाश (१०९१), *झीगु भाय् गुलि पुलां ? (नेपालभाषा पत्रिका तपंपौ)*। यँः फत्तेबहादुर सिंह ।

रेग्मी, दिनेशचन्द्र (१११११), *पुरालेखन परिचय नेपाल* । काठमाडौंः श्रीमती सुशीला रेग्मी (विसं २०४८) ।

वज्राचार्य, धनवज्र (१०९३), *लिच्छविकालका अभिलेख* । काठमाडौंः नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र (विसं २०३०) ।

वज्राचार्य, गौतमवज्र (१०९६), *हनुमानढोका राजदरबार* । काठमाडौंः नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान (विसं २०३३) ।

हलिं नेवाःदबुया ग्वसालय्
नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवाः सम्मेलन
सुथां लायमा

Dr. Maheswor and Beena Baidya
Laurel, Maryland, USA

हलिं नेवाः भविष्य व हलिं नेवाः दबू - जिगु मिखाय्

शाक्य सुरेन
नायः, हलिं नेवाः दबू,
नेपाः देय् मू कवः

१. पृष्ठभूमि :

म्हिगः छगू समुदाय, छगू देशय् कुनाच्वंगु राष्ट्रया परिभाषा मानव सभ्यताया विकासया इवलय् हलिंया सामाजिक संरचना हिलावं थें राष्ट्रया परिभाषा नं हिलावनाच्वंगु दु । यातायात व संचारया विकासया ल्यू नेट, इन्टरनेटया विकासं हयाब्यूगु विश्वव्यापीकरणया संभावनां थी थी देय्या दथुइ सीमारेखा/लागा दयाच्वंसां, उगु लागाया पःखाः सालुया वनाच्वंगु दु - आप्रवासनप्रति मनूतय्गु आकर्षणया कारणं, छगू देश मेगु देशप्रति परनिर्भर जुजुं वनाच्वंगु कारणं । इतिहासया कालखण्डय् नेवाः देय् छगू राष्ट्र खः, सुनां नेपाः मण्डलयात कर्मभूमि दय्काः अनया भाय्, तजिलजि ग्रहण यात वैगु मंकाः म्हसीका नेवाः जुल । नेवाः भाय् व तजिलजिं Melting Poto भूमिका म्हितल, थी थी जातजाती व नश्लयापिंत नेवाः म्हसीकाय् नाय्काः काल । तर थौं तापालय् वना कतःपिनिगु देय्यात स्थायी वा अस्थायी थाय्बाय्कथं स्वीकार याय्माःगु डायस्पोरा जीवनया हाथ्या मेमेपिन्सं थें नेवाःतय्सं नं फय्मालावःगु दु ।

थौंकन्हे डायस्पोरा नेवाःत धाय्बलय् थी थी देशया नागरिक जुइ धुंकूपिं नेपाः मातृभूमि तर विदेशी नागरिक (People of Nepalese Origin – PNO); नेपाःया नागरिकता मत्वतुनीपिं गैर आवासीय नेपाली (Non-resident Nepali NRN), व छुं भचा नेपाःलिसेया स्वापू मदय्धुंकूपिं तर मेगु देय्या नागरिकता काय् मखंनीपिं राज्यविहीन (Stateless) नेपालीत नं दु । उकिं थौंया विश्वय् अर्थात् हलिमय् नेवाःतय् स्थिती एकरूपता मदु, विविधता न्यनाःवनाच्वंगु खने दु । गैर आवासीय नेपालीतय् संगठनय् नेवाःतय् संलग्नता व योगदान न्हापानिसें दु । इमिसं छ्यलीगु भाय् अंग्रेजी व नेपाली जक अले वैगु ज्या नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघया अन्तर्राष्ट्रिय च्याप्टरकथं जक जूगुलिं नेवाःतय् अन्तर्राष्ट्रिय म्हसीका म्वाकाःतय्त व हलिमया नेवाः जातीय एकता क्वातुकेत हलिं नेवाः दबू नीस्वनेमाःगु खनेदु । मूलतः बेलायत, अमेरिका व नेपाःया नेवाःतय्गु मू कुतलं सन् २०११ स बेलायतया राजधानी लण्डनय् स्वन्हूतक (October 29-31) जूगु विश्व नेवाः सम्मेलनं भाजु बालगोपाल श्रेष्ठया नायोसुइ हलिं नेवाः दबू (World Newah Organisation) स्वनेगु ज्या जुलसा *नेवाः पासा पुचः अमेरिकाय्* (NPPA) व नेवाः अर्गनाईजेशन अफ अमेरिका (NOA) या मंकाः कुतलं अमेरिकाया बाल्टिमोरय् सन् २०१६ मार्च २५-२७ स निक्वःगु विश्व नेवाः सम्मेलन याना भाजु सिजन श्रेष्ठया नायोसुइ हलिं नेवाः दबू, केन्द्रीय समिति न्हूधाः याय्गु ज्या ताःलात । अथे हे नेवाःतय्गु मू थाय्बाय् नेपाः जूगुलिं हलिं नेवाः दबूयात धिसिलाक्क न्ह्याकाः यंकेया निर्तिं नेवाः देय् मू कवलं मू भूमिका म्हितेमाःगु वाःचाय्काः नेसं ११३२ स हलिं नेवाः दबुलिं यलया कुपण्डोलया साटोआकि भवनय् हलिं नेवाः दबूया केन्द्रीय नायो बालगोपाल श्रेष्ठजुया उपस्थितिइ छगू मुनाज्या याना नेवाः न्ह्यलुवा नरेन्द्रभक्त हाडाजुया कजिसुइ नेपाः देय् मू कवःया संयोजन पुचः स्वनेगु ज्या जुल । थुगु पुचलं २०७२ माघ २४ गते न्हापांगु अधिवेशन क्वचाय्काः भाजु पुष्कर माथेमाजुया नायोसुई ४९म्ह दुजः दुगु न्हूगु ज्यासना पुचः नीस्वनेगु ज्या जुल । अथे हे, सन् २०१७ सेप्टेम्बरया (१-३ तारिख) स्वन्हूयंक अमेरिकाया क्यानाडाय् (North American Regional Conference) सम्पन्न जुल । भाजु पुष्कर माथेमाजुया व्यक्तिगत परिस्थितिया कारणं नेपाः देय् मूकवःया ज्यासना पुचलं राजिनामा बियादीगुलिं थुगु भाला प्रथम उपाध्यक्ष शाक्य सुरेनया ब्वहलय् लाःवैच्वंगु दु । थौं केन्द्रया ग्वसालय् नेपाःदेय्, मू कवः व नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालया सह-आयोजनाय् हलिं नेवाः दिवस - २०१८ हनेत थन मुनाच्वना । थ्व हलिमया भी सकलें नेवाः मात्रया गौरवया खँ खः ।

२. नेवाः प्रवासनया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

इतिहास पुइकाः स्वतधासा प्राचीनकालय् धर्मदूत व सांस्कृतिककर्मीकथं, मध्यकालय् कुशल अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारीकथं व आधुनिककालय् अन्तर्राष्ट्रिय विद्यार्थी, व्यवसायी व वैदेशिक रोजगारीया ज्यामीकथं नेवाःतसें थःगु स्थिति ब्वलंकूगु दु । मध्यकालतक नेवाःत चीन, भारत, भुटान, बर्मातक

अर्थात् दक्षिण व एशिया महादेशीय सीमादुने विस्तारित, आधुनिककालय् पूर्व पश्चिमया १२० देश (गुलिंसिया धापूकथं १३० देश) न्यंक विस्तारित जुया विश्व हैसियत प्राप्त या:गु दु । थुकियात चीहाकलं थुकथं न्ह्यब्वय् फु :-

प्राचीनकाल : १) ईशापूर्व न्ह्य: हे अर्थात, किराँतकालय् ने पा:या व्यापार (पस्मिना, बख्खु, ढाका, जडिबुटी) स्वनिग:या नेवा: मार्फत मगधया राजधानी पाटलीपुत्रतक वना: व्यापार या:गु ।

२) ईसाया न्यागूगु शताब्दी नेपालं बौद्ध विद्वान बुद्धभद्र चीन बिज्याना धर्मग्रन्थ अनुवादया क्रमय् चीनय् हे च्वना बिज्यागु ।

३) न्ह्यगूगु शताब्दी नेपा:या राजकुमारी भृकुटी तिब्बतया जुजु श्रङचङ गम्पोनाप इहिपा याना तिब्बतय् बुद्धधर्म प्रचार याना बिज्यागु ।

मध्यकाल : नेपालसंवत् १ (सन् ८७९ अक्टोवर २०) निसें नेपाल मण्डल पृथ्वीनारायण शाहं त्याकूगु ईतक नेसं ८८८ (सन् १७६८)या दुने नेवा: कालिगढपिं चीन, भुटान वनेगु, नेपा:या नेवा: व्यापारीत ल्हासा, पटना, कलकता वनेगु क्रम न्ह्यात । बौद्ध सम्पदा दय्केगु निर्तिं नं सलंस: कालिगढपिं ज्वना: अरनिको चीन व तिब्बत वंगु ख: । सन् १६४५-५० ई.स काजी भीम मल्लं तिब्बत अभियान सफल याना ल्हासाय् नेवा: महाजनतसें ३२ कोठी चाय्केगु, नेवा: बंजातय्गु संरक्षणया निर्तिं *नायो* पद नीस्वनेगु व नेपालय् छापे या:गु सिक्का प्रचलन याय्गु यात । थुबलय् नेवा:तसें *ल्हासा नेवा:* धका: प्रतिष्ठा कमे यात ।

आधुनिककाल : पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिग: त्याके धुंका: ख्वपया जुजु रणजित मल्ल भारतय् निर्वासित जुल । नेपा:या नेवा: इसाइतसें भारतया बेतियाय् शरण काल ।

नेपाल-अंग्रेज युद्ध (सन् १८१४-सन् १८१६) लिपा सुगौली सन्धि जुयालि महाकाली पश्चिम व मेची पूर्वया भूभाग त्व:ते माला: अनच्वंपिं नेपा:मित ब्रिटिस भारतया नागरिक जूवन ।

१९४४ स राणाकालय् बौद्ध भिक्षुपिंत देशं पितिना: छ्वत । इपिं भारत, वर्मा व श्रीलंकाय् वना च्वंवन । प्रथम व द्वितीय विश्व युद्धय् गोर्खा भर्ती मार्फत नेपाली ल्याय्म्हत दक्षिण पूर्वी, पश्चिम एशिया, उत्तर अमेरिका व यूरोपय् थ्यन । मेमेपिं गोर्खाली जवानया ल्यू नेवा:तसें नं वीरगति प्राप्त यात ।

छात्रवृतिया माध्यमं नं नेवा:त विदेश थ्यन । वैदेशिक लजगाया निर्तिं व सशस्त्र द्वन्द्वया इलय् शरणार्थी जुया देशं पिने ज्या मा:वनीपिं नं वृद्धि जुल । तापा:गु देशय् वना: व्यापार या:वनीपिं नं आपा: दत । थुकथं नेवा:त हलिमय् विश्वव्यापीकथं न्यना: वन ।

३. प्रवासी जीवन, तापालय् अर्थात् डायस्पोराया पृष्ठभूमि व मनोविज्ञान :

स्वेच्छां वा वाध्यतां थ:गु मातृभूमि व थ:गु वंशजया उद्‌गम थाय् त्व:ता:, स्वजनपिंनाप स्वापू त्वाथला: सिमान्तकृत व किनाराकृत न्ह्यूगु भूमी च्वंवंपिं अल्पसंख्यक समुदाय हे डायस्पोरिक समाज ख: । थुकथं छुं नं छुं कारणं तापालय् वनेत बाध्य जुया थ:थितिनाप स्वापू त्वा:दला: अलग ला:गु चीधंगु पुचलं डायस्पोरा निर्माण जुइ । थ्व पुच:/समुदाय प्रवास (तापालय्)य् जुइगु एकांकीपन, मातृभूमिप्रतिया प्रेम, थ:थितिया मोह, धर्म-भाषा-संस्कृतिया प्रेमं छथाय् च्वनेगु व संगठित जुइगु जुइ । नेपाली भाषां प्रवासी, आप्रवासी, परदेशी व गैरआवासीय नेपाली, नेपाल तापालय् वा न्ह्याग्गुधा:सां नं समाजविज्ञान, मनोविज्ञान, धर्म, इतिहास व भूगोलं थ्व डायस्पोरा अर्थात् मूल भूमिं अलग जुया: कत: भूमी थ्यंपिं जातिया अर्थय् हे ख: । प्राचीन ग्रीसय् प्रचलित डायस्पोरा खँग्व:या अर्थ थी थी कारणं यहुदीपिं थ:गु मातृभूमि, समाज व समुदायं त्वादला: अलग च्वनेगु वा बिस्युं वनेगु धैगु अर्थय् ख: । तर, वर्तमान सन्दर्भय् 'डायस्पोरा' खँग्व:या अर्थ चकना: तब्या जुयावनाच्वंगु दु । डायस्पोराया अर्थ थौंकन्हे या परिस्थिति व विश्व परिवेशकथं (क) स्वेच्छां (ख) बाध्यतां (ग) बाध्यात्मक स्वेच्छां निर्माण जुइ । भाजु हिरण्यलाल श्रेष्ठजुया धापूकथं प्रवासय् घ्वानाछ्वैगु कारण (Push Factor) गथे - राजनीतिक कारणं रणजित मल्ल, पुष्पलाल, प्रेमबहादुर कंसाकार अले धार्मिक विभेदया कारणं ईसाई नेवा:त व बौद्ध/भिक्षुपिनिगु निष्काशन ख:सा प्रवासं आकर्षण याना: पिने साला: यंकीगु कारणत (Pull Factor) गथे - संयुक्त राज्य अमेरिकां विश्वया थी थी देशया मनूतय्त थ:गु मिश्रित थल (Melting Pot)य् दुथ्याकेत डि. भि. प्रथा व मेमेगु थी थी आकर्षणया पला: छ्यला: व:गुली नेवा:त नं खनेदु ।

म्हिग: डाय्स्पोरा निर्माणया कारण न्ह्याग्गु जूसां थौंकन्हे १. अध्ययन २. श्रमविक्री ३. ज्यानया रक्षा/प्याय्चा: ४. बहुराष्ट्रिय कम्पनीया स्थापना ५. वैदेशिक लजगा ६. सैन्य कर्म व सैन्य संगठनया निरन्तरता ७. आश्रित भिसाया अधिकार (डि.भि./ग्रिन कार्ड) ८. राजनीतिक हिंसा, द्वन्द्व पीडा व प्राकृतिक प्रकोप ९. पलायन १०. राजनीतिक भूमण्डलीकरण जुयाब्यूगु दु । नेवा:तय् प्रवासनया मू कारणय् आर्थिक हे प्रमुख खनेदु । तर इलय्ब्यलय् च्वय् उल्लेख जूथें राजनीतिक, धार्मिक व सामाजिक विभेदया कारणं नं नेवा:त प्रवासय् वंगु खनेदु ।

डायस्पोरां थ:गु पुर्ख्यौली राष्ट्र (Homeland) यात बीफूगु योगदानत :

क) भाषा, संस्कृति व धर्मया विस्तार ख) होस्ट देय्नाप स्वापू क्वातुकेगु लँपु ग) पुर्ख्यौली थाय्बाय् वा राष्ट्रया विषययात अन्तर्राष्ट्रियकरण याय्गु थाय् घ) थी थी न्ह्यूगु संभावनाया ख्य: ङ) मूल राष्ट्रया उन्नति व विकासय् ग्वहालि ।

४. हलिं नेवा: दबू, केन्द्रया घोषणा, तातुना व मू लक्ष :

थुकथं डायस्पोरा परिस्थितिं घ्वाना हया: विश्वया थी थी थासय् च्वनाच्वंपिं सकलें जाना: "हलिं नेवा: दबू" स्वनेमा:गु वा:चाय्का: स्वनेज्या जूसेंलि उगु संस्थां क:घा:गु घोषणा, तातुनाकथं ध्ल्इ केन्द्रया विधानय् च्वयात:गु हलिं नेवा: दबूया तातुनाया सार थथे ख: -

१. प्रजातान्त्रिक ढंगं हलिमया नेवाःतय्त छपाँय्छधी यानाः सकल नेपाःमिया निर्तिं स्वतन्त्रता, सामाजिक, आर्थिक न्याय, समानुपातिक उन्नयन व कला व विज्ञानया विकास याय्गु ।

२. नेपाःया अद्वितीय सांस्कृतिक सम्पदा, भाय् व नेवाःतय्गु ऐतिहासिक गौरवमय इतिहासया संरक्षण, सम्बर्द्धन व विस्तार या ल्यू हलिमय् व नेपालय् च्वंपिंत नेवाःतय्गु ग्वहालि न्ह्याकाः च्वनेगु ।

३. व्यापारिक व विकासया ज्याखँया निर्तिं बैंकिङ्, लगानी व त्याय्बीगु निर्तिं औपचारिक *विश्व नेवाः कोष्*या स्थापना याय्गु । गुकिं विश्वय् व नेपाःया नेवाः समुदायया सामाजिक, सांस्कृतिक व आर्थिक विकासय् ग्वहालि जू वनी ।

WNO London घोषणा-पत्रया सार :

१. नेपाःया फुक्क स्थानीय जातिया मस्तय्त मातृभाषां शिक्षा बीगु व स्थानीय भाषाया संरक्षण व विकास याय्गु अधिकारया सुनिश्चितता ।

२. प्रजातान्त्रिक अभियानय् मू नेतृत्वदायी भूमिका म्हितूपिं नेवाःतय्त राज्यं पक्षपात मयाय्त इनाप ।

३. वातावरण विनाशया कारणं नेवाःतय्गु मातृभूमिया मू सम्पदा ल्यंकेत समस्या । स्वनिगःया युनेस्को विश्वसम्पदा आदि सुरक्षा व थपू याना थःगु अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व पूवंकेत माग ।

४. नेपाल संवत्या सरकारी मान्यता लागू याय्त इनाप ।

WNO, Baltimore या घोषणा-पत्रया सार :

WNO London या घोषणा-पत्रया खँ फुक्क कःघासें मेगु थप थुकथं जुल -

१. यू.एन. या घोषणा-पत्रकथं दीगो व समानुपातिक विकास व वातावरणया पाय्छि व्यवस्थापनयात ग्वहालि जुइगु स्थानीय ज्ञान, संस्कृति, अभ्यासयात आदर याय्माः ।

२. विधानय् पहिचान सहितया संघीयता सुनिश्चित जुइकथं विधान पुनर्संरचना याय्त दवाब ।

३. भुखाचं पीडित व विस्थापितपिन्त सशक्त ढंगं पुनर्स्थापनाया निर्तिं इनाप ।

४. लैंगिक समानताया सुनिश्चितताया ल्यू नेपाली मां या बौ पाखें दुपिं मस्तय्त व विदेशय् जन्मे जूपिं मस्तय्त समान रूपं नेपाली नागरिकता बीमाः ।

५. हलिं नेवाः दबूया चुनौति/अवसर व थी थी न्ह्यसः

- गैरसरकारी सेवामूलक संस्था हलिं नेवाः दबुलिं विश्वया सकल नेवाःतय्त थःथःगु देय् कचा मार्फत च्वन्ह्याकेत भौतिक/अभौतिककथं छप्पं छधी जुइमाःगु दु । मानव विकास व अन्तर्राष्ट्रिय स्तरं ब्वलना वैच्वंगु ग्वहालि व सहलहया अवसर छ्यलाः नेवाःतय्गु राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय म्हसीकायात थकयाः विश्वया नेवाःत छपाँय् छधी जुयाः *हलिं नेवाः राष्ट्र* ब्वलंकेमाःगु दु ।

- नेवाःत विदेशय् नं एकत्रित व संगठित जुया त्वाः/बस्तीकथं च्वनेफःसा थःगु पहिचान, भाय्, संस्कृति ल्यंकेत तिबः जुइ ।

- हलिं नेवाः दबू, नेपाः देय् मूकवःयात पुर्ख्यौली भूमि (Homeland)कथं विशेष मान्यता बीमाःगु खनेदु । उकिया निर्तिं नेपाः कवलं विशेष भूमिका म्हिताः थ्व संभावनायात अवसरया रूपय् हिले फय्केमाः ।

- देशं पिने च्वंवंपिं नेवाःतपाखें नेवाः म्हसीका व तजिलजि हलिं न्यंक न्यंकेगु छगू अवसर जुइफुसा, कतः समाजय् च्वं वने धुंकाः थःगु म्हसीका व तजिलजियात ल्वःमंकाः वनेफूगु हाथ्याः नं दु । (पुष्कर माथेमा)

- विश्व नेवाः सम्मेलनया आज्जु हे नेपाःया नेवाःतय्त गुकथं ग्वाहालि याय्गु व १३० राष्ट्रयात संजाल मार्फत छगू हे दबुली संगठित याय्गु धैगु हे खः । (विजय सैंजु)

- हलिं न्यंकया नेवाःत जानाः नेपाःया नेवाःतय्गु आर्थिक अवस्था बल्लाका यंकेगु स्वयमाः, गथे :- नेवाः पत्रकारिता । अमेरिकाय् छतका दां धैगु भीत सच्छि खः । इमिसं द्वःछि द्वःछि बिलधाःसा थन करोडौं जुइ । १३१ राष्ट्रपाखें थथे ग्वहालि यातधाःसा १ लाख ३० हजार डलर जुइ, उकिया नेपाली तका १ करोड ३१ लख जुल । (विजय सैंजु)

- हलिं नेवाः दबूया मू सचिवालय् बाल्टिमोरय् दुसां नेपाः देय् मू कवलं नेपाःया नेवाःतय्गु वास्तविक अवस्था, ज्यंके माःगु समस्या, ल्ह्वनेमाःगु पलाः विषयस जानकारी बीगु सन्दर्भय् मू सचिवालययात मू श्रोतकथं ग्वहालि याय्गुया नापनापं मू हःपाःया भूमिका म्हितेमाःगु दु ।

- सम्बृद्ध न्हूगु नेपाः दय्केगु खःसा नेपाः प्रतिभा पलायनयात फातापुइकेमाः, अर्थात् विदेशय् च्वनाः ज्ञान, सीप, प्रविधि व पुंजी आर्जन याइपिन्त लित हयाः देशया निर्माणय् छ्यलेगु वातावरण दय्केमाः । (हिरण्यलाल श्रेष्ठ)

- नेपालया वंशजतय्त न्ह्याथाय् वना च्वंसां *दोहोरो नागरिकता* बीकेगु न्हूगु संविधानय् व्यवस्था याय्माः । छकःया नेपाःमि न्ह्याबलेंया नेपाःमि जुया च्वने दय्माः । (हिरण्य)

- न्हापा ल्हासा व्यापार वनाच्वंपिं *ल्हासा नेवाःत* पाखें दुपिं ठिमाहा नेवाःत भोट ल्हासाय् अनागरिक व सरकारपाखें उपेक्षित जुया च्वनेमाःगु अवस्था दु । इमित स्वाभिमानपूर्वक म्वाय् खंकेत भीसं भूमिका म्हितेमाःगु खनेदु ।

- स्वनिगलय् स्याटेलाइट सिटी छगू अपराधिक योजना खः । ...दुःखया खँ सर्वसाधारण जनताया छँ बुँ हड्पे याना उठिवास यानाःलि मोटर वनेगु लँ तब्या याय्गु काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणया अमानवीय हर्कत खः । (बालगोपाल श्रेष्ठ)

- भाषिक अधिकार, नेवाः सम्पदाया संरक्षण, नेवाः स्वायत्त राज्य, पहिचान, लैंगिक समानता, नेपाल सम्बत्या मान्यता, आदिवासी अधिकार आदि फुक्क राज्यनाप स्वापू दुगु राजनीतिक अधिकारया खँ खः । तर नेवाः डायस्पोरा

दुने अप्पो धैथें नेवाःतसें राजनीती ल्हाः तय्मज्यू, भाषिक, सांस्कृतिक व नेवाः म्हसीकाया ज्याइवःजक याय्माः धैगु धारणा दु । अप्वः धैथें नेवाः डायस्पोरा खलः पुचःत थुकथं हे जक सक्रिय खनेदु ।

- डायस्पोराया द्वैध पहिचानया कारणं जापानय् च्वंगु नेवाः नं थःत जापानी, अमेरिकाय् च्वंम्ह नेवाः नं थःत अमेरिकी भाःपिया थःगु मातृभूमि देशया नितिं मार्ग निर्देशन बियाच्वनेगुली आनन्द ताय्काच्वंपिं नं दु । अथे हे मातृभूमी च्वंपिन्सं मातृभूमिया नितिं माःगु ऐतिहासिक योगदान व त्याग, तपस्यायात डायस्पोरा नेवाःतय्सं खंकाः माःकथं कःघाना, प्रेरणा कयाः न्ह्यांवनेमाः धयाच्वंपिं नं दु ।

६. विश्व नेवाःया नितिं डायस्पोरा नेवाःतय्सं याय्फूगु ज्याखँ :

- नेवाःतय्गु सांस्कृतिक/आर्थिक व सामाजिक विकासया नितिं आर्थिक, सीप व प्रविधि ग्वहालि याय्गु ।

- न्हूगु सिर्जना व अनुवाद साहित्ययात थकयाः डायस्पोरा नेवाः साहित्यया विकास याय्गु ।

- मातृभूमिया संस्कृति, कला, साहित्य व सांस्कृतिक खलःपुचः विदेश यंकाः उकिया प्रचार/प्रसारया ल्यू अर्थ आर्जन याय्गु ।

- नेवाः भाय्या कला, साहित्य, संस्कृति विश्वय् न्यंकेत *अंग्रेजी अनुवाद पुचः* स्वनेगु/अंग्रेजी माध्यमं थःगु भाषा, संस्कृति व पहिचानया प्रचार/प्रसार याय्गु ।

- थी थी देय्या नेवाः विशेषज्ञपिसं मातृभूमी च्वंपिं नेवाःतय्गु सीप थकाय्त थी थी माध्यमं Knowledge transfer याय्गु, गथे Digital माध्यम आदि ।

- WNO of London घोषणा-पत्र व Baltimore घोषणा-पत्र संबोधन याय्त अन्तर्राष्ट्रिय नेवाः प्रदर्शन (Demonstration) थी थी देशय् याय्गु, ग्ल्य् दवाब बीगु, अन्तर्राष्ट्रिय अदालतय् वनेत ग्वहालि याय्गु । नेपाल सरकार यात दवाब बीगु ।

- थःगु साहित्य, संस्कृति, कला, भाषा, सम्पदाबारे ज्ञान काय्त विदेशं स्वदेशय् अर्थात् मातृभूमि देशय् Short visit या ग्वसाः ग्वय्गु ।

- निम्नतम् छगू मुद्दाय् जूसां विश्वया सकल नेवाःतय्सं छक्वलं संबोधन याय्गुकथं ज्याइवः न्ह्याकेगु ।

- नेपालय् हलिं नेवाः दबू, केन्द्रया सचिवालय कचा स्वनेगु ।

७. विश्वया नेवाःया नितिं पुर्ख्यौली भूमि (Homeland)या नेवाःतय्सं याय्फूगु ज्याखँ :

- विदेशय्च्वंपिं नेवाःतय्त झीगु नेवाःभाय्, संस्कृतिप्रति नुगः क्वसाय्केत थी थी नखःचखः, संस्कृति, परम्पराया उगु नखः छाय् हनेमाःगु, कारण सहित संक्षिप्तं अंग्रेजी भासं सफू पिथनेगु ।

- विश्वया समग्र नेवाः क्षमताया अभिलेखया नितिं *Newah : Who is Who* सफू पिथनेगु ।

- हलिं नेवाः दबूया दुजःतय्गु दथुइ इलय्ब्यलय् केन्द्रीय व क्षेत्रीय Periodic भेटघाट याय्गु ।

- नेवाः साहित्य, संस्कृति, कला, संगीत, रितिरिवाज, विश्वास मान्यता बारे बिचाः कालबिल याय्गु ।

- नेवाः साहित्य, संस्कृति, कला संगीतबारे त्रैभाषिक (नेपालभाषा, अंग्रेजी, नेपाली) पत्रिका पिथनेगु ।

- देशं पिने च्वनाच्वंपिं नेवाःतय्त छुं नं कथंया ग्वहालि, गथे कि भाय्, संस्कृति, साहित्य आदिया ग्वहालि मालधाःसा सहजीकरणया भूमिका म्हितेत *हलिं ग्वहालि डेस्क*या पलिस्था याय्गु ।

- विश्वया सकल नेवाःत व नेपाःया स्वनिगः व स्वनिगलं पिनेया नेवाःतनाप भाषा, साहित्य, संस्कृति, नेवाः सरोकार व नेवाः भावना कालबिल याय्त नेट/ईन्टरनेट नं पितबीगुकथं *हलिं नेवाः सहलह* ज्याइवः याय्गु ।

- नेवाः फिल्म, नेवाः कला, नेवाः सांस्कृतिक ज्याइवः ज्वनाः स्वनिगलं पिनेया थी थी थासय् नेवाः एकताया नितिं स्वापू तय्गु ।

- विदेशय् वना थःगु देय्या थी थी संस्कृति, भाषा, साहित्य संगीत आदानप्रदान याय्त सम्बन्धित विज्ञपिनिगु कवः स्वनेगु ।

- संभव दुसा केन्द्रनाप जानाः मखुसा नेपाःदेय् मू कवलं मातृभूमि नेवाःतय्गु इतिहास, संस्कृति, भाषा, कला, साहित्य, वास्तुकला, मूर्तिकला, धातुकला, चित्रकला, संगीत, सांस्कृतिक ख्यःया राष्ट्रिय व्यक्तित्वपिंत ब्वनाः *हलिं नेवाः दबुलिं याय् माःगु ज्याखँ* बारे राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी यानाः सल्लाह/सुझाव मुंकेगु ।

- मस्तय्त मांभाय् नेपालभाषां न्वंवाकेगु ज्याय् प्रेरित याय्त दकले सशक्तगु माध्यम कार्टुन चित्र जूगुलिं केन्द्रनाप जानाः कार्टुन चित्र निर्माणया योजना दय्केगु ।

८. लिखँ :

इलं चाःथें नेपाःया हलिं नेवाः दबूया दुजःपिं दथुइ हलिं नेवाः दबू छु खः व छाय् खः ? डायस्पोराया लक्षण व वास्तविकता, नेवाः प्रवासनया ऐतिहासिक तथ्य, हलिं नेवाःतय्गु थी थी धारणा व जिम्मेवारीबारे छुं खँ न्ह्यब्वया । थुकिं झी WNO या दुजःपिनिगु धारणा व बिचाः तब्याका यंकेत, समग्ररूपं बिचाः याय्त छुं नं छुंकथं ग्वहालि याइगु विश्वास याना । थुकिं हलिं नेवाःयाबारे वृहत् बिचाः उत्खनन् याय्त नं ग्वहालि याइ धैगु भलसा । सुभाय् !

नेवा: जातिया अमूर्त संस्कृति

सृजना प्रधान *

१. नेवा:जाति

स्वनिग:या आदिवासी नेवा:त नेपा:या छगू थ:गु हे साहित्य, कला तथा त:जिगु संस्कृति सम्पन्न जाति ख: । आदिम नेवा:त मंगोल आर्य मिश्रित नश्लयापिं ख: थी थी कारणं थी थी इलय् थी थी थासं स्वनिगलय् दुहाँवया: मंगोल नश्लया मनूत नाप छ्धी जुयावंपिं ख: धैगु आपा: इतिहासकार पिनि धापू दु । थुकथं थीथी थासं व:पिं थीथी धर्म, संस्कार, आस्थाया मनूत थुपिं खया नं ता: ईतक थनया आदिबासी नेवा:त नाप छपंछधी जुयाच्वसेंलि थुमिगु पुलांगु स्वरूप तना: न्हूगु मंका: संस्कृतिया विकास जुल । थ्व हे संस्कृति नेपालमण्डलया मंका: संस्कृति नेवा:संस्कृति जूवन । थौं जनसंख्याया ल्याखं देय्या कूल जनसंख्या २,६४,९४,५०४ (CBS : 2011) मध्ये १३,२१,९३३. (CBS : 2011). अर्थात् .५.२ दुपिं नेवातय्गु मूलवासस्थान नेपाल उपत्यका, यैं, यल, ख्वप खया नं थौं थुपिं थ्व हे थासय् जक लिकुना मच्वंसे नेपा:या ७५ जिल्ला तथा संसारया कुनाकाप्चाय् तकं न्यने धुंकल ।

२. अमूर्त संस्कृति

थौंया सन्दभर्य नेवातय्गु मू पहिचान मध्ये अमिगु अमूर्त अर्थात् अभौतिक संस्कृति नं छगू ख:, गुगु नेवा:तय्गु जक मजुसे नेपा: देय्या हे गौरव जूगु दु । पूर्वजपिसं ल:ल्हाना थकूगु, छुं भौतिक आकार मदुगु, अनुभव याना: जक आनन्द काय्फैगु, पिनेया मिखां खंके मफुगु चालचलन, रितिरिवाज, संस्कार, परम्परा, सीप, कला, प्रविधि आदि हे अमूर्त वा अभौतिक संस्कृति ख: । छु नं देय्या विकासया मापन भौतिक वस्तुया उन्नयन थें च्वंसां उकिया स्थायीत्त्व अन्तय् अनया जनतायाके च्वंगु सीप कला ज्ञान अनुशासन आदिइ निर्भर जूवनी । उकिं छु नं देय्या भौतिक संस्कृतिया विकासं अनया वैभवयात ब्वय्गु याइसा अमूर्त संस्कृतिया विकासं अनया जनताया शालीनता ब्वय्गु याइ, सभ्यता ब्वय्गु याइ । प्राकृतिक प्रकोप, युद्ध आदिं भौतिक संस्कृत नष्ट जुइफुसा अमूर्त संस्कृति थज्या:गु विपतिं नष्ट जुइमखु तर छक्व: नष्ट जुलधा:सा हानं थ्वयात अ:पुक निमार्ण याय्फैमखु । अमूर्त संस्कृतिया विकास तथा विनासय् धा:सा अन देय्या राजनैतिक, आर्थिक तथा सामाजिक व्यवस्थाया त:धंगु भूमिका दयाच्वनी । वास्तवय् भौतिक तथा अभौतिक संस्कृति छगू मेगुया पुरक ख: । थ्व हे कारणं युनेस्को (UNESCO) थें जा:गु अन्तर्राष्ट्रिय संस्थां नं २००३ मे ३ स (2003 May Decelearation of UNESCO Convention) जूगु थ:गु सम्मेलनय् थज्या:गु अमूर्त अर्थात् अभौतिक संस्कृतिया संरक्षणय् प्रतिबद्धता ब्व:गु दु गुकियात भ्रीगु देय् नेपालं नं २०१० जून २२ स अनुमोदन या:गु दु । नेवा: जातिया अमूर्त संस्कृति धाय्बलय् क्वय् बियाकथं ब्वथला अध्ययन याय्छिं –

३. नेवा: जीवन पद्धति

फल्चा, सत:, चीभा:, देग:, ल्वहँहिटी, तुं, पुखू सहितया व्यवस्थित बसोवास, संयुक्त परिवार, मंका: जीवनशैली, थकालीपिनिगु आदर सम्मान याय्गु परम्परा, बुसांनिसें मसीतले गुथीपाखें व्यवस्थित जीवन हनेगु प्रचलन, थ:गु समुदाय दुने छुं निश्चित ज्यायानितिं निश्चित जातया व्यवस्था याना: थ:पिनिगु फुक्क सामाजिक व्यवहारयात मंका: सहभागिताय् न्ह्याकेगु नेवा:तय्गु सामाजिक जीवनया मेगु विशेषता जूगु दु ।

३.१. भाषा तथा अलिखित/ लिखित साहित्य

प्राचीन इलंनिसें थौंतक नेवा:तय्त छधी छप्पं यानात:गु मूलभूत तत्त्व धयागु अमिसं ल्हानावयाच्वंगु भाषा नेवा:भाय् अर्थात नेपालभाषा ख: । लिखित साहित्य शुरू जुइन्ह्य: हे थन लोकम्ये, लोकबाखं, उखान टुक्का आदि थ्व भाषाय् दय्धुंकल । थौंतकं ल्यनाच्वंगु लोकम्ये, लोकबाखँ, उखानटुक्का आदि थुकिया दसु ख: । थौं थ्व भाषाय् अलिखित लोकसाहित्य जक मखु आपालं व्याकरण, कोश आदिया सफूत नापं आधुनिक साहित्यया फुक्क विधाया सफूत दय्धुंकूगु दु ।

थ्व भाषाया छ्यला सफू पत्र पत्रिकाय् जक मखु आधुनिक विद्युतीय उपकरण-रेडियो, टी.भि, ब्लक, ट्वीटर, सिनेमा आदिइ नं जुइधुंकूगु दु ।

३.२. थी थी धर्म

धर्मया ल्याखं नेवात दुने हिन्दू, वौद्ध, मुश्लिम, क्रिश्चियन दुसां नेवाःत मूलरूपं हिन्दू व बौद्ध धर्म माने याइपिं जूगु दु । धार्मिक सहिष्णुता, सहभागिता, समन्वयता नेवाः समुदायया मेगु सांस्कृतिक विशेषता जूगु दु । छुं नं संस्कार जात्रापर्व उत्सवय् हिन्दू तथा बौद्ध धर्मालम्वी निखलकं जानाः उलि हे उल्लासपूर्वक हनेगु याइ । आगं द्यः, दिगु द्यः, गणेद्यः, भिंद्यः, पिखालखु, कुमारी आदि नेवाःतय्सं हनीपिं विशिष्ट द्यपिं खः ।

३.३. आस्था विश्वास व अन्धविश्वास

भूतप्रेत, बोक्सी, लाखे, लसिं, ख्याःकवं, नागराजा, झारफुक, तन्त्रमन्त्र, वायु साधना आदिप्रति नं नेवाःतय् थौंतकं विश्वास कायम हे दनि । बौ तय्गु, तारण तय्गु, जन्तर क्वखाय्केगु, बलि बीगु, भाखल याय्गु, सगं बीगु आदिया प्रचलन थौंतकं ल्यंनाच्वंगु दु । छुं अनिष्ट मजुइमा धकाः न्हापा हे फाय्केगु याइसा, गुलिं अनिष्ट जुइधुंकाः हानं थ्व स्वयाः तःधंगु मेगु अनिष्ट मजुइमा धकाः याइ ।

३.४. जीवन संस्कार

मचाबू ब्यंकेगु, मचाजंक्व, कय्तापुजा, इही, बाऱ्हाः, बरेछुइगु (शाक्य व गुभाजु) तथा बुराबरीतय्त याइगु ज्याः जंक्व संस्कारयात नेवाःतय्गु विशिष्ट संस्कारकथं काय्छिं । इही संस्कार अजम्वरम्ह सुवर्णकुमार नापया विवाह खः । उकिं नेवाः मिसामचा गवलें विधवा जुइमखु धैगु धारणा दु । अथे हे बाऱ्हाः संस्कार मिसामचातय्त छगूकथं यौन शिक्षाबीगु संस्कार खः । बुराबुरी जंक्व ताःईतक म्वानाच्वंपिं, ज्याथजिथिपिंत द्यः भापाः मचाखाचातय्सं याइगु आदर सम्मानया संस्कार खः ।

३.५. मृत्यु संस्कार

नेवाः समुदायया अभौतिक संस्कृतिया छगू मू विषय मृत्यु संस्कार खः । नेवाःतय् दुने अन्तिम संस्कार अप्वःसिया अग्निदाह यानाः याइसा जोगी जातिया अन्तिम संस्कार गाःम्हुयाः समाधिष्ट यानाः याइ । नेवाःतय्गु मृत्यु संस्कार सामान्यतया हिन्दू व बौद्ध दर्शनं प्रभावित जूगु दु ।

३.६ नखःचखः जात्रापर्व

नेवाःतय् नखःचखः, जात्रा उत्सव गथांमुगः चःऱ्हेनिसें शुरु जुयाः सिथिनखलं क्वचाई । दच्छिया दुने प्रत्येक महिनाय् छगू न छगू नखः लाना हे च्वनी तर अथेखया नं बुँज्या याय्म्वाःगु इलय् मू मू जात्रा नखःचखः न्याय्केगु यानातःगु दु । थःगु म्हयात द्यःभापाः पुजा याइगु म्हपुजा थें जागु नखः, रथयात देय् चाहीकाः लछिं मयाक बिकाः न्याय्कीगु बुंगद्यःया जात्रा, जीवित देवी कुमारीया रथ सालाः न्याय्कीगु येँया जात्रा, नेवातय्गु मू नखःचखः जात्रापर्व खः ।

३.७. प्रकृति तथा वातावरण संरक्षण

नेवात प्रकृतिपूजक खः । पृथ्वीयात बसुन्धरादेवीया रूपय् भरणपोसन याइम्ह देवीकथं पुजा याय्गु, प्रकृतिका हरेक तत्त्व मि, फय्, लः, आकाश, वन, जंगल, खुसी आदि फुक्कयात थी थी देवदेवी भापाः प्राकृतिक नित्य धर्मयात छुं अवरोध मयाय्गु नेवाःतय्गु धार्मिक मान्यता खः । झंगःपंक्षियात स्याय् मज्यू, खुसी, तुं फोहर याय्मज्यू, सिमा स्वांमा ययःगु इलय् ध्यने मज्यू धैगु नेवाःतय् मूल्य मान्यता खः । अथे हे थःपिनिगु जीवनय् अति माःपिं, गुण याइपिं पशुपछि साम्ये, खिचा, किसि, क्वः, ब्यांचा, सर्प आदियात द्यः भापाः विभिन्न अवसरय् पुजा याय्गु तुलसी, वंगसिमा, सितु आदि वनस्पतियात संरक्षण याय्गु चलन नेवाःतय् वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणप्रतिया च्यूताः मधाःसे मगाः ।

३.८. संगीत, नृत्य

थी थीकथंया प्याखं, नाटक व कासाया माध्यमं मनोरंजन बीगु काय्गु नेवाःतय्गु अपदृश्य संस्कृतिया छगू विशेषता खः । नेवाःतय् नृत्य नाटक नितांयात प्याखं हे धाय्गु याइ । गबलें अनेक द्यःया रूपय् ख्वाःपाः पुयाः सा गबलें सामान्य मनूया भेषय् अनेक नाटक तथा प्याखं थी थी जात्रा पर्वय् ल्हुइगु याइ । नृत्यया नापं संगीतयात नं नेवाःतय्सं थःपिनिगु सामाजिक सांस्कृतिक जीवनय् उलि हे च्यूताः तय्गु याःगु दु । विशेष पर्वय् विशेष संगीतया धुन हाय्केगु, थी थी द्यःया न्ह्यःने थी थीकथंया दाफा भजन सुथय्, बहनी हालेगु नेवातय्गु न्हिं न्हिंया दिनचर्याधाःसां ज्यू । थथे न्हू पुस्तायात नृत्य, संगीत, वाद्यवादन आदि स्यनेत विशेष गुथीया हे व्यवस्था यानातःगु दइ ।

३.९. शिल्प कला प्रविधि

नेवाःतय्गु थी थी कला गथे चित्रकला, मूर्तिकला, वास्तुकला, स्थापत्यकला शिल्प तथा प्रविधिया परिचय लिच्छविकाल तथा, मध्यकालय् निर्माण जूगु दरवार, मठमन्दिर, मूर्ति, भित्तेचित्र थौंतकं नेवाःतयसं छ्यलेगु यानाच्वंगु दु । थुमिसं थःपिनिगु शिल्पकलाया प्रयोजन केवल आय आर्जनयानितिं जक मयासे शिल्प तथा कलाया साधना याय्गु धयागु देवदेवीपिनिगु साधना याय्गु खः, धैगु भापाः याइगुलिं हे नेवाः कला शिल्प च्वन्ह्याय्फुगु खः । अथे हे कापः थाय्गु, चिकं पिकाय्गु, थीथी धातु, सिं तथा ल्वहँया थीथी मूर्ति, थलवल, ज्याभः, ल्वाभः दय्केगु थी थी खाद्यवस्तु गथे चाकु, बजि, मरी, धौ, अय्ला, थ्वँ दय्केगु आदिइ थुमि थःगु हे परम्परागत प्रविधि दु गुगु थौंतकं छ्यलेगु यानावयाच्वंगु दु ।

४. अमूर्तसंस्कृतिया वर्तमान स्थिति :

थौं नेवाः जातिया अमूर्त संस्कृति बिचाः याय्माःगु अवस्थाय्

थ्यनाच्वंगु दु । थौंया न्हूगु पुस्तां थ:गु मां भाय् त्व:ताह:गु दु । फलत: मौखिक तथा लिखित साहित्यय् जक न्हास व:गु मजुसे समस्त सांस्कृतिक क्षेत्रय् हे थुकिं नकारात्मक लिच्व: लाकूगु दु । अथे हे नेवा: समाजय् प्रचलित नख:चख:, गुठी जात्रा, पर्व आदि नं विस्तारं लोप जुजुं वंगु दु । नेवा:तयसं थ:पिनिगु कुलायन पेशा अर्थात् परम्परागत व्यवसाय, उद्योग धन्दायात त्व:तु त्व:तुं वंगु दु । नेवा:तयगु ‘एकाधिकार जुयाच्वंगु व्यापार व्यवसाय मेपिनिगु ल्हा:तय् लालां वंगु दु । थुकिया मू कारण ख: – न्हियान्हिथं स्यस्यंवंगु नेवा:तयगु आर्थिक स्थिति, नेवा: जातिया जीवन शैली पिज्व:गु परिवर्तन अनुरुप संयुक्त परिवारया विघटन, अन्तरजातीय विवाह, मिसात नं पिने ज्या या:वनीगु, शिक्षादीक्षाया प्रचार प्रसारया कारण अन्धविश्वास तथा पुलांगु मूल्य मान्यताप्रति विश्वास म्हो जुजुं वंगु आदि ।

५. संस्कृति संरक्षणया निति यायमा:गु ज्याखँ :

राज्यं नेवा: संस्कृतियात देया मू सम्पदाकथं मनन् याना: थुकिया संरक्षणया निति आवश्यक पहल यायमा: । अथे हे नेवा: जनतां नेवा:संस्कृति हे थ:पिनिगु पहिचान ख: धैगु भापा: थौंया समय परिस्थितियात ल्व:गु संस्कृतियात आत्मसाथ यायगु तथा संस्कृति परम्पराया नामय् दयाच्वंगु कुरीति कुसंस्कारयात हाकुतिनेगु ज्या यायमा: । शिक्षाय् जातीय संस्कृतिया परिचय बीगु विषयवस्तु पठनपाठनय् दुथ्याकेगु, नेवा: संस्कृतिया अध्ययन अनुसन्धान एवं लिपिवद्ध याना: प्रकाशनय् हयगु, परम्परागत सीप कलायात आयआर्जनया माध्यम दयके फयकेगु, परम्परागत ज्ञान सीपया तालिम संचालन याय्गु जुइमा: ।

६. उपसंहार

देया छुं नं जातिया संस्कृति केवल व जातिया जक सम्पति मजुसे राष्ट्रया हे सम्पति ख: । उकिया विकास वा विनास याय्गुया अहम भूमिका नं राष्ट्रयागु हे जुयाच्वनी । उकिं ने वा: जातिया संस्कृति संरक्षण सम्वर्द्धन याय्गु न्हापांगु दायित्व राष्ट्रयागु हे ख: । अथे हे छुं न जातिया पहिचान धयागु अमिगु भाषा ख: संस्कृति ख: । अफ संस्कृतिइ नं अमूर्त संस्कृतिया विशेष महत्व दु । उकिं नेवा: संस्कृति संरक्षण सम्वर्द्धन याय्गु ज्याय् नेपा: देशं नापं नेवा: जनतां नं उहिले च्यूता: काय्मा:गु दु । अमूर्त संस्कृति हे संस्कृतिया आधार ख: । गुगु छक: नष्ट जुलकि हाकनं म्वाकेत करीब असंभव प्राय: जुइ । थुकियात सुनां खुया काय्गु, ब्यक्ति स्यंकेगु याय् फै मखु, छगू पुस्ता मेगु पुस्तायात ल:ल्हाना बिइगु याइ । उम्ह मनूया मृत्यु नाप अमूर्त संस्कृति नं सिनावनी । भौतिक संस्कृति स्यंसां हाकनं दय्फु तर अमूर्त संस्कृति स्यनकि सदाया लागि स्यनी । अमूर्त संस्कृति दुने उगु जातिया आत्मा वा दर्शन सुलाच्वंगु दै । उगु जातियात म्हसीकेगु आधार हे अमूर्त संस्कृति ख: । उकिं थुकिया जर्गेना याय्गु राष्ट्रया हे दायित्व ख: ।

* *(प्रमुख, नेपा: भाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.)*

Now Open in Santa Rosa
YETI RESTAURANT
SANTA ROSA | GLEN ELLEN
11:30am - 3:00pm LUNCH 5:00pm-10:00pm DINNER
4:00pm - 6:00pm HAPPY HOUR Santa Rosa Only
707.521.9608 Santa Rosa
707.996.9930 Glen Ellen
yeticuisine.com
190 Farmer's Lane, Santa Rosa, CA 95405
14301 Arnold Drive, Glen Ellen, CA 95442

श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ

बाखं

ज्यासःया झासुलना

चकंगु थाय् । बांलागु लकस । छचाखेरं न्यनाच्वंगु तःधंगु कारखाना । जिगु ज्यासः । संसारया थी थी देशं वयाः ज्या यायत मुनाच्वंपि तालतालयापिं ज्यामित । गुम्हं तां धकाः खँ ल्हाइपिं, गुम्हं तिं धकाः खँ ल्हाइपिं । मदिक्क थ्वयाच्वंगु मेसिनया सः दथुइ नं खुसिबा थें कालांकुलुं कालांकुलुं जुइक थी थी भाय्या सः न्ह्याबलें न्ह्यानाच्वनी । सलंसः भाय्या सः ल्वाकब्बाक जुइक थ्वयाः जिगु न्हायपनय् थ्यनिबलय् छगू बांलागु धुन न्यनाच्वना थें तायावइ । चाइनिज, इन्डोनेशियन, मोरोकन, तुरकिज, सुरिनामी, अंग्रेजी, थाई व मेमेगु अनेकन देया भाय्लिसें थ्व हे देशया डच भाय् ।

न्हिं न्हिं ज्या न्ह्यात कि छत्थुं दक्वं मेसिनत चले जुइ । मेसिनतय् घ्वाररर सलं कारखाना थ्वइ । मेसिनत थें मेसिनतय् ल्यू ल्यू हसंफसं मिंक ज्यामितय्सं नं ज्या सनेगु शुरू याइ । सुथंनिसें न्हिच्छितक थुलि हे सनेमाःगु जूसां तलं कुने कुनें तले थःथःगु जिम्मेवारीकथं सकलें थाहाँ कुहाँ जुइ । अथेखया नं झासु लने थें थःथःगु देशया मनूत नाप लातकि म्हं फु मफु, बांला बांमला, नय् त्वनेयानापं थःथःगु दुःखसुखया खँ नं थःथःगु भासं ब्याकाच्वनि । सुनानं सुइतं छिमिगु भाय् ल्हाय् मदु धागु न्यनेम्वाः । नाप लाय्वं गुम्हेस्यां सलाम वालेकुम धाइसा गुम्हेस्यां निहाऊ । सुथंनिसें गुडमर्निंग, खुडमोर्खन, चाउ, नमस्ते अले मेमेगु यक्व थज्यागु हे बांबांलागु शब्दत न्यन्यं न्हिं न्हिं मेसिनया सलं गर्खेसे च्वनिगु जिगु न्हायपं याउँसे च्वनि । थःगु मांभाय् नेपालभाषा जक मखु छथासं मेथाय् वनाः भोजपुरी, मैथली, राजवंशी, थारू, दनवार, राई, लिम्बु, गुरूङ, शेर्पा, तामाङ, तिब्बती, गढवाल अथेहे यक्व यक्व भायत न्यनाच्वनागु जिगु न्हायपंयात थजागु भाषिक विविधताया छ्यलाबुलाया सलं मगामचा तंकाच्वनी ।

माःथाय माःकथं सकतां दु । कण्ठ हं । सकसितं मिले यानातःगु दु । अथेजुया हे सलंसः ज्यामित मुनाच्वंगु जूसां म्वाःमदुगु ल्वापुख्यापु मदु । सिइकं तायकं नियम कानून स्यंकाः जुइत सुना नं स्वइमखु । न्ह्यागुं पालंपाः । थौं छंगु पाः कन्हे जिगु पाः । इना इना ज्या याइ । सु तःधं सु चीधं, थजात क्वजातया ल्याःचाः नं मदु । सकलें समान । गन मानवीयता दु, अन सकतां दु । का ब्या ब्यु ब्या । दक्वं बराबर ! थःम्हं काय्माः थें बी नं सय्केमाः धइगु सकसिगु धारणा । थाकुसां थाकुमचासें सकलें सनाजुइ । थःत माः थें थःम्हं यानाः जुइ । उकिं सकतां सुथां ला ।

थौं सोमबार । पाश्चात्य देय्तय चलनकथं वाया न्हापांगु दिं । म्हिगःम्हीग निन्हु बिदाय् छैँय् च्वनासां गुम्हेसिया अझ नं त्यानु लंके मगाः थें च्वं । हाइ...हाइ... यायां छम्ह पासा स्वय् हे म्हाइपु पहः वय्क जिगु सेक्सनय् दुहाँ वल । सुथंनिसें नुगः चकंका खँ ल्हाः वय्गु पलेसा वाका ततं दुहाँ वःगु खनाः जितः भचा गर्खेसे च्वनावल । भिं सुथः नं धाय्मास्ते मवल ।

छं ला विकएन्ड अपो हे माने या थें च्वं नि गथे, कि ड्रिंक्स अप्वः जुल लाकि छु ? छत्थुं वयाके न्यना । जिगु न्ह्यसः न्यनाः छकलं वं पाउँख्वाः ज्यात ।

हँय्... अथेंहे म्वाः मदुगु शंका याइगु का । गबलें गबलें करंबरं भचाभचा वाइन बाहेक जिं गबलें छुं त्वंगु स्यू ला छं ? अझ लांलां दत व वाइन भचातकं मत्वनागु । व भचा झर्के जुल ।

झी न्हिच्छि ला थन इलय् ब्यलय् नाप लाइ । ज्या सिधलकि छ छंगु छैँय् वनी । जि जिगु छैँय् । छं छु छु यात जुइ व जिं मस्यू । अले छु जुल ले अपायसकं, न्ह्यू ख्वाः ज्यानाः हल्लो धाः वय्गुया पलेसा न्ह्यो मगाम्ह थें सुथंनिसें हाइहाइ यायां जिगु मुड स्यंक वय्त ? जिं हाकनं वयाके न्यना ।

ताहाकःगु खँ छुं मदु । शुक्रबार जि न्हापां वना । न्हिन्हि थें झी स्टेशनतक्क नापं खँ ल्हाल्हां वनेमखन । ट्रेन पियाच्वच्वं झी दुःखसुखया खँ नं ब्याके मखन । वनेत्यय्का बाइबाइ यानाः ल्हाः संके नं मखन । शनिबार व आइतबार ला झी बिदा हे जुल । तन्हु नाप मलाबलय् झी गन गन, गुलि दत नाप मलागु थें जुयाः छंगु ख्वाः छकः स्वः वयागु का जि ।

का आः दिपाः बलय् भी नापं छगू हे टेबुलय् च्वनाः च्या त्वने मानि खंला धकाः जिलिसें ल्हाः मिले यानाः व थ:गु शाखाय् ब्वाँय् वन ।

जिं थ:गु कम्प्युटर चाय्का । ज्या न्ह्याका । पितछ्वय्गु सामानत मामां, बाकस बाकसय् वांछ्वछ्वं याना । बाकसत छगः निगः स्वंगः जुजुं न्ह्योने न्ह्याना वनाच्वन । ई नं थ:गु हे पहलं न्ह्यानाच्वन । जि जिगु हे पहलं । हाकनं मेम्ह छम्ह पासा वल ।

छन्त थाकुसा ग्वाहालि याय् धकाः वया धाल ।

थाकु मजू, थौं यक्व अडर दुहाँ मवनि । जि याकचां हे यायुफु धकाः जिं लिसः बिया । *थन म्वाःसा, जि मेथाय् स्वः वने* धकाः व वनाछ्वत ।

सररर लीगं बाकसत वयातुं च्वन । अडर चेक यानाः छ्वयातुं च्वना । कम्प्युटरय् पतिंचात संकातुं च्वना । ज्याय् दुनाः च्वनागुलिं गुलि बजे जुल, व नं जिं वाःमचा । मेम्ह छम्ह पासा तापाक्क दनाः हालाः हसेंलि जि न्ह्यलं चाःम्ह थें झसंग वन । घडि स्वया । चीहाक:गु दिपाः काय् जिल खनि । स्वयाच्वनागु अडर बाकसय् तय् सिधय्का जिं दिपाः कया । ल्हाः सिला । क्याण्टिनय् दुहाँ वना । मेपिनि च्या बच्छि बच्छि त्वने सिधय्का च्वने धुंकल । काचाकिचां कप छगः कया । छु त्वने धकाः छकः बिचाः याना । कप मे सिनय् तया । क्यापाचिनोया स्वीच तिया । कप जाय्वं मेसिन दित । कप ज्वनाः जि छगू खालिगु मेचय् फयुतुना । छचाःखेरं टेबुल टेबुलय् भुनुभुनु खँ ल्हाल्हां बिस्कुट, केक आदिलिसें कप, गिलासत खालि यानाच्वन । गुलिसियां कम्प्युटर भचा हे त्वःते मज्यू थें दिपाः बलय् नं च्या, कफि न्ह्योने तयाः क्याण्टिनया कम्प्युटरय् ल्हाः संकाच्वन । गुम्हे सियां गेमत म्हिताच्वन गुम्हेसियां फेसबुक, त्वितर । छघुतु क्यापाचिनो सुरूक्क साला । छचाखेरं मिखा ब्यूका । १५ मिनेटया दिपाः तर नं सुं हे सुम्क मदु । सकलें थ:थ:पिनिकथं व्यस्त ।

छं लिबाक्क दिपाः काल । छुं हे खँ ल्हाये मलात धकाः झिंन्यागू मिनेट दिपाः काय् धुंकूपिं पासापिं हाहां दनावन । जिगु मिखा हाकनं झ्यालं पिने जू वन । सिमा क्वय् च्वनाः नच्चापिं मिसामिजं निम्हेसिया ख्वाःपाः ल्वाकाच्वन । चुरोट गुलुतय् काचाकाचां सुइसुइ चुरोट साल । दिपाः सिधगुलिं चुरोट स्यात । गुलिसियां थलचाय् वांछ्वल । गुलिसियां थ:गु खल्तिइ । दुने, सार्वजनिक भेला, रेल स्टेशन, एरपोर्ट, गननं च्वनाः चुरोट त्वने मदु धयातःथाय् च्वनाः चुरोट त्वनकि बं पुलेमालि धकाः सरकारं नियम पिकासांनिसें चुरोट गुलुतय न्ह्याथासं च्वनाः चुरोट त्वने ग्याः । जि नं कप खालि जुइवं हाकनं थ:गु ज्याय् लिहाँवना ।

हाकिमं जितः तले कुने चाहुलाः स्व हुं धाल । ज्यू धया । गनगन अडर दुहाँ वयाच्वंगु दु, अनअन दक्वं बाकसत स्वस्वं छ्वयाच्वना । प्वाः खसखस मिना वल । मेपिं जूगु घार ाघुरू काराकुरू सलं जिगु दृष्टि नं घडिपाखें हे जू वन । न्हिनेया नय्गु ई जुल खनि । पिने छकः मिखा ब्वया । निभाः दन्न त्वयाच्वन । न्हि बांलातकि अप्वः धइथें पिने च्वंवनिगु थनया चलन । दराजय् नय्गु बत्ता व लः सिसि कया । सरासर पिहाँ वना । सकलें पासापिं पिने थ्यंका गफ मारे यानाच्वने धुंकल खनि । थ्वःचा थ्वःचा मुनाः न्हिनेसिया ननं ख्यालिन्हिलि ब्याका च्वन । थ:त य:गु थःम्हं भासं सिसांनिसें नयावयाच्वंगु नसात बब्बं सकसियां नयाच्वन ।

जितः तसकं य:गु ममः । ततःग्वगु ममः, म्हिगः बहनी दय् कागु, थौं वहे नय्त हया जिं । छं छु हया धकाः छम्ह पासां बत्ता चाय्का ममः ब्वल ।

नासिगोरांग जितः साप यः । जिमि अप्वः थ्व हे नय्गु धकाः मेम्ह इन्डोनेसियन पासां प्याज, ला उगुंथुगुं ल्वाकछ्याना भुटे यानातःगु जाया बत्ता चाय्कल । चाइनिज पासा छम्हेसिया जा ग्वारा ग्वारा चिनाः हःगु जुयाच्वन । मेगु बत्ताय अचार । अचारय् थुथुं जा नल । आम ला जापानिज स्टाइल जुलका धकाः जिं धया । न्ह्याग्गुसां छु, थःत सातकि जिल । प्वाः जाःसा गात धकाः नय्गु म्हुतिइ ल्वसुत ।

थौं ला मरि छुना तरकारी दय्का हया धकाः जिं नं थ:गु नय्गु ब्वय्वं नापं च्वंम्ह श्रीलंकां वयाच्वंम्ह पासां जिगु बत्तापाखे थःगु ल्हाः न्ह्याकाहल ।

छपा ला जिगु भाग जुल धकाः काचाक्क कयाः नय्गु शुरू न्यात ।

अय् वया नय्त हःगु नं काय्गु ला धकाः मेम्ह पासा हालाहल ।

थौं जिगु पास्तानाप मरि हिला नय्गु, का छं नं पास्ता का धकाः जिगु न्ह्योने वयागु पास्ताया बत्ता घ्वानाहल ।

गुलि जक चलाखम्ह मनू खनि सा छ ला धकाः मेम्ह पासां वयात न्वात । पाउरोटी चिज व बदांया क्रिम इला हःम्ह पासांधाःसा पालंपाः सकसिंगु छकुचा छकुचा सां नय्गु कयाः दक्वया सवा कयाच्वन ।

आहा ! थौंया दिं गुलि न्ह्याइपु हला । छम्ह पासां खँ थ्वकल ।

एभ्रिबडि लबस् ड सन साइने धकाः मेम्ह पासां अफ्रिकन गायक रोयआयरसया १९७६ पाखेंया मे हाला सः तसय्कल ।

निभाः त्वलकि ला जितः धलंब्वाय मास्ति वइगु, थन हे धलंब्वाय लाकि छु धकाः नापंच्वंगु क्यानलया सिथय् दं वन । *आसे आः मखु । दिपाःया ई यक्व मन्त । भचा अप्वः तांन्वलकि भी निम्हं सुमुद्रय् न्हि न्हि वनेका मज्यू ला* धकाः मेम्ह पासां वया ल्हाः सालाः नापं फय्तुकल ।

ए थौं ला ५ मार्च जुल । अन्तर्राष्ट्रिय मिसा दिवस नं त्यलनि मखुला । बिहिबार ८ मार्च ला मिसादिवस का भ्हीसं बिदा कयाः न्ह्याइपु छ्याय्‌गु लाकि छु ? धकाः हाकनं मेम्ह पासां न्यन ।

छुकिया बिदा भ्हीत ? भ्हीसं ज्यां बिदा काय्‌त ला ख्विन्ह्यदँ थ्यंके मानिका । न्यान्हु थन दोहं जोते जू थें जोते जुयाः ज्या या । निन्हु बिदा छँय् माःमाःगु या । पसः हुँ । छँय् सुचुपिचु या । वसः हिय्‌गुनिसें सकतां याय्‌त घ्वघ्वंस्या । न्ह्याबलें ज्या, न्ह्याबलें ज्या । ज्या मयात कि ध्यबा मन्त । ध्यबा मन्त कि सुं नं मन्त, छु नं मन्त । थन ला मनू जुयाः मखु खिचा, भौचा जुयाः जन्मे जुइफुसा ज्यू का । सदां फुर्सत । सुथय्‌तुं छँय् थुवाः नं सिचुगु फसय् चाहुके यंकि । सासाभिभिं नकी । सफासुग्घर याना म्वः ल्हुकी । न्हिन्हि वा नं बुकी । छु जुल, गथे जुल धकाः लहिना तःपिन्सं गुलि पीर कयाः बिचाः याइ । स्वास्थ थिक दु ला मदुला धकाः बरोबर डाक्टर नं क्यनेयंकी । इपि द्यनिगु थाय् न्ह्याबलें सफासुग्घर यानातइ । उकिं जि ला मेगु जन्मय् थ्व देसय् खिचा, भौचा जुयाः जन्म जुइ दय्‌माः धकाः जक द्यःयाके फ्‌वनेगु । न्हिं न्हिं बहनी द्यने न्ह्यो द्यःयात मतः छप्वाः नं च्याकेगु ।

वयागु खँ न्यनाः सकलें ह्वाररर न्हिल । दिपाः सिधलं नं छिपिं दुहाँ वय् मत्यःनि ला धकाः हाकिम लुखाय् च्वना हालाहल ।

Wish for the
grand success of

WORLD NEWAH DAY CELEBRATION

&

GLOBAL NEWAH CONFERENCE

to be held from 30-31 March, 2018
in Kathmandu, Nepal

Ekta International Pvt. Ltd.
EI

EKTA INTERNATIONAL (PVT.) LTD.

Gongabu, Samakhushi, Kathmandu-7, Nepal
Phone : +977-1-4380704, 4388496
Email: ektaintl@gmail.com
www.ektainternational.biz

AGNIMATHA OF LALITPUR AND FIRE RITUALS: WHY NEWĀRS SHOULD BE PROUD OF THIS HERITAGE?

Abhas Dharananda Rajopadhyaya

om aggnirṛṣi,ḥ pava'māna,ḥ pāñca'jannyaḥ purohi'taḥ | tamī'mahe mahāga,yam ||

(Ṛgveda, 9.66.20)

(Agni, the Fire God, is Pāvamāna, the sage or the ṛṣi, the chief priest of all the five races: to Him, whose wealth is so great, we pray.)

Agnihotra late Bigyadhar Sharma (second from left) with assistant priests performing homa at Viṣṇukuṇḍa. *Photo by: Aakash Rajopadhyaya (26 November 2015, Thursday)*

Only a few hundred meters from Jawalakhel, Lagankhel road inside the inner city of Lalitpur is Thabu tole, where every morning local devotees queue up for the fire worships. The temple name Agniśālā, or Agi(n)matha in local Nepalbhasa tongue, gives the area its alternate nomenclature. The temple is home to otherwise hardly prominent purāṇic god of Agni, worshipped in five different forms (pañcāgni) established in five different kuṇḍas or wells. Fire worship implies "life, wealth, procreation and continuation of family, clan and lineage" (Heesterman, 1983:76).

Agnimaṭha or popularly Agniśālā temple and its premises
Photo by: Abhas Dharananda Rajopadhyaya (15 January 2015, Thursday)

The devotees at this temple often show up with pieces of wood and ghee to lighten the fire. Most devotees come to this temple to celebrate birthdays or anniversaries asking the temple priests to perform homa worship in their (or their kin's) names, or even to appease their sins caused by planetary positions. Some also visit this temple to install divinity into the idols of different deities (prāṇa pratiṣṭhā) or to ritually purify rings with different auspicious stones.

Agni is worshipped here in pañcāgni form and the fire is kept alight every evening by covering it with ashes, while the next morning it is rekindled with holy Vedic chants. The five wells inside the temple carry the five forms of fire, viz. āvasatthya (for domestic purposes), āhavaniya (for sacrifice), dakṣiṇāgni (for final rites), ānvāhārya (for ancestral worship) and gārhapatya (for deities) as per Vedic norms. These wells also relate to post-Vedic deities, viz. Brahmā, Viṣṇu, Rudra, Sūrya and Sabhya kuṇḍa. Each of these wells is of different shape and is associated with different fire origin. The following table details the characteristics of these wells:

S.N.	Name of the well (kuṇḍa)	Name of Fire	Shape	Fire Origin	Symbols	Remarks
1.	Brahmākuṇḍa	gārhapatya	Circular	Wood	Earth	Officated by Brahmā clan (Tadhālībi)
2.	Viṣṇukuṇḍa	āhavanīya	Rectangular	Water	Sky	Officated by Agnihotra Brahmin

3.	Rudrakuṇḍa	dakṣiṇāgni	Semi-circu-lar	Stone	Moon	"
4.	Sūryakuṇḍa	āvasatthya	Circular	Sun	Sun	"
5.	Sabhyakuṇḍa	sabhya	Rectangular	Navel of Agnihotra Brāhmaṇī	?	"

Table showing the five fire altars (pañcāgni) Source: Rajopadhyaya (2017:49-50)

In addition to these fire altars, I must mention nāgakalaśakuṇḍa of which most rituals have been lost. This altar hosts a holy water vessel refilled with water at Nakkhu (Sanskrit: Prabhāvatī) confluence (later from Sankhamul) during the installation of new Agnihotra couple.

The temple including its premise is itself a microcosm of many popular deities in and around Lalitpur. The Agnihotra's world includes the pañcāgni, virtually unknown mitrāvaruṇa and water bodies — nāgakalaśa and samudra (ocean deemed between Viṣṇukuṇḍa and Rudrakuṇḍa) — including deities of Lalitpur, viz. Gaṇeṣa, digu-dya Pūrṇacaṇḍī (or Siddhilakṣmī), Kumārī, Viśvakarmā, Kṣetrapāla Bhairava, Nāgadevatā and Varuṇa tree. Other associated sites of the temple (Witzel, 1992:798-9; Rajopadhyaya, 2017:58) forms a mandala that is reiterated during the daily morning rituals, perhaps reminiscence of the walk of first Agnihotra.

Historical Outlook

A legend of the temple narrates a Brahmin's cane attained siddhi (divine perfection) here as he bore it to the ground to rest for the day. In a chronicle compiled by the ancestors of Pundit Gunānanda and later translated by Daniel Wright (1877:158), the legend of Agniśālā is presented thus:

> In the reign of … Rājā [Shankara-dēva], some people from a village named Jhul [Matatirtha], had gone to the Gaur country (Bengāl) and lived in a city named Kāphī, whence several persons returned to Jhul. These men performed yagya daily in a hollow consecrated place, where a perpetual fire was kept alight. The hollow place is called yagya-kund, and he who undertakes this fire-worship is obliged to perform the yagya with his wedded wife sitting by his side, as Siva and Sakti. The yagya is never performed by a single person.

The first mention of Agnimaṭha is found in an inscription of c. 1140 that narrates Ānandadeva (1127-1167 AD)'s sons Yaśomalla and Someśvara serving as dikṣitas in the ritual (Witzel, 1992); and another inscription from Tachapal, Bhaktapur states Maithil King Harisimhadeva would establish the yantra of Taleju in the house of an Agnihotrī (Witzel, 1986). The Agniśālā has been attested to Patan only from 1600 onwards.

One of the inscriptions inside the temple belongs to the time of prince Dharmamalla (Regmi, 1966:40 § XXXIX; Sharma, 1984:26) that mentions of the restoration of the Agnimaṭh temple at its present location in 1401 [523 Vaiśākha Kṛṣṇa 10] — thus extending the history of the temple to at least the beginning of 15th century. Another of these inscriptions is dated 1572 that reports of certain guṭhi regulations in connection with the Agniśālā temple.

A recent-day plate nailed in the northern façade of the temple commemorates the renovation of the temple (sattal) and donation of copper coin at the water-tank in the temple premise by Śāhī family on 17 March 2005 Thursday.

Late Aishworyadhar Sharma (1984) had published some of the handwritten manuscripts of the temple, including the ones written by the popular tantric guru Pundit Visvanath Upadhyaya himself. These compilations include the ritual of Darśapourṇamāsa (1601) performed during the

full moon, when the Sun and the Moon are at the furthest distance. Witzel (1992) has discussed of MSS of 1433 that is completely in Sanskrit; the one of 1601 has Newar additions (e.g. the tantric frame) inserted into the rituals. Another MSS of 1645 detailing 'Agniśālā Duhāya-vidhi' (written by Shree Devaraj) was in collection of cultural expert Hariram Joshi, who obtained it from Pandit Shreesnath Sharma. This has recently been digitized by Bimal Chandra Sharma, and needs deciphering in Devanāgarī for further research.

Deo-Bhāju Brahmins

The Nepalbhasa - speaking Rajopadhyaya priests in Patan officiate all the temple rituals. The eldest Brahmin couple among the six lineages (ṣaṭkula) of Rajopadhyayas of Lalitpur remains Agnihotra at the temple. The ṣaṭkula consists of the following lineages —

1. Bakanimha – This lineage has now been divided into Patkva and Gabahal, both at the west of the royal palace of Patan. Pursuant to the records till date, the lineage of this clan starts with Pundit Shaktiram. Pundit Visvanath Upadhyaya, the veteran tantric guru of famed King Siddhi Narasimha Malla (1652-1675) is notable in this clan. This clan still holds the priestly rites till date at the Taleju temple of Pāṭan, the tutelary deity of the Malla kings.

2. Nugah (or Sundhārā) – This lineage of near Sundhārā, at the southeast of the royal palace, has been discontinued now due to lack of male members.

3. Svatha (or Maṇḍicheṃ) – This lineage is just north of the royal palace and were regarded priests of the Malla kings. They still hold the priestly rites at Kumbheśvara and Svatha Nārāyaṇa.

4. Svanimha (or Sulimha) – This lineage is concentrated at the northwest of the royal palace. Of great fame in this clan is Pundit Gaya Bājyā (or Gaya Juju), who is credited for bringing the Goddess Caṇḍeśvarī to a temple near his residence.

5. Tãdhalībi (or Tãrhalībi or Agniśālā) – This lineage is very near to the east of the fire temple at Agniśālā, which itself lies at the west of the royal palace. This lineage is permanently considered the Brahmā at Agniśālā temple.

6. Valānimha (or Valā) – This lineage is concentrated near the Pūrṇacaṇḍī temple at Mahādya nanī, Valā tole, west of the royal palace. This lineage conducts the priestly rites at the famous Kṛṣṇa temple in front of the royal palace, and is also involved with the Red Macchindranāth jātrā of Lalitpur.

Newar heritage

The Agniśālā temple is unique in worship of pañcāgni, and more particularly of mitrāvaruṇa. The Vedic gods Mitra and Varuṇa are represented by a single figure. This dual deity is taken out of the temple hall at the end of every day's worship, and carried by the priest towards a tree of Varuṇa in the courtyard. The tradition of mitrāvaruṇa is long kept since post-Vedic era as explained in the following lines:

> The gods, Mitra and Varu ṇa, Vedic dual deities, are not prominent after the Vedic period, Varuṇa feebly survives as the god of the ocean and Mitra is virtually unknown. So … [any] Indologist may wonder what kind of Vedic survival he is witnessing or what kind of mixture with post-Vedic ritual elements this may be.
>
> (Witzel, 1992:776-777)

This fire temple may be seemingly only a Brahmanical or Vedic heritage, but its inter-connectedness with other Newār traditions needs exploration. A tantric framework covers the Vedic rites of fire sacrifice that makes the rituals here different than that in other Hindu traditions.

Furthermore, it is generally held that the origin of fire at Agniśālā temple is at Maṇicuḍa Hill at the north-eastern ridge of the valley — probably around Gũbahā, one of the earliest Buddhist monasteries in Nepal. The Agnihotra tradition here was to be based on White Yajurvedic and more particularly Kātyāyana Śrautasūtra tradition, but has seemingly changed to an 'intermediate' version — quite similar to the Buddhist homa at Sankhu as goddess Vajrajoginī returns to her hill shrine (Hoek, 1992). The 'Newarization' is perhaps why this similarity has been drawn.

The association with Red Macchindranath and Minnath during the deśāpata homa, along with many other temples in and around Lalitpur (e.g. Ganesh, Pashupati, Vatuka Bhairava, Bhimsen, Dolasikhar Narayan, Sikha Narayan and many more) draws a microcosm of the Agnihotra universe, and this also applies to all the devotees coming in. Many Newār castes too are directly involved in the temple activities, and slowly the temple has gained visitors outside Newār community and outside Patan too.

Newārs celebrate the intangible aspects of this heritage too. In addition to devotees flocking in the temple during the daily rituals, they also participate in the temple rituals, thus adding to its heritage value for them. Most Hindus visit the temple during Janai Pūrṇimā (usually on August-September full moon) to accept ritual threads 'janai' from Brahmins, who gather at this temple for Śrāvaṇī ritual. They also accept puka (garland) from the Agnihotra Brahmin. Devotees come in good numbers on the day of Makar Mela on first day of the tenth month (Māgh Sankrānti) of Vikram Samvat calendar.

Devotees crowd in at Agniśālā temple during Makar Mela
Photo by: Abhas Dharananda Rajopadhyaya (15 January 2011, Saturday)

Conclusion

Agniśālā is a medieval Newār heritage of Patan with a possible linkage with ancient age. Witzel (1986 & 1992) has written about the Vedic, post-Vedic, purāṇic and medieval additions and/ or frames in the rituals of the temple — and Agniśālā proudly assumes such legacy in today's rituals, although most of them are only existent in symbolic or minimal forms. Yet its significance lies in the continuation of the fire worship tradition that highly draws from Indo-Iranian rituals of Zoroastrians mentioned in Old Avestan (Witzel, 1986).

With public nature of the temple rituals (as morning rituals start when devotees flock in and not before sunrise as Vedic cultures would ask for), the temple stands true to Newār society of Patan, in particular. Owing to the small amounts spent by devotees in the temple, Amar Shrestha puts a question in an article for ECS Nepal magazine, "In this age of crass commercialism in all things.., isn't it great to know that you can have spiritual relief for such small amounts?"

It is now up to Newārs of the valley to look after this iconic heritage, such that its sustainability can be ensured and the tradition gets safeguarded. Pramod Sharma, chair of the Agniśālā Management Committee, once shared:

The temple rituals aim at public good in general, originally started by royalties — it empowers the rulers (for khadga-siddhi), the people (prajā-sukha [general well-being / happiness]), the sacrifice (dīrghamāyu [long life] and acala-sindūra [conjugal life]) and also the Brahmins (brahma-teja-vṛddhi).

A devotee at Agniśālā temple during Makar Mela
Photo by: Abhas Dharananda Rajopadhyaya (15 January 2011, Saturday)

References

Heesterman, J.C. (1983). "Other Folk's Fire". In Staal, J. (ed.). *Agni, the Vedic Ritual of Fire* (2 volumes). Berkeley: Asian Humanities Press. pp. 76-94.

Hoek, A. W. (1992). "Fire Sacrifice in Nepal". In Hoek, A.W.; Kolff, D.H.A. and Oort, M.S. (eds.). *Ritual, State and History in South Asia: Essays in Honour of J.C. Heesterman.* [With Illustrations]. Leiden: E.J. Brill. pp.532-555.

Rajopadhyaya, (2014 December 30). List of Agnihotrīs at Agniśālā. Retrieved from http://www.rajopadhyaya.info/detail_article.html?article=31 on 2015 December 29.

Rajopadhyaya, (2015 January 15). *Inscription at Entrance of Agniśālā Temple*, Lalitpur. Retrieved from http://www.rajopadhyaya.info/detail_article.html?article=34 and http://www.inscriptionsofnepal.blogspot.com/2014/11/inscription-at-entrance-of-Agniśālā.html on 2015 December 29.

Rajopadhyaya, (2017). *Fire Rituals in a Newār Community: The Dynamics of Rituals at Agnimaṭha, Pāṭan*. [Master's level thesis submitted to Department of Anthropology at Tri-Chandra Campus, Kathmandu affiliated to Tribhuvan University, Kirtipur].

Rajopadhyaya, D. (n.d.). *Devatāharūko vaṃśāvalī.* [Unpublished].

Regmi, D. R. (1996). *Medieval Nepal* [Part III]. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay.

Sharma, A. (1984). *Agiṃmathaḥyā Eitihāsika Sāmagrī* (The Historical Materials Relating to Agnimath). Kathmandu: Puṣpāñjalī-Prakāśana-Goṣṭhī.

Sharma, N. (1999). "The Legends of Gayaḥbājyā of Pāṭan in the Kāṭhmāṇḍu Valley". *Contributions to Nepalese Studies. 26:2.* (July 1999). Kirtipur: CNAS/TU. pp.239-256.

Shrestha, A. B. (2015). "Everlasting Fire: The Agnishala Temple of Lalitpur". *ECS Nepal*. Issue: 170 [2015 April]. Lalitpur: ECS Media Pvt. Ltd.

Shrestha, B. G. and van Wilgenburg, W. (2006). Filming Fire Rituals Nepal". *International Institute for Asian Studies (IIAS) Newsletter.* No. 42 [Autumn 2006]. pp. 26.

Shrestha, N. (2013). *Yalaya Agiṃmatha.* Lalitpur: Vijaya Prakasana.

Witzel, M. (1986). 'Agnihtora-Rituale in Nepal'. In Kölver, B. and Leinhard, S. (eds). *Formen kulturellen Wandels und andere Beirtaege zur Erforschung des Himalaya.* St Augustin: VGH Wissenschaftsverlag. pp.157 – 187

Witzel, M.. (1992). "Meaningful Rituals: Vedic, Medieval, and Contemporary Concepts in the Nepalese Agnihotra Ritual" [With an illustration]. In Hoek, A.W.; Kolff, D.H.A. and Oort, M.S. (ed.). *Ritual, State and History in South Asia: Essays in Honour of J.C. Heesterman.* [With Illustrations]. Leiden: E.J. Brill. pp.774-828.

Wright, D. (ed.). (1990). *History of Nepal:* With an Introductory Sketch of the Country and People of Nepal. New Delhi: Asian Publication Services. [First edition, 1877, Cambridge; translated from Parbattiyā by Munshī Shew Shunker Singh and Pandit Shrī Gunānanda.]

समृद्ध, सुरक्षित र जीवन्त शहर

स्वच्छ र सुन्दर, काठमाडौं महानगर

Clean The City अभियानमा
काठमाडौं महानगरपालिकाको अपिल

आदरणीय महानगरवासी
वुवाआमा, दाजुभाइ तथा दिदी वहिनीहरु,

काठमाडौं महानगरपालिकालाई सफा, स्वच्छ, सुन्दर तथा हरियाली बनाउन काठमाडौं महानगरपालिकाबाट सञ्चालित क्लिन द सिटी (Clean The City) अभियानलाई सफल बनाउन तपशिलको भूमिका निर्वाहका लागि काठमाडौं महानगरपालिका नगरवासीमा हार्दिक अपिल गर्दछ ।

तपशिल

- घर, पसल, होटल, रेष्टुरेन्ट आदिवाट दैनिक निस्कने फोहोरमैलालाई सडक, चोक, गल्ली, नदीनाला तथा सार्वजनिक स्थलमा नफालौं ।
- घरघरबाट निस्कने फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने गरि छुट्याऔं ।
- नकुहिने फोहोर मध्ये पुनः प्रयोग तथा चभअथअभि हुने सामाग्री बाहेक अन्य प्रयोगमा नआउने फोहोर मात्र फोहोर लिन आउने साधनमा राखेर पठाऔं ।
- कुहिने फोहोरबाट कम्पोष्ट मल बनाई घरको करेसावारी गमला, तथा कौसी खेतीमा प्रयोग गरौं ।
- आफुलाई बढि भएको मल र पुनः प्रयोग हुने सामाग्री विक्री गरि आय आर्जन गरौं ।
- किनमेल गर्न जाादा झोला (क्जयउउथ्लन द्यबन) बोकेर जाने गरौं ।
- प्लाष्टिक झोलाको प्रयोग नै नगरौं ।
- आफ्नो घर पसल अगाडिको सडकपेटी आफैं सफा गरौ ।
- सडक, पेटी, चोक तथा गल्ली अतिक्रमण गरि निमार्ण सामाग्री/व्यवसायजन्य सामान राख्ने र सवारी साधन धुने तथा मर्मत गर्ने काम तुरुन्त बन्द गरौं ।
- घुम्ती पसल संचालन गर्ने व्यवसायीले आफुले उत्पादन गरेका फोहोरको व्यवस्थापन आफै गरौं ।
- पोष्टर, व्यानर, पर्चा तथा भित्ते लेखन कार्यलाई निषेध गरिएकोले उक्त कार्य नगरौं ।
- आफ्ना घर, पसल अगाडि रोपिएका वोटविरुवामा मलजल गरि संरक्षण गरौं ।
- जथाभावी फोहोर फालेको देखेमा, फोहोर लिन नआएमा तथा मृत जिवजन्तु देखेमा ४२३१७१९, ४२३७२४० मा फोन गरि शहर सफा राख्न कार्यमा सहयोग पुर्‍याऔं ।

नोटः जथाभावी फोहोर फालेको पाइएमा फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ तथा नियमावली, २०७० बमोजिम १(एक) लाखसम्म जरिवाना वा ३ महिनासम्म कैद वा दुवै सजाए हुनेछ ।

काठमाडौं महानगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

Some Reflexions on Prithvinārayan Shāh's Order of the Cutting off the Noses of the People of Kirtipur

Bal Gopal Shrestha

History of Nepal, especially written during the Panchayat era (1960–1990), under the direct rule of the Shāh Kings, are nothing but a full of praises to the Shāh kings. Many historians such as the most celebrated Shāh era historians, Baburam Acharya (1888–1971), Suryabikram Gyawali (1898–1985) spent ample of their intellectual capacities to deify the Shāh kings, especially the Gorkha king Pṛthvīnārāyaṇ Shāh (1723–1775), who in his military campaign conquered many small kingdoms and principalities including Nepal. These historians, besidescreditingPṛthvīnārāyaṇ Shāh as a "unifier of Nepal" and "creator of modern Nepal" also did their best to conceal the atrocities that he committed during his military campaigns, and the brutalities over the people he subjugated. In particular, we shall take into account of their interpretations of the cutting of the noses of the people of Kirtipur. As the admirers of Pṛthvīnārāyaṇ Shāh, they appearedimmensely disheartened with the eyewitness account that Father Giuseppe and others provided on the gruesome incident of the cutting off the noses of the people of Kirtipur (Giuseppe 1799: 319;Hasrat1970: 93; Landon 1928: 61). From Baburam Acharya (2006) to Nepal's present-day ultrarational pundits such as Dinesh Satyal(b.1958) a.k.a. Saurabh(2014),Sujit Mainali (2017: Kha), interpret the history of the cutting of noses of the people of Kirtipur as an untrue or an overstated matter. They believe this is an exaggeration of the angered Christian missionaries whom Pṛthvīnārāyaṇ Shāh expelled from Nepal soon after he conquered Nepal. However, many scholars have criticised these authors for their blind devotion to Pṛthvīnārāyaṇ Shāh (see for instance, Maharjan 2014; Shrestha 2014:2).

It will be appropriate to begin this article by reviewing what Father Giuseppe's accounthas told about the Kirtipur incident. Following is an extract of his eyewitness account:

> " …. but the people of Gorkha having published a general amnesty, the inhabitants, greatly exhausted by the fatigues of a long siege, surrendered themselves prisoners upon the faith of that promise.In the meantime the men of Gorkha seized all the gates and fortresses within the town; but two days afterwards Prithvi Narayan Shah, who was at Nuwakot (a long day's journey distance) issued an order to Sur Pratap Shah his brother, to put to death all the principal inhabitants of the town, and to cut off the noses and lips of everyone, even infants, who were not found in the

arms of their mothers; ordering at the same time all the noses and lips which had been cut off, to be preserved, that he might ascertain how many souls there were; and to change the name of the town to Naskatapur, which signifies the town of the cut-noses. The order was carried into execution with every mark of horror and cruelty, none escaping but those who could play on wind instruments; although Father Michael Angelo, who, without knowing that such an inhuman scene was then exhibited, had gone to the house of Sur Pratap Shah, and interceded much in favour of the poor inhabitants. Many of them put an end to their lives in despair; others came in great bodies to us, in search of medicines; and it was most shocking to see so many living people with their teeth and noses resembling the skulls of the deceased." (Giuseppe 1799: 318–319).

This account has greatly troubled Baburam Acharya,and did his best to refute it. Therefore, Baburam Acharya devoted final seven pages of his book Nepālako Saṃkṣipta Vṛtānta (A Brief History of Nepal, 2006: 346-352), defending Pṛthvīnārāyaṇ Shāh. He believes, all the claims made byFather Giuseppe and otherforeign writers who confirmed some of the brutal acts Pṛthvīnārāyaṇ Shāh committed against the people of Kirtipur, Bhaktapur and elsewhere after his conquest were mere smear charges to defame Pṛthvīnārāyaṇ Shāh than presenting truth because they were angry about his expulsion of the Christians from Nepal. Regarding the incident of the cutting of noses and ears in Kirtipur, however he did not fully deny the incident but provides his own story and considersnoses and airs of only a few youths who dared killing Gorkha soldiers on the first morning of the Gorkha takeover of Kirtipur, were cut off:

> "In the morning after the sleepless night of the takeover, while some Gorkhali soldiers were taking nap, some 8/10 gangsters attacked using some abandoned wheels of water mills and killed 8/10 of them. After capturing these miscreants, when 'Kaji' Śūrpratāp Shāh asked "What sort of punishment should be given to these criminals" king Pṛthvīnārāyaṇ Shāh ordered "Since I have promised in advance not to harm lives and properties of civilians, even though they have committed crime appropriate to capital punishment, let just cut their ears and noses and expel them from the village." (Acharya 2006:352).

Furthermore, Baburam Acharya also strived to defendPṛthvīnārāyaṇ Shāh with following words, "the Christian clergies attempted unsuccessfully to portray Pṛthvīnārāyaṇ Shāh as anoppressor and barbaric kingby making a mountain out of a molehill." (Acharya 2006:352).

L.F. Stiller(1928-2009), however dismisses Baburam Acharya's interpretation of Kirtipur incident, as he providesno sources to prove it. Stillerurges Acharya to accept Fr. Giuseppe's accountuntil some further evidence is found to give a firm basis for rejection or revision. He asserts:

> "In fact, the strength of three independent sources such as Fr. Giuseppe's account, the Chronicle account, and the Sanskrit poem dealing with this that Sharma and Gyawali report plus the fact that Kirkpatrick had some of the survivors of this event serving as coolies in his entourage some thirty years later almost forces one to believe that the event reported was not an exaggeration but a plain statement of fact." (Stiller 1968: 34).

L.F. Stiller noted the debate continued for next ten years when he published his next book The rise of the House of Gorkha: a study in the unification of Nepaland found no change Baburam Acharya's position on

the issue (Stiller 1973: 125, fn. 75). Krishna Kant Adhikari, a Nepalese historian also criticizesBaburam Acharya for his attempts to absolvePṛthvīnārāyaṇ Shāh:

> "Writers like Baburam Acharya have attempted to absolve Prithvi Narayan of the atrocities he committed against the vanquished people of Kirtipur. Acharya believes that the statements of Father Giuseppe, Kirkpatrick and that of the Nepali chronicles about Prithvi Narayan's order to cut off the noses of people in Kirtipur are false. Let us suppose that the statements of the European writers were made out of argue against the Gorkhali ruler who suspected the motives of the Christian missionaries and d expelled them from the country. But how can one be blind to the testimony of Lalitaballav, a contemporary poet of Prithvi Narayan himself who clearly states that the king had the noses of some of the people of Kirtipur cut off? Acharya, in order to drive his point home, has even made an unsuccessful attempt to question some of the words used by the poet mentioned above." (Adhikari 1980: 51)

Similarly, after critically analysing the incident, historians Tulasiram Vaidya and Tirthaprasad Mishra (1997: 42-5), also disapproved Baburam Acharya, andconfirm the Kirtipur incident as anaccurate one. Another author,Leelanatyashwar Sharma, best known by his pen name Ishwar Baral (1923-1997), in his PhD dissertation submitted to the University of London, UKprovides following account confirming the incident:

> "Two days after the surrender (Friday, 14 March 1766) he sent Śūrpratāp to occupy the town. When he arrived there, he ordered all the males of the population above the age of 12 to assemble next day in the fort to do honour to their new king, though Pṛthvīnārāyaṇwas not there in person. When the people had assembled Śūrpratāp treated them with savage cruelty. The principal inhabitants were executed and he ordered his troops to cut off the noses of the majority of the remainder. Furthermore, he burnt down the fort and houses that were in it. It is said that Pṛthvīnārāyaṇwas angry with the people of Kirtipur for the wound that made Śūrpratāp one-eyed, and in retaliation he ordered him to cut off their noses and lips, a fact which is clear on Father Giuseppe's evidence, who further says that Michael Angelo, a Capuchin missionary then at Patan, went to Śūrpratāp to intercede on behalf of the people. The story of cutting of the noses has also been narrated a contemporary poet Lalitavallabh who was also one of the principal priests of Pṛthvīnārāyaṇ. Kirkpatrick, who went to Nepal in 1793, had also seen such men whose noses had been cut off on that occasion. It is also said that the Bhoṭiyās, who were ordered to cut off the noses, cut off the ears and heads besides. Pṛthvīnārāyaṇ had them murdered on charge of the excess committed by them (Baral 1964: 248)

A Newar author, Pandit Sundarānand Bāṃḍā, during the time of Bhimsen Thapa's Prime ministership (1806–37) or about four decades years after Pṛthvīnārāyaṇ Shāh's victory over Nepal, wrote a bookunder titled, Triratna–Saundarya–Gāthā, where we find his immense praise to Pṛthvīnārāyaṇbutalso writes about the cutting of the noses of the people in Kirtipur (1961: 115-6). Together with a verse in Sanskrit (śloka28, page 115), he also provides a description in old Khas/ Parbate(Gorkhali) language, which clearly states not only the noses of men but also the noses of women were cut:

> "Then after, angryfor being called an one-eyed grandfather (bājyū), he (Surpratāp) having approved permission

from Pṛthvīnārāyaṇ,captured men above five years old, including women, made cut off their noses, and confiscated their wealth and land properties. These are the punishment given to those who betrayed after letting in. Till date the people of Kirtipur will never stop betraying, nor will they see happiness ॥28॥. (Pandit 1961: 116).

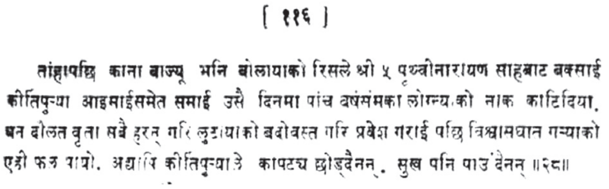

[११६]

तांह्लापछि काना बाज्यू भनि बोलायाको रिसले श्री ५ पृथ्वीनारायण साहबाट बक्साई कीर्तिपुर्‍या आइमाईसमेत समाई उसै दिनमा पांच वर्षसंमका लोग्न्यःको नाक काटिदिया. धन दौलत बृता सबै हरन् गरि लुट्याको बदोबस्त गरि प्रवेश गराई पछि विश्वासघात गर्‍याको एही फल पायो. अद्यापि कीर्तिपुर्‍याले कापटच छोड्दैनन्. सुख पनि पाउंदैनन् ॥२८॥

Pandit Sundarānand's description of the cutting of the nosesin Kirtipur (Pandit 1961: 116).

Recently, Manik Bajracharya and Axel Michaels, published a History of the Kings of Nepal. Their first volume, present the transcription of some selected Nepalese chronicles written in Khas language, which is followed by the second volume with English translation. The record of the incident of the cutting of the noses of the people of Kirtipur is reproduced in the first volume (2016a: 116) while the second volume carries its English translation (2016b: 134). The English translation is presented as follow:

"One of the eyes of Surapratāpa Sāha had been damaged during the battle of the Kirtipur. The king out of anger at this, cut off the noses of the people of Kirtipur who were above twelve years old. [75] The total weight of the noses cut off thus became seventeen dhānī and one sera. The total number of people (who had their noses cut off) was 865. The people of Kirtipur had not allowed the Gorkhālīs to enter the city for seven years (until they were defeated). Such brave soldiers and other people were defeated, and their noses were cut off and (Bajracharya and Michaels 2016b: 134).

An account of Sukra Sagar Shrestha, a native of Kirtipur

Further to above discussion, it will be appropriate here to present an account of Sukra Sagar Shrestha (1952-2017), a native of Kirtipur. Nepal's renowned epigraphist and archeologist, the late Sukra Sagar Shrestha, as an inhabitant of Kirtipur, published an article in Khas language where he has asserted the incident of the cutting of the noses in Kirtipur by analyzing a document in his possession (Shrestha 2016). He also presents his own anecdotes,how he was being teased, as a descendant whose forefathers got their noses cut off. He stresses, instead of denying,it will be wise for all to accept the truths so that descendants of the victimswouldfeel reconciled. On my request,Sukra Sagar supplied me a digitized copy of the documentthat he discussed in his article. I am grateful to him for his kind gesture. Sad enough,he passed away not so long after he provided me the document. I am presenting herewith a facsimile of the document together with Devanagari transcription and translationin English.

Facsimile of the document obtained from Sukra Sagar Shrestha

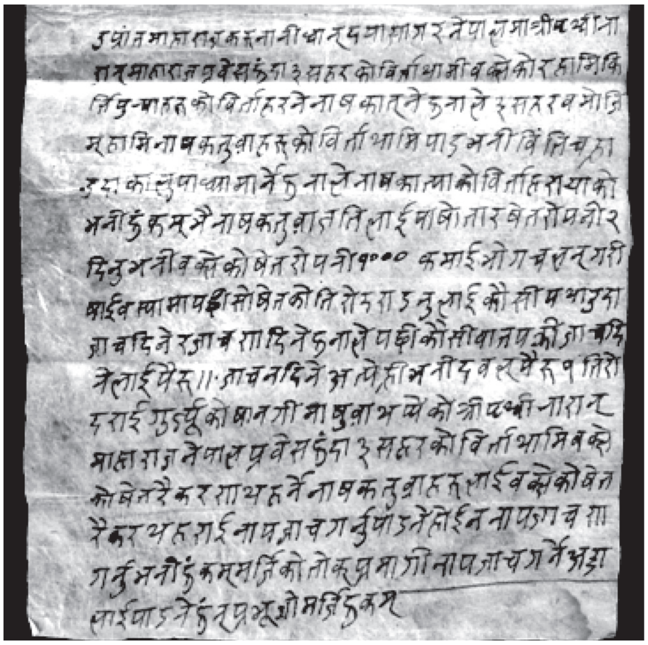

Devanagari transcription of the document:

उप्रांत माहाराज करूणानीधान् दया सागर नेपालमा श्री पृथ्वीना
रान् माहाराज प्रवेस हुंदा ३ सहरको विर्ता थामी वक्सेको र हामि कि
र्तिपुर्याहरूको विर्ता हरने नाष कात्ने हुनाले ३ सहर वमोजि
म हामि नाष कतुवाहरूको विर्ता थामि पाउ भनी विंति चर्हा
उदा कालु पाध्या मार्ने हुनाले नाष कात्याको विर्ता हरायाको
भनी हुकम् भै नाष कतुवा जतिलाई पाषो तार षेत रोपनी २
दिनु भनी वक्सेको षेत रोपनी १००० कमाई भोग चलन गरी
षाई वस्यामा पछी सो षेतको तिरो दराउनु लाई कौसी पथाउदा
जाच दिने र जाच णदिने हुनाले पछि कौसीवात पत्री जाच दि
नेलाई पैरू ॥ जाच नदिने अत्यर्हि भनी दवल पैरू १ तिरो
दराई गुर्ज्यूको षानगीमा षुवा थप्येको श्री पृथ्वी नारान्
माहाराज नेपाल प्रवेस हुंदा ३ सहरको विर्ता थामि वक्से
को षेत रैकर णथहर्ने नाष कतुवाहरूलाई वक्सेको षेत
रैकर थहराई नाप जाच गर्नु पाउने होईन नाप जाच ण
गर्नु भनी हुकम मर्जिको तोक प्रमागी नाप जाच गर्न अडा
लाई पाउने हुन प्रभू जो मर्जि हुकम् ....

English translation of the document:

Herewith, the great King, the most gracious one, the ocean of compassion! After the arrival of the glorious King Pṛthvīnārāyaṇ into Nepal, the ownership of the lands of the three cities have been reverted back. We the people of Kirtipur whose noses were cut off, and lands were seized, appeal to revert back the ownership of [our] lands as did to the lands of the three cities. The king ordered to seize the ownership of the lands from the noses cut off people because they killed Kālu Pādhyā. The noses cut off people were given the lands on the hillside, situated above the streams. The order was to grant 2 ropanī of land to each of them that in total was 1000 ropanī. Later the royal council (Kausī) summoned them to let pay the revenue for the lands, some showed up but others did not. The royal council slapped a fine of a half rupee on them who later showed up but a double fine of one rupee was slapped on them who did not show up. The collected money is added to the salary of the Gurjyū as a supplementary income (ṣuvā). The ownership of the lands of the three cities, which Pṛthvīnārāyaṇ granted back when he entered into Nepāl, will not be considered a leasehold land (raikar). The lands that are granted to the noses cut off people will not be recorded as leasehold lands. The order is to not to measure and examine. The order, seal and credential authority are given to the Office of Measure and Inspection. As the lord's command!

Remarks

This is a petition submitted to King Pṛthvīnārāyaṇ Shāh by the people of Kirtipur whose noses were cut off and land properties were confiscated after being defeated in the war. This document tells us about their appeal to the then authority to grant them back the lands that had been seized from them. This particular document makes it clear that the King Pṛthvīnārāyaṇ ordered to cut off the noses of those people of Kirtipur and seized their land properties because they killed Kālu Pādhyā during the war. Although, King Pṛthvīnārāyaṇ confiscated their lands, he provided each of them 2 ropanī of land but on the hillside, and above the stream as a punishment. Furthermore, the document reveals the fact that the noses cut off people were urged to show up in person at the royal council for a review to let them pay revenues for the lands they were provided, but out of fear many of them did not show up which prompted the authority to penalize them. Those who latter showed up were slapped with a fine of a half rupee, while those failed to show up again were slapped a double fine of a rupee.

It is not clear for me when this was document was written or how old is it but is significant from the viewpoint of understanding the truth of the gruesome incident of cutting of the noses of the people of Kirtipur as it clearly presents a picture of the victims.

A document in the possession of Bhagabat Pradhan

Most recently, Bhagabat Pradhan (b.1980), a resident of Thabahi, Kathmandu shared a fragment of a chronicle that describes the incident of the cutting of the noses of the people of Kirtipur on his Facebook page. He states that the document is in his family possession. I thank Bhagabat Pradhan for permitting me to reproduce this chroniclefor our readers.

Facsimile of the document in possession of Bhagabat Pradhan

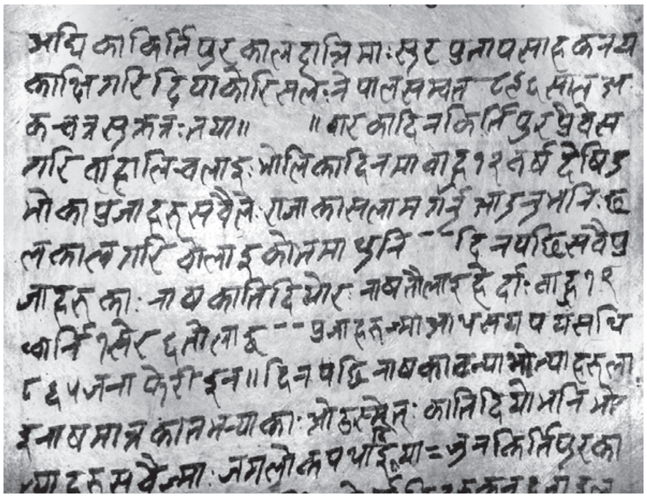

Transcription of the document in Devanagari

अघिका किर्तिपुरका लदाञिमा सुर प्रताप साहकन य

काक्षि गरि दियाको रिसले नेपाल सम्वत ८९६ साल अ

क चत्र सुक्र त्र:तया ॥ ॥ बारका दिन किर्तिपुर प्रवेस

गरि वाहालि चलाइ भोलिका दिनमा बार्ह १२ वर्ष देषि उ

भोका प्रजाहरू सबैले राजाका सलाम गर्न आउनु भनि छ

ल काल गरि बोलाइ कोतमा थुनि .. दिन पछि सबै प्र

जाहरूका नाष काति दियो र नाप तौलाइ हेर्दा बार्ह १२

धार्नि १ शेर ६ तोला छ .. प्रजाहरू ज्मा आथ सय पयसथि

८६५ जना फेरिइन ॥ दिन पछि नाष काटन्या भोत्याहरूला

इ नाष मात्र कात भन्याका ओठ स्मेत काति दियो भनि भो

त्याहरू सबै ज्मा जमलोक पथाइदिया = जुन किर्तिपुरका

Remarks

This document tells, angered by the loss of Surpratāp's one eye during the war of Kirtipur, on they entered into Kirtipur, and an order was made to all above the age of twelve years old to come to salute the king. As they came, all were put into custody in a military chamber (kot). A day after, their noses were made cut off, which was weighted 30.34 kilograms (12 dhārni 1 sere and 6 tolā) from total 865 eight hundred sixty-five individuals. Later, those Bhoytās who were assigned to cut off the noses were sent to yamaloka, the place of Yama, the god of death, i.e. they were put to death because they not only cut the noses as it was ordered but also did cut off the lips which they were not asked for.

At the beginning of this document, year 1775 CE (Nepal Samvat 896) is mentioned but it is not clear why this year is mentioned because the actual incident of the nose cutting occurred in 1765. However, the style of the letters, the old Parvatiya/Khas language used in the document, tells about the antiquity of the document.

This document explains how the authority summoned the people of Kirtipur with a deceitful announcement of letting all people above the age of 12 years to salute (salām) the king but were confined in a military chamber and got their noses cut off. The number of people 865 whose noses were cut off, corresponds to the number that with Bajracharya and Michaels (2016: 134). Although, many historians confirm the incident of cutting of noses of the residents of Kirtipur they doubt about the weight that some historians presented. The weight of the noses and lips mentioned (30.34 kilograms) in this document is lesser than the chronicle that Bajracharya and Michaels presented (42.62 kilograms). Regarding the weight, Perceval Landon writes, "The grim statistic is added that the weight of the noses and lips that

were brought to Prithwi Narayan in proof that his order had been obeyed amounted to no less than eighty pounds" (Landon 1928: 61). It comes close to what Bajracharya and Michaels's chronicle presents. Pradhan's document also states that the Bhoṭiyās who were employed to cut off the noses were executed for not just cutting only the noses but also the lips. This document is significant because it is written by a native scriber and kept in the possession of a Thamel Pradhan family in Kathmandu who once served at Shāh court.

A chronicle providing exact day and date of the Kirtipur incident

The next document I may like to present is a page from a chronicle that I came into my attention. It provides us with the exact day,date, month and year of the cutting of noses in Kirtipur. Besides a few other records of the Gokha invasion campaign it carries describes the Kirtipur assaults. The final five lines of the chronicle is directly relevant to our discussion. Therefore, we shall transcribe and translate only the final five lines of the document for our purpose.

Photocopy of the document:

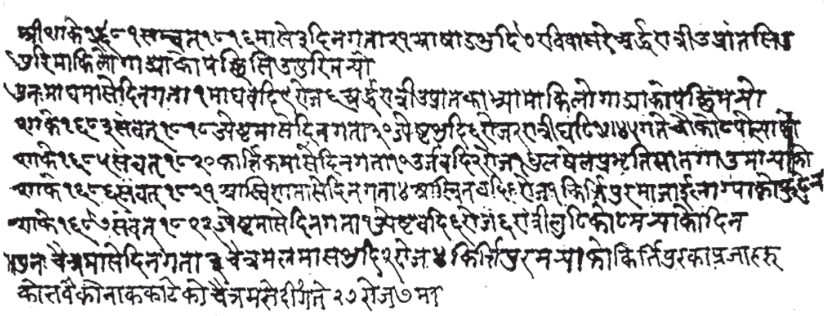

Devanagari transcription of the final fivelines ofthe document

शाके १६८६ संवत १८२१ आश्विण मासे दिन गता ४ आश्विन वदि ६ रोज १ किर्तिपुरमा जाई लाग्याको फुटेन
शाके १६८७ संवत १८२२ ज्येष्ट मासे दिन गता १ ज्येष्ट वदि ६ रोज ६ रात्री लुटि कोत मर्याको दिन
पुन चैत्र मासे दिन गता ३ चैत्र मलमास शुदि रोज ४ किर्तिपुर मार्याको किर्तिपुरका प्रजाहरू
को सवैको नाक काटेको चैत्र मासे दीं गते २७ रोज ७ मा

English Translation

Śāke1686, Saṃvat1821, the 4th day of the month of Āśviṇa, the 6th day of the dark half of Āśviṇa,on Sunday, Kirtipur was attackedbut failed.

Śāke 1687, Saṃvat 1822, 1st day of the month of Jyaṣta, the 6th day of the dark half of Jyaṣṭaon Friday, looting was carried out in the night,and the army chamber (kot) was seized.

Again, on Wednesday, the 3rd of the bright half of extra month (malamāsa) of Caitra, Kirtipur was captured. On Saturday, the 27th of Caitra,the noses of all the people of Kirtipur were cut off.

Remarks

This particular document, written by a local Nepalese scriber records the account of the cutting of the noses in Kirtipur providing precise day, date, month and year together with lunar day and month. Nepalese historian Dineshraj Panta has acknowledged this same date to be the correct date of the Kirtipur incident (Panta 2016). The interesting thing about this document is that it states two epochs Śāke and Vikrama together with both solar and lunar months, solar and lunar dates and the day. This document makes it clear that on 17 March 1765 CE (VS 1822 Caitra 3) Kirtipur was seized and on 10 April (27 Caitra) same year or 24 days after the victory

over Kirtipur the cutting of the noses of all the people took place.It is also important to note that this document is written in old Khas language.

Conclusion

In additions to the historical documents we discussed above, the inhabitants of Kirtipur can be considered the best living evidence of the dreadful incident that happened to their ancestors since they grew up listening the accounts from their fathers, grandfathers and great grandfathers. There is always space to debate about the weight of the noses, lips and ears of people of Kirtipur that the Gorkhali invaders cut off but to deny the incident all together would mean to deny the genuine history. It will be interesting for our readers to note what the historian Dinesh Raj Panta, who has been a great admirer of the Shāh kings, and produced four volumes on Gorkha History has to say about the incident of the cutting of the noses of the people of Kirtipur:

"From my research, I found out that the victory over Kirtipur was established on 17 March 1765 CE (VS 1822 Caitra 3), and on 10 April (27 Caitra) the noses were cut off. Noses of how many people were cut off? How many dhārni it weighed? I don't think anyone might have weighted it. It would have been better if Pṛthvīnārāyaṇ had not committed this action." (Panta 2017).

Acknowledgements:

A partof this article was prepared for the research unit "Documents on the History of Religion and Law of Pre-modern Nepal", Heidelberg Academy of Sciences and Humanity, University of Heidelberg. I am grateful to Prof. Dr. Axel Michaels and Dr Manik Bajracharya at the University of Heidelberg for providing me this opportunity. Thanks are due to Dr Manik Bajracharya and Ramhari Timilsina for their inputs to a part of an earlier draft of this article.

References

Acharya, Baburam 2006 (1965). *NepālakoSaṃkṣiptaVṛtānta* (A Brief History of Nepal). Edited and published by Srikrishna Acharya. Kathmandu: Srikrishna Acharya.

Adhikari, Krishna Kant 1980. *A Brief Survey of Nepali Historiography*. Kathmandu: the author.

Bajracharya, Manik and Axel Michaels. 2016a. *Nepālika bhūpavaṃśāvalī History of the Kings of Nepal: a Buddhist Chronicle*. Edition. Kathmandu: Social Science Baha Himal Books [Himalayan Traditions and Culture Series No. 4].

Bajracharya, Manik and Axel Michaels. 2016b. *Nepālika bhūpavaṃśāvalī History of the Kings of Nepal: a Buddhist Chronicle*. Introduction and Translation. Kathmandu: Social Science Baha Himal Books. [Himalayan Traditions and Culture Series No. 5].

Baral, Leelanatyashwar Sharma 1964. *Life and Writings of Pṛthvīnārāyaṇ Śāh.* Phd. thesis submitted for the Degree of Ph.D. University of London. Accessed on 1 February 2017.http://himalaya.socanth.cam.ac.uk/collections/rarebooks/downloads/Baral_1964_thesis.pdf

Father Giuseppe 1799. *"Account of The Kingdom of Nepal"* Asiatic Researches; or Transactions of The Society Instituted in Bengal, for Inquiring into the History and Antiquities, The arts, Sciences, and Literature of Asia. Volume the Second. London: Vernor and Hood.

Gyawali, Suryabikram 1935. *Pṛthvīnārāyaṇ Śāha*. Darjelling: Nepali Sahitya Parisad.

Hasrat, Bikrama Jit 1970. *History of Nepal as Told by its Own and Contemporary Chronicles*. Hosiyarpur:

V.V. Research Institute Book Agency.

Landon, Perceval1928. *Nepal*.London: Constable and Co. Ltd, Vol. 1.

Maharjan, Rajendra 2014. "Ma Nākaṭo Kīrtipura Nāk Māgdaichu" (I am nose severed Kirtipur Demanding my Nose). *Kantipur*,23 January.

Mainali,Sujit 2017. "Pṛthvīnārāyaṇlāī Kina Dekhisahandaina Paścim?" (Why the West is so much Intoleranttowards Pṛthvīnārāyaṇ?). *Annapurna*, (Saturday Supplement, page kha) 7 January.

Pandit Sundaranand, 1962 (VS 2019). *Pandit Sundarānand Viracita Triratna–Saundarya–Gāthā* (Triratna–Saundarya–Gāthā written by Pandit Sundarānand).Edited by Dhanavajra Vajracharya. Kathmandu: Nepal Samskritik Parisad.

Panta, Dineshraj 2017. "Prthvīnārāyan Śāhale Kīrtipurvāsīko NākKātekai Thiye?" (Did Prthvīnārāyan cut noses of Kirtipur people?). Online Khabar. 11 January. Acceded on 30 January 2017.http://www.onlinekhabar.com/2017/01/527095/

PantaMaheshraj 2018. "Prthvīnārāyan Śāha Nāyak ki Pratināyak." (Was Prthvīnārāyan Śāha a Hero or a Villain). *Nāgarik*, 13 January, page ga. Accessed on: 15 January 2018: http://www.nagariknews.com/news/34753/

Shrestha, Kavitaram 2014. Kīrtipureharuko nākkān oṭha kāṭieko tathya lukāune ceṣṭā dekhdā Newar jātilaī cvāssa bijcha. (It hurts the Newars when people attempt to cover up the factof the cutting of the noses, ears and lips of the people of Kirtipur). *Kirtipur Sandesh* page 2, 12 February.

Saurabh 2014. "Firangī myth 'Nasakaṭāpur'." *Kantipur*, 10 January.

Stiller, Ludwig F. 1973. *The Rise of the House of Gorkha: a study in the unification of Nepal, 1768-1816.* New Delhi: Mañjuśrī Pub. House.

Stiller, Ludwig F. 1968. *Prithwinarayan Shah in the light of Dibya Upadesa*. Kathmandu: Self-published.

Shrestha, Sukrasagar 2016. "Nāk kāṭekai ho" (Indeed the noses were cut off). *Himal Khabar*, 8 June. Accessed on 1 February 2017:http://archive.himalkhabar.com/129497

Vaidya, Tulasiram and Tirthaprasad Mishra 1997. *Ādhunik Nepālako Rājanitik Itihās* (Political History of Modern Nepal). Kathmandu: Centre for Nepal Asian Studies.

भाषा म्वा:सा जाति म्वाइ ।
जाति म्वा:सा देश दनी ।

-सिद्धिदास महाजु

Season Enterprises

Importer and Wholesaler of Crafts from Nepal for more than 22 years

Contact:

Season Shrestha

P.O. Box 5469

Baltimore, MD 21285, USA

Tel: 410-372-0590/410-404-5388

Email: season@seasonenterprises.com

www.seasonenterprises.com

Preservation of Newah Cultural Heritage in Canada

Dr. Hemanta Joshi

Background

Newah people started living in Edmonton permanently since early 1990. Edmonton is the provincial capital city of Alberta, Canada. It is the northern most city in North America with a population of over 1 million. Currently, about 200 Newah people including children are residing in Edmonton Metropolitan Region.

In April 22, 2013, Newah people in Edmonton established Newah Cultural Society of Alberta (NCSA) (www.ncsacanada.com) as a non-profit organization to practice, promote and preserve Newah cultural heritage under the Societies Act of the Government of Alberta, Canada.

The two main objectives of NCSA are:

- to practice, promote and preserve Newah cultural heritage: language, literature, arts, culture and traditions in Edmonton, Alberta, Canada for the current and future generations, and
- to build a Newah Cultural Centre as a symbol of Newah unity in Edmonton.

NCSA is managed by the Executive Committee of nine member selected every two years.

Cultural Events, Projects and Activities

Since its inception, NCSA has been organizing various important Newah cultural events, projects and activities annually in Edmonton with the support from community members including on-Newah local Canadians, and the City of Edmonton to promote and preserve Newah cultural heritage for the current and future generations. These cultural events, projects and activities are briefly described below with related photos and hyperlinks where available.

Cultural Events

1. Pahachare, Janbahadyah and Biskha Jatra cultural event

Each year during March/April, NCSA organizes a cultural event to observe Pahachare, Janbahadyah and Biskha Jatra festivals in Edmonton. In the cultural event, deities such as Lukumahadyah (Mahadev, the god of destroyer of evil, hidden in the ground), Janbadyah [Seto (white) Machindranath or Avalokeshar], Bhairav (the god of strength), and Bhadrakali (one of the powerful form of goddess Devi) are worshipped in the public and Prasad (divine blessings) is distributed to the participants. Speeches on significance and importance of celebrating these festivals are delivered, quizzes related to these festivals are conducted and video clips related to these festivals are shown in the event tocreate awareness, motivate and entertain community members to keep the culture alive. At the end, Samaebaji (a special ethnic food comprised of varieties of food items such as beaten rice,

spicy roasted meat, boiled beans, steamed green vegetables, and spicy steamed potatoes) feast is served to the participants (http://enepalese.com/2017/04/124140.html;https://www.youtube.com/watch?v=2SZaCC9zyzk).

Participants engaging in the cultural quiz at the *Pahachare, Janbahadyah* and *Biskha Jatra* cultural event: April 22, 2017

NCSA members conducting the cultural quiz at the *Pahachare, Janbahadyah* and *Biskha Jatra* cultural event: April 22, 2017

2. *Buddha Jayanti* cultural event

Each year, on the day of Swanya: Punhi (the full moon day of flowers) in May, NCSA organizes Buddha Jayanti to observe the birth anniversary of Siddhartha Gautam Buddha, commemorate his enlightenment and Mahaparinirvana (death). Some of the attractions of the cultural event are: offering of prayers to Buddha, Bhojan Dan (a ritual of offering food to the monks and nuns), speeches, and quizzes related to the Buddha's life and teachings. In the cultural event, local Canadians including monks and university professors are invited to offer prayers and to witness unique Newah culture and traditions (http://enepalese.com/2017/05/127019.html;

https://www.youtube.com/watch?v=14KEivV9yMw).

Dr. David Baine, Professor of University of Alberta, Edmonton inaugurating the *Buddha Jayanti* cultural event: June 14, 2014

Buddhist Monks offering prayers to Buddha at the *Buddha Jayanti* cultural event, Edmonton: May 14, 2017

3. *Sithi Nakha* and *Bungdyah Jatra* cultural event

Each year in June/July, NCSA organizes Sithi Nakha and Bungdyah Jatrawith great importance. In that cultural event, community members worship Sithidyah (also known as Kumar, the protector and the commander in-chief of deities) by offering freshly cooked Woh (ethnic pancake made from black lentil) to commemorate Sithi Nakha festival.In the cultural event, they also worshipBungdyah[also known as Rato (red) Machindranath or Avalokeshwar], the god of

rain and good harvest,by carrying the deity on the palanquin with live musical band of Dhimae (ethnic drum) and Bhushya:(ethnic cymbals) and Lakhe (a demon) mask dance inside the hall. To commemorate Bungdyah Jatra festival, Chakusala(special ethnic candy made from sesame seeds and molasses) is also distributed to the participants as Prasad. Participants are also entertained with speeches on the significance and importance of celebrating these festivals along with cultural program and quizzes related to the festivals. In the cultural event, local Canadians including university professors are invited to witness unique Newah culture and traditions. At the end of the cultural event, participants are served Newah Bhoe (ethnic dinner) (http://enepalese.com/2017/07/136567.html; https://www.youtube.com/watch?v=aFIeY2nMAZU).

Procession carrying *Bungdyah* on the palanquin with *Lakhe dance* and live musical band, Edmonton, Canada: July 17, 2017

Participants enjoying the cultural program at the *Sithi Nakha* and *Bungdyah Jatra* cultural event, Edmonton: July 17, 2017

4. Gunpunhi and Yenya: Punhi cultural event

Each year in September, NCSA organizes Gunpunhi and Yenya:punhi cultural event. In the cultural event, Mahadev, Ganesh (the god of beginnings and wisdom), Indra(the god of rain and the king of heaven),and Bhairav are worshipped by offering Samaebaji, sweets, and fruits. After thePuja (worship), Kwati (a special ethnic soup prepared from nine varieties of soaked beans) and Samaebaji are served to the participants. Participants are also entertained with cultural speeches, Lakhe mask dance performance and cultural quizzes related to these festivals (http://enepalese.com/2017/09/146031.html; https://www.youtube.com/watch?v=mmFodI_ISE4).

Ganesh, *Bhairav* and *Indra* were worshipped to observed the *Yanya*

Yenya: punhi festival: September 17, 2016.

A *Lakhe dance* was performed in the *Gun Punhi* and *Punhi* cultural event in Edmonton, Canada: Sept. 17, 2016.

5. *Mhapuja* (The Worship of Body Persona) and New Year (*Nepal Era*) cultural event

Each year in October, NCSA organizes community Mhapuja (the worship of Body Persona) and New Year (Nepal Era) celebration cultural event with great

importance, enthusiasm and pride. This is NCSA's biggest cultural event in the community. In the Mhapuja ceremony, all the community members sit cross-legged in front of their sacred colorful Mandala (a sacred circular diagram that represent the soul or the body) according to seniority and receive a dab of Dhausinha (a special paste made from yogurt, whole grain rice, and vermillion powder) on their forehead from the Thakalinakin, a senior lady. They also receive burning Kheluitah (a set of six long oil soaked cotton wicks) as a symbol of inner self, and a tray containing auspicious items such as Jajanka (sacred thread that protect the body from evil spirits), garlands, variety of seasonal fruits (such as banana, oranges, and honey pomelo), and ethnic sweets (such as Sel Mari, a round doughnut made from rice flour) as Bhintuna Dechha (best-wishes gift) from the Thakalinakin. As part of the ritual, they also receive auspicious Khen Sagan [a ritual food comprised of five significant items: PukaKhen (fried and boiled egg), Woh, Nya (small fried whole fish), Puka La (steamed and fried meat), and Ayela (Newah whisky)] from the Thakalinakin as a blessing for good luck, bright future, prosperity, and longevity throughout the New Year. In the cultural event, community members also celebrate the beginning of the New Year of Nepal Era calendar by exchanging Nhudanya Bhintuna (Happy New Year) greetings and participating in the Newah cultural program (e.g., live music, dances and drama on Shankhadhar, founder of Nepal Era calendar) and Bhoe. Since 2013, the City of Edmonton has been supporting NCSA in organizing this cultural event in the community. In the cultural event, local Canadians including government ministers, MLAs (Members of Legislative Assembly), and university professors are invitedto take part in the Mhapuja ceremony and to witness unique Newah culture and traditions

(http://enepalese.com/2017/10/152810.html; https://www.youtube.com/watch?v=miEl1BgAbwg).

Minister of Government of Alberta at the *Mhapuja* and New Year (*Nepal Era 1137*) cultural event, Edmonton: Nov. 5, 2016

Minister of Government of Alberta participating in the *Mhapuja* ceremony, Edmonton, Canada: Nov. 5, 2016

6. Yomaripunhi cultural event

Each year in December, NCSA organizes Yomaripunhi cultural event in the community with great enthusiasm and pride. This is NCSA's second biggest cultural event in the community. Some of the features of Yomaripunhi cultural event are exhibition of Newah artifacts, display of photos depicting Newah culture and traditions, live demonstration of Yomari [a unique Newah delicacy made from rice flour with inner fillings of Chaku (brown cane sugar) mixed with fried sesame seed powder]preparation; Puja of Annapurna(the goddess of grains)by offering freshly cooked Yomaries; speeches on significance and importance of Yomarpunhi festival, ethnic dance performances such asLakhe mask dance;drama related to Yomari; cultural quizzes related to Yomari and Yomari Punhi festival; tasting of Yomaries and Chatamaries(ethnic pancake made from

sweet rice flour) with Achar (ethnic appetizer); and Bhoe. Since 2014, the City of Edmonton has been supporting NCSA in organizing this cultural event. In the cultural event, local Canadians including government ministers, MLAs (Members of Legislative Assembly), and university professors are invited to witness unique Newah culture and traditions (http://enepalese.com/2017/12/158307.html; https://www.youtube.com/watch?v=26SJV33gDBw).

Minister of Government of Alberta inaugurating the *Yomaripunhi*

Minister of Government of Alberta observing demonstration cultural event: Feb. 6, 2016of *Yomari* preparation, Edmonton: February 6, 2016

Projects and Activities

NCSA conducts projects and activities regularly in the community in order to preserve and promote Newah cultural heritage in Edmonton, Canada as described below.

1. Newah Language, Music, and Dance Heritage Project

With the support from the City of Edmonton, NCSA has been conducting Newah Language, Music and Dance Heritage Project in the community since 2014. Each year in summer, the project conducts Newah language classes to the children; and music, dance, and drama classes to the youths and adults. The classes run during weekend for two hours a day with the help of experienced language, music and dance instructors (http://enepalese.com/2016/07/87036.html; https://www.youtube.com/watch?v=9PAgnxYmVz4).

A partial view of language class under Newah Language, Music and Dance Heritage Project: July 10, 2016 .

A partial view of music class under Newah Music, Dance and Theater Heritage Project: June 11, 2017.

2. Participation in the Edmonton Heritage Festival

Each year during August, NCSA participates in the Edmonton Heritage Festival (also known as Servus Heritage Festival) to promote Newah culture and traditions to the people of the world. The three-day long festival honors Alberta's vibrant cultural heritage and diversity. It is one of the largest multicultural festivals in the world. More than 400,000 people from different ethnic background attend this festival each year. In the heritage

festival, NCSA showcases Newah culture and traditions performing ethnic dances (such as Bhairav mask dance, Lakhe mask dance and Dhimae dance), instrumental songs and melodies to the public free of cost (http://enepalese.com/2017/08/140477.html; https://www.youtube.com/watch?v=xRl2aJtx75s).

Lakhe mask dance performance at 42nd Edmonton Heritage Festival, Edmonton, Alberta, Canada: August6, 2017.

Bhairav mask dance performance at 42nd Edmonton Heritage Festival, Edmonton, Alberta, Canada: August 7, 2017.

3. International Mother Language Day Celebration

Each year in February, NCSA organizes a cultural event in the community to observe International Mother Language Day. In the cultural event, poems/songs from different languages including Nepalbhasa (Newah language) are recited and ethnic instrumental songs and melodies are performed to promote and preserve languages of the world including Nepalbhasa. NCSA started observing International Mother Language Day from 2016 (http://enepalese.com/2018/02/169347.html ; https://www.youtube.com/watch?v=6SrndFV4Fno).

NCSA member reciting her poem at the *International Mother* event *Language Day* in Edmonton, Canada: February 26, 2018

A partial view of the *International Mother Language Day* in Edmonton, Canada: February 25, 2017

4. Fund Raising Campaign for the Earthquakes Victims of Nepal

In 2015, NCSA in collaboration with Nepal Earthquake Disaster Relief Fund coordination committee in Edmonton participated in fund raising campaign in the community to help victims of the devastating earthquakes in Nepal. In total, it collected$7,522.57 Canadian dollars and handed over the money to the Nepal Earthquake Disaster Relief Fund coordination committee. Collectively, the Nepal Earthquake Disaster Relief Fund coordination committee was successful in raising more than $100,000Canadian dollars which was handed to the Canadian Red Cross in order to receive a matching grant from the Government of Canada. The Canadian

Red Cross was responsible for managing the collected fund for the benefit of victims of earthquakes in Nepal. At that time, NCSA also participated in the candle light vigil working with local Nepalese organizations to honor the victims of devastating earthquakes in Nepal (https://www.youtube.com/watch?v=x91EfoqkeP8; https://www.youtube.com/watch?v=EkKJP5gotYo).

5. First North American Newah Regional Conference

NCSA along with Canadian Newah Guthi (CNG) based in Ontario, Canadaand the World Newah Organization (WNO) based in Baltimore, MD, USA successfully organized the First North American Newah Regional Conference in Mississauga, Ontario, Canada from September 1-3, 2017. The main objective of the conference was to unite Newah people living within North American continent and abroad in order to promote and preserve Newah cultural heritage for the future generations. More than 200 delegates associated with different Newah organizations from USA, Canada and UK participated in the conference. In the inaugural session, a souvenir magazine "North American Newah" was launched to mark the historic regional conference.

In the conference, interesting papers related to Newah cultural heritage were presented by scholars, academicians and delegates from different Newah organizations of USA, UK and Canada. An important discussion session was held at the end of the conference to further promote and preserve Newah cultural heritage in the world. During the conference, participants were entertained with Newah food and vivid cultural programms (https://www.youtube.com/watch?v=D6SmiKK2JNk&t=8s; https://www.youtube.com/watch?v=IpSGYHPa-2M;

https://www.youtube.com/watch?v=jdH0ixkCD0Y&t=762s;

https://www.youtube.com/watch?v=ofW1XQZZUtc&t=383s;

https://www.youtube.com/watch?v=EFcawrOizWY&t=816s).

NCSA President addressing in the inaugural session at the First North American Regional Conference, Canada: Sept. 2, 2017.

Launching of *North American Newah*, a conference souvenir magazine, Mississauga, Canada: September 2, 2017

Conclusion

NCSA is a new and small voluntary organization with limited manpower and financial resources. However, it has be enactive in organizing cultural events, projects and activities in the community to preserve and promote Newah cultural heritage in Edmonton since its establishment in 2013. NCSA takes pride in he achievements it has made so far towards preserving and promoting Newah cultural heritage in Edmonton. NCSA believes that routinely organizing cultural events, projects and activities in the community not only unite Newah and non-Newah people for socializations but also generate new energy towards further steps in promoting and preserving Newah culture heritage in Edmonton, Canada. NCSA believes that the secret to its achievements are due to a strong leadership team, dedicated community members, encouragement from

the Government of Alberta, and partial financial support from the City of Edmonton. In this context, the contribution made by the spouses of the leadership team is also very appreciable and commendable. Without their strong commitment and valuable help, NCSA would not function actively in the community to achieve its desired goals.

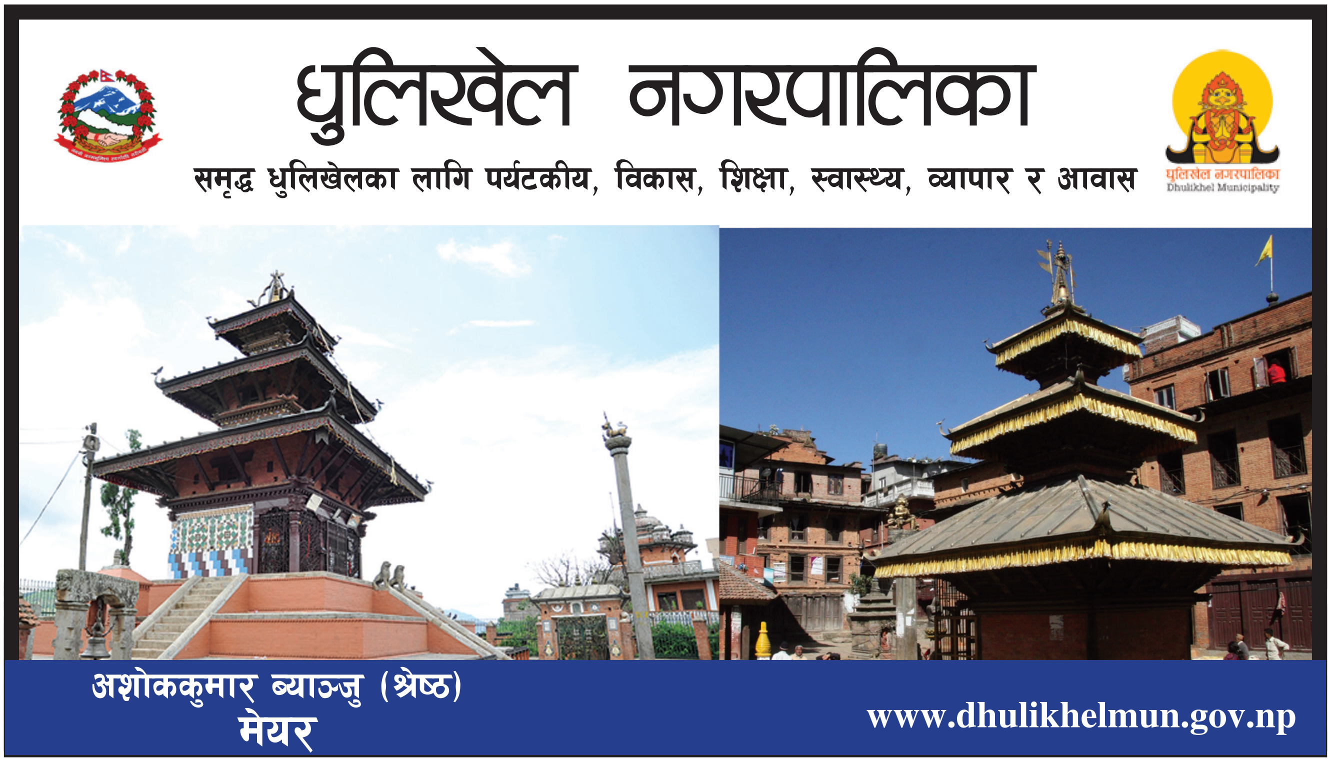

Newah Organization of America (NOA)

Kiran Ken Ranjit
Washington, DC
Currently in Kathmandu

1. Introduction

Newah Organization of America (NOA) was founded because we Nepalese living in the United States of America (USA) especially in DMV (Washington, DC- Maryland-Virginia) area believed that it is necessary to advance the Newah community into the mainstream of American life and foster strong ties with compatriots in our homeland Nepal. At the mean time it is necessary to promote and preserve Newah language and culture in foreign land. It was founded in 2001 as a non-profit tax-exempt organization registered in the State of Maryland. There were 10 founding members: 1. Mr. Beda Pradhan, 2. Mr. Balaram Joshi, 3. Mr. Daya Shakya, 4. Mr. Tribhuvan Tuladhar, 5. Mr. Ganesh Kayastha, 6. Mr. Hariman Shrestha, 7. Mr. Deepak Tuladhar, 8. Mr. Krishna Charan Shrestha, 9. Mr. Ratna Kazi Shakya, and 10. Mr. Shyam Lal Shrestha.

2. Objectives:

a) To provide a democratic forum for the Newah community in order to freely express their thoughts and ideas to organize, promote, and advance their ideals, aspiration, history, culture, language, literature, socio-economical, and techno-scientific development for the well being and betterment of the community and its future generation.

b) To advance the Newah community into the mainstream of American life for mutual exchange of social and historical understandings and goodwill along with educational and technological ties on the one hand and to foster close and strong ties with compatriots in our homeland Nepal on the other hand.

c) To honor the ideals of just and fair democratic values and provide able and effective leadership for the community by enhancing and developing the historical-cultural, socio-economical, educational and techno-scientific bases of the community.

3. Annual National Conventions and General Meeting:

NOA has been organizing its annual National Convention & General Meeting and other activities as listed below:

a) NOA has been organizing an Annual Convention and General Meeting in Washington, DC metropolitan area on Memorial Day weekend in May of every year.

b) It brings Newah people living in North America together and invite Newah scholars and prominent personnel in the event so he/she can share experience,

knowledge, and provide new ideas to make Newah people living in DMV more knowledgeable of all aspects in Newah identity.

c) It helps to recognize and appreciate for their lifelong commitment and time for Newah culture, Heritage, Nepalbhasa etc.

d) It provides an opportunity to share their knowledge and experience related with Newah civilization, art and culture to the local community members

4. Ceremony

a. NOA has been organizing a group Kaeta Puja Ceremony since 2010 in the Washington, DC metropolitan area.

b. It serves and facilitates the traditional Newah Ritual Ceremony to the community.

5. Celebration:

a. NOA is the first Newah organization to organize a Nepalsamvat Celebration in North America in commemoration of National Hero Sankhadar Sakhwa.

b. Nepalese Embassy in Washington, DC every year joins NOA to celebrate Nepalsamvat and Hon. Nepalese Ambassador to the United States of America lit the Twaadewaa to officially begin the celebration.

c. NOA is the first Newah organization outside Nepal to celebrate this Event.

d. NOA has been celebrating Yenya:punhi since 2011.

e. This is the most popular event in the Washington, DC Metro Are.

f. Once NOA started to celebrate, different organizations have started this event in different states of America as well as different part of world.

g. NOA celebrates this to keep Newah culture and tradition alive.

6. Mhapujaa Celebration:

a. Mhapuja celebration was started in 2006. This event has been organized and celebrated by NOA-Language Center (NOA-LC) in order to show and teach our children so they have hands-on experience of making Mandapa and procedure of it.

b. It teaches younger generations the cultural values of Newars and to keep our tradition alive.

7. Yomaripunhi Celebration:

a. NOA has been celebrating Yomaripunhi since 2013.

b. It teaches younger generation the Newah values and tradition as well importance of festivals in the society.

c. Children make yomari and the best yomari maker receives small reward.

8. Paahaanchare Celebration gathering:

a. NOA started Paahaan Chare festival celebration in 2012.

b. NOA celebrates to keep a piece of Newah tradition alive and bring the community together to strengthen relationship.

c. It provides an opportunity to exchange ideas to serve better to the Newah community.

9. Swosthaani Brata Kathaa Samaapan:

a. NOA has been organizing Swasthani Brata Samapan since 2012 with the request from our community.

b. This is one of the very unique religious Newah traditions in Kathmandu Valley.

10. NOA Scholarship Program:

a. NOA has been working with Jagat Sundar Bwonekuthi to provide scholarship.

b. NOA started its scholarship program in 2009.

c. Last year NOA provided scholarship to 27 students and this year providing to 25 students.

d. NOA awards scholarship to Newah and non-Newah students whose families are having financial hardship.

11. NOA Language Center (NOA-LC):

a. NOA Language Center was established in 2003.

b. It was established to teach Nepalbhasa to everybody who is interested in learning, especially focuses on children.

c. It may be the first Nepalbhasa Learning Center outside of Nepal.

NOA has been inviting prominent Newah people and conduct interaction programs to share their ideas and views.

NOA has been continuously organizing an interaction program with Newah activist, scholar, writer, social worker, historian and prominent personnel during their visit to USA.

Newah Scholar Prominent People who were felicitated

1. Dr. Satya Mohan Joshi, 2. Prof. Manik Lal Shrestha, 3. Dr. David Gellener, 4. Mr. Durga Lal Shrestha, 5. Dr. Juhi Gubhani, 6. Mr. Indra Bahadur Mali, 7. Mr. Raj Bhai Jakami, 8. Gautama Vajracharya, 9. Daman Nath Dungana, 10. Jessica Vantine Birkenholtz, 11. Banshidhar Tuladhar, 12. Bimal Prabha Bajracharya, 13. Late Ramesh Tamrakar, 14.

Interaction program with prominent Newah people:

1. Kashinath Tamot, 2. Mr. Madan Krishna Shrestha, 3. Padma Ratna Tuladhar , 4. Mr. Malla K. Sunder, 5. Mr. Dev Dass Manandhar, 6. Mr. Narendra Bhakta Hada, 7, Dr. Sushila Maharjan, 8. Rajiva Shanker Shresta, 9. Chandra Lata Newar

NOA has 5 chapters in the US. They are:

1. NOA Seattle Chapter: President Mr. Suroj Kumar Dangol
2. NOA Southern California Chapter: President Mr. Durga Shrestha
3. NOA Northern California Chapter: President Mr. Amrit Lal Karmacharya
4. NOA Florida Chapter: President Mr. Sanjay Bajracharya
5. NOA New England Chapter: President Mr. Raju Man Shrestha

NOA always had its offices, chapters, and officials in the United States of America only until current president Ms. Babita Pradhan Shrestha assumed office. She is wise enough to appoint a Nepal Country Coordinator who used to be NOA Executive Board Member, Mr. Kiran Ken Ranjit to take responsibility of Jagat Sundar Bwonekuthi schlorship program as well as NOA's all Nepal related businesses.

मांभास आखः ब्वनादिसँ,
थःगु जातिया रक्षा यानादिसँ ।

Multilingual Education in Nepal

Nirmal Man Tuladhar
Professor of Linguistics

Background

In the world today fifty percent of the out-of-school children live in communities where the language of schooling is hardly used at home. In other words, there are 70 million out-of-school children and 781 million illiterates. Nepal contributes 1 million including 13 % out-of-school children and 15 % dropout children in primary education; and it is the home of over 7 million illiterate adults. Many of them remain excluded from education by language (UNESCO 2007). This faces the biggest challenge to achieving Education for All (EFA) – a legacy of non-productive practices that lead to low levels of learning and high levels of drop-out and repetition (World Bank 2005). The choice of the language in teaching is a chronic challenge in the development of quality education. Speakers of mother tongues, which are not the same as the national language, are often at a considerable disadvantage in the educational system (UNESCO 2002). South Asia is home to incredible linguistic diversity (Kosonen 2007) and so is Nepal (Yadava and Turin 2006). This diversity brings many challenges as well. Both earlier and recent studies (Skutnabb-Kangas 2008) show that education mainly through the medium of the mother tongue is a must for educational success and using multiple languages in schools in Nepal with the linguistic diversity. A multilingual approach to education paves the way for students to the languages they need. Thus, multilingual education begins with the mother tongue.

Nepal is a multiethnic as well as multilingual nation. The National Census of 2001 records 123 languages and 125 ethnic and caste groups (Nepal Central Bureau of Statistics 2011). Out of these 123 languages, the following have the literate traditions: Newar, Maithili, Limbu, Bhojpuri, Awadhi, Hindi, Urdu and Bhote (Sherpa). The languages in the process of standardising literate traditions are: Tharu, Tamang, Magar, Gurung, Thulung, Bantawa, Chamling, Khaling, Kulung, Thakali, Sherpa, Rajbanshi, Bahing and Thami (Turin 2004).

During the Panchayat regime (1962–1990), which was abolished by the People's Movement in 1990, the ideological doctrine was 'one nation, one culture, one language'. It was mandatory to use only the Nepali language in all primary schools. All the students had to speak it in school even if they were not native speakers of Nepali.

Article 7 of the 1971 Education Act of Nepal stated that the medium of instruction in school shall be the Nepali language. The policy of 'one nation, one culture, one language' imposed by the government in the past over two centuries greatly damaged and destroyed the languages and cultures of

indigenous and minority peoples of Nepal. Because of historical blunder committed by the rulers and the government many lesser known languages have died out and some are on the verge of extinction. It is high time that languages spoken by minority communities were preserved and promoted. Therefore, MLE can be one of the best policy measures that can help preserve and promote these languages.

Since mid-1950s Nepal has embarked upon a development plan in various areas including the education sector. The country has a three-year interim plan for education (2007/09). At present, efforts are underway for improving educational access and quality at primary and secondary levels through interventions such as Education for All (EFA), Teacher Education Project (TEP), Secondary Education Support Programme (SESP), Community School Support Programme (CSSP), Food for Education (FfE), and Higher Education Project (HEP) I & II.

With the success of People's Movement II in 2006, people's aspirations surged for changes in different aspects of national development including education system. The new Constitutional Assembly that was elected on 10th April 2008 declares Nepal to be Federal Democratic Republic on May 28, 2008 and adopts a new federal structure for the state. Equity and social inclusion have high priority on the reformed agenda. Education has been recognized as the fundamental right in the Interim Constitution of 2006.

What is Multilingual Education (MLE)?

Multilingual Education (MLE) is the use of three or more languages as languages of instruction, in subjects other than the languages themselves, at a single school in a multilingual community.

Multilingual Education focuses on language development so that:

(a) students will establish a strong educational foundation in the language they know best;

(b) they will build a good bridge to the school language; and

(c) they will be prepared to use both languages for success in school and life-long learning.

The multilingual programmes also focus on academic development so that:

(a) students will achieve competencies in each subject area at the end of MLE programmes;

(b) they will be prepared to enter and achieve success in the mainstream education system.

The programmes further focus on social and cultural development so that:

(a) students will be proud of their mother tongue, cultural heritage and at the same time they respect the languages and cultures of others; and

(b) they will be prepared to contribute productively to their own community and the larger society.

Why is MLE required in Nepal?

In Nepal, almost all teachers neither speak nor understand the language of students from indigenous and minority groups. Nor do they share their social and cultural background. Illustrations and cultural information in textbooks are not familiar to them so they have difficulty in understanding lesson contents. Their own knowledge as well as experience is ignored. On the top of that, they are expected to accomplish three very challenging tasks at the same time: (a) learn the new school language; (b) learn how to read and write in the new language; and (c) learn academic concepts in the new language. Eventually,

they are considered slow and dull by teachers on the basis of (a) high repetition and drop-out rates; (b) teachers and even parents are not aware that students are alienated from their cultural heritage, language, parents and home community.

Therefore, the government and people of Nepal express their desire to have education delivered in the language that is students' mother tongue. This desire is expressed in the Interim Constitution of Nepal 2007.

Article 5. Language of the nation: (1) All the languages spoken as the mother tongue in Nepal are the national languages of Nepal. (2) The Nepali language in Devanagari script shall be the official language. (3) Notwithstanding anything contained in clause, it shall not be deemed to have hindered to use the mother tongue in local bodies and offices. The state shall translate the languages so used to an official working language and maintain record thereon.

Article 17. Education and Cultural Right: (1) Each community shall have the right to get basic education in their mother tongue as provided for in the law. (2) Every citizen shall have the right to free education from the State up to secondary level as provided for in the law. (3) Each community residing in Nepal shall have the right to preserve and promote its language, script, culture, cultural civility and heritage.

Multilingual Education Policies

As mentioned earlier that the Interim Constitution of Nepal of 2006 defines Nepal as a multiethnic, multilingual, multicultural and multi-religious state. Thus, it ensures the right of every community for preserving and promoting their language and educating their children in their mother tongue. The Local Self-Government Act of 1998 makes the local VDCs (Village Development Committees) and municipalities responsible for supporting schools and communities to manage primary education in the mother tongue.

The report of Language Policy Commission of 1994 recommended that the mother tongue should be included in the education system as the medium of instruction as well as the subject. The languages should initially be prioritized on the basis of two criteria: the ethnic demography and the existence of a writing system. The writing system and script should also be developed and included in the education system.

Programmes Contributing to MLE

Local language is taught in the primary level – from Grade 1 to 5 as one of the optional subjects. The Curriculum Development Centre (CDC) has, on a priority basis, as of 2007, developed curriculum and textbooks for Grade 1-5 in a dozen different mother tongues as optional subjects: Maithili, Bhojpuri, Awadhi, Newar, Limbu, Tamang, Tharu, Magar, Bantawa-Rai, Gurung, Sherpa and Chamling-Rai. The textbooks are being written in Sunuwar and Rajbanshi for Grade 1 and 2 and in Yakkha-Rai for Grade 1. Furthermore, CDC has also developed Guidelines for the development of reading materials in mother tongues as optional subjects. Children's reference materials for Grade 1 have also been prepared in seven languages: Maithili, Bhorpuri, Awadhi, Newar, Limbu, Tamang and Tharu and for grade 2 in three languages: Magar, Gurung and Doteli. CDC has translated the textbooks of Social Studies, Science, and Mathematics into 7 languages: Maithili, Bhojpuri, Awadhi, Limbu, Tharu, Magar and Gurung for Grade 1 and into 3 languages: Maithili, Limbu and Tharu. They are in the process of publication.

The Non-formal Education Centre (NFEC) has developed Basic Literacy Primers in six mother tongues (Tharu, Maithili, Bhojpuri and Tamang, Doteli and Awadhi. A premier book in the Khas language (Jumli) will be prepared for the adults in Karnali region. Books in six mother tongues (Tharu, Bhojpuri, Maithili, Tamang, Dotel and Awadhi) are

being prepared. A pilot project of the Awadhi language materials in Kapilvastu and Bara and in the Tamang language materials in Ramechhap districts is being reviewed. Guidelines for teaching materials in mother tongues are being prepared. The textbooks in the number of languages are being developed for self-learning materials, and other educational materials are also being developed. Some NGOs and institutions, like National Foundation for Development of Indigenous Nationalilites (NFDIN), are also developing the materials in various mother tongues. Backward Society Education (BASE) in partnership with World Education Nepal has been carrying out a pilot project on the Tharu mother tongue literacy project with support from UNESCO, Kathmandu (UNESCO 2006).

The Department of Education, DOE, with support of the Finnish Government, is implementing a Multilingual Education (pilot) project in six districts in seven primary schools with non-Nepali speaking students. The languages involved are Tamang in Rasuwa, Baram / Maramu in Palpa, Athapahare Rai in Dhankuta, Tharu in Kanchanpur, Urdu and Maithili in Sunsari and Santhali in Jhapa. The mother tongue of the indigenous students will be the medium of classroom teaching. The implementation plan for the project covers development of locally based MLE & MTE materials, MLE capacity building, raising the awareness of linguistic and cultural diversity. The project is based on an action research approach (see Yonjan-Tamang, Hough & Nurmela, forthcoming; Hough, Yonjan-Tamang & Thapa Magar, forthcoming).

The Workshop on Multilingual Education (February 1-3, 2008)

This residential workshop conducted by Tove Shutnabba-Kangas, an eminent author of Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights? The objective was to prepare the concept paper on multilingual education in Nepal.

Nepal Multilingual Education Symposium

This Symposium sponsored by Ministry of Education and Sports, Tribhuvan University and UNESCO and SIL International was held on October 1-3, 2007 in Kathmandu to address the following issues of MLE:

- Why does research generally show that learners from minority language communities are at an education disadvantage?
- What are the benefits of MLE?
- What does the research say about MLE?
- What is required for success and sustainability of MLE programmes?

The MLE Symposium recommended that multilingual education be implemented for the sake of children and their future with the Ministry of Education and Sports reaffirming its commitment to MLE.

Linguistic Survey of Nepal (LinSuN)

In 2009 National Planning Commission earmarked a budget for this survey project and gave its responsibility to Central Department Linguistics, Tribhuvan University. The survey was formed with the leading linguists of Tribhuvan University, and several linguist researchers were hired for the survey. The duration of the survey project was 7 years and extended for about a couple of years. It managed to conduct the survey of 96 languages. And this survey project was wound up at the end of 2017. The publication of reports is looking for the funds.

The objectives of the Linguistic Survey of Nepal (LinSuN 2008) were:

- To produce a sociolinguistic profile for each of the languages of Nepal that includes a mapping of languages and dialects.

- To produce a basic description of at least ten languages that includes a working orthography, observations on the grammar, a trilingual glossary, and publications of folk tales.
- To develop and maintain a complete database of the languages of Nepal which will include sociolinguistic information, grammatical information, oral and written texts, and vocabulary.
- To develop a description of the use of mother tongues in education (formal and non-formal) as a means to better understand the development needed for mother-tongue curricula in the national educational system.
- To produce high quality written and electronic publications for each of its major research activities.

What does the research say about MLE?

Statistics and research studies show that learners from indigenous and minority (IM) language communities are at an educational disadvantage when they are taught using a dominant language as the medium of teaching (Skutnabb-Kangas 2008, McCarty forthcoming, Bear Nicholas, forthcoming). Teachers do not speak or understand the language of students from minority communities. Therefore, it is difficult for students to learn. High repetition and dropout rates of minority language speaking students are common. It is educationally and economically wasteful to have schools where children do not learn.

The Use of Vernacular Languages in Education (UNESCO 1958) recommends that the mother tongue should be the best medium of education at least during the first 6 years. Two recent papers for the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues (Magga et al. 2005, Dunbar and Skutnabb-Kangas 2008) analyze official language medium education for indigenous and minority (IM) children as genocide, according to two of the five definitions of genocide in the United Nations' 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and also as a crime against humanity. The doctoral dissertation of Awasthi (2004) describes the disastrous situation for indigenous and minority (IM) children in education in Nepal.

Overviews and studies by May and Hill (2003), Ramirez et al. (1991) and Thomas & Collier (2002) show the importance of mother tongue medium teaching, and the disastrous results when it is not done.

In Thomas and Collier's longitudinal study with some 210,000 students (2002), they found that the strongest predictor of L2 student achievement is the amount of formal L1 schooling. The more L1 grade-level schooling is the higher L2 achievement. In terms of both general school achievement and the learning of the dominant language, those students were best who had the longest number of years of learning content in their mother tongue, taught by bilingual teachers and with a good curriculum.

Electronic and Print Media are Instrumental to MLE

The news and programmes in various mother tongues are broadcast on Radio Nepal, FM radios, and TV channels. Radio Nepal broadcasts the news in several languages: Sanskrit, Newar, Maithili, Tamang, Bhojpuri, Bantawa-Rai, Tharu, Limbu, Gurung, Magar, Pashchhima Tharu, Rana Tharu, Awadhi, Doteli, Magar Kham, Urdu and Sherpa. Various TV programmes broadcast several mother tongue programmes. NTV 2, for example, has Newar, Bhojpuri, Urdu, Limbu and Maithili programmes and Nepal 1 has Madesh news. Image Channel broadcasts has the news and talk show and entertaining programme in Newar. The Gorkhapatra, the Government owned newspaper, publishes

the news and reading materials in 19 different languages: Newar, Magar, Rai, Limbu, Tamang, Bhojpuri, Awadhi, Tharu, Sunuwar, Gurung, Sherpa, Baram, Urdu, Dhimal, Majhi, Thami, Maithili, Urdu and Jirel. Daily / weekly papers are published locally in various mother tongues. According to the Department of Information, the total number of registered newspapers and journals are 4, 871. Among them, 265 newspapers are published in various mother tongues (28 in Newar; 15 in Maithili; 14 in Hindi; 5 in Tharu; 3 in Bhojpuri; 2 in Sanskrit; 2 in Urdu; 2 in Limbu; 2 in Doteli; 2 in Tamang, 1 in Tibetan; 1 in Rai, and 202 in other languages).

Thus, hearing, seeing and reading the news in their own mother tongues have encouraged parents to send their children to schools with MLE. It further makes them proud of their mother tongues and aware of preserving and promoting it.

Success Story of MLE

Multilingual Education has several success stories in South Asia as well as in many other parts of the world. Let me cite the success story of the Newar mother tongue school in Kathmandu. Jagat Sundar Bwonekuthi (JSB) is the name of School, named after the Newar language activist, Jagat Sundar Malla, who also compiled the first Newar dictionary. This school was established on 24 February 1991 on Education Day with the commitment and support of language activists and the literati. It is the first mother tongue school of its kind in Nepal with the permission of District Education Office (DEO), Government of Nepal. It kicked off with Nursery, KG and UKG as Newar mother tongue school. After two years it got permission to add up grades 1, 2, and 3. And three years later DEO permitted it to upgrade with grades 4 and 5. In 2007 it was allowed to add grades 6 and 7. Finally it got permission to go up to grades 8, 9 and 10. With these grades added, it became Secondary School. It was in 2008 it was permitted for its students to sit for the SLC Examination in 2010.

When the school did not have permission for the SLC Examination, students had to be sent away to other schools for the SLC. Since 2008 JSB became Secondary School the first batch of 13 students from Jagat Sundar Bownekuthi sat for the SLC Exam. Out of 13 students, 6 students got distinction and 7 got first division. All these students are Newars. Seven were girls and the rest were boys.

Today there are a dozen such schools with two categories (PC with Dipak Tuladhar 2008). The first category uses the Newar language as medium of instruction for teaching all subjects from grades 1 to 10 including the Newar language as an optional subject. All the prescribed textbooks are taught with explanation in the mother tongue of students. The second category of schools has the Newar language as an optional subject but not the medium of instruction. Both the categories teach and English and Nepali. All these schools are in the Kathmandu valley where the greatest number of native speakers of Newar lives.

Conclusion

The indigenous and minority communities have come to realize that their identity is tied up with their language and culture. Language is an expression of culture. Preserving a language is preserving culture. The use of their mother tongue in education helps to preserve their language and strengthen their culture. Hence, these communities are welcoming and supporting MLE programmes.

It is not necessary to use the mother tongue as a main medium of teaching for dominant language speaking children while it is absolutely necessary for indigenous and minority children. Therefore, MLE should be used at least for 5 years for them because they will not have any opportunity to learn their

mother tongue in formal level outside school even if they speak it at home.

The success of the MLE programmes depends on the sincere support and commitment from the government and the communities. The Government of Nepal has made the constitutional provision to provide primary education in the mother tongue. Curriculum Development Centre has developed primary level textbooks in several minority languages. The government is planning to use them in 6,000 primary schools throughout the country. This will not be possible unless the government does not allocate sufficient budget for developing effective multilingual programmes and training a good number of teachers.

References

Awasthi, Lava Deo. 2004. *Exploring Monolingual School Practices in Multilingual Nepal.* Unpublished Ph.D. Thesis. Danish University of Education.

Bear Nicholas, Andrea (forthcoming). A Native Language Immersion Teacher Training Program in Canada. In Ajit Mohanty, Minati Panda, Robert Phillipson, and Tove Skutnabb-Kangas (eds.), *Multilingual Education: Challenges, Perspectives and Opportunities*. New Delhi: Orient Longman.

Dunbar, Robert and Tove Skutnabb-Kangas. 2008. *Forms of Education of Indigenous Children as Crimes Against Humanity?* Expert paper written for the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues (PFII). New York: PFII.

Kosonen, Kimmo .2007. "Language-in-Education Policies in China & South-East Asia." In Proceedings of The Bilingual and Multilingual Education in the National Language Policy Conference, January 30, 2007. Bangkok: The Royal Institute of Thailand, pp. 44-54.

LinSuN. 2008. The proposal for The Linguistic Survey of Nepal (LiNsuN) submitted to the National Planning Commission, Government of Nepal by Central Department of Linguuistics, Tribhuvan University, 29 June 2008.

Magga, Ole Henrik, Ida Nicolaisen, Mililani Trask, Robert Dunbar and Tove Skutnabb-Kangas. 2005. "Indigenous Children's Education and Indigenous Languages. Expert Paper for the United Nationals Permanent Forum on Indigenous Issues. New York: United Nations.

May, Stephen and Richard Hill. 2003. *Bilingual/Immersion Education: Indicators of Good Practice.* Milestone Report 2. Hamilton: Wilf Malcolm Institute of Educational Research, School of Education, University of Waikato.

McCarty, Teresa (forthcoming). "Empowering Indigenous Languages — What Can Be Learned from Native American Experiences? In Ajit Mohanty, Minati Panda, Robert Phillipson and Tove Skutnabb-Kangas (eds.), *Multilingual Education: Challenges, Perspectives and Opportunities*. New Delhi: Orient Longman.

Nepal Central Bureau of Statistics (CBS). 2001. *Nepal Population Report 2001*. Nepal: Government of Nepal.

Nepal Multilingual Education (MLE). 2007. This Symposium was sponsored by Ministry of Education and Sports, Tribhuvan University and UNESCO and SIL International was held on October 1-3, 2007 in Kathmandu.

Ramirez, David J., Sandra D Yuen J and Dena R. Ramey (1991). Executive Summary: Final report: Longitudinal study of structured English immersion strategy, early-exit and late-exit transitional bilingual education programs for language-minority children, submitted to the U. S. Department of Education. San Mateo, CA: Aguirre International.

Skutnabb-Kangas, Tove 2008 [2000]. *Linguistic Genocide in Education - or Worldwide Diversity and Human Rights?* Delhi: Orient Longman.

Thomas, Wayne P. and Virginia P. Collier. 2002. A *National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long Term Academic Achievement*. George Mason University, CREDE (Center for Research on Education, Diversity & Excellence).

Turin, Mark. 2004. "Minority Language Politics in Nepal and the Himalayas." Position Paper for SCALLA 2004 Working Conference on Crossing the Digital Divide: Shaping Technologies to Meet Human Needs, 5-7 January 2004, Kathmandu.

UNESCO. 2007. *Advocacy Kit for Promoting Multilingual Education:* Including the Excluded. Kathmandu: UNESCO.

UNESCO. 1958 [1953]. *The Use of Vernacular Languages in Education*. UNESCO, Paris

Yadava, Yogendra Prasad and Mark Turin. 2006. "Indigenous Languages of Nepal: A Critical Analysis of the Linguistic Situation and Contemporary Issues." In Yadava, Yogendra Prasad and Bajracharya, Pradeep L. (eds,), *The Indigenous Languages of Nepal (ILN). Situation, Policy Planning and Coordination.* Lalitpur: National Foundation for Development of Indigenous Nationalities (NFDIN), pp. 6-46.

नेपालय् जुइगु न्हापांगु

हलिं नेवाः सम्मेलन

झ:झ: धायक कोचायमा

Everest Market

3734 NE 42nd Ave

Portland, Oregon 97213 USA

Phone: 503-281-4310

Satya Mohan Joshi: Editor of the first inclusive magazine in Nepalbhasha and Nepali

Dr. Rabin Man Shakya,
Portland, Oregon, USA

Today, Satya Mohan Joshi is the most senior litterateur in NB (hereafter NB) and Nepali. He is one of the few nonagenarian Nepalese luminaries who has dedicated his whole life for promoting arts, culture, literature and journalism. Joshi is a shining star in the constellation of NB and Nepali literature. Newah culture, NB journalism and NB literature must be grateful to him and also must be proud of a creative researcher like him.

Even though there are zealots at either end of the political and literary spectrum in Nepal, most people consider something other than politics their top priority. Creative fields like literature and journalism have sadly been highly politicized and polarized in Nepal. In this context, Joshi has always been a simple, independent and free litterateur. A number of observers coming from the left and right spectrums have mentioned it as one of the quintessential aspects of Joshi's continuous efforts for preserving arts and culture, NB literature and NB language.

Man of century Satya Mohan Joshi was born on Vaisakh 30, 1977 BS to father Shankar Raj Joshi and mother Raj Kumari Joshi at BakhumBahal in Lalitpurmetropolis, Lalitpur district of Nepal.

Having preliminary alphabetical knowledge at home, Joshi was admitted to Darbar High School. He passed his Bachelor of Arts degree from Tri-Chandra College. Joshi has written and published more than 70 books in NB and Nepali. Notable publications of Joshi are HamroLokSanakriti and Nepali Rastriya Mudra which have bagged two Madan Puraskar awards in 1956 and 1960 respectively. Other remarkable magnum opus of Joshi include KarnalikoLokSanskriti, Charumati, Sun Keshari, Majipa: Lakhe, BaghBhairab etc. So many books, booklets, articles and news stories about Joshi have been published and broadcast in Nepal and other countries.

Satya Mohan Joshi was appointed the first director of the Archeological and Cultural Department of the Nepal Government in 1959. Joshi played significant role in establishing RastriyaNaachghar in Kathmandu, Archeological Garden in Patan, Arniko White Dagoba Gallery in Kirtipur, National Painting Museum in Bhaktapur and Archeological Museum in Taulihawa.

Soon after King Mahendra orchestrated a coup d'ĕtat in 1960 against the elected Nepali Congress government, Joshi went to the People's Republic of China. During his stay in China, Joshi not only began teaching Nepali at the Peking Broadcasting Institute, but he was also engaged in research on Arniko, a Nepali sculptor who went to China in 1260 AD.

Joshi, who is one of the Executive Board Members of Nepali Art Council and a Lifetime Member of Nepal Academy, was honored with "Litterateur of the Century" title on August 23, 2017 by the Government of Nepal in recognition of his unprecedented and unparalleled contributions to Nepalese arts and culture.

Satya Mohan Joshi is a prominent archeologist, historian and an expert on arts and culture. He is a noted litterateur, poet, and dramatist. No doubt, Joshi is a multi-dimensional and multi-talented personality. But the fact that Joshi is also a journalist and editor is not known to many. In fact, Satya Mohan Joshi was not just a journalist, he is the pioneer of "inclusive journalism" in Nepal. He is also the chief patron of the world Newah organization (WNO).

Quarterly magazine Kalakar (Artist) was launched in January 1953 (Nepalsamvat (NS) 1073, Sillathwa Panchami). The magazine (that came out four times a year) was published by Satya SahityaSadan, Bakhumbahal, Patan and was edited by Satya Mohan Joshi. The magazine Kalakar was the first publication to be printed both in NB and Nepali. That is why editor Joshi is considered to be the pioneer of inclusive journalism in Nepal. Raison d'être for launching the magazine Kalakar was the statement "Developed arts is the heritage of a developed society" printed as the epithet on the first issue of the magazine in the front page. Noted artist late Chandra Man Maskey expressed his views also on the front page of Kalakar "Literature is the main symbol of civilization, but fine arts also creates literature." A selfless desire to enhance and promote NB, Nepalese arts and culture is the quintessence of Joshi's life. Publication of inclusive magazine Kalakar was simply a meaningful step towards that direction. Satya Mohan Joshi was also editor of other historically important magazines like Bikas, Raajmarg and NACC (Nepal-America Cultural Center) monthly publication. It is to be noted that the quarterly publication Kalakar was brought out during a short period of democratic political experience of 1951 – 1960.

The constructive changes at that time were part of wider government reckoning that the policy of repression of freedom of press and lack of freedom of languages during the Rana regime were severely flawed, The newspaper renaissance and liberal language policy were part of reform efforts implemented during the short period of democratic innovations, Needless to say, the more languages are included in the newspapers or magazines, the more inclusive will they become.

Gorkhapatra, the grand old lady of Nepalese journalism, has been promoting inclusive journalism for over a decade now by giving space for news and views in all the indigenous languages of Nepal. Since Nepal is a multi-lingual, multi-cultural and multi-ethnic country, the basic essence of journalism should be to make it more inclusive. It is the duty of the federal democratic government to give equal opportunities to all the languages of Nepal and to promote inclusive journalism and indigenous media.

Today more than ever, indigenous media and inclusive journalism have become the buzzwords in the NB media scenario after Nepal was proclaimed a federal republic in 2008. It is an open secret that both indigenous media and inclusive journalism could not flourish until democracy was restored in 1990 as a result of the People's Movement. There simply was no conducive political atmosphere for indigenous and inclusive journalism in Nepal during the 30 years of repressive Panchayat era which ended in 1990. The Panchayat regime had bolstered up the uni-cultural society by adopting "one language one nation" slogan. Government resources were poured in only for promoting Nepali language and literature. Other ethnic languages of Nepal were grossly neglected.

Today, Nepal's indigenous media, especially the NB newspapers and Newah Journalists National Forum have come out quite strongly to champion the cause of inclusive journalism. It is to be noted that the yearnings and grievances which have remained suppressed within these indigenous communities during the Rana regime and the Panchayat era had to surface.

The abolition of monarchy and introduction of federal democratic governance in 2008 have paved the way for the cause of indigenous media. As a result, the indigenous media, especially the NB newspapers have been giving voice to enhance and promote inclusive journalism and indigenous media. Therefore, the seeds of inclusive journalism

sown by Satya Mohan Joshi in 1953 by publishing the magazine Kalakar in NB and Nepali are, today, gaining the momentum, albeit slowly and steadily. At a time when the nation has already entered into the federal structure, the question now is how the local and state governments will be moving forward to introduce policies vis-à-vis the concerns of indigenous journalism and inclusive media.

(Rabin Man Shakya, a Portland based Newah journalist, is the first PhD in journalism in Nepal. Shakya did his PhD in journalism at Moscow State University in March, 1989.)

क ला का र

(सचित्र त्रैमासिक पत्रिका) ल्याः १

सम्पादक. सत्यमोहन जोशी

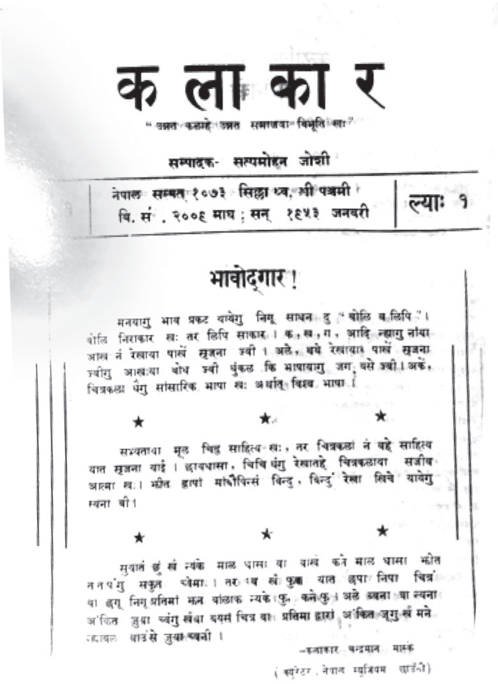

क ला का र

सम्पादक- सत्यमोहन जोशी

नेपाल सम्वत् १०७३ सिल्ला थ्व, श्री पञ्चमी
वि. सं . २००९ माघ ; सन् १९५३ जनवरी

ल्याः १

भावोद्‌गार !

Thinking local Connecting the Dots The Newars here and there Different yet together

Rajiva Shanker Shresta

It has been over three and a half decades since Sikkim Newah Guthi was first propounded in 1982 making a clarion call that reached a cross section of the society through an inland letter dated 27th May. It was a message both in Newar/Nepal Bhasha and Nepali/Khas Bhasha that was written with whatever little knowledge of the language myself and Ganesh had to which Hare Ram and Dhan Bahadur agreed to go ahead with. If intentions and purposes are clear and good, there always come forward takers of the proposal. That too happened to ours as well. It was for the readily helping hands of Shiva Pradhan* an eminent writer and editor/publisher of the news-weekly The Gangtok in English and Nepali, K. B. Pradhan* of the Hotel New Quality, Rudra Mani Pradhan of the Universal Publishers and Printers and our own Rachna Books, who put in chips to support with advertisements of their establishments in the inland letter while L. N. Pradhan* supported with some cash. The message was well received and sensitized enough to prick the inner conscience of the Newars in Sikkim that it was the right voice raised to have a social, cultural and apolitical organization of our own in the manner some of the communities in Sikkim had the distinguished privilege to have such bodies to knit and keep together their society. Right voice but not the right time as the next few months unfolded to make our efforts folded up. The then power to be announced through the podium of a massive public meeting at Namnam Danra (where now stands the Sikkim Legislative Assembly building and this author served a remarkable tenure to pay back who's who of the power to be for the ill fate meted out to him in the shape of his magnum opus 'Sikkim : Three Decades towards Democracy – Evolution of the legislative system' in 2005) that he would root out the plant sown recently to dry up in the sun as Dhan Bahadur recollected recently. We had actually taken a cue from the existing social bodies – if they could have why not one for us too! As recently an octogenarian lady of our family Shanti Pradhan mentioned to us that we have many things to learn from them too - the humble manners that could well be due to their submission, politeness nay shrewdness and closeness to the ruling family though we should and could boast of our own rich cultural, social, historical and what not background. Not all were here but something more to lean on to have a friendly helping hand and advice whenever needed from our fatherland i.e. Nepal the mainland the Newars originated. Chogyal himself was there to seek/build support in the troubled times but he could not come out of the turmoil that drowned him through the events that was shrugged off as mere 'fait accompli'.

Status past forward

The Newars are not a community or society of a particular kind of hard working people but a race that have come a long way there in the Kathmandu valley, the mixing bowl where the amalgamation took place over the centuries – tried, tested and proven centuries ago. This we all know from the rich heritage and architecture well exhibited in the living culture like worship of Kumari, the living Goddess while the temples in every nook and corner and water-fountains like Sundhara and Balajuko 22 Dhara as the masterpieces of architecture while the social life of the inhabitants there as the best example one could have to celebrate life. The Newars celebrate in their life on this earth in a unique way right from the conceiving of the baby in mother's womb to its birth with a number of initiations to take on life with the help of family, relatives and friends in the shape of different bodies what we know as the Guthi. Celebrating the age is known as Jankwa and the best part is that the first one is observed when one reaches 77 years, the second one crossing 83 years and so on. The most wonderful is celebrating Sahasra Chandra Darshanam i.e., sighting of a thousand moons as it exactly works out when one reaches 83 years and 4 months. This author remembers of writing about it from Jaipur to friend Hare Ram Pradhan the president of the Bharatiya Janata Party (BJP) Sikkim unit when he came across the news that Pramod Mahajan*, the then general secretary of the party had difficulty rather confusion working out exactly the date for their idol and then supremo Atal Bihari Bajpai. When the world commemorated the turn of the century in 2000 with some confusion if it should be the year or the next one to open the historical event, we the Newars in Sikkim under the auspices of our Karuna Devi Smarak Dharmarth Guthi supported by Rhenock Newar Guthi and Sikkim Newar Guthi had the rare distinction of organizing this Jankwa in a grand manner for three consecutive days in May to spill over the next month. It was in honour of Buba Jai Shanker Lall Shresta* and Muma Indira Devi here at Rhenock, the historical place for all the reasons the Newars should be remembered for in the annals of history rather time. It is unfortunate that the fabled Black Hill is forced to ignore all these historical achievements through some misinformation passed over the years. What they now term as atrocities and highhandedness of the executing class were part and need of the administration then. Moreover, all of them were not so as some of them have made contributions that far excelled the bad patch on the community as a whole. This we can well put forward by citing the pioneering glaring cases like that of Rai Saheb Ratna Bahadur Pradhan who along with his brother Babu Durga Shamsher Pradhan founded the now fabled The Chandra Nursery in 1910 in fond memory of their father Taksari Chandrabir Newar. Chandrabir along with his brother Laxmidas came invited to bring development in Sikkim making it their new home clearing the wild and insect/ malaria infested thick forests besides fighting all the hazards including that of opposing few inhabitants. They were decorated with honorification Taksari meaning who owned Taksar or mint after getting mining rights here. Rai Saheb was the first from the Nepalese community to be appointed a Councillor by the Palace. Co-incidentally he and his brothers Babu Durga Shamsher Pradhan and Rai Saheb Bhim Bahadur Pradhan were the only three honoured as FRHS–Fellow of the Royal Horticultural Society for their pioneering contributions in the field of horticulture while the same organization saw it fit to award Taksari scion Yale-educated Sikkim Ratna Keshab C. Pradhan their highest award – VMM (Veitch Memorial Medal) in 2011–the only one from India and third in Asia so far in their 250 years of history.His younger son Mohan Pratap Pradhan* was the first to be appointed as the President of the State Council

in 1972 from the Nepali community by the Maharaja, was also the first chief secretary from the community and the founder-president of the Sikkim Newar Guthi in 1994. Both the post was succeeded by Keshab C. Pradhan, a world renowned naturalist, besides 'Portraits of Sikkim Himalayan Flowers', he has penned a number of books on orchids, rhododendrons, primula etc. Apart from his memoir 'The Life and Times of a Plantsman in the Sikkim Himalayas', we get to read research-based thought-provoking articles on different social issues from time to time but the best for the family is the onerous task of compiling the "Genealogical Chart of Descendants of Taksari Laxmidas and Taksari Chandrabir Pradhan (Kasaju) of Sikkim" all accommodated in a single sheet of paper updated twice since it first came in 2005. No wonder if you find their descendants even now doing well with nurseries nearer home in Kalimpong, neighbouring Nepal and as far south as Australia. Youngest of Babu DurgaS hamsher Pradhan's four sons Uday is in Sydney. Ever since he left Sikkim after some schooling here and Kalimpong never to return home while his mother in 90's is braving alone at her house opposite Pashupatinath temple blessed day and night. Down the line, four from the Taksari family served as secretaries to the Government of Sikkim – Mitra Kumar Pradhan and Dinesh Prasad Pradhan belonged to the engineering fraternity while Rajiva Shanker Shresta and Bijoy Pratap Pradhan were in the Indian Administrative Service like their seniors. Shresta, this author, remembers the best for his tenure was bringing out in 1996 the Newar edition of the Sikkim Herald, official news bulletin while in the Information and Public Relations department besides the official mouth piece 'Newa:' for the Sikkim Newar Guthi in its formative days. To make reading and understanding the language easy, Sikkim Herald Newar edition had a column in Nepali as well. This style is no longer found there but Nareshbir Shakya found it wise enough to adopt for his Nepal Bhasha weekly 'Layakoo' from Kathmandu. 'The Newars of Sikkim – Reinventing Language, Culture, and Identity in the Diaspora' contains enough documents and testimonials shared by him with its author Dr. Bal Gopal Shrestha, who took the trouble to come all the way here from the Oxford University in 2004 to do research meeting people from different walks of life in different parts of Sikkim and neighbouring Kalimpong. Some find the book not up to the mark, to which it can simply be best advised to write their own and put forward their version supported by documentary proof, if not happy, but kindly not to spoil the pioneering serious study ever taken by an independent scholar without us asking for or sponsoring it.

Before he moved into Sikkim, Taksari Laxmidas was the first Municipal Commissioner of Darjeeling the British Raj appointed. This family had eminent Newar luminaries like Moti Chand Pradhan* who was the first Matriculate and first Graduate from the Darjeeling-Sikkim hill community and his contributions are great and many. His cousin Rai SahebHari Prasad Pradhan* needs no introduction in Nepal as well, where he was the brain and force of starting the judiciary system during King Tribhuvan's time later becoming the first Chief Justice of the Supreme Court during King Mahendra's regime. Punya Prasad Pradhan* of Turuk had the foresight to own huge stretch of landed property in the heart of land named Pradhan Nagar that is now the main business hub of not only Siliguri but that of neighbouring places of Darjeeling, Sikkim and Bhutan. To cut things short, Taksari family had many other brilliant sons with six of them being honoured with the most coveted title of the time, Rai Saheb. TaksariLaxmiDas' two sons eldest Hari Das and youngest Lambodar Pradhan were honoured with it while grandson Rai SahebHari Prasad Pradhan was from his second son whereas both father and

son honoured thus was Rai Saheb Balkrishna alias Baburam of the fabled sone "Kasko Baja Kasko Baja Baburamko Baja" of Namthang Kothi from his first son Rai Saheb Hari Das Pradhan.

Taksari Maske family from Pakyong had Rai Saheb Laxmi Das Pradhan who had some illustrious sons like Gobardhan Pradhan, Manik Chandra Pradhan and others. Their offspring Ranjit Kumar Pradhan was the Director General of Police while engineers Arun Kumar Pradhan* and BholaNath Pradhan* became secretary. We have another family associated with the Taksari family better known as Bhansari, who were entrusted with the responsibility of bhansar, i.e., accounts and stores. The first to come to Sikkim towards the end of the 19th century was Amrit Bhansari, whose descendants are found concentrated in Duga and Martam areas. Best known for their Tripti's bakeries well run by duo brothers Dhruva and Tara. The name Tripti is after daughter of Tara and she is currently a leading structural engineer in the city of New York. Bhansari are serving various important fields like Ophthalmologist Dr. Hitler Pradhan, director accounts Bal Krishna Pradhan, engineer Shital Pradhan, his daughter Sharmila is a dentist like Arjun Pradhan and Prinyanka Pradhan, vendor Navin Pradhan, interior decorator Ranjan Pradhan, hotelier-cum-entrepreneur Bhasker Pradhan and Prateek son of Prahlad Pradhan* running a driving school and computer-training institute at Rhenock to name a few. Since 2003 they all have come under an umbrella organization named after their forefather Charman Singh Nyabhu (Kasa:) Khala:. Their ancestral heritage Jhingati Ghar at Duga could not be saved for obvious reasons.

Once holding almost all major key posts in the government departments and some twelve entrusted the responsibility as secretary and head of departments at a time, there is decline in the number. Hare Ram Pradhan was the secretary agriculture when he took voluntary retirement whereas DhanBahadur Shrestha was the principal chief conservator of forests-cum-secretary. The author was adviser to the State Planning Commission while Ganesh Kumar Pradhan Gongazu retired as the director Administrative and Accounts Training Institute. Taking as a test case with four of us who made a clarion call for the Newars in Sikkim in 1982, Hare Ram's both the sons, Anup and Ashish, are doctors working at the Central Referral Hospital / Sikkim Manipal Institute of Medical Sciences at Gangtok. DhanBahadur's son Naresh and energetic wife Barsha is running the hotel Nettle and Ferns besides restaurant 'Loafing Around'. Ganesh Kumar's son Gopan is employed with science and technology department. Most of our youth, if not working outside the state/country, are into business or entrepreneurship and they have made a name for themselves wherever they are whether in government or private employment. Mohan Pratap Pradhan's son Ravi runs the hotel Rhenock House while BholaNath Pradhan's son Bishal runs a chain of restaurants Square and Fat Panda in the capital like that of Tripti's. Bhim Raj Pradhan's younger son Alok is in business besides the Sukhim Guest House. Keshab Chandra Pradhan's son Kailash is a leading architect like Jayshree-P. K. Pradhan's son Prashant, who designed the proposed Newar Bhavan. His younger son Shailesh too is into floriculture and hospitality business. Jagatbandhu Pradhan's younger son Mohan is in floriculture with two superbly produced books 'Orchids of the Sikkim Himalayas' and 'Orchids of the North East India'. His profession takes him to various conferences abroad and is also a resource person to a reputed floriculture unit in Sikkim. Mitra Kumar Pradhan's elder daughter Rashmi is a senior architect in the State Government while her sister Sweta is the Cluster Manager of HDFC Bank. She

is remarkable in the sense she established the Gangtok (rather Sikkim) Branch rather solo. Dinesh Prasad Pradhan's elder son Sandeep and wife Jimi both are dentists in the STNM Hospital while his brother Vivek is in the hospitality. Anand, son of Ramesh Kumar Pradhan, who is into organic farming while wife Sona is a faculty in the Sikkim University. Both son Barun and daughter Sneha of Bijoy Prratap Pradhan are working after completing their studies in Bengaluru. Sunil, son of Tilak Pradhan* of Rateypani, is the director of Fisheries department.Chinkazi Shrestha and B. K. Pradhan have gone big way with their Orange Valley Resort and Terrace Valley Clark's Inn that reminds me of P. K. Pradhan* of the Underground Villa whose pioneering unit Pradhan Hotel and adjacent Janata Hotel owned by N. K. Pradhan's family in 1950-60's. In those days of very few cars seen on the street P. K. Pradhan used to drive a jeep with number SKM 65 (while SKM 202 was owned by Krishna Chandra Pradhan*). His grandson Anup from step-son Shanti is a doctor practising in New York City while daughter Sundari is in Canada blessed with a grandson from her daughter Srijana while elder Urvashi in the USA. Our nephew Nilabh owns Suryodaya Industries at Rangpo while his wife Pratiksha a Ph.D. has her own business interests. As of the author, his our own Rachna Books (established 1980) along with Cafe Fiction and Bookman's BnB run by Raman to take him to various LitFests in Guwahati, Shillong, Goa and Jaipur while this year he is at Chennai for The Hindu Lit for Life invited as a speaker to talk on the subject he loves best, books and literature. He writes from there on Facebook, “If I may say so myself : As we know, we are in the thick of a local tourism festival in Sikkim, the brand ambassador for which is the newly appointed Madras boy A. R. Rehman himself. Well, your friendly neighbourhood Bookman will be in Madras next week speaking in a panel atThe Hindu Lit for Life, representing Rachna Books and Sikkim in a festival considered to be the most cerebral of all. Just doing my bit as a home-grown, pesticide free, organic brand ambassador from Sikkim for Sikkim - if I may say so myself. Thank you very much.”

Another Takasri scion Krishna Chandra Pradhan*, youngest son of Rai SahebBhimBahadur Pradhan, was the first Newar minister in the Kazi Lhendup Dorji Khangsharpa's cabinet. Many believe him to be the architect of what the latter built out of the Kingdom of Sikkim in 1975. Eldest son Jagat Bandhu Pradhan, first civil engineer from Sikkim, was also a minister in the fortnight-long cabinet of the veteran politician B. B. Gooroong in May 1984. Gooroong was an executive councillor and also journalist reporting for a national daily from Calcutta in 1950s. Kashi Raj Pradhan after whom Kashiraj Pradhan Marg at Nam Nam is named after in the capital, was the founding father of journalism in Sikkim who brought out the fortnightly 'Kanchenjunga' carrying news and literary articles as well. Bhim Raj Pradhan*, second son, was the longest serving Law secretary while his wife Bindumati Pradhan, daughter of the eminent Newar Bhasha and Nepali language litterateur Purna Das Shrestha, was instrumental as joint secretary with me in the Information and Public Relations department to bring out the Newar edition of the Sikkim Herald in 1996. Their eldest son Bhasker Raj Pradhan is presently the sitting Judge in the High Court of Sikkim, the first among the Newars in the country as a whole. Nahakul Pradhan was another executive councillor who made a mark in Sikkim politics and his son Sukumar Pradhan, two times MLA, continues to help in administrative affairs of the ruling Sikkim Democratic Front party. Adhik Lal Pradhan was a prominent councillor from Pakyong whose son Govind Prasad Pradhan, first electrical engineer from Sikkim, was the additional chief secretary. This author fondly remembers working with him and also his contemporary Keshab

Chandra Pradhan both as secretaries in the Finance department. His daughter Dr.Shakun Pradhan is presently a leading oncologist in Okhlahama, USA. His two other daughters Sheila and Shashi and son Prakash are also in the medical profession serving the government STNM hospital at Gangtok. With around 20 doctors in the family, in all medical disciplines is indeed a remarkable family. Govind's sister Om has established and run Sai secondary school as its Principal and husband Naren Pradhan is a leading architect based in Kathmandu. Similarly, Narendra Narsingh Shakyavansh*, brother of writer Chhatra Narsingh Shakyavansh* from Rongli was another eminent councillor during the Chogyal era. His younger brother Hem Narsingh was with me to pass out of TashiNamgyal Academy in 1962 while his son RudraShakya is an active member with the Sikkim Newar Guthi. Presently, the Newars have two legislators in the Sikkim Legislative Assembly like in the year 1975, 1989, 1994 and 1999 elections. Tulsi Prasad Pradhan was the minister while his sister-in-law Manita Pradhan represented the capital. N. K. Pradhan later represented Gangtok constituency thrice and was also a minister in his last term. Presently, Shyam Pradhan represents Arithang constituency in Gangtok while Bikram Pradhan of Tintalley, Aritar was sent winning from Chujachen constituency, where people have high hopes from this young and brilliant legislator. Bikram along with some members of the Sikkim Newar Guthi visited Nepal to participate in the Nhu Dan celebrations a few years back to build up a better rapport with the fellow Newars there.

Sikkim Newar Guthi

More than two decades of its official inception, Sikkim Newar Guthi (SNG) has earned a name and fame for itself and the state of Sikkim for remarkable achievements though a Newar Bhavan of its own has been eluding us for a long time. That too could be a dream come true in near future as the body is geared up enough with its sixth executive committee formed last year. SNG is appreciated by the Newars world over for making the Newar language as one of the official languages and thereafter it being taught in over a dozen government schools here – a feat not possible in the mainland Nepal itself. The Newars in Sikkim have been celebrating the GaiJatra at Rhenock the only place outside Kathmandu valley since the days of yore but when Indrajatra was adopted and celebrated in regular basis since the turn of the millennium from the heritage NamthangKothi in 2000, the trend has caught the fancy elsewhere too and as far as America and Australia, of late. The author had rare opportunity to attend Indrajatra in 2015 organized by the NOA while back in the year 2011, SNG had invited eminent dignitaries from Nepal like Laxman Rajbanshi, Raja Shakya, Narmadeshwar Pradhan, Shashikala Manandhar, Dr.Sarvottam Shrestha, Badri Bedana, Kedar Situ, SaradKasa, PabitraKasaa and a host of artistes led by none other than Ganesh Ram Lachhi, undeclared ambassador of Newar culture, ever since he visited Sikkim first in 1997. Government has been kind and generous enough to lend all its support right from its inception that saw recognition of Indrajatra as a public holiday besides monetary grants from time to time. It is up to us to what extent and the best way we could derive out of it. We also thank all the past presidents Mohan Pratap Pradhan*, Keshab Chandra Pradhan, Arun Kumar Pradhan*, Khagendra Pradhan, Rohit Kumar Pradhan and present incumbent Dilu Maskey besides executive members in the past Govind Prasad Pradhan, B. S. Pradhan*, Baikunth Raj Shrestha*, Madan Kumar Pradhan*, Durga Prasad Pradhan, Kalpana Pradhan, Surendra Kumar Pradhan, Mani Kumar Pradhan besides active support of Jayshree Pradhan, Ganesh Kumar Pradhan Gongaju, Suman Chandra Pradhan, Gopal Pradhan and many others for efficiently reaching the SNG in

an excellent manner so far in spite of all the hurdles such a social body could not be aloof of. We are proud indeed to note here that over the recent years fellow Newars in the west at Dentam and in the south at MelliDanra have made rapid strides to achieve in short time what many would have taken years together. All come together in support of whatever efforts whenever SNG makes as a mark in solidarity. In few years from now, we celebrate together 25 years of SNG that would be in the best manner possible to remember long so as to pass on the legacy to a new generation to make them proud of!

Achievers old and new

Mohan Pratap Pradhan*, Bidhan Chandra Prakash Pradhan* and Shyam Sunder Pradhan from Rhenock were known football players in good old days while Sanju Pradhan is now trying to produce more out of his Sanju Football Academy at Sombaria. Olympian Jaslal Pradhan has been doing all his best to put Sikkim in the world boxing map like he himself did before. Navin Pradhan of Rhenock became Mr. Sikkim twice in body building to win Silver from the USA last year. It was during the tenure of the author in the Sports and Youth Affairs department 11 years ago in 2006 that 31 youth were sent for paragliding training in Manali and this adventure sport has become popular in Sikkim over the period. In the field of music, we have many but the names that come to my mind readily are of Dharanidhar Pradhan, RajendraMaskey, Deo Narayan Pradhan, Bishnu Pradhan, Uttam Pradhan and Bimla Pradhan. Cine artiste Uttam Pradhan of 'Darpan Chhaya' fame is now helping the youth to explore their talent. Bimla is also a fine artist with Dhiraj Pradhan from Rhenock coming next in my mind.

It was in the initiative of Rai Saheb Hari Prasad Pradhan that the Nepali Sahitya Sammelan, Darjeeling was established way back in 1924, where he served for seven long years. Moti Chand Pradhan as Chairman put one year immediately after him and again for two decades from 1939 to 1959. After his retirement in 1962, he settled down in Kalimpong and established the Nepali Sahitya Adhyayan Samiti in 1965. Known for his writings both in English and Nepali, Bhuwan Prasad Pradhan* of Sumbhuk Kothi, his son Deepak with Kalpana, even grandson Nikhil is a promising writer to fetch two-book contract recently. Chetan Raj Shrestha is popular with the Tata First Book award in 2015. In Nepali literary world, Dr. Shanti Chettri (Pradhan) is the first to do a Ph.D. and a reputed litterateur, while Pradhyuman Shrestha is a known figure. Names could be taken of Bal Krishna Shrestha*, Raj K. Shrestha (who was behind the formation of what is now the Nepali SahityaParishad, Sikkim), Shailesh Chandra Pradhan, R. K. Pradhan, Binod Pradhan 'Soraki'*, Mohan Pradhan 'Neeraj', Uddhav Gopal Shrestha, Bigyan Kumar Pradhan and others. Prof. Dr.Pratap Chandra Pradhan in the Sikkim University, Prof. Dr.Diwakar Pradhan in the Banaras Hindu University and YogbirShakya in St. Augustine's School Kalimpong have been a great support to us. Dr. Sudan Pradhan is the principal in Soreng Government College while Dr.Surendra Kumar Pradhan as principal and Dr.Mahendra Pradhan* as head of Physics department served in the Sikkim Government College here. Ramesh Kumar Pradhan was the first agriculture graduate, who left cushy government job early to pursue his passion for floriculture and is known for pioneering work on tissue culture. Dhirendra Gopal Shrestha is long time associated with ISRO and other scientific works like seismology since I was in the Science and Technology department in 2000-2005. Ganesh Kumar Pradhan with Ram Gauri Sangrahalayaat Rhenock has made a name for himself in philately, to which the author initiated him 55 years ago, as well.

Brinda Devi Pradhan*, mother of Ramesh Kumar Pradhan brought home Gayatri Mantra and 'Akhand Jyoti' besides Gita

Press publications in early 1950s. Her sister and youngest daughter of Rai Saheb Ratna Bahadur Pradhan my Muma Indira enjoys reading a lot even nearing 90 with a wonderful memory including that of the glorious days the giant Dhupi tree at home and the White Memorial Hall at Gangtok are the mute witnesses of, to share with us. Eldest daughter of Rai Saheb Bhim Bahadur Pradhan, Dambar Kumari,, when young was in Rangoon in Myanmar, Malaya(-sia) and England for about nine years teaching before joining the Paljor Namgyal Girls' School she studied at Gangtok. At 90 she is in hermitage at Brahma Kumari Ashram, Mount Abu. Mohan Pratap Pradhan's wife Laxmi Devi is also a force behind the Brahma Kumari to come to Rhenock while their younger daughter Ratna is heading the Art of Living, Sikkim Chapter taking it to greater heights. Ganesh Kumar Pradhan Gongaju is with the Chinmaya Mission ever since it came to Sikkim. This author, then the secretary Sports and Youth Affairs, with Ranjana stayed overnight at the Divine Life Society Ashram in Rishikesh to explore possibility of Yoga training for our youth in Sikkim that was premature perhaps as a decade later now being done by the trainees from Baba Ramdev's Divya Ashram at Kankhal, Haridwar we visited on our way back in 2006. Ramesh Kumar Pradhan 'Badal' of the Vihangam Yoga in headquarters Allahabad after his retirement, was recently honoured by Banaras Hindu University scholars for his contributions in initiating movement in 1980s for recognition of the Nepali language getting included in the Eighth Schedule of the Constitution of India. Guruji Suryabir Tuladhar needs no introduction with his SwayambhuBhim Kali Mandir and great help organizing Indrajatra every year here.

Getting things right

It may be worthwhile and not out of context to mention here that the Newars though in miniscule with a population of just 21,713 out of a total of 5,40,851 in the Census of India 2001, have been successful because of their entrepreneurship and dexterity that take them to every nook and corner of the world today. Dedication to the soil wherever they have settled in and loyalty to the government in power have always been their trade mark. All have their time and the Newars in Sikkim too have proved their salt and done their best to keep the name and fame of their own family, society, state and the country high and shining that sometimes seemed beyond reach. It would be a matter of serious and sincere efforts of some dedicated research scholar like Gyanendra Mani Pradhan of Jadhavpur University doing these days, to dwell upon the subject, dig deep into the past and come out with mine of gold with historical facts and figures to prove and establish what hitherto has been floated around.

This reminds me of a retired top official and a writer to support his essays supported with facts and figures always, came up with one why the Newars in Sikkim have to celebrate the Indrajatra (as we have many of such festivals almost every Full Moon besides the Nhu Dan added with Mhapuja to arouse awareness of the rich cultural heritage) when they were brutally defeated in their own soil years ago. I had clarified it through an article in the SNG souvenir 'Smarika' brought out on the occasion that and we should have adopted any one of the rest as the Newar's Day in Sikkim that the Government declared as a public holiday. It was for the spirit of identity and solidarity that brings together and unites the Newars in the modern times, we have adopted Indrajatra to be the right choice, like elsewhere, here as well!

Connecting the dots

It was rare opportunity for the author to join the fellow Newars in America to celebrate the Indrajatra/YenYa: 2015 on the invitation of the Newah Organization of America (NOA).

Previously it was in the year 2010 that he had the opportunity to speak on the Newars in Sikkim as requested by their general secretary Season Shrestha, who later headed it and now WNO president. His book 'Newar : Hami YastaiChhaun' was launched there celebrating their 9th Annual General Meeting and Convention in a grandiose manner. What a wonderful way of the Nepal PasaPucha: of Amerikaye (NPPA) invited to be with them and celebrate their foundation day when the author felicitated them for their remarkable 24 years of dedicated contribution bringing all together to welcome and usher in the Nhu Dan. Equally enthralled was the author when NOA had another round of such Nhu Dan celebration in honour of the founder ShankhdharSakhwa, who started the Nepal Samvat 1138 years ago. This author was felicitated like by the NPPA for whatever humble contributions made. Solidarity means sense of belonging to a common root and cause that brought this author to share his views with 'eDaboo' for their May episode when in the USA last year. Pramesh Shrestha and his team has been instrumental in connecting the Newars worldwide through a programme each month inviting a guest or two to interact live and response to the questions listeners put forward.

A write up on Solidarity and the Newars in Sikkim is incomplete without a mention of Maheshwar Shrestha and their NESOCA (Newar Solidarity Campaign) way back in opening years of this millennium. When he first suggested for having a world body, we thought time was not ripe and a bit early as things were not settled down but some more dots needed to be connected. Popular leader Rajendra Shrestha visited Sikkim around that time when he was a minister officially but stayed with us to strengthen the family ties. In May the year 2010 when this author was in the USA, it was wonderful meeting Daya Ratna Shakya with Tribhuvan Tuladhar at latter's residence at Hay Market, Virginia over for breakfast before proceeding to the NOA Convention. We had Dr.Bal Gopal Shrestha in the University of Oxford discussing concerned issues via Skype. Tribhuvan had suggested 2011-2020 as the Decade of the Newah People - worth watching. Daya was known to me before since his early days perhaps 1997 associated with the "Newa Vijanana – the Journal of Newah Studies' from Portland, Oregon. Soon in August 2010, we had ad-hoc body for the World Newah Organization (WNO) constituted when again this author had the opportunity to launch the website www.karunaguthi.com globally. Dr.KeshavLal Maharjan of WNO in the Tokyo University visited us when in Gangtok on the invitation of the Sikkim University. Similarly, lexicographer Rabison Shakya from Nepal visited us while Devdas Manandhar of Thanhiti and Ranjana Lipi Unicode crusader there is helpful and offered to help the Newars in Sikkim to get their Directory prepared in the one he prepared for the Manandhars, who are in similar number like us. WNO was formally constituted in March 2011 with Dr. Bal Gopal Shrestha as the founder-president in august gathering of luminaries like Satya Mohan Joshi, Padma RatnaTuladhar and host of other dignitaries to see its auspicious launch in association with the Pasa Puchah Guthi United Kingdom headed by Krishna Chakhun, who played a pivotal role to make the dream possible with a London Declaration. Rest, as they say, is history!

Cultural extravaganza

The Newars in Sikkim whoever braved the bad winter evenings on 13 and 14 November had the first ever taste of the never to be missed rich Newar cultural extravaganza performed by some 35 artistes including Ram Krishna Duwal, Ganesh Ram Lachhi, Sarad Kasa: and others from the Nepal Bhasha Manka Khala: on the historic occasion of the Golden Jubilee of India's Independence in 1997. The then

president Keshab C. Pradhan and his well-motivated team of the Sikkim Newar Guthi gave all the necessary support as it was a proud moment to all here. They were here on the invitation of the government extended by the then secretary of Cultural Affairs and Heritage, Jayshree Pradhan to celebrate a year-long event that this author had the privilege to give befitting commemorative closing ceremony in 1998. Both the occasions have left a never ever fading memory if not to all, at least to the secretaries who organized the show. In fitness of things, the author found it most appropriate to make the collage out of this great event that our Karuna Devi Smarak Dharmarth Guthi brought out as the Calendar for 1998 (in return to bring him the ill fate from the government) and in 2010 as the cover photo for his Facebook page 'Newars in Sikkim'. There was no thought given ever before by any person or organization and it was only after two decades that the author had the rare opportunity to thank and felicitate the Newar icon Padma RatnaTuladhar the then president of the Nepal Bhasha Manka Khala: along with its general secretary Nareshbir Shakya. Nareshbir readily accepted to co-host under the aegis of their Elohan Publications the launch of 'The Newars Worldwide – Connecting the Dot : Sikkim' in Nepal soon after it had a world-wide release from the hands of eminent Malla K. Sunder with Dr. Arjun Kumar Karki, Nepalese Ambassador on the historic occasion of the Second World Newah Organization Convention 2016 held in Washington D.C., USA. The venue for Nepal was the place close to the heart of the author, Asha Safu Kuthi which he associates with Raja Shakya (Karuna Guthi felicitated him with the Jai Smarak Sammanin 2015) then working as the curator/secretary there, who helped in editing both the editions of his seminal work with Ranjana Shresta on advice of his father Jai Shanker Lall Shresta*, founder of Karuna Devi Smarak Dharmarth Guthi soon after the recognition of the Newar language as one of the official languages of Sikkim way back in 1995 - 'Newa: Varna, Lipira Bhasha Parichaya' (1996, 2001) included by the Nepal Academy - Nepal Rajakiya Pragya Pratishthan in their 'Vivaranatmak Granth-Kosh'. Thereafter, it was a long and eventful journey for the Newars in Sikkim, who are more known abroad than in home, to go far in solidarity – so far, so good!

'The Newars Worldwide – Connecting the Dot : Sikkim' which had a Preview at Rachna Books in the presence of almost all the Newar dignitaries including Keshab Chandra Pradhan and Bikram Pradhan besides Muma,Thulo Maiju, Sanu Maiju and Shanti Maiju. Introduced well by Dr.Diwaker Pradhan followed by a talk by Dr.Pratap Chandra Pradhan on the status of the Newars here, Chief Guest and the Guest of Honour too shared their views in the programme well compered by Dhiraj Pradhan, who has been with the KarunaGuthi from the very beginning. Thus blessed the book has been well received here, there, everywhere and the author is ever grateful for the support as always. Raman from Chennai has a good news to share here – Just got anorder for 18 copies of The Newars Worldwide from The Library of Congress in Washington D.C. Congratulations, Buba! What a great news in the year we celebrate 101st Birth Anniversary of Buba Jai ShankerLallShresta, a guiding force behind all our endeavours in the Karuna Devi Smarak Dharmarth Guthi he established in 1997.

Days ahead

Global Conference of the Newars to be held to commemorate the World Newah Day 2018 in mainland Kathmandu Nepal with the theme 'Uniting Newah around the World' is much needed and awaited summit scheduled for March 30 and 31. Organized by the World Newah Organization in collaboration with the WNO Nepal Chapter and Central Department of Nepal Bhasha, Tribhuvan

University, it would not only bring together many Newars from different corners of the world they are scattered over, but would also showcase the best out of us to mark and make the event historic as well as a landmark and watch-tower to guide us united for the future course of action, irrespective of the political ideologies and country they belong to. Low ebb of spirits for whatever reasons thereof, it is hoped and expected that this Global Convention would tide over all to lead us better and stronger together to a brighter future in days to come not far!

~~~

Disclaimer: *This is author's personal account of memories updated to cherish and treasure often on a detour here and there en route to share the joy of the journey called life. Here in this article a sincere attempt has been made to present the status of the Newars in Sikkim comprehensively possible. Yet some might have escaped that readers could bring to his notice. Some names (asterisk* for those no more), quotes, places and events mentioned are just to connect with and no malice whatsoever intended. He can be reached at shrestars@gmail.com. 'The Newars Worldwide – Connecting the Dot : Sikkim' is available at www.rachnabooks.com.*

~~~

First North American Regional Conference of World Newah Organization: An Experience with Propitious Values

Uttam Makaju, Vice President, CNG
Bimal Man Shrestha, General Secretary, CNG
Naresh Tamrakar, Public Relation Officer, CNG

Newar, the endonymNewah, is believed to be the most older and traditional inhabitants of Kathmandu valley.It is also presumed that Newah civilization was begun in 6th century creating a historical heritage of civilization. Newah heritage is very rich in pageantry and rituals throughout the year. The historical monuments built during Newah civilization are still the main international attraction and UNICEF heritage.

Some of the Newah people, who were dwelling mostly in the Kathmandu valley, had migrated to the different parts of present Nepal because of socio-cultural or other reasons. Over the time, because of the global phenomena, like education, better life and job, Newah people started to move temporarily or permanently in different parts of the world. The immigration opportunities offered by some developed countries lured people from developing countries. And some Newah people, though in small size, were being flown in this wave too. Exploring better education, job and life standard, Newah people migrated to the different countries.

Culture, something, is our way of life which includes our values, beliefs, traditions, cuisine and so on, cannot be forgotten even though we moved to new places. Following this universal truth, Newah people, depending on their size in new places, started their unique cultural and traditional events to quest their cultural thirst which became a turning point to celebrate in bigger size taking the shape of promoting, preserving and practicing the unique Newah culture around the world.

The ever increasing number of Newah people and their cultural events around world yielded an ambience of setting umbrella organization of Newah people. And World Newah Organization (WNO) is the result of this scenario. WNO, established in 2011, conducted its first international conference in United Kingdom in 2012 whereas 2ndinternational conference was held in Baltimore, USA in 2016. In this meeting representatives from different countries and organizations had participated along with Canadian representatives.

Canadian NewahGuthi (CNG), a not for profit organization dedicated to promote Newah heritage, had also opportunity to participate in this very conference. During informal discussion with executive members of WNO with Canadian representatives, an idea of conducting regional level conference was floored which was agreed as it sees the opportunities to strengthen the Newah organizations with developing networking among the Newah people residing within

the region. After making an official decision of conducting North American regional conference of WNO, CNG took initiative role to conduct the conference in Mississauga, Canada in collaboration with Newah Cultural Society of Alberta (NCSA) and WNO.

Before starting the conference experience, it would more topical to have a short glimpse of CNG. CNG, established in 2005 by 14 families residing in Greater Toronto Area (GTA) and registered with Canadian Federal Government, had a goal of promoting, preserving and practicing Newah culture in Canada in preliminary period. It has been organizing, Samaebaji program, Nepalsamvat and Mhapuja along with Yomaripunhi since its inception.

Over the time, because of the changed scenario in the community, CNG stepped up to move toward making the community stronger and healthier. So CNG started conducting health related sessions creating awareness on the public health, helping low income families and newcomers in tax filing free of cost, youth empowerment programs like supporting to start Karate training for youths and other community related activities. Besides, it has conducted a research study on "Living Standards of Canadian Nepalese" in collaboration with Brock University. In 2016, a group of Ryerson University students chose CNG as their case study organization and submitted their report to CNG. Moreover, Guthi has got an opportunity to teach/practice Newah language to a Toronto University professor.

During devastating earthquake in Nepal 2015, CNG had collected donations ($22000.00) and had supported in reconstructing a high school building in Gorkha, Nepal. Participation in international festivals to promote Newah culture along with Nepal promotion is another activity. Recently, CNG received a funding from provincial government to orient youths of the Nepalese community their after conducting programs by themselves to help support newcomers. The program will be completed by the end of March 2018. It is also noteworthy that CNG conducts monthly board meeting at the residence of executive members turn by turn, as of Guthi principle.

As discussed in Second WNO conference meeting held in Baltimore, Maryland, USA in March 2016, CNG guthiyar committed to conduct such conference in Canada in the near future to continue the activities of WNO in large scale. Therefore CNG monthly meeting held in June 2017 decided to hold such First North American Regional Conference of WNO with the a theme to provide a platform to unite Newahs especially North American Newahs for promotion and preservation of Newah culture and Heritage in North America. It was our anticipation that this regional conference will play a vital role to promote our Newah culture including language, arts, cuisine and attire in all generations living in North America.

Brief Report of First North American Regional Conference of WNO

Mississauga, Canada, The First North American Regional Conference of World Newah Organization jointly hosted by Canadian NewahGuthi (CNG), Newah Cultural Society Alberta (NCSA) and World Newah Organization (WNO) recently concluded with Mississauga Declaration. More than 200 delegates from various parts of North American region as well as from Europe actively participated in the conference. The three days long conference was kicked off on September 1st with a meet and greet program followed by traditional Newah feast.

The conference was jointly inaugurated on September 2 by Ambassador of Nepal to Canada His Excellency Mr. Kali Prasad Pokhrel, Member of Parliament Hon. Ms. Sonia Sidhu, President of the World Newah

Organization Mr. Season Shrestha and Prof. Dr. Tom O'Neil by lighting the traditional Twadewa (Brass Oil Lamp).CNG President Mr. Prakash Lal Pradhan welcomed all conference delegates and special guests in the formal inaugural session.

Delivering a keynote address, Ambassador of Nepal to Canada His Excellency Mr. Pokhrel highlighted the importance of Newah culture and heritage in shaping Nepalese identity and the contribution of Nepalese Canadian to preserve and promote Newah culture in multicultural country Canada. Similarly, Hon. Ms. Sonia Sidhu expressed that the North American Newah conference will definitely help unite Newah people living in North America to preserve, promote and practice Newah cultural heritage. NRN Canada President Mr. GopikrishnaKafle lauded contribution of Newah culture whereas World Newah Organization President Mr. Season Shrestha reiterated the need of promoting and preserving Newah culture around the world.

Newah scholars, academicians and delegates from US, UK and Canada like Dr. MaheswarBaidya, Prof. Dr. Tom O'Neil, Prof. Dr. Christoph Emmerich (presented by Alexander O'Neil in his absence), Mr. DayaShakya. Mr. Pramesh Shrestha, Mr. Sanyukta Shrestha presented their papers on promotion of Newah culture and heritage, multimedia, Nepalese immigrants scenario and so on, where as host organizations representatives, Mr. Bimal Shrestha and Dr. Hemata Joshi delivered their activities to promote Newah culture in Canada. The three days long conference was focused on promotion and preservation of Newah culture and heritage. Delegates had the opportunity to interact with paper presenters.

After the presentation of the papers, host of speakers Ms. SarojPrajapati President, NepahPasaPuchahAmerikaya, Ms. Babita Pradhan, President of Newah Organization of America (NOA),Mr. Ram Lal Shrestha, past President of NOA, Mr. Narayan Somname, past President of NOA North Carolina Chapter, Mr. BijayaBajracharya, Secretary of United Newah, USA shed light on the importance of the conference. Senior Vice president of World Newah Organization Mr. DayaRatnaShakya delivered speech on "Where Are We Moving from Here", whereas Mr. Anil Ranjit delivered a speech on " Newah Culture and Yoga" along with some yoga demonstration.

Before the inaugural session, all the guests and participants participated in a cultural procession followed by DhimeBaja, Kumari, Lakhe and women members of the Guthi carrying auspicious Kalash. Guests were welcomed by Panchakanya (Five virgin girls) in the program hall. The program area and stage were decorated with Newah cultural arts and artifacts by artist Mr. Baikuntha Man Shrestha. In the evening, participants were entertained with cultural program.

The conference, with the theme of "Uniting Newah people (an indigenous people of Nepal) and practicing, preserving and promoting Newah cultural heritage" concluded with four pointed "Mississauga Declaration 2017" addressing promotion/preservation of Newah culture and heritage, strengthening partnership among North American Newahorganisations, and stand in solidarity with "Save the Newah Valley Campaign". A special conference souvenir "North American Newah" was also published and launched on this occasion. The conference has also decided to organize 2nd Regional Conference in the United States of America.

Declaration of the Conference

Declaration of the First North-American Regional Conference of WNO, 3 September 2017, Mississauga ON, Canada.

The North-American Newah organizations namely Canadian NewahGuthi(CNG),Newah Cultural Society of Alberta(NCSA), the World Newah Organization (WNO) and various delegates from Newah Organizations met in

Mississauga, Canada on 1-3 September 2017 for the First North American Regional Newah Conference.

The main theme of the conference is "To unite Newah people living within the North American Continent and abroad for promoting and preserving Newah Culture and Heritage". With the global mobility of Newah people in the present context, the discussions focused on strengthening the collaboration and partnership of Newah, as well examining the possible role of the North American Newah people in building partnership among Newah organizations and to establish a North America Newah organization Network for the North American Region.

Recalling the declaration of the previous convention of the World Newah Organization, especially London Declaration of the First World Newah Organization (October29-31, 2011),London, UK: and Baltimore Declaration the 2nd World Newah Organization (March25-27, 2016) Baltimore, MD, USA and noting international convention, mainly ILO convention 169 Indigenous and Tribunal people convention,1989, and UNESCO convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions (2005), delegates in line with the presentation and discussion decided following points of declaration:

1. To focus collaboration of Newah organization for enhancing our partnership in North America, where structured co-operation and networking can be an added value to the World Newah Organization (WNO) and to our efforts for achieving our common vision, establishing a regional Networks of Newah Organizations working in North America under the WNO mandate and initiative.
2. To give continuity to organize North American Newah Conference biennially in order to promote the meaningful dialogue/discourse on Newa Conference and Heritage within North America and beyond:

A Bring all Newah people and Newah Organizations of North America in a common platform and upholding the North American Newah Conference goals and legacy.

B. Safeguarding Newah cultural heritage, paying attention to the enhancement of accessibility to Newah cultural heritage, especially for children and young people.

C. Promoting Newah culture in culturally diverse context, and initiating intercultural dialogue and exchange.

3. To stand in solidarity with "Save the Nepa valley campaign" which is to raise awareness and fight against the ongoing destruction of Newah heritage and old Newah settlement in Kathmandu valley.

Finally, the organizers; Canadian NewaGuthi (CNG), Newa Cultural Society of Alberta (NCSA) and the World Newah Organization (WNO) also decided.

4. To hand over the conference lamp "Twadewa" (symbolic to host next conference) to USA for organizing the 2nd North American Regional Newah Conference.

Challenges and Lesson Learned from the Conference

Organizing international level conference is not an easy work, especially when resources like man power, finance, organizational

experience, time are short. The ever changing scenario, lack of proper coordination among stakeholders, timely communication and management knowledge has given the event organizers bit hard time. But the organizing committee became successful in accomplishing the conference in satisfied state. The evaluation forms received also reflects the success rate more than satisfaction.

But the organizers learned a lot from the conference which made the organizing committee members confident if need to organize another event of this level next time. This experience is only possible gain when you are in the field. If you are not organizing the program, you will never be able to gain the experience.

Eventually, we are thankful to WNO for trusting us and giving an opportunity to conduct this conference. We believe that this conference has become successful to unite Newah people living in North America and around and creating network among them. It is always our responsibility to promote and preserve Newah heritage around the world. And satisfaction will be at your heart when you see the second generation is trying to transfer the heritage to their immediate generation. Let's work together to see it happen.

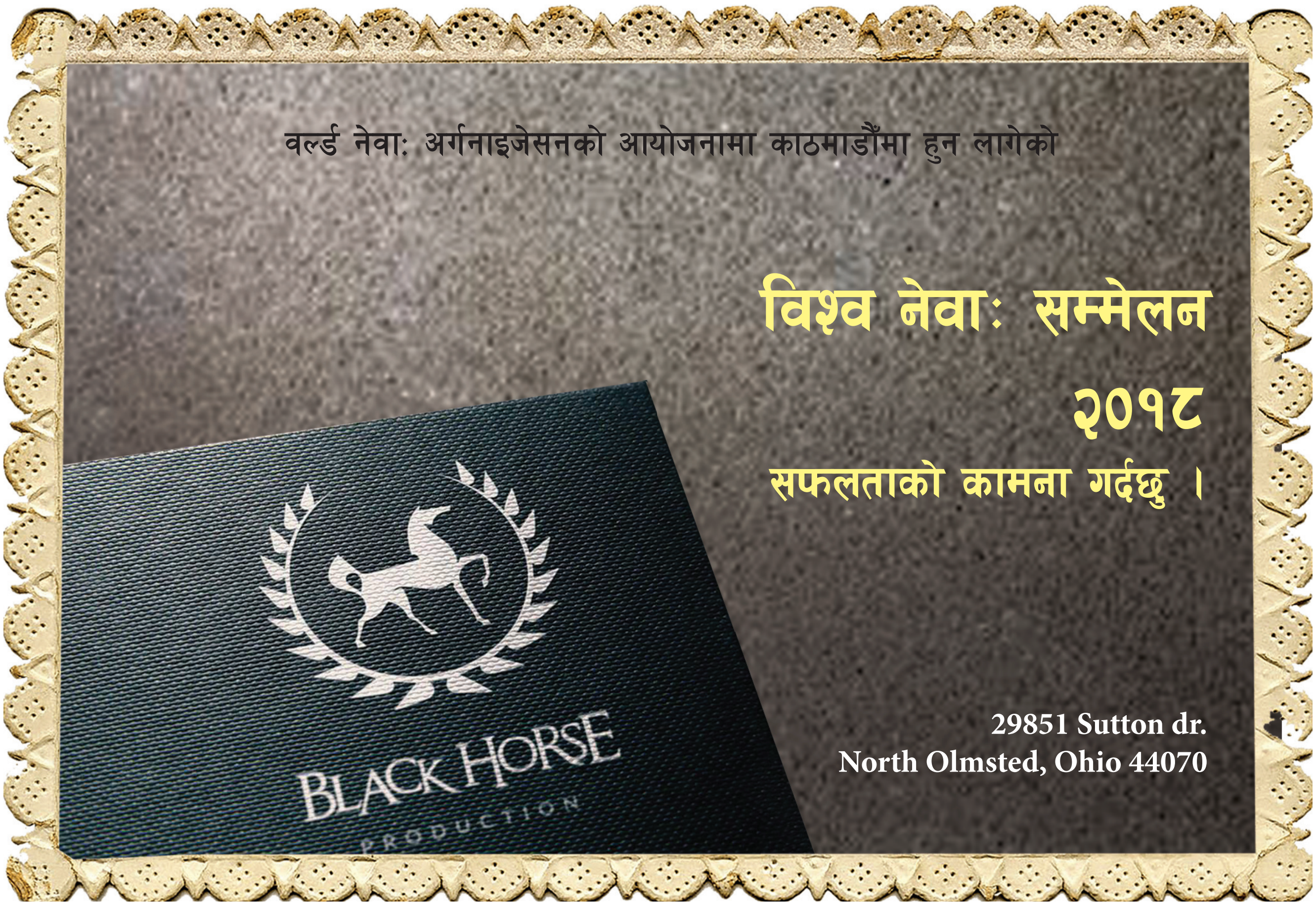

Canadian Newah Guthi: Beyond Nepalese Community

Uttam Makaju
Vice President, Canadian Newah Guthi

Canadian Newah Guthi (CNG), a not for profit organization dedicated to promote and preserve Newah cultural heritage in Canada, is established in 2005 with the 14 families aims to create Newah cultural flavor in Canada. At the beginning, it just brought some festive events like Mhapuja, Samaebaji picnic focusing Newah people residing around Greater Toronto Area. Over the time, CNG extended its priorities maintaining the previous object of promoting Newah cultural heritage.

Now CNG enjoys the wide spectrum of social and cultural activities ranging from transforming the knowledge of Newah culture to young people to organizing cultural events like Yenya: punhi, Mhapuja and Yomaripunhi. Where as in community oriented activities, CNG has been delivering its services to communities like Free Tax File Camp to Health Awareness programs. Besides, CNG has been conducting youth empowering programs like Effective Public Speaking, Youth Forum, Karate program and so on.

There is no doubt that to publicize and make experience our culture to other, one should go beyond Nepalese community. Realizing this very fact, CNG, recently has also involved in research study on “Social, Economic and Health Status of Nepalese Living in Greater Toronto Area (GTA)” in collaboration with Brock University. This study is first of its kind conducted by not for profit organizations in Canada. The report of the study has set a bench mark on the socio economic and health status of Nepalese living in GTA. The report of the study is on the process to publish in international journal.

The case study of Canadian Newah Guthi by the group of Ryerson University students is another example of moving forward to get main stream exposure. The Ryerson University students group studied Canadian Newah Guthi’s organogram, objectives, activities and compared with other not for profit organizations of GTA. The group came up with concrete marketing strategies to move forward and submitted the report to CNG.

CNG has also been conducting health related programs in collaboration with Canadian organizations like Heart & Stroke Foundation, Osteoporosis Canada, Canadian Diabetes Association, Cancer Society of Canada and so on.

Participation in international level multicultural festival like “Global Village Festival” since last two years is a land mark event in getting touch with international communities. In this festival, CNG has used the opportunity to promote Nepal, to promote Newah culture by performing Nepalese music and folk dances. It also became an opportunity to connect with various communities of Toronto. The Nepal booth was visited by dignitaries like MPs, university professors, intellectuals, travelers and many interested individuals. Similarly, CNG has also participated in Deewali festival organized by YMCA.

CNG has also helped Toronto University professor to practice Newah language. Now some of the Ph.D. students of Newah Buddhism Studies are also willing to learn Newah language, which, for sure, CNG will help them. Besides, Newah food event is in pipeline for next year in collaboration with Toronto University's Ho Center for Buddhist Studies. These kind of collaboration will definitely help promote Newah heritage in academic circle.

In last November CNG received small funding from provincial government to conduct "BridgingNepalese Canadian Youth with Newcomer Nepalese Immigrants" program. This five months long project had aimed to empower Nepalese youths through certain orientations, their after involving them to conduct programs for newcomers. According to the objective of the project, CNG appealed Nepalese youths to volunteer in the program and twenty four youths from different socio ethnic groups of Nepalese community participated in the orientation. They were given full autonomy to design and conduct the interactive information sessions to the newcomers. Accordingly, they explored the newcomers in the community and conducted seven different sessions on very important themes for newcomers. The inclusive youth volunteer group of CNG became an exemplary group in GTA and increased the social reputation of CNG in Canada.

An assertion to Canadian Newah Guthi from some of the Nepalese community leaders that they have termed CNG as pioneer organization among the Nepalese community organizations in delivering services regularly to the community other than Nepalese community. It is noteworthy that CNG has been conducting Free Tax File Clinic to Bhutanese community residing in Toronto since 2010. Because of the same language spoken by the Bhutanese community, Bhutanese individuals feel more comfortable talking in their mother language during the tax filing. At the same time, CNG conducts the tax file camp at their neighborhood which is a plus point to the Bhutanese community. Besides tax filing session, CNG has been conducting health awareness program for Bhutanese community in frequent manner. These kind of services are being conducted within own resources of CNG. And CNG feel proud being able to serve other communities.

In conclusion, there is no doubt, it is our sole responsibility to preserve, promote and practice our unique Newah heritage around the world. But to promote our heritage,just working within our community will be very slow pace. We should explore beyond our community to make them know our unique but sustainable culture and heritage. It will definitely lay path to promote our heritage.

नेपाल सरकार
ललितपुर महानगरपालिका

हलिं नेवाःदबुया ग्वसालय् नेपालय् जुइगु न्हापांगु
हलिं नेवाः सम्मेलन सुथां लाय्मा

चिरीबाबु महर्जन
मेयर

"बाल–बालिकालाई श्रममा नलगाऔँ, बालश्रम मुक्त नगर बनाऔँ"
पलेस्वाँ पुखु, पुल्चोक, ललितपुर, पोस्ट बक्स : ८६२०, फोन : ५५२–२५६३
email: info@lalitpurmun.gov.np, www. lalitpurmun.gov.np

छुवाछुत धर्मशास्त्र निर्मित होइन मानवीय गल्ती हुन्

गजानन्द राजोपाध्याय

संसारको कुनै पनि समाज, देश धर्मशास्त्रको निर्देशनले चलेको हुन्छ, यसमा दुइमत छैन । व्यवहारमा केहि अप्ठ्यारो पर्दा सर्वप्रथम धर्मशास्त्रले के भन्छ ? भन्ने प्रश्न गर्छ र त्यसले निर्देशन गरेको पक्षलाई अनुसरण गरी समस्याको समाधान गरिन्छ । धर्मशास्त्रले ज्ञान दिन्छ, ज्ञानले शान्ति दिन्छ । ज्ञानले चिन्तनको उत्पत्ति गर्दछ । चिन्तन नै विज्ञान हो । विज्ञानले समृद्धि दिन्छ । चिन्तनलाई गलत अर्थ लगाउँदा जातीभेद सक्रिय हुन खोज्छ । जातीभेद हाम्रोजस्तो देश नेपालको संस्कार नै होइन ।

वेद, पुराण, दर्शनशास्त्र उपनिषद् आदि उत्पत्ति पश्चात विश्वका समाज आधुनिक समाजमा रुपान्तरित भएको हो । मानवको उत्पत्ति पछि वर्ण व्यवस्थालाई हेर्दा वेद नजिक पुग्नुपर्ने हुन्छ । *ब्राह्मणोस्यमुखमासीद ......* यस ऋचाले ईश्वरको विराट्रूप मुख, वाहु, तिघ्रा तथा पाउबाट क्रमशः ब्राह्मण, क्षेत्री वैश्य र शूद्रको जन्म भयो । वौद्धिक क्षमता र कर्मानुसार जातीय वर्गीकरण भयो । यी चार वर्णद्वारा समाजको सञ्चालन हुन थाल्यो । यहाँ उचनीचको प्रश्नै रहेन । ब्राह्मणले आफ्नो धर्म छोड्दा शूद्रवत् हुने र शूद्रले निर्मल भावनाले धर्ममा लाग्दा ब्रह्म (ईश्वर) ज्ञानी हुन सक्ने आचरणलाई संसारको कुनै पनि धर्मले छेक्न सक्दैन । ब्राह्मण धर्म मोक्षको लागि, क्षत्रीय धर्म भोगको लागि, वैश्यधर्म अर्थको लागि हो भने शूद्रको धर्म यी तीनै धर्मको सिद्धताको लागि हो । चारै वर्णको उत्पत्तिमा उत्पत्तिकर्ता (ईश्वर) शूद्रको उत्पत्तिमा विशेष खुशी भए ।

पदभ्यां भगवतो जज्ञे शुश्रुषा धर्मसिद्धये ।
तस्यां जातः पुरा शूद्रो यद्वृत्या तुष्यते हरि ः ।

भागवत पुराण. ३।६।३३

यो त धर्मशास्त्रको कुरा भयो । अब व्यवहारिक पक्ष हेरौं । काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुर महाविद्या र महापीठको संरक्षकत्त्वमा रहेको छ । त्यसको फलस्वरूप चारवर्ण आपसमा मिलेर बसेका छन् । दक्षिणकाली पीठका पुजारी कर्माचार्य र संरक्षक पनि कर्माचार्य नै हुन् । पाटन बगलामुखीका पुजारी राजोपाध्याय ब्राह्मण र संरक्षक कपाली हुन् । काठमाडौं शोभा भगवतीका पुजारी बज्राचार्य र संरक्षक कपाली हुन् । शोभाभगवती खोलावारी इन्द्रायणीका पुजारी कर्माचार्य र संरक्षक द्यःला जाति हुन् । पाटन पूर्णचण्डी (कमला) का पुजारी राजोपाध्याय ब्राह्मण हुन् भने संरक्षक महर्जन । पाटन कुम्भेश्वरका पुजारी राजोपाध्याय ब्राह्मण हुन् भने संरक्षक भण्डारी हुन् । काठमाडौं इचङ्गुनारायण र चांगुनारायणका पुजारी राजोपाध्याय ब्राह्मण र संरक्षक भण्डारीहरू हुन् । थानकोटका आदिनारायण मन्दिरको राजोपाध्याय ब्राह्मण र संरक्षक वैश्य हुन् । फर्पिङ शेषनारायण मन्दिरका पुजारी राजोपाध्याय ब्राह्मण र संरक्षक वैश्य हुन् । गोरखा मनकामनाको पुजारी तथा संरक्षक मगर जातिका हुन् । काठमाडौं, भक्तपुर र ललितपुरका आदिवासीहरू (प्राचीन नेवार) का शुभ कार्यपूर्व गर्ने पूर्वाङ्ग चाहे त्यो कार्य सफलताका लागि गरिने गणेश पूजा प्रार्थना मात्रै किन नहोस् यो गर्नु अगाडि नापित जातिले नङ काट्ने, कपाल खौरने गरे पश्चात् शुद्ध मानिन्छ । काठमाडौं देवपाटनको पिङ्लादेवी स्थानमा प्रत्येक वर्ष चैत्रकृष्ण घोडेजात्राको चारदिन अगाडि देशोद्धार पूजामा चारैवर्ण एकै पंक्तिमा बसेर प्रसाद ग्रहण गर्ने चलन अद्यापि छ । यस्तै पौराणिक उदाहरण केलाउन यहाँ उचित देख्छु । एक त्रेतायुगमा अनावृष्टिको कारणले अनिकाल हुँदा ऋषिहरूले अन्न खोज्दै जाँदा चाण्डाल (पोडे)को घरमा थुप्रै राशि अन्न भएको थाहा पाएर अन्न माग्न गए । चाण्डालले अन्न दिन नहुने प्रमाण दिन्छ :

अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियाणां पयः स्मृतम् ।
वैश्यान्नमन्नमेव स्याच्छूद्राणां रुधिरं स्मृतम् ।।

स्कन्द पुराण ११ अ.

ऋषिहरूले संकटकालमा दोष लाग्दैन भने । पोडेले मेरी छोरी अक्षमालालाई तपाईं ऋषिहरूमध्ये प्रमुखले पत्नी स्वीकार्नुसु, चाहे जति अन्न दिन्छु भने । ऋषि समूहमा वसिष्ठ प्रमुख थिए । उनले व्याकरणको *रूधिर आवरणे* यस धातुको विग्रहले *न रून्धन्ति इति अरून्धती* अर्थात् अनिकाल जस्तो अवस्थामा तिमीद्वारा उपकार भएकोले तिमीलाई नीच जाति भनेर विरोध गर्न सक्दैनन् । यिनी ऋषिपत्नी अरून्धती नामले प्रख्यात भइन् । सप्तऋषिपूजामा यिनी पूजनीय भइन् । त्यस्तै शवरी पनि सार्की जातकी भन्ने विद्वानहरूको कथन छ । यिनको शुद्धभावको जुठो वयर मर्यादा पुरूषोत्तम रामले खाएर देखाए । स्वास्थ्यको कारणलाई मध्यनजर राख्दा वैज्ञानिक दृष्टिले, फोहरी, रोगी, नाति, छोरा जोसुकै होस् अछुत व्यवहार हुन्छ नै । तसर्थ शुभसंस्कार र शुभकर्मले जुनसुकै जातिपनि उच्च हुन सक्ने कुरामा विवाद नै छैन ।

Wish for the grand success of

WORLD NEWAH DAY CELEBRATION

&

GLOBAL NEWAH CONFERENCE

to be held from 30-31 March, 2018

in Kathmandu, Nepal

MAHENDRA PRADHAN

CHHAYA PRADHAN

आचरण र प्रवृत्ति हो - लाखे

गणेशराम लाछी

हिन्दू ग्रन्थहरूमा उल्लेख भएका राक्षस समुदायका विभिन्न नामबाट चिनिएका प्राणीहरू जस्तै यातुधान, अनार्य, दस्यु, दैत्य, दानव, द्यूमन, म्लेच्छ, यवन, असुर, नरभक्षी, यक्ष, राक्षस, डाकस, लाकस, राकस, लाखस, लाखय्, लाखे, भूत, ख्याक आदि नाउँबाट सम्बोधन गरी आएको उक्त विभिन्न सम्प्रदायका प्राणीहरूलाई नेवार समुदायमा भने समग्र रूपमा लाखे नै भनी सम्बोधन गरी आएको पाइन्छ । नेवारहरूको सांस्कृतिक परम्परामा लाखे शब्द धेरै प्रचलित रहेको छ ।

अर्थालङ्कार र शब्दालङ्कारका रूपमा लाखे शब्द गाँसिएको लोकोक्तिहरू प्रशस्तमात्रामा पाइन्छ । जस्तै लाखे व धाम्ह - लाखे जस्तो मान्छे, लाखे संथें सनीम्ह - लाखे जस्तै चल्ने, लाखय् खाय् - लाखे जस्तै जाग्ने, लाखे स्वया मभिं - लाखे भन्दा खराब, कांपाम्सू लाखे हे थजु - कांपासू लाखे नै होस् आदि आदि शब्दहरू दैनिक बोलीचालीमा प्रयोग हुदै आएको पाइन्छ ।

भनिन्छ, मानव सभ्यतासँग गाँसेर हेर्ने हो भने वेद सर्वप्राचीन लिखित ग्रन्थ हो । वेदभन्दा पुरानो हस्तलिखित ग्रन्थ विश्वमा अरू कुनै भेटिंदैन । हिन्दू धर्म ग्रन्थका चार वेदमध्ये अथर्व वेदमा तन्त्र मन्त्र, जादु र राक्षस, पिचासहरू जस्ता भयानक शक्तिका बारेमा वर्णन गरेको पाइन्छ । प्रायशः हिन्दू धर्म ग्रन्थ, पुराण, शास्त्र र पौराणिक साहित्यमा राक्षसहरूलाई खल पात्रका रूपमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

देव, दैत्य र मनुष्य भनी तीन समुदायको वयान पनि पाइन्छ । हाम्रा प्राचीन पुराण र हिन्दू ग्रन्थहरूमा तेतीस कोटी देवीदेवताहरूको वयान गरे जस्तै दैत्य दानव र यक्ष यक्षीको पनि ६४ यक्ष यक्षीको वयान गरिएको पाइन्छ । मुख्य मुख्य देवीदेवताहरूको नाम उल्लेख भए झैं मुख्य मुख्य यक्ष यक्षीहरूको नाम पनि उल्लेख गरेको पाइन्छ । मुख्य यक्ष यक्षीहरू मध्ये सुरसुन्दरी यक्षी, मनोहारिणी यक्षी, कनकावती यक्षी, कामेश्वरी यक्षी, रतिप्रिया यक्षी, पद्मिनी यक्षी, नटी यक्षी, अनुरागिनी यक्षी । यिनीहरू प्रमुख यक्षको रूपमा लिइन्छ ।

हाम्रो दर्शनले तीन लोक *स्वर्गलोक (देवलोक), मर्त्यलोक (मनुष्यलोक)* र *पाताललोक (दानव/राक्षस लोक)* भनी विम्ब बनाएको छ । देवलोक भनेर ऋग्वेदमा आर्यहरूका निवास स्थानलाई सप्त सिन्धु प्रदेश भनिएको छ । आर्यहरूको बासस्थान *आर्यावर्त* भनी पनि उल्लेख गरेको पाइन्छ । काबुलका कुम्भा नदीदेखि भारतको गङ्गा नदीसम्म र काश्मिरका वादीहरू देखि नर्मदाका पल्ला छेउसम्म थियो । प्राचीन कालमा अफगानिस्तानलाई आर्याना, आर्यानुम्र, बीजु नामले चिनिन्थ्यो । कालान्तरमा यापख्तिया, खुरासान, पश्तुनख्वाह, र रोह आदि नामहरूबाट चिनिन थाल्यो । पछि फेरी यसको नाम उपगण स्थान भयो । जसमा गान्धार, कम्बोज, कुंभा, वर्णु, सुवास्तु आदि क्षेत्र पर्दथ्यो ।

भृगु ऋषिका नाति शुक्राचार्यको छोराको नाउँ *और्व* हो । ऐतिहासिक रूपमा अरब ऋषि और्वकै नामबाट राखिएको हो । *हिस्ट्री अफ पर्शिया* का लेखक साइक्सले उल्लेख गर्दै भनेका छन् अरबको नाम और्व ऋषिको नाउँबाट राखिएको हो र विकृत हुँदै *अरब* हुन पुगेको हो । हाम्रो पौराणिक ग्रन्थहरूका अनुसार यस भू-खण्डको उत्तर पश्चिम क्षेत्रलाई *इलावर्त* भनिन्थ्यो । जहाँ दैत्य र दानव रहने गर्थ्यो । यो इलावर्तमा अहिलेको रूसको एशिया खण्डको दक्षिण-पश्चिमी भूभाग र ईरानको पूर्वी भूभाग समेटिएको छ । त्यतिखेर अरब ठूलो व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकास भएको थियो । यसैकारण देव, दानव र दैत्य बीच इलावर्तकै कारण त्यसको विभाजनको विषयलाई लिएर १२ पल्ट *देवासुर संग्राम* भएको थियो । देव गणको बासस्थान नेपालको उत्तर पूर्वमा रहेको हिमालय क्षेत्र थियो ।

इरानी आर्यहरूको दृष्टिमा मनुष्य जातिको निमित्त कल्याणकारी मानिएका असुरलाई भारतीय आर्यहरूले अनिष्टकारी दुष्ट दानवका रूपमा र भारतीय आर्यहरूले मनुष्य जातिको निमित्त हितकारी मानेका इन्दलाई इरानी आर्यहरूले अनिष्टकारी, दुष्ट व्यक्तिका रूपमा लिने गरेको पाइन्छ ।

हिन्दू ग्रन्थ अनुसार पटक पटक देव र दैत्यहरूबीच संग्राम भएको थियो । त्यसमा देव गणहरूले राक्षसहरूलाई पराजित गराउन मुश्किल भएको वर्णन पुराणका कथाहरू वर्णित छ । राक्षसहरू जतिसुकै मरेपनि दैत्यगुरू शुक्राचार्यले पुनः ब्युँताउने गरे जस्तै यक्ष यक्षीहरूपनि पुराणका पन्नाहरूमा अत्यन्त शक्तिशाली एवं महत्वपूर्ण पात्रको रूपमा लिँदै आएको पाइन्छ ।

हिन्दू बौद्ध, जैन आदि धर्म ग्रन्थहरूमा उल्लेख गरिएका यक्ष यक्षी मध्ये प्रसिद्ध यक्षको रूपमा कुबेर विशिष्ट स्थानमा रहेको छ । अलकापुरका राजाका रूपमा कुबेरलाई शतपथ ब्राम्हणमा यक्ष नायकका साथै डाँका, चण्डाल तथा राक्षसका नामले सम्बोधन गरिएको छ । यसबाट धेरै हदसम्म यिनी आदिम दस्यु भएको आभाष हुन्छ । यिनको स्थान ईशान मानिएको छ र अर्को यिनी र यिनको गणले केटाकेटीहरूलाई साह्रै दुःख दिने व्यहोरा पनि उल्लेख छ । हप्कीन्सको एपीक मिथोलजीमा यक्षलाई बहुत नियमपालक, परोपकारी, दयावान तथा उदार स्वभावको भनेर लेखिएको छ ।

यक्षहरू आफ्नो रूप बदलेर हिंड्न सिपालु भएको कुरा पनि पढ्न पाइन्छ । हाम्रो देव मन्दिरहरूको टुंडाल मुनी, देवासन मुनी, पुराना पुराना ढुङ्गेधाराहरूका मुनि रहेका यक्षहरू एकदम भक्तिपूर्ण मुद्रामा नतमस्तक भएर देवासनको भार उठाई रहेका प्रस्तर मूर्तिहरू देख्न सकिन्छ । यसबाट यक्षहरू भार उठाउने काममा अग्रणी मान्न सकिन्छ ।

थानकोटको यक्ष मूर्ति

भक्तपुरको यक्ष मूर्ति

चिनियाँ कलामा पनि यक्ष तत्त्वको छाप परेका दृष्टि गोचर हुन्छ । चीनको हुनान प्रदेशस्थित हान वंशका केही चिहानहरू खन्दा पाइएका पुरातात्विक अवशेषहरूबीच प्राप्त रेशमको पौभाचित्रमा यक्षसँग मिल्दो आकृति फेला परेको छ । करिव २२०० वर्ष पुरानो मानिएको उक्त पौभा चित्रमा यक्षकै आकृतिसँग मेल खाने भूमण्डलको भार उठाइरहेको एउटा अद्भुत प्राणीको चित्र अङ्कित गरिएको छ । चिनियाँहरूको पौराणिक बोलीमा सबभन्दा ठूलाठूला भार उठाउन सक्ने प्राणी यिनै मानिन्छ । यिनको नाम *आव* बताइएको छ । यहाँनेर पुरानो पिंढी पुस्ताका ग्रीक देवता *एटलास* र अर्को हाम्रो यहाँ पृथ्वी मुनि मात्र रहन रूचाउने भनिएको क्षेत्रपालले चर्चित यक्षसँग समता राख्न खोजेको अनुमान हामीलाई हुन थाल्छ ।एटलास, आव जस्तै नेपाली समाजमा पनि सतल र पुराना ढुङ्गेधाराको मुनी भार उठाइरहेको मूर्ति सहजै देख्न सकिन्छ । भुंडे यक्षका आकृतिका प्रस्तर मूर्तिहरू एटलास र आवसँग समता देखिन्छ । उस्तै प्रकारका भार उठाइ रहेको यक्षका प्रस्तर मूर्तिहरू श्रीलंकाको कोलम्बोका केलानिया रोयल मन्दिरमा पनि देख्न सकिन्छ ।

यक्षलाई नेपाली शब्दकोषमा देवयोनीमा विविध भेद मध्ये एक, कुवेरका प्रजा गण, यक्षीलाई यक्ष जातिका स्त्री, यक्ष नारी, कुवेरकी स्त्री, भनी लेखिएको छ । यक्षीलाई अति सुन्दरीको रूपमा चित्रण पनि गर्ने गरेको पाइन्छ यक्षीले यौवनको मोह जालमा मानिसहरूलाई फसाउँछ, दुःख दिन्छ, यति मात्र हैन ज्यान समेत लिन्छ भन्ने मान्यता हाम्रो समाजमा रहेको छ । यिनीहरू रहस्यमय शक्तिका धनी हुनुका साथै यिनीहरूको विश्वास जित्न सकेको खण्डमा विविध किसिमका सहयोग पाउन सकिने प्रसंगहरूपनि सुन्न पाइन्छ ।

हिन्दू ग्रन्थहरूमा रावणको सौतेनी भाई कुवेर यक्ष हो भने रावण राक्षस हो । महर्षि पुलस्त्यको छोरा विश्रवाको दुईटा श्रीमती थिए, इलविला र कैकसी । यक्षी इलविलाबाट कुवेरको जन्म भएको थियो भने राक्षस जातिकी कैकसीबाट रावण, विभिषण र कुम्भकर्णको जन्म भएको थियो ।

श्रीलंकाको केलानिया मन्दिरको यक्ष मूर्ति

त्यसै गरी भारतका ठूलाठूला राष्ट्रिय संग्रहायलहरूमा दोस्रो शताब्दीको भनिएका यक्षका शिला मूर्तिहरू सजाएको देख्न सकिन्छ ।

दोस्रो शताब्दीको दिल्ली संग्रहालयको यक्ष मूर्ति

कुषाणकालिन मूर्ति कलासँग मेलखाने विभिन्न सम्प्रदायहरूसँग सूर्य, कुबेर, यक्ष आदिका मूर्तिहरू काठमाण्डौं उपत्यकामा प्राप्त भएको प्रमाणहरू प्रकाशमा ल्याएको छ । मथुरा संग्रहालयमा संग्रहित यक्ष यक्षीका मूर्तिहरू लिन सकिन्छ । हाडिगाउँमा पनि ई.सं. दोस्रो शताब्दी मानिएको टाउको विहीन यक्ष मूर्ति मूर्ति फेला परेको छ ।

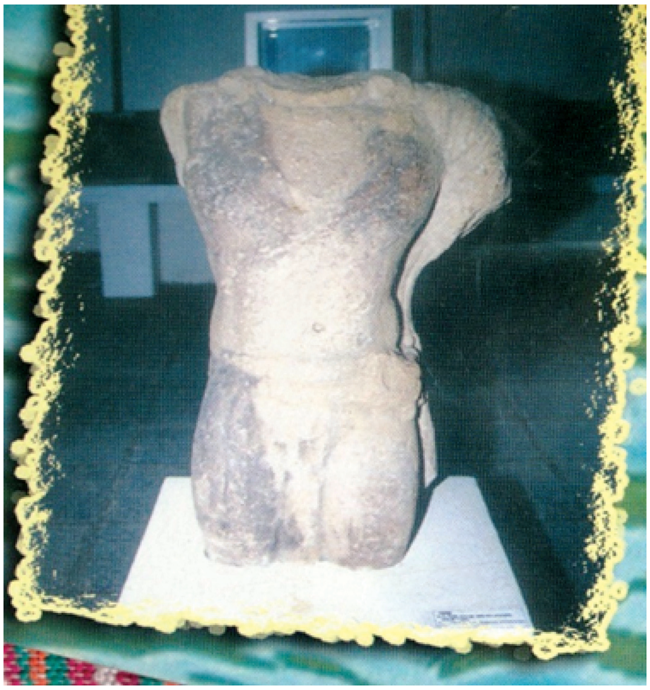

विशालनगरको यक्ष मूर्ति भनिएको मूर्ति

त्यस्तै दोस्रो शताब्दीको भनिएको यक्षका शिलामूर्ति डिल्लीको संग्रहालयमा संग्रहित छ र भारत सरकारले सोही यक्ष मूर्तिको हुलाक टिकट पनि प्रकाशित गरेको छ । हुन त नेपाल सरकारले पनि मजिपा लाखे अङ्कित १० पैसाको हुलाक टिकट प्रकाशनमा ल्याएको छ ।

यक्ष अंकित भारतीय हुलाक टिकट

लाखे अंकित नेपाली हुलाक टिकट

यक्षकै कुरा गर्दा हिन्दू, बौद्ध र जैन धर्म ग्रन्थहरूमा बयान गरिएको पाइन्छ । स्वयम्भूस्थित हारती मातालाई पनि महायक्षीको रूपमा लिइन्छ । लोककथा हारतीले बाल बालिकाहरूलाई आहारा बनाई दु:ख दिन्थे । कसैले तिनीमाथि नियन्त्रण गर्न खोजेको खण्डमा उपद्रो मचाइ दिन्थे । समाजमा दु:खद घटनाका श्रृंखला बढ्न थालेपछि भगवान स्वयम्भूले एक दिन उसको सबभन्दा मनपर्ने छोरीलाई लुकाइ दिएछ । आफ्नो छोरी हराएकोले उ छटपटिन थाल्यो । भगवानको शरणमा गयो । भगवानले सन्तान सबैलाई त्यतिकै प्यारो हुन्छ जति तिमीलाई भयो भन्ने सन्देश दिए । अनि सबैको बाल बच्चा रक्षा गर्ने सर्तमा छोरी देखाई दियो । त्यस बेला देखि उनी यक्षी भए पनि हिंसा त्यागी अहिंसक बनी भगवानको शरणमा गई सबैको बाल बच्चाको रक्षा गरी रहेकोले त्यसबेला देखि हारती अजिमा भनी सबैले पूजा गर्न थालेको विश्वास गरिन्छ ।

त्यस्तै नै सहकालका देवता रातो मच्छिन्द्रनाथ (बुंगद्यः)लाई पनि यक्ष पुत्र मानिन्छ । वंशावलीका अनुसार राजा नरेन्द्रदेवको पालामा १२ वर्षसम्म अनावृष्टि भएपछि प्रजाजनबीच हाहाकार मच्चिन पुग्यो । जनतालाई परेको पीरमर्काका कारण राजा चिन्तित भए र देश भरका तान्त्रिक, पुरोहित र अन्य जम्मा गरी सरसल्लाह गर्दा कामारूपका यक्षराज शषिको कूलमा यक्ष पुत्र भई जन्मेका करूणामय नेपाल ल्याउन सकिए पानी पर्छ भनी निष्कर्ष निकालियो । यक्षपुत्र श्रीलोकेश्वर नेपाल ल्याउनको लागि अनेक जुक्ति निकालेर नेपालमा ल्याए र जनताको सुरक्षार्थ लोकेश्वर नेपाल ल्याएपछि नै पानी पर्‍यो ।

कामारूपका राक्षस कूलमा माछामारी जीविका गर्ने राक्षस कूलका माझी थिए, राक्षस कूलका निम्नस्तरको जातिमा जन्मेका लोकेश्वर करूणा मूर्ति थिए । लोकेश्वरको वंशावलीमा यक्ष राजका राजपुत्र राजकुमार भनी थाहा पाएका छौं । हरिराम जोशीले रातो मत्स्येन्द्रनाथलाई निम्न स्तरका माझी पुत्र भनी लखेका छन् ।

खोजका क्रममा एशियाका धेरै राष्ट्रहरूमा यक्ष वा यक्षसँग सम्वन्धित सामाग्रीहरू देख्न सकिन्छ । संस्कृत - यक्ष, पालि - यक्ख, तामिल - कानन्दा, याक्का, थाई - याक्सा, चाइनिज - येचा, येउचा, कोरिया - याचा, जापान - यासा, तिब्बत - गण्ड, प्राचीन चीन - लाक्सा, नेपाल - लाखे विशेष गरी नेवारहरूले लाखे नै भन्ने गरेका छन् ।

यसरी दानव, असुर अथवा यक्ष सम्प्रदायका प्राणीहरूलाई विभिन्न पौराणिक धर्म ग्रन्थहरूमा विभिन्न नामले सम्बोधन गरिए तापनि यी सम्पूर्ण नामहरूलाई नेवार समाजमा परम्परादेखि नै लाखे, लसिं भनी सम्बोधन गरी आएका छन् । लाखे व्यक्ति भन्दा पनि आचरण हो, प्रवृत्ति हो, विचार हो । यक्ष, राक्षस भने पनि उसले मानव समाजको लागि राम्रो काम गरेको छ र जगतको भलाईको काम गरेको छ भने त्यो पछि भगवान कहलिएका छन् । त्यही राक्षस, यक्ष, लाखेहरूलाई समाजको भलाईको लागि समर्पित छन् भने इश्वरको रूपमा सम्मान गरी पूजा गर्दै आएको प्रमाणहरू हाम्रो किम्बदन्ती, लोक कथा, विभिन्न पुराण र ग्रन्थहरूमा भेटिन्छन् । काठमाण्डौंमा इन्द्रजात्राको अवसरमा नचाइने मजिपा लाखे राक्षस जात भए पनि उसले मानव जातिको रक्षार्थ समर्पित भएकोले समाजले शान्त भैरबको रूपमा स्थान दिंदै आएका छन् ।

भार बाहक यक्षको शिला मूर्ति, औरंगाबाद, महाराष्ट्र, भारत

जीर्ण जूगु नेपालभाषा अल्सि मचासे भिंकेनु,

– योगवीरसिं कंसाकार

नेपाल खाल्डोको नेवाः संस्कार

बज्रमुनि बज्राचार्य

पृष्ठभूमि

सन् २०११ को तथ्याङ्क अनुसार नेपालको कूल जनसंख्या २ करोड ६४ लाख ९४ हजार ५०४ मा नेवारहरूको संख्या १३ लाख २१ हजार ९ सय ३३ (५ प्रतिशत) र नेपालभाषा बोल्नेको संख्या ८ लाख ४६ हजार ५ सय ५७ (३.२ प्रतिशत) उल्लेख गरेको छ । त्यस अनुसार नेवारहरू कूल जनसंख्याको ५ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसमा पनि नेवारहरू ७५ वटै जिल्लामा छरिएर बसेका छन् । तीमध्ये काठमाडौं उपत्यकामा बसोवास गर्ने नेवारहरू धर्मको आधारमा हिन्दू, बौद्ध, मुश्लिम र क्रिश्चियन धर्म मान्ने पाइन्छन् । त्यसमध्ये हिन्दूको संख्या ८१ प्रतिशत र बौद्धहरूको संख्या ९.०४ प्रतिशत देखाइएको छ । काठमाडौं खाल्डोका नेवारहरू जुनसुकै धर्म मान्ने भएपनि उनीहरूको आफ्नो छुट्टै धर्म छ । जसलाई नेवार धर्मको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ ।

१. संस्कार परिचय

संस्कार शब्दको अर्थ धार्मिक विधि विधान तथा क्रिया हो । अंग्रेजको ceremony र ल्याटिनको caerimonia शब्द संस्कारको लागि प्रयोग गरिएको भएतापनि संस्कारको ठीक अनुवाद भने होइन । संस्कृतको संस्कार शब्द शिक्षा, संस्कृत, पूर्णता, शुद्धि, परिष्करण, शोभा, आभूषण, प्रभाव, स्वभाव, स्वरूप, क्रिया, विधिविधान, अभिषेक, विचार, भावना, धारणा, आदिमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । संस्कार शब्द शुद्धता, पूर्णता, निर्माण कार्यको लागि विशेषतः प्रयोग गरेको छ । मानवीय जीवनमा भने संस्कारको अभिप्राय शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक शुद्धताको लागि प्रयोग गरेको पाइन्छ । ताकि उ समाजको एक पूर्ण विकसित, योग्य सदस्य बन्न सकुन् (*पाण्डेय, २००६:१७ - १९*) । अर्को अर्थमा भन्ने हो भने मानिसमा भएको अशुद्धता अपरिपक्वतालाई धार्मिक विधि विधान प्रयोग गरी अग्रजहरूबाट नयाँ पुस्तालाई पूर्ण र सफल जीवन जीउनको लागि आफ्नो अनुभव, शिक्षा हस्तान्तरण गरी पूर्णता बनाउने पद्धतीको नाम नै संस्कार हो ।

संस्कार धर्म र दर्शनबाट निर्देशित हुन्छन्, तर सबैसँग त्यसको ज्ञान नहुने भएकोले एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरण, देखासिकि वा अनुकरणबाट जिवित हुन्छ । संस्कारको निर्माण एकैचोटि भएको होइन, बिस्तारै आवश्यकता अनुसार जन्म भएको हो ।

नेपाल खाल्डोमा बसोवास गर्ने नेवारहरू हिन्दू र बौद्ध प्रभावित संस्कारहरू मान्ने गरिए तापनि नेवारहरूको आफ्नो छुट्टै धर्म दर्शन र त्योसँग सम्बन्धित आफ्नै मौलिक संस्कार रहेको पाइन्छ । जसले गर्दा संस्कार, संस्कृति, भाषा, कला, साहित्य, नेवारहरूको पहिचान बनेको छ ।

२. जन्मपूर्व संस्कार

नेवारहरूले यी संस्कारहरू समय र भूगोलको अन्तरालसँगै आफ्नै तरीकाले विकास गर्दै लगेको पाइन्छ । पहिला जन्मपूर्व पुंसवन, सीमन्तोनयन संस्कार गरिन्थ्यो । पुंसवन संस्कार पुरूषको कामनाको लागि गरिने संस्कार हो (बज्राचार्य, २०६१: ८) । यो गर्भवती भएको पाँचौ महिना वा आमाको गर्भमा बच्चाले आकार लिने अवस्थामा गरिन्छ । त्यस्तै सीमन्तोनयन संस्कार छैठौं महिनादेखि शुरू गरिन्छ । गर्भवती महिलालाई सात आठ महिनामा हुँदा दोहल उत्पन्न हुने अर्थात् विभिन्न किसिमका इच्छाहरू उत्पन्न हुन्छ । यस्तो बेला गर्भवती महिलाको इच्छा अनुसार खुवाउने, बाजा सुनाउने, कथा सुनाउने, नृत्य देखाउने आदि गर्नुको साथै विभिन्न किमिसका फलफूल, मिठाई, गेडागुडी आदि परिकारहरू खुवाउने गर्दछन् ।

३. जन्म संस्कार

बच्चाको जन्मदेखि मृत्युपूर्वको संस्कारलाई जीवन संस्कार वा जन्म संस्कार भनिन्छ ।

३.१ जातकर्म (*ब्यंकेगु*) संस्कार

पहिला पहिला गर्भवती महिलालाई सुत्केरी गराउन सुडेनीको व्यवस्था गरिएको हुन्थ्यो । बच्चा जन्मनासाथ हावा नआउने

न्यानो छुट्टै कोठामा पराल बिछ्याएर आमा र बच्चालाई राखिन्थ्यो । सुडेनी (दिदी अजि) ले पिचामा गणेश, छ्वास अजिमा र हारती अजिमा स्थापना गरी भोज चढाउने, नुन, अदुवा, ज्वानो, ध्यू, चाकु, मिठाई चढाइ परिवारहरू एकसाथ बसी ध्यू चाकु खाने गर्दछन् । त्यस पश्चात् माइती खलकलाई जन्मेको बच्चाको लिङ्ग अनुसार सुपारी, चाकु, ज्वानो, नुन, अदुवा, टीका पठाउने गर्दछ । छोरा भए सिङ्गो चाकु, सिङ्गो सुपारी छोरी भए आधा चाकु, आधा सुपारी पठाउने गर्दछन् । उक्त पठाएको सामानको परिमाण हेरी माइतीले छोरा वा छोरी जन्मेको सूचना लिने गर्दछन् । ती पठाएको टीका आफन्तहरूलाई पनि पठाउने गर्दछन् । छोरा भए चारौं दिनमा र छोरी भए पाँचौं दिनमा बच्चाको नाभि छेदन गर्ने चलन छ । कुनै कुनै जातमा बच्चा जन्मेको छैठौं दिनमा छैठी भनी माइतबाट सुनचाँदीको बाला, औंठी बच्चालाई लगाई दिने चलन छ । त्यस दिन फुफुले बच्चालाई तेल लगाई दिने, बत्ती बाल्ने पनि गर्दछ । उच्च घरानीयाहरूको बाह्रौं दिनमा चोख्याउने (*धौबन्जार, २०६८:४१*) भनी आफन्तहरूलाई बोलाई नङ् कपाल खौरेर, नुहाईधुवाई गरी चोख्याउने गर्दछ । बच्चा जन्मेको दिनदेखि त्यस दिनसम्मलाई जयविलि वा सुतक लागेको मान्दछ र त्यसदिन दिदी अजिले पूजा गरी, बच्चा बुबालाई हस्तान्तरण गरी, छ्वास अजिको पूजा गरी भोज जोरजाम गरी दान दिने गर्दछ । त्यसबेलादेखि सुतक फुकेको वा चोखिएको मान्दछ ।

३.३. नामकरण

मानव जीवनको परिचय नै नाम र रूप हुन् । जब कसैले कसैको नाम उच्चारण गर्छ, तब उसको रूप अगाडि आउँछ । नाम जीवनको लागि मात्र होइन्, मृत्यु पश्चात् पनि चाहिन्छ । त्यसैले मानिसहरू नामको लागि परिश्रम, खर्च गरिरहेको हुन्छ । त्यति महत्त्वपूर्ण नामलाई बेवास्ता गरी जे पायो त्यही राख्नु भन्दा सम्पूर्ण समाजसँग बसी विधि विधान गरी राख्नु पर्छ भन्ने मान्यताबाट नै नामकरण संस्कारको जन्म भयो । यस्तो संस्कार सामान्यतया नेवार समाजमा कलश स्थापना गरी सुकुन्दा बाली, कुलदेवताका साथ अन्य देवताहरू, सिन्हमू, ज्वलान्हाय्कं स्थापना गरी थकाली वा पुरोहितबाट बच्चाको कानमा नाम बताउने गर्दछ । त्यो पनि जात अनुसार, धर्मअनुसार, जन्मेको महिना, नक्षत्र, बारको आधारमा पूजा गरी राखिन्थ्यो । अहिले विशेष किसिमको संस्कार गरेको देखिँदैन ।

३.४ कर्णभेध (*न्हाय्पं प्वाः खने*) संस्कार

नेवार संस्कारमा यो संस्कारलाई गौण रूपमा लिइन्छ । यसको विशेष संस्कार गरिँदैन । पहिला हिन्दूहरूको संस्कारमा जन्मेको बच्चा दश, बाह्र दिनमा, छैठौं, सातौं, आठौं अथवा एकवर्षमा वा बच्चाको दाँत निस्कने बेलामा कान प्वाल (बज्राचार्य, ११३:५०) पारी रिङ (चाःचा) राख्ने गरिन्छ । पहिला आमाको काखमा राखी सुनको सियोले प्वाल पार्नु पर्ने विधान छ । यस्तो गरेमा धर्म श्रवण गर्ने हुन्छ भन्ने विश्वास गर्दछ ।

३.२. निष्क्रमण (*मचाबू लहिकः वनेगु*) संस्कार

बच्चा जन्मेको एक डेढ महिनामा सुत्केरीलाई माइती लग्नको लागि दिदी अजिले बच्चा र आमालाई नुवाई धुवाई गराई सफा लुगा लगाई बच्चालाई आफूले बोकी आमाको पाइतालाको धुलोको टीका लगाई बाहिर लगिन्छ । बच्चालाई घरबाट बाहिर ल्याउनको लागि दिदी अजिले दायाँबायाँ कनिका छर्ने गर्दछ । घरबाट बाहिर निस्कँदा चौबाटोहरूमा कनिका छर्दै माइती पुऱ्याइन्छ र घरभित्र छिर्नु अघि बच्चालाई ढोका ढोगाई माथि पुऱ्याइन्छ ।

३.३. अन्नप्राशन (*मचा जंकु*)

बच्चालाई आमाको दुध मात्र पर्याप्त नभई ठोस पदार्थ आवश्यक हुने समयमा विधि विधान गरी अन्न खुवाउने पद्धतिलाई अन्नप्राशन्न संस्कार भनिन्छ । पुरूष भए ६ र महिला भए ५ महिनामा गरिन्छ । यो महिनामा गर्न नसके महिलालाई ७ र पुरूषलाई ८ महिनामा पनि गरिन्छ । यो संस्कारमा मामा र फूपुको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । घरमा पुरोहित बोलाई कलश स्थापना गरी आमाको काखमा राखी पूजा गरी, थकालीबाट पहिला ध्यू, मह, फलफूल र पछि खीर भोजन गराउँछ । पहिला पहिला ध्यू, महप्राशन जन्मेको तेस्रो दिनमा गर्दथे, फलप्राशन छुट्टै दिनमा गर्दथे । अहिले आएर यी सबै अन्नप्राशनको दिनमा गर्ने चलन छ । अन्नप्राशन संस्कारमा बच्चालाई तासको लुगा, टोपी लगाउने, कानमा चाःचा (रिङ), लगाउने, हातमा चाँदिको चुरा, खुट्टामा कल्ली लगाउने गर्दछ । अन्न खुवाउँदा थकालीले पाँच औंलाबाट पंचगाँस खुवाउने चलन छ । त्यसपछि बच्चालाई थाय्भुमा चौरासी व्यञ्जन राखी थाय्भु खुवाइन्छ र बच्चाको भविष्य परीक्षण गर्ने भनी ठूलो थालमा माटो, ईट्टा, काठ, कापी, कलम, खेलौना आदि राखी रोज्न लगाउँछ (बज्राचार्य, ११२० : २५) । घरको सम्पूर्ण काम सकेपछि बच्चाको मामाले बोकी, फूपुले पूजाको थाल लिई गणेश मन्दिरमा गई पूजा गरिन्छ ।

३.४ दुई वर्षे जन्म दिन (*निदँ बुदिं*)

नेवारहरू बच्चा जन्मेको दोस्रो वर्ष विशेष रूपमा मनाउने गर्दछन् । बच्चालाई पूर्व फर्काइ, सुकुन्दा बाली दहि, अण्डा, माछा सगुन दिई दुइओटा योमह्रिको माला लगाईदिने गर्दछ । त्यसदिन बच्चाको लागि मामाले लुगा वा कपडा सहित सगुनका सामानहरू पठाउने गर्दछ । उक्त घरमा चाकु भित्र राखी योमह्रि बनाई मामा खलक, फूपुहरूलाई १०८ वटा पठाउने गर्दछ । यी योमह्रि माइती खलकहरूलाई बच्चाको मामाहरूले बाँडि दिने गर्दछन् ।

४ पुरूष संस्कार

४.१ चूडाकर्म (*बुसँखा*)

बच्चा जन्मेदेखिको कपाल पहिलो पटक खौरिनको लागि पूजा गरी नदिमा बगाउने चलन छ । बच्चा चार पाँचवर्ष भएपछि, (कुनै कुनै ग्रन्थमा तीनवर्षमा भनिएको छ) अघिल्लो दिनमा मामाले बच्चाको टुपीमा सुनको औंठी बाँधि

दिन्छ । भोलिको दिनमा सुनको छुराले मामाले कपाल खौरिने र कानमा प्वाल पार्ने सांकेतिक भाव गर्दछ (उहि, ५३) । व्रतबन्ध (कयतापूजा) यो संस्कारलाई उपनयन संस्कार पनि भनिन्छ । धर्मग्रन्थ अनुसार ब्राम्हण, क्षेत्री र वैश्यका पुत्रहरूलाई क्रमशः ८ वर्ष, ११ वर्ष र १२ वर्षमा यो संस्कार गरिन्छ । पहिला पहिला गुरूकूलमा गई अध्ययन गर्नको निमित्त पुरूषलाई केही नियमका शिक्षाहरू घरमा दिइन्छ । ब्राम्हण भए जनै पनि दिइन्छ, उक्त जनै जनैपूर्णिमाको दिनमा नदिमा गई तर्पण दिई, स्नान गरी घर फर्कि पूजा होम गरेपछि जजमानी पूजा गर्न योग्य मानिन्छ (उही,. ५७) ।

४.२ विद्यारम्भ संस्कार

अहिले जस्तो छ्यासछ्यास्ति स्कूलहरू नभएको बेला बच्चाहरूलाई शिक्षा दिनको लागि श्रीपञ्चमीको दिनमा सरस्वती वा मञ्जुश्रीको मन्दिरमा बच्चाहरूलाई लगी चक समात्न लगाई कोर्न लगाउनुको साथै *ॐ नमो बागिस्वराय* उच्चारण गराएर शुरू गर्ने चलन थियो । यो चलन पहिला ब्राम्हणहरूमा वेदारम्भ र अन्य जातमा विद्यारम्भको रूपमा थियो । अहिले काठमाडौं उपत्यकामा पनि हराइसकेको छ ।

४.१.१ प्रबज्या सम्बर (*बरे छुइगु*)

यो बौद्धहरूको संस्कार हो । बच्चा छ सात वर्षको भएपछि आ-आफ्नो विहारको गन्धकुटी देवतालाई र संघका पाँच थकाली आःजुलाई चारदिन अगाडि किसली (चामल, दक्षिणा, सुपारी सलींमा राखी) चढाउने गरिन्छ । यसलाई ग्वय् दां राख्ने भनिन्छ । त्यसपछि तेस्रो दिनमा फूपु, मामालाई बोलाई छोय्लाभू गरिन्छ र भोलिको दिन दुस्वःमा पूजाको सामान मिलाउनुको साथै बच्चालाई अमय सेवन नगराई शुद्ध पारिन्छ । पुरोहितसहित पाँचजना आःजुहरूले चार सागरको पानीको प्रतिक भाँडोबाट स्नान गराई संघमा प्रवेश गराइन्छ । यो संस्कारमा बच्चालाई भिक्षुको चीवर लगाइन्छ । चार दिनसम्म भिक्षुको भेषमा रही नयाँ नामबाट भिक्षाटन गरी जीवन बिताउने गर्दछ ।

बज्राचार्यहरू भए अरू कुनै दिन वा भोलिको दिनमा सेतो वस्त्र लगाई पीठमा राखेर मन्त्र दान दिने गर्दछ । पुरोहितले बच्चालाई कलशको पानी छर्की कलशाभिशेष, मुकुट लगाउन दिई मुकुटाभिशेष, मन्त्र दिएर मन्त्राभिशेष, घण्ट दिएर घण्टाभिशेष, बज्र दिएर बज्राभिशेष दिइन्छ । जसलाई पञ्चाभिशेष भनिन्छ । यो संस्कारपछि जजमान कहाँ पूजा गर्न योग्य बन्छ ।

५. महिला संस्कार

५.१ *इही* संस्कार

इहि संस्कार सात आठ वर्ष पुगेपछि उमेर बढेको प्रतिक स्वरूप बालिकालाई स्नान गराई, नङ् कटाई, गुन्यूचोलो दिई पूजामा राखिन्छ । बालिकालाई मास केलाउने, कुटी तलाउने, चर्खा काट्ने, धागो बाट्ने आदि सिकाउने गर्दछ । यसपछि कलशको पानीले अभिषेक दिने, देवताहरू दर्शन गराई घरमा चौरासी व्यञ्जन राखी थाय्भु खुवाउने गरिन्छ । यस संस्कार पछि बालिका किशोर अवस्थामा पुगेको, घरको काममा सघाउन सक्ने, लाजको ख्याल राख्नु पर्ने जुठोको ख्याल राख्नु पर्ने वा परिपक्व अवस्थामा पुगेको गनिन्छ । यो संस्कार गर्नुभन्दा अगाडि पनि बालिकालाई मामा घरमा इहिजा खुवाउने गर्दछ ।

५.२ *बाह्रा* संस्कार

यो पहिलो पटक रजस्वला हुने बेला गरिने संस्कार हो । तर नेवार संस्कारमा रजस्वला हुनु पूर्व उपयुक्त समयमा व्यक्तिगत वा सामुहिक रूपमा एक घरमा झ्यालढोका थुनेर, सूर्यको किरण नछिर्ने गरी, पुरूषहरूको मुख १२ दिनसम्म नहेरी कोठामा राखिन्छ । चार दिनसम्म नुन नखुवाई एकजना साथी (बाह्रापासा) को साथमा सादा जीवन बिताउन लगाइन्छ । बाह्रापासा विवाह भएको सके एकजना बच्चाको आमा भईसकेको भए बेस मानिन्छ । बाह्रापासाले बाह्रा बस्ने कन्याको आवश्यक सामानको व्यवस्था गर्ने, खाएको भाँडा माझ्ने, शौच गरेको भाँडो समेत व्यवस्था गर्नुको साथै आवश्यक शिक्षा दिनसक्ने हुनुपर्छ (*महर्जन, २०६४ः ६३*) ।

चारौं दिनमा बिहान सबेरै स्नान गराई घरमूलीले बाह्रा ख्याः स्थापना गरी सगुन दिई कोचिकं राख्न लगाई श्रृंगार फुकाउने गर्दछ । (उहि, ६३) । बाह्राख्याः उक्त घरमा अदृश्य रूपमा बसेको हुन्छ । उसको अपमान गरेमा दुर्घटना वा मृत्यु समेत पनि हुन सक्छ भन्ने विश्वास छ (बज्राचार्य, २०४६ः १२-१६) । त्यसबेलादेखि कन्याकी महिला साथीहरू आई श्रृंगार गर्ने, नाच्ने खेल्ने गर्दछन् भने आफन्तहरू आई छुस्यामुस्या (गेडागुडी) खुवाउने गर्दछन् । एघारौं दिनको राती कन्यालाई लुगा धुन लगाउने र बाह्रौ दिनमा दुलहीलाई स्वागत गरे जस्तै बाहिर पूजामा ल्याइन्छ त्यसबेला सूर्यको दर्शन एकैचोटि नगराई पहिला बाटामा पानी राखी देखाउने गर्दछ । घरमूलीले सिन्हमू (सिन्दूर राख्ने भाँडो) र न्हाय्कं (ऐना) देखाई सिन्दूर लगाई दिन्छ साथै दही, सुपारी सगुनका साथ वस्त्र दिइ थाय्भु खुवाउने गर्दछ ।

६. विवाह संस्कार

महिला र पुरूष शारीरिक रूपमा परिपक्व भएपछि पुरूषको तर्फबाट लमीलाई बोलाई उपयुक्त बधुको खोज गराइन्छ । बधु भेटी कुरा मिलेपछि सोमबार वा बिहिबारको दिनमा चिनी वा सखर दिएर चिना लिएर आउँछन् र बरबधुको चिना जुराइन्छ । केटातर्फबाट पक्कापक्की गर्न साइतमा सुपारी लगिन्छ । दही सगुन लिई पूजा थालीबाट पूजा गरी टीका लगाई, केटालाई पनि टीका फूल प्रसादको रूपमा दिइन्छ । त्यस समयदेखि बधु बरको जिम्मामा रहन्छ ।

मूल दिनमा पूरोहितबाट पूजा गरी आफन्तहरूलाई सुपारी दिई (ल्हाःग्वय, पुतु ग्वय्), आमा बाबुले सिन्हमू र न्हाय्कं दाइजो दिई बिदा दिंदा टोल गणेश साक्षी राखी बर पक्ष र बधु पक्षका पुरोहित वा सम्धिहरू बसी सल्लाहसाउती गरिन्छ । घरमा पुग्दा बर र बधुको टाउको जुराई दुबै एक भएको सांकेतिक भाव गरिन्छ । घरमा मंगलवाचन गरी दुबैलाई एकै थाय्भूमा व्यञ्जनहरू राखी खुवाइन्छ ।

विवाहको भोलिको दिनमा बधू पक्षबाट श्रृंगार गराउन आवश्यक सामानहरू ल्याई कपाल कोर्न लगाउने, श्रृंगारपटार गर्ने गर्दछ । तेस्रो दिनमा वंजला गई सिन्दूर हाल्ने गर्दछ । चौथो दिनमा छोरीको मुख हेर्ने भनेर बेलुकीपख आफन्तहरू जम्मा भई केटाको घरमा आउने गर्दछ । केटीपक्षबाट ज्वाँइलाई आफन्त चिनाउन बधूको घरमा बोलाई सुपारी दिन लगाई परिचय गराँउछ र साथमा छोरीलाई पनि पठाउने गर्दछ । पछिका दिनहरूमा सम्धि निम्त्याउँने काम फुर्सदको बेला आलोपालो गरी बोलाइन्छ ।

७. रथारोहण (*ज्याथ जंकु*)

जीवनको उत्तरार्द्धमा गरिने नेवारहरूको मौलिक संस्कार रथारोहण संस्कार हो । यो ७७ वर्ष ७ महिना ७ दिन ७ घडी ७ पलाको साइत गरिन्छ । छोराहरूले आफ्नो बुवा आमालाई देवत्वको उपाधि प्रदान गर्न, बाह्य तत्वबाट हुनसक्ने खराबी अकुशलबाट मुक्त दिलाउन ग्रहदशा शान्त पारी मुक्तिको बाटोसम्म पुऱ्याउन गरिने विधि (वज्राचार्य, २०६६ः छ) । नै रथारोहण संस्कार हो । यो संस्कार उमेर अनुसार ९९ वर्षभित्र चारपल्ट गरिन्छ । हुन त पाँच पल्ट गर्न सक्ने उल्लेख भए पनि अहिलेसम्म चारपल्टसम्म गरेको पाइन्छ । काठमाडौंका बौद्ध समुदायमा ९९ वर्षसम्ममा तीन पल्ट मात्र गर्ने चलन छ । अन्य ठाउँमा दोस्रो ८३ वर्ष ४ महिना तेस्रो ८८ वर्ष ८ महिना ८ दिन र चौंथो ९९ वर्ष ९ महिना ९ दिनमा गरेको पाइन्छ । दोस्रो जंकु १००० चन्द्र दर्शन हुने दिनमा गर्ने भएकोले पुर्णिमाको दिनमा त्यो पनि राती चन्द्रमा उदय हुने समयमा साइत दिइन्छ । यसको मूल विशेषता भनेको साइतमा पुनाय्चा (रिङ् चाःचा), लगाउनु हो । यो चाःचा हेरी कतिपल्ट जंकु भयो भन्ने गणना गरिन्छ । यो संस्कारलाई मानव एकस्तर माथि लगी देवता बनाउने संस्कारको रूपमा लिइन्छ । पहिलो जंक्वमा रथ बनाउँदा रथको अगाडि सात घोडाहरू अंकित, दोस्रोमा सात हाँस अंकित, तेस्रोमा सात गरूड अंकित चित्र लेखिन्छ । दोस्रो जंकुमा बौद्धहरू पखेटा भएको घोडा लेखिन्छ । चौथो जंकुमा महादेवको बाहन साढे लेखिन्छ (सिंह २०६८ः ५६) पूजा र लेखाईमा हिन्दू र बौद्धमा केही फरक छ ।

८. संस्कारको औचित्य

संस्कार सामाजिक आवश्यकता पनि हो । यो भूगोल अनुसार परिवर्तन पनि हुन्छ । जुनजुन ठाउँमा जुनजुन वस्तुहरू उपलब्ध छन् ती वस्तुहरू विभिन्न प्रतिकको रूपमा प्रयोग गरी संस्कारलाई सरल बनाएका हुन्छन् । राजनैतिक परिवर्तन सँगै संस्कारमा पनि असर पर्छ । बहुसंख्यक मानिसहरूको विचारले अल्पसंख्यकमा पर्छ । बसाईं सराईको कारण आर्थिक कारणले संस्कारमा परिवर्तन आउने र पहिलाको भन्दा फरक हुँदै जाने गर्दछ । यस्तो संस्कार एकले अर्कालाई सिकाउने भन्दा पनि एक पुस्ताले गरेको कार्यलाई हेरी अनुकरणबाट सिकिन्छ । अनुकरण गर्दा हूवहु नहुन पनि सक्छ । जसले गर्दा संस्कारमा परिवर्तन आउँछ । सामाजिक, सांस्कृतिक, मनोविज्ञान, आर्थिक, पेशागत, राजनीति, भूगोलले संस्कारमा परिवर्तन ल्याउने भएकोले संस्कारको अध्ययनबाट तत्कालीन समाजको हरेक पक्षको इतिहास थाहा पाउन मद्दत गर्दछ ।

संस्कार कार्य कारणमा आधारित छ । संस्कारको हरेक गराईमा अर्थ छ । संस्कारको यो अर्थलाई बुझ्न नसके बच्चाहरू खेल्ने खेल जस्तै हुन्छ । संस्कारमा प्रतिकको प्रयोग गरिन्छ । संस्कारमा प्रयोग गर्ने वस्तुहरूको स्वभाब, स्वरूप, गुणको आधारमा त्यस्तो वस्तु छनौट गरेको हुन्छ । ती वस्तुहरू आफ्नै वरपर सहज रूपमा पाइने वस्तुहरू नै हुन्छन् । जुन प्रतिकको महत्त्व नै वास्तविक संस्कारको ध्येय हुन्छ । ती सम्पूर्ण वस्तुको प्रयोग मानवीय जीवन शुद्धिकरण गरी बौद्धिक, मानसिक र शारीरिक पूर्णताको अभ्यासको लागि गरिन्छ ।

संस्कारको मुख्य औचित्य भनेकै आवश्यक समयमा आवश्यक शिक्षा प्रदान गर्नु, कुनै कार्य गर्नका लागि मनोबल प्रदान गर्नु हो । काठमाडौं खाल्डोका नेवारहरूले गर्दै आइरहेको संस्कार हरूलाई हेर्ने हो भने पनि धौबजि त्यस्तो समयमा खुवाउने गर्दछ जुनबेला गर्भवती महिलालाई पौष्टिक आहारको जरूरत हुन्छ । माइतका परिवारहरू आई बच्चा जन्माउन मनोबल प्रदान गर्दछ । त्यस्तै बच्चा जन्माउने बेला रगत आइरहने फोहर हुने भएकोले सुत्केरी महिलालाई चोखो नभएसम्म भान्छामा छुने गर्दैन, दिदी अजिले हेरचार गरिरहेको हुन्छ । बच्चा र आमालाई आवश्यक तेल लगाउने आदि गर्नुको साथै हिंडडुल गर्न सक्ने अवस्थामा चोख्याएर जाने अनुमति दिएको हुन्छ । त्यस्तै बच्चा जन्माइ कमजोर हुने भएकोले विशेष हेरचाहको आवश्यक हुने बेला एक डेढ महिना पछि माइत पुऱ्याई बलियो भई काम गर्न सक्ने भएपछि लिन जाने गर्दछन् माइतमा बसेको बेलाबेलामा लोग्ने र सासु मिठाई र अन्य पौष्टिक आहार लिई हेरचाह गर्न जाने गर्दछन् । उक्त बच्चालाई आमाको दुध अपर्याप्त भए पछि अन्न खुवाउन अनुमतिको लागि विधिपूर्वक अन्नप्राशन गर्दछ । उक्त बच्चा ठूलो भएर शिक्षाको आवश्यक हुने बेला उपनयन संस्कार भनी ब्रतवन्धन गर्ने, ब्रतादेश भनी गुरूकूल पठाउने, वेदारम्भ गर्ने र समावर्तन भनी अध्ययन समाप्त गरी फर्कने गर्दछ । तर अहिले गुरूकूलमा जान आवश्यक नभएको कारणले यी संस्कारहरू सांकेतिक रूपमा गर्दै आइरहेको छ ।

महिलाहरूलाई पहिला शिक्षा लिने अधिकार थिएन । त्यसको सत्ता घरमा गर्नु पर्ने कामहरूको शिक्षा दिने, सामाजिक

दायित्वबोध गराउन, घरायसी कामहरू सिउन पनि इहि संस्कार गरेको पाइन्छ । इहि संस्कारको प्रतिकको रूपमा गरेको देखिन्छ । पहिला बालविवाह अनिवार्य थियो । जन्मेको घरमा रजस्वला गराउनु हुँदैन भन्ने मान्यता थियो । ७ वर्षमा नै आमा बुबाले उपयुक्त बर खोजी विवाह गर्ने चलन थियो । तर पछि बाल विवाह अनिवार्य नभएपछि त्यसको स्मरणको लागि आध्यात्मिक विवाहको रूपमा व्यावहारिक शिक्षा दिने संस्कारमा परिणत भयो । त्यस्तै रजस्वला भए पछि महिला गर्भधारण गर्न सक्ने हुन्छ । पहिलो चोटि रगत देखा पर्दा मानसिक रूपमा डर हुने, पीडा हुने भएकोले सामाजिक, ब्यावहारिक, यौन शिक्षा दिनको लागि यस्तो संस्कारको जन्म भयो । पहिला महिलालाई शिक्षा नै लिने अधिकार नभएको बेला यौन शिक्षा दिनु उपयुक्त मान्दैन होला । त्यस्तो अवस्थामा पनि संस्कारद्वारा अप्रत्यक्ष रूपमा शिक्षा प्रदान गरेको देखिन्छ । त्यस्तै विवाह संस्कारमा शारीरिक रूपमा सक्षम भएपछि परिवारको राजीखुशी सन्तान उत्पादन गर्ने अनुमती प्रदान गरिन्छ । दुई अपरिचित परिवारलाई नजिक ल्याई प्रेम बढाउन विभिन्न विधिहरू अपनाइन्छ । यी सम्पूर्ण संस्कारहरू पूर्ण गरेपछि मानिस मानसिक, बौद्धिक, शारीरिक रूपमा अनुभवी हुन्छ, अरूलाई शिक्षा दिन सक्ने व्यक्ति बन्छ । जीवनको हरेक पक्षको ज्ञानले राग, द्वेष, मोहबाट टाढा रहन्छ । अनुभवको कारणले त्यागी हुन्छ । त्यस्तो व्यक्तिलाई छोराछोरी मिलेर रथमा आरोहण गरी देवता बनाउँछ । जसले गर्दा बुढाबुढीको मनमा पनि सबै परिवारको मायाले उत्साह उमंगले उत्पन्न भै बाँच्नुको सार्थकता महसूस गर्छ । अन्तमा मानिस मरेर गए पनि पुनः राम्रो ठाउँमा जन्मन सकोस् भनी कामना गर्दछ ।

यी सम्पूर्ण संस्कारले मानिसलाई हरेक पक्षबाट सफल रूपमा जीउने बाटो निर्माण गरी दिन्छ । जीवनमा आउने हरेक समस्याको समाधान खोजी दिन्छ । संस्कारले आफू मात्र होइन सम्पूर्ण मानवको कल्याणको साथै सामुहिक जीवन यापनको अभ्यास गराउँदछ ।

निष्कर्ष

संस्कार जीवनको अभिन्न अंग हो । संस्कार धर्म दर्शनसँग सम्बन्ध छ । हरेक धर्मको आफ्नो आफ्नो संस्कार हुन्छ । धर्म र दर्शन भूगोल अनुसार फरक हुने भएकोले संस्कार पनि भूगोल, जातजाति अनुसार फरक हुन्छ । संस्कारलाई अन्य भूगोल र धर्मको प्रभावले पनि फरक बनाउँछ । संस्कारमा धार्मिक व्यक्तित्वहरूको क्रियाकलाप, दिनचर्या, घटना, अवस्था लुकेको हुन्छ । विगतका सिद्ध महापुरूष, धार्मिक पुरूषको क्रियाकलापहरू, जीवन चर्याको आधारमा रहस्यमय मानवीय जीवनको जन्म विकास र मरणको रहस्यमय ज्ञान लिई जीवनलाई कलात्मक बनाउन संस्कार अपनाएको पाइन्छ । जीवन सुख र दुःखको दई पाता हुन् । त्यसैले जीवनमा डर, त्रास, भय, असफता, समस्या पनि आइरहेको हुन्छ । ती अकुशल तत्त्वबाट मुक्त भई सुख, खुशी, आनन्द, सफलता र रक्षाको लागि संस्कार अपनाएको पाइन्छ । मानवीय जीवन सफलताको लागि केवल बौद्धिक विकासले मात्र हुँदैन । त्यसको लागि मन वचन कर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ । त्यसैले कर्म मार्ग, उपासना मार्ग र ज्ञान मार्ग तीनै मार्ग संस्कारले सिकाउँदछ । त्यसैले संस्कार जीवन निर्माणको लागि हो, जीवन सरलताको लागि हो । आफ्नो शरिरलाई कठिन बनाई पुण्य प्राप्तिको लागि नभई चित्त शुद्ध गरी आफू र सम्पूर्ण प्राणीलाई सहज र सरल जीवन यापन गराउनको लागि हो । जीवनको अन्तिम लक्ष्य मोक्ष वा निर्वाण प्राप्तिको साधन नै संस्कार हो । धन्यवाद ।

लिधँसा ज्वलं

चिपालु, श्रद्धा (११२७), बाह्रा रिच्यूयल । ललितपुरः न्हू हिसु पुचः (विसं २०६४) ।

धौबन्जार, गोपाल, (११३१), *हिन्दू नेवार संस्कार पद्धती* । काठमाडौंः रामभक्त धौबन्जार प्रभादेवी धौबन्जार (विसं २०६८) ।

पाण्डेय, राजबली (११२६), *हिन्दू संस्कार* । बाराणसीः चौखम्बा विद्याभवन (सन् २००६) ।

महर्जन, ज्ञानीमैया (११२७), *नेवाः समाजय् बाह्रा संस्कार* । यलः न्हू हिसु पुचः (विसं २०६४) ।

बज्राचार्य, धर्मरत्न (बाबुलाल), (११२९), *भीम, देव व महारथारोहण पूजाविधिक्रिया* । यैंः सिद्धि धर्महर्ष धार्मिक संरक्षण संस्था (विसं २०६६) ।

बज्राचार्य, बद्रीरत्न, (११२४), *नेपालया बौद्ध धर्मय् दशकर्म संस्कार धर्म* । यैंः श्रीमती माहिली बज्राचार्य (विसं २०६१) ।

बज्राचार्य, रत्नकाजी, (११०९), *नेवाः संस्कार संस्कृतिया ताःचा* । यैंः बज्राचार्य प्रकाशन (विसं २०४६) ।

बज्रमुनि बज्राचार्य, (११३३), मनूतय्गु जीवनय् नां छुइगु संस्कारया महत्व, *नेपालभाषा* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

बज्राचार्य, बज्रमुनि, (११२०), *नेवाः संस्कार परिचय* । यलः नेपालभण्डल घःचाः धुकू, ।

सिंह, तुल्सीलाल, (११३१), *ज्याः जंकुइ चित्रकारिता* । यलः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग (विसं २०६८) ।

En..wikipedia.org/wiki/2011-Nepal-census/central Bureau of statistic of Nepal. National population and housing census 2011.